

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEVŞEN-İ KEBİR DUASININ
SENED VE METİN YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ABDULKERİM AKSU

150111003

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. HALİL İBRAHİM KUTLAY

İSTANBUL 2018

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı 150111003 numaralı öğrencisi Abdulkerim AKSU'nun ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “*Cevşen-i Kebir Duasının Sened ve Metin Yönünden İncelenmesi*” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 21.06.2018 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Doç. Dr. Ebubekir SİFİL

(Jüri Üyesi)

Yalova Üniversitesi

Prof. Dr. Serdar DEMİREL

(Jüri Üyesi)

İbn Haldun Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdulkerim AKSU

İmza

CEVŞEN-İ KEBİR DUASININ SENED VE METİN YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Bu çalışmada, Şîa kaynaklı olan ve ülkemizde yaygın olarak kullanılan Cevşen-i Kebir duası ele alınmıştır. Bu duanın en ayırt edici yönü Hz. Peygamber'e Allah tarafından gönderildiğinin iddia edilmesi ve içeriğinde Allah'a isnâd edilen bine yakın isim ve vasıf bulunmasıdır.

Bu dua, temel İslâmî ilimlerden yararlanılarak senedi, kıssası ve içeriği olmak üzere üç kategoride incelenmiştir. Hz. Peygamber'e isnâd edilmesi bakımından gerek Sünnî gerekse Şîî camida bu dua hakkında öne sürülen senedler belirlenerek bu senedlerin hem Sünnî hem de Şîî hadîs usûlü bakımından herhangi bir ilmî değer taşıyıp taşımadığı araştırılmıştır.

Duanın kıssasındaki Hz. Cebrâil'in Hz. Peygamber'e zırhını çıkarıp bu duayı okumasını söylediği iddiası, siyer açısından incelenmiştir. Bu iddianın Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili literatürle bağdaşmadığı tesbit edilmiştir. Yine ilgili kıssada yer alan, bu duanın Hz. Ali kanalıyla bir sır olarak aktarıldığı yönündeki ifadeler Ehl-i Sünnet perspektifinden araştırılmış, Hz. Ali hakkındaki gizli ilimlere sahip olduğu yönündeki iddiaların asılsız olduğu ortaya konulmuştur. Dua metninde yer alan Allah için kullanılan isim ve vasıflar bağlamında öncelikli olarak Allah'ın isimleri konusundaki temel İslâmî ekollere ait usûl ve kâideler incelenmiştir. Bunun sonucunda metindeki isim ve vasıfların birçoğunun, genel olarak Ehl-i Sünnet'in ilgili usûl ve kâidelerine ve İslâm ümmetinin Allah'ın isimleri konusunda icmâ' ettiği prensiplere aykırı olduğu tesbit edilmiştir. Bu duanın Arap dili ve edebiyâtı açısından da birçok gramer hatası içerdiği, şiirsel ifadelerin kullanımında aşırıya kaçıldığı ve anlatım açısından çokça tekrara düşüldüğü görülmüştür. Böylelikle bu duanın edebî açıdan da kusurlu olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca Allah'ın isimleri konusundaki görüşleri açısından Ebûbekir el-Bâkîllânî hakkındaki yaygın yanlış bir tesbitin de tashîhi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Cevşen-i Kebir, Esmâ-i Hüsnâ, Tevkîflilik, Kıyâsîlik, Ehl-i Sünnet, Şîa, Mu'tezile, Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek, Duada haddi aşmak, Ebûbekir el-Bâkîllânî, İbrâhîm el-Kef'amî, Ziyâuddîn Gümüşhânevî, Said Nursi

AN EXAMINATION OF JAWSHAN KABEER PRAYER WITH REGARD OF CHAIN OF NARRETOR AND TEXT

ABSTRACT

This study examined Jawshan Kabeer prayer which is originated from Shia and is commonly used in Turkey. The most distinguishing feature of the prayer is that it is claimed that Allah sent the prayer to Prophet Muhammed and it consists of approximately one thousand names and attributes imputed to Allah. This prayer's chain of narretor, story, and text were examined based on classical disciplines of Islamic scholarship. First, the sanad that is imputed to Prophet Muhammed in Turkey and Shia with regard to the prayer were determined. After analyzing the chain of narretor, this study exposes that the sanad of the prayer is not scientific based at all according to Usûl hadith of Shia and Sunni.

Second, the story, which asserts that Gabriel told Prophet Muhammed to take off his shield and say the prayer, was examined based on prophetic biography. This study revealed that this story does not match with the the biography of Prophet Muhammed. Additionally, a stated ascertain in the story claiming that the prayer was delivered secretly by Ali b. Abi Talip was investigated in terms of the Sunni theology. It is concluded that any assertions claiming that Ali had secret knowledges are groundless. Third, the names and attributes which are imputed to Allah in the text were analyzed based on the principles of the Islamic schools about the names and attributes of Allah. As a result, many of these names and attributes were found to be violating the principles of the Sunni schools and the consensus of the muslim scholars. From linguistic perspective, the text has a number of grammatical errors in Arabic language and literature; it has exaggerated lyrical expressions; and its narrative frequently falls into repetition. Thereby, this study disclosed that the prayer is defective in terms of its linguistic and literature features.

Keywords: Jawshan Kabeer, Al-Asma al-Husna (The Most Beautiful Names), Attributes of Allah, Tawqîf (Being established by Divine Permission), Analogy, Sunni, Shia, Mu'tazila, Distorting the names of Allah, The transgressing against praying to Allah, Abu Bakr al-Bākillānī, Ibrahim Al-Kaf'ami, Ziyāuddīn Al-Gumushānavi, Saīd Nursi

ÖNSÖZ

İnsanoğlu hayat-ölüm kıskacında maddî ve manevî ihtiyaçlarla yoğrulmuş bir fitratla, kendisince meçhul olan bir âlemden pek zayıf ve aciz olarak yeryüzüne gönderilmiştir.¹ İnsan için bu dünya bir son değil aksine esfel-i safilîn ile a'lây-i illiyyîn arasında zorlu bir yolcuğun başlangıcı olmuştur.

İnsan maddesi itibariyle kendisini kuşatmış olan hastalık, afet, kıtlık, vb. tehlikelerden gelen korku ve endişelerinden kurtulmak için meskene ve gıdaya ne kadar muhtaç ise geçmişin üzüntülerine ve geleceğin korkularına karşı ona teselli verecek ve de mânevî arzuların ve vicdanî isteklerin baskısından onu kurtarıp tatmin edecek bir yardımcıya da o kadar muhtaçtır. Hatta manevî ihtiyaçları içerisinde çaresiz kalmış bir insan için hayat, maddî refâh düzeyi her ne olursa olsun manevî bir cehenneme dönüşebilir.²

İnsanoğlunun, hadsiz düşman ve ihtiyaçları karşısında bir dayanak ve yardım noktası arayışı, onu bu dünyaya gönderen Allah'a yönelten en önemli fitrî ve vicdanî âmildir.³ Bu fitrî yönelim, "*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*"⁴ meâlindeki âyetin fiilî bir tezâhürü olarak da değerlendirilebilir.

İnsanın mânevî yönünün ihtiyaçlarını gerçek anlamda tatmin edecek, vicdanındaki korku ve üzüntüleri giderecek olan ancak, Hz. İbrahîm'in de işaret ettiği gibi asla batmayan ve kaybolmayan, Âlemlerin Rabbi olan Allah'a imandır.⁵ Nitekim Allah, peygamberler ve onlara vahyedilen suhuf ve kitaplar vâsıtasıyla bizleri varlığından haberdâr etmiş ve bizlere kendisini tanıtmıştır. Allah, nefis ve mallarını O'na satmak karşılığında iman edenlere tüm korkulardan güvende olacakları ve tüm ihtiyaçlarının tatmin edileceği bir ahiret hayatı vaatmiştir.⁶

İnsanın dünya ve âhiret saâdetine vesîle olan İslâm dininin en önemli esâsı tevhi'dir. Tevhîdin en temel göstergesi ise ibâdet ve duânın yalnız Allah'a has

¹ Ahmet Hamdi Akseki, **Dinî Dersler**, nşr. Sebîlü'r-Reşâd Kütüphanesi, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1336 H., III, 18

² Akseki, **a.g.e.**, III, 18-19; Said Nursi, **İşârâtü'l- İ'câz fi Mezânni'l-Îcâz**, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1999, s.37-38.

³ Akseki, **a.g.e.**, III, 21-22; Said Nursi, **el-Mesneviyyü'l-Arabîyyü'n-Nurî**, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1999, s.430.

⁴ Zâriyât, 51/56.

⁵ En'âm, 6/76; Akseki, **a.g.e.**, III, 21; Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyatı**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004, I, 82-84.

⁶ Tevbe, 9/111.

kılınmasıdır.⁷ Hatta dua ve ibâdet, insanın Allah katındaki değerini belirleyici en önemli husustur. Zira Kur'ân'da “Eğer duanız olmasa idi, Allah ne diye size önem versin?”⁸ buyurulmaktadır. Allah'a hakkıyla kulluk ve dua, ancak onu tanımak ile mümkündür. İşte bu noktada Allah'ın isimleri bilgisi, Allah'ı hakkıyla tanıma hususunda insana ışık tutucu ve yol gösterici bir mahiyet taşımaktadır.⁹

Allah'ın isimleri bilgisi, inananların Allah ile olan bağlarını güçlendiren bir niteliğe de sahiptir. Zira hasta olan biri, Allah'ı “Şâfi” ismiyle hastalıktan kurtarıcı olarak anıp teselli bulurken, geçim zorluğu çeken kimse ise “Muğni” ismini hatırlar, Allah'ın zengin kılacağına güvenir ve daha fazla gayret eder. Böylece Allah'ı isimleriyle tanımak vesilesiyle tevhit, insan hayatının her anına, her durumuna sirâyet eder ve insanı a'lây-i illiyîne doğru sevk eder.

Bu çalışmada, Allah'ın “bin bir” ismini içerdiği söylenen, bazı kesimlerce evrad şeklinde okunan, zaman zaman muska olarak taşınan Cevşen-i Kebir duası incelenecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Allah'ın isimleri konusunda kavramsal bir zemin oluşturulmaya çalışılarak Kur'ân ve Sünnet'te Allah'ın isimleri konusundaki bazı temel ilkeler ele alınacaktır. Bu bağlamda Ehl-i Sünnet, Mu'tezile ve Şîa gibi İslâmî düşünce ekollerinin Allah'ın isimlerini belirleme konusunda oratya koydukları yaklaşımlar aktarılacaktır. İkinci bölümde Cevşen-i Kebir duasının tanıtımı yapılacaktır. Ayrıca Cevşen-i Kebir duasının dil ve anlatım özellikleri ile ilişkili olarak “seci' sanatı” ve “duada haddi aşmak” gibi kavramlar da irdelenecektir. Üçüncü bölümde ise Cevşen-i Kebir duası sened, kıssa ve metin açısından Siyer, Hadîs, Belâgat ve Kelâm gibi temel İslâmî ilimler ışığında değerlendirilecektir. Çalışma, genel çıkarım ve değerlendirmeleri içeren sonuç kısmıyla noktalanacaktır.

Bu münasebetle bu tezin bu şekilde hazırlanmasında bana gerçekten çok yardımcı olan, tezi satır satır okuyarak tashih eden tez danışmanım Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY hocama, tez seçiminden itibaren sürekli önümde ve yanımda

⁷ Fatiha, 1/4; Yûnus, 10/106; İsrâ, 17/ 22, 39; Furkân, 25/68; Kâf, Şuarâ, 26/213; Kasas, 28/88; 50/26; Zâriyât, 51/51.

⁸ Furkân, 25/77

⁹ Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995, XI, 404.

olan ilk tez danışmanım ve jüri üyesi Prof. Dr. Serdar DEMİREL hocama, ufuk açıcı görüş ve düşünceleri sebebiyle ikinci jüri üyesi Doç. Dr. Ebubekir SİFİL hocama gönülden teşekkür ederim. Bana bu fırsat ve imkânı veren Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörlüğüne, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne, İslâmî İlimler Fakültesi Dekanlığı ve öğretim kadrosuna, bu tezde ve üzerimde hizmeti, payı ve desteği olan herkese, özellikle aileme ve ebeveynime teşekkürlerimi ve minnetlerimi arz ederim. Saygılarımla...

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE AMACI	1
2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI.....	5
3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	6
4. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI	11
BİRİNCİ BÖLÜM	13
1. ALLAH'IN İSİMLERİ (ESMÂ-İ HÜSNÂ).....	13
1.1. KUR'ÂN VE SÜNNET'TE ALLAH'IN İSİMLERİ.....	13
1.1.1. Kur'ân'da Allah'ın İsimleri	13
1.1.2. Sünnet'te Allah'ın İsimleri.....	18
1.2. İSLÂM MEZHEPLERİNE GÖRE ESMÂ-İ HÜSNÂ'NIN BELİRLENMESİ	23
1.2.1. Ehl-i Sünnet	26
1.2.1.1. Ebûbekir el-Bâkılânî Hakkındaki Bir Tespit Hatasının Tashihi	53
1.2.2. Zâhiriye.....	55
1.2.3. Mu'tezile	58
1.2.4. Zeydiye	63
1.2.5. Şîa	68
1.2.6. Türkiye'de Esmâ-i Hüsnâ'yı Belirleme Yöntemleri Hakkındaki Görüşler	72
1.2.6.1. Tevkîfilik Görüşünü Benimseyenler.....	72
1.2.6.2. Kıyasîlik Görüşünü Benimseyenler	73
İKİNCİ BÖLÜM.....	84
2. CEVŞEN-İ KEBİR DUASININ TANITIMI	84
2.1. KAYNAĞI BAKIMINDAN CEVŞEN-İ KEBİR DUASI.....	85
2.1.1. Şîa'da Cevşen-i Kebir	86
2.1.2. Türkiye'de Cevşen-i Kebir	94
2.2. İÇERİĞİ BAKIMINDAN CEVŞEN-İ KEBİR DUASI.....	98

2.3. BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN CEVŞEN-İ KEBİR DUASI.....	101
2.3.1. Seci‘ ve Duada Haddi Aşmak	101
2.3.1.1. Seci‘	102
2.3.1.2. Duada Haddi Aşmak.....	105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	108
3. CEVŞEN-İ KEBİR DUASININ SENED VE METİN YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	108
3.1. CEVŞEN-İ KEBİR DUASI HAKKINDAKİ MEVCUT DEĞERLENDİRMELER.....	108
3.1.1. Şîa’daki Değerlendirmeler	108
3.1.2. Ehl-i Sünnet’teki Değerlendirmeler	112
3.1.2.1. Kadîm Değerlendirmeler	112
3.1.2.2. Cevşen-i Kebir ve Said Nursi	113
3.1.2.3. Cevşen-i Kebir’i Savunanlar.....	116
3.1.2.4. Cevşen Hakkındaki Eleştiriler	121
3.1.3. Cevşen-i Kebir Hakkındaki Akademik Çalışmalar	122
3.1.3.1. Mehmet Toprak “Cevşen”	123
3.1.3.2. Adnan Yeniay ve “Cevşen Duasının Hadîs İlmi Açısından Kritiği” Başlıklı Yüksek Lisans Tezi.....	125
3.1.3.3. Abdullah Aydınli “Cevşen Duası: Kaynakları Hakkında Bir İnceleme”	130
3.1.3.4. Mustafa Öztoprak, “Cevşen ile İlgili Rivâyetlerin Tesbit, Tahlil ve Değerlendirilmesi”	135
3.1.3.5. Cemal Işık, “Şî‘ ve Sünnî Kaynaklarda Cevşen Duası”	138
3.1.3.6. Bazı Akademik Çalışmalardaki Dolaylı Değerlendirmeler	141
3.2. CEVŞEN-İ KEBİR DUASININ SENED, KISSA VE METİN İNCELEMESİ	144
3.2.1. Sened İncelemesi	144
3.2.1.1. Ebû Tâlib b. Receb’in Naklettiği Sened	146
3.2.1.2. Kef ‘amî’nin Naklettiği Sened.....	148
3.2.1.3. Ali Emîrî Kütüphanesi Nüshası	151
3.2.1.4. Gümüşhânevî’nin Naklettiği Sened.....	152
3.2.1.5. Said Nursi’nin Keşfe Dayalı İsnâdı	154
3.2.2. Kıssa İncelemesi	159
3.2.2.1. Hz. Ali ve Gizli İlimler	162
3.3. METİN İNCELEMESİ.....	172

3.3.1. Dil ve Anlatım İncelemesi	174
3.3.1.1. Gramer İncelemesi.....	175
3.3.1.2. Anlatım İncelemesi.....	181
3.3.1.2.1. Tekrarlar	182
3.3.1.2.2. Cevşen-i Kebir Duasında Seci'	189
3.3.1.2.2.1. İsimler	189
3.3.1.2.2.2. Vasıflar.....	190
3.3.2. Cevşen-i Kebir'deki İfadelerin Kur'ân ve Hadîsler ile Karşılaştırılması	193
3.3.2.1. Kur'ân Âyetleri ve Cevşen-i Kebir Duası.....	193
3.3.2.2. Hadîs Metinleri ve Cevşen-i Kebir Duası.....	201
3.3.3. Esmâ-i Hüsnâ ile Dua ve Cevşen-i Kebir	211
3.3.3.1. İsimler	214
3.3.3.2. Vasıflar.....	228
SONUÇ	235
BİBLİYOGRAFYA	254
EK-I	273
CEVŞEN-İ KEBİR DUASI	273
EK-II	291
EK-III	293
EK-IV	295
EK-V	297
EK-VI	299

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.md.:	Adı geçen madde
b.:	Bin, İbn
bt.:	Bint
bkz.:	Bakınız
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.:	Hicrî
Krş.:	Karşılaştıır
nşr.:	Neşreden
s.:	Sayfa
ss.:	Makalenin yer aldığı sayfa aralığı
thk.:	Tahkik
trc.:	Tercüme eden
t.y.:	Tarih yok
vb.:	Ve benzeri
vd.:	Ve diğeri
y.y.y.:	Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Allah'a iman, iman esaslarının en önemlisidir. Allah'a hakkıyla iman ise ancak onu hakkıyla tanımaya çalışarak mümkün olabilir. Allah, gerek yeryüzünde yaratmış olduğu eserleriyle ve gerek hidâyet rehberi olarak gönderdiği peygamberleri vasıtasıyla bize kendisini tanıtmaktadır. Allah'ı tanımak, ona bağlanmak ve Allah'a hakkıyla kul olup dua etmek noktasında Allah'ın isimlerini bilmek, hem bir kul olarak Allah ile olan irtibatımızı güçlendirmekte hem de yerde ve göklerde tecellî eden “şuûnat-i ilahîye”yi tefekkür etme imkânı sağlamaktadır.

İnsan, gerek düşünceleri gerek davranışları bakımından hatadan korunmuş değildir. İlk insandan bu yana insanoğlunu kandırmayı ve Allah'ın yolundan çıkarmayı kendisine varlık gayesi edinmiş olan Şeytan ve onun ayartmalarına teşne olan nefsin hevâsı karşısında insan, ancak doğru yolu gösteren ilkeler üzerinden hayatını düzenleyerek dünya ve ahiret saâdetine kavuşabilir.

Bu sebeptendir ki Allah, *“Birbirinize düşman olarak hepiniz inin Cennet'ten. Benden size bir hidâyet ulaşırsa bilin ki, kim benim hidâyetime tâbi olursa ne yolunu şaşırır ne de bahtsızlığa uğrar. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun da sıkıntılı bir hayatı olacaktır. Haşir günü biz onu kör olarak dirilteceğiz. O da soracak, ‘Ya Rabbi! Niye beni kör olarak dirilttin? Ben önceden görüyordum.’ Allah da ona hitaben ‘Yâ işte böyle! Bizim âyetlerimiz sana gelmiş ve sen onları unutup gitmiştin. İşte aynı şekilde sen de bugün unutuldu.’* buyurmaktadır.¹⁰

Allah'ı tanıma noktasında onun isim ve sıfatlarını öğrenmek, kulluğun en önemli yönlerinden birini temsil ettiği için; bir mü'minin Allah'ı tanıma yolunda selametle ilerleyebilmesi için Allah'ın isim ve sıfatları konusunda şerîatin koyduğu usûl ve kâideleri bilmesi şarttır. Aksi halde kişi; *“De ki, size amel bakımından en çok kayıpta olanları haber vereyim mi? Onlar güzel bir iş yaptıklarını sanıp da dünya hayatındaki*

¹⁰ Tâhâ 20/123-126.

emekleri zayi olmuş olanlardır.”¹¹ âyetinde de ifade edildiği gibi fark etmeden telâfisi güç hatalara düşebilir. Ehl-i Kitâb’ın Allah’ın isim ve sıfatları hakkında nasıl hatalı yollara saptıkları Kur’ân âyetlerinde ifade edilmiştir.¹² Bu anlamda Kur’ân’da Ehl-i Kitâb’a yönelik olarak “*Ey Ehl-i Kitâb! Dininizde aşırıya kaçmayın ve Allah hakkında gerçeklerden başka bir şey söylemeyin.*” buyurulmaktadır. Ayrıca Kur’ân’da şeytanın, insanı Allah hakkında bilmeyeceği şeyler söylemesi için kandırmaya çalıştığına dikkat çekilmiştir.¹³ Bu bağlamda Kur’ân’daki Allah’a en güzel isimlerle dua etmeyi emreden ve Allah’ın isimleri hususunda haktan sapanları tehdit eden âyet, Allah’ın isimleri konusunda ne kadar hassas davranılması gerektiğini de ortaya koymaktadır.¹⁴

Allah’ın isimleri konusu, dinî literatürde önemli bir konu olup bu alanda birçok kitap telif edilmiştir.¹⁵ Ülkemizde Allah’ın isimleri ve dua meselesi söz konusu olduğunda karşımıza vahye dayandığı söylenen ve içerisinde Allah’ın “bin bir” isminin yer aldığı iddia edilen Cevşen-i Kebir Duası çıkmaktadır. Bu duanın toplumumuzun dinî kültürel dünyasında önemli bir yere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bazı cemaatlerin temel virdi olan ve birçok manevî hususiyeti olduğuna inanılan bu duanın, toplum nezdinde koruyucu bir muska olarak telakki edildiği görülmektedir.¹⁶ Bu durum karşısında Cevşen-i Kebir duasının İslâmî ilimler açısından tüm yönleriyle incelenmesi ve özellikle de milletimizin din anlayışının temelini oluşturan Ehl-i Sünnet’in usûl ve kâideleri açısından bu duanın durumunu ortaya koyacak bir çalışma yapılması gereklidir.

Cevşen-i Kebir duası hakkında önemli olduğu kadar tehlikeli olan temel iki iddia bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu duanın Allah

¹¹ Kehf, 18/103-104.

¹² Yahudilerin Allah’ı cimrilikle nitelemeleri konusunda bkz. Mâide, 5/64; Hristiyanların Allah hakkındaki teslis tasavvuru için bkz. Mâide, 5/73; Müşriklerin Allah’ın isimlerinde haktan saptıkları konusunda bkz. A’râf, 7/180.

¹³ Bakara, 2/169; A’râf, 7/33.

¹⁴ A’râf 7/180.

¹⁵ İsmâil Karagöz, **Âyet ve Hadîslerin Işığında Allah’ın İsim ve Sıfatları**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2011, s.46-48.

¹⁶ İlgin Özen Çınar vd, “Annelerin 0-1 Yaş Bebek Bakımında Uyguladıkları Geleneksel Yöntemlerin İncelenmesi”, **TAF Preventive Medicine Bulletin**, Yıl: 2015, Cilt: 14, Sayı: 5, 382.

tarafından Hz. Peygamber'e ve bizlere hediye olarak gönderilmiş olduğu iddiasıdır. Bu dua, hakkındaki Allah'ın bir ihsânı olduğu yönündeki iddia bakımından önemli olmakla beraber bu iddianın doğru olmadığı tesbit edildiğinde çok vahim dinî neticeler söz konusu olacak, Allah'a ve Hz. Peygamber'e iftira etme suçlamasına maruz kalma tehlikesi gündeme gelecektir. Kur'ân'daki *"Eğer Peygamber bizim adımıza bazı yalanlar uydurmuş olsaydı onu kısıvrak yakalar ve sonra da onun can damarını koparırdık. Sizden hiçbiriniz de buna mâni olamazdınız"*¹⁷ ve *"Yalan sözlerle Allah'a iftira eden daha zalim kim olabilir"*¹⁸ âyetleri ile Hz. Peygamber'in *"Benim üzerimden yalan söz uydurmayın. Kim benim ağzımdan yalan söz uydurursa Cehennem'e girer"*¹⁹, *"Kim benim demediğim bir sözü ben demişim gibi uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın."*²⁰ ve *"Kim bile bile benim üzerimden yalan söz uydurursa Cehennem'deki yerini hazırlasın."*²¹ hadîsleri dînî açıdan vehâmetin ne derece büyük olduğunu tarif etmek için yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Cevşen-i Kebir duası hakkındaki ikinci iddia ise bu duanın Allah'ın isim ve sıfatlarını içerdiği ve böylece bize Allah'ı tanıtıyor olduğu iddiasıdır. Cevşen-i Kebir duasının Allah'ı isim ve sıfatlarıyla tanıttığının vurgulanması, bu duaya değer verilmesi adına önemlidir. Ancak Allah'ı isimlendirme ve vasfetme söz konusu olduğundan bu duada yer alan isim ve vasıfların gerçekten Allah'a ait olup olmadığı, Allah'a en güzel isimlerle dua etme emrini karşılayıp karşılamadığı, Allah'ın isimleri konusunda herhangi bir şekilde haktan sapmanın söz konusu olup olmadığı incelenmelidir. Zira *"Allah'ın isimlerinde haktan sapanları bırakın. Onlar yapmakta oldukları şeyin cezasını çekecekler"*²² âyetinde yer alan ilahî tehdit, Allah'ın isimleri hakkında temkinli davranılması gerektiğini göstermektedir.

¹⁷ Hâkka, 69/44-47.

¹⁸ En'âm, 6/21,144; A 'râf, 7/37; Yûnûs, 10/17; Hûd, 11/18; Ankebût, 29/68; Saf, 61/7.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, **el-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahîhi'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâhi Sallallâhu aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyâmihî**, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 2002, İlim 38, Hadis No: 106; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, **el-Müsnedu's-Sahîh**, Dâru Tayba, Riyad, 2006, Mukaddime 2/1, Hadis No: 1.

²⁰ Buhârî, **Sahîh**, İlim 38, Hadis No: 109.

²¹ Buhârî, **a.g.e.**, İlim 38, Hadis No: 107; Müslim, **Sahîh.**, Mukaddime 2/3 , Hadis No: 3.

²² A 'râf, 7/180.

Yukarıda geçen tüm tehlikelere karşın Cevşen-i Kebir duasının ülkemizdeki dînî kültür içinde önemli bir yere sahip olduğu herkesin mâ'lûmudur. Diğer yandan akademik alanda Cevşen-i Kebir ile ilgili çalışmaların az olduğu ve mevcut araştırmaların kapsam ve nitelik bakımından yeterli olmadığı görülmektedir.

Bu çalışmayla Allah'ın isimlerinin belirlenmesi ve Allah'a onun isimleri ile dua etme konusunda başta Ehl-i Sünnet olmak üzere Mutezile ve Şîa gibi öne çıkan İslâm mezheplerinin ortaya koyduğu ilkeler, kapsamlı bir şekilde aktarılmaya çalışılacaktır. Allah'ın isimleri ile ilgili hükümler konusunda bir taraftan akademik literatürün zenginleşmesine vesîle olmaya gayret edilirken, diğer taraftan Esmâ-i Hüsnâ olarak adlandırılan Allah'ın isimleri konusunda yaşanabilecek sapmaların önüne geçilmesi arzulanmaktadır.

Cevşen-i Kebir duasının Temel İslâmî İlimler çerçevesinde incelendiği bu çalışmada, Cevşen-i Kebir'in ülkemizde halk nezdindeki yaygınlığı da göz önüne alınarak temelde şu sorulara cevap aranmaktadır:

Ehl-i Sünnet'in usûl ve esaslarına göre Cevşen-i Kebir duası gerçekten Allah'tan ya da Hz. Peygamber'den mi bize ulaşmıştır?

Cevşen-i Kebir duasındaki isim ve vasıflarla Allah'a dua etmek, dinen câiz midir?

Bu çalışmanın önemine önem katan diğer husus, Allah'ın isimleri konusundaki literatürde tesbit ettiğimiz bazı hatalardır. Bu hataların en önemlisi, yaklaşık 8-9 asırdır süregelen, Allah'ın isimlerini belirleme konusunda Eş'arî mezhebinin önemli bir ismi olan Ebûbekir b. Tayyib el-Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) görüşü olarak aktarılan bilginin yanlışlığının ortaya konulmasıdır. İkinci husus ise ülkemizdeki bazı akademik çalışmalarda Allah'ın isimlerini belirleme yöntemleri konusunda ortaya konan hatalı görüş ve iddialardır. Bu yönüyle çalışmanın Hadis ilmi yanında Kelâm ilmine de önemli bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Çalışmamız iki yönlü bir araştırmayı içermektedir. Bir yönüyle Cevşen-i Kebir duasının sened, kıssa ve metin değerlendirmesine kavramsal bir alt yapı oluşturmak hedeflenmiştir. Bu bağlamda Allah'ın isimlerinin belirlenmesi konusundaki bazı kavramlar ile farklı mezhep ve âlimlerin bu konudaki yaklaşımları, Allah'a dua etmenin edepleri ve duada söz sanatı kullanımını, Hz. Ali hakkında öne sürülen gizli ilim iddiaları ile ilgili meseleler araştırılmıştır. Diğer yönüyle ise ortaya konulan bu kavramsal alt yapı ile tefsîr, hadîs, siyer, kelâm ve belâgat gibi temel İslâmî ilimlerden de destek alarak Cevşen-i Kebir duası sened, kıssa ve metin bakımından ele alınmıştır.

Allah'ın isim ve sıfatları ile ilgili meseleler, farklı felsefî tartışmalara konu olan, selef-i sâlihîn döneminden itibâren görüş ayrılıklarının yaşandığı bir alandır. Çalışmamızda isim ve sıfatlar konusundaki kelâmî tartışmalar, ilgili eserlere havale edilerek Cevşen-i Kebir duası üç bölümde ele alınacaktır.

Birinci bölümde Allah'ın isimlerini belirleme ve Allah'a farklı isimlerle dua etme konusundaki Ehl-i Sünnet, Zâhiriyye, Zeydiyye, Mu'tezile ve Şia mezheplerinin görüşleri anahatlarıyla sunulacaktır. Bu bölümde ayrıca Allah'ın isimlerini belirleme konusundaki yöntem tartışmaları hakkında ülkemizdeki güncel akademik çalışmalar da irdelenip değerlendirilecektir.

İkinci Bölümde Cevşen-i Kebir duası kaynak, sened ve metin yönünden tanıtılarak içerik ve biçimsel özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Bu bölümde ayrıca Cevşen-i Kebir'in metni ile alâkalı olduğunu değerlendirdiğimiz "seci" ve "duada haddi aşmak" gibi kavramlar da ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde ise Cevşen-i Kebir duası hakkındaki akademik çalışmalar ile Şîî ve Sünnî literatürde mevcut değerlendirmeler genel hatlarıyla aktarılıp Cevşen-i Kebir duası, gerek sened gerek metin itibariyle kelâm, hadîs, siyer ve belâgat gibi temel İslâmî ilimler açısından incelenecektir.

Cevşen-i Kebir hakkında yaptığımız araştırma ve inceleme neticesinde hâsıl olan genel kanaat ve değerlendirmeleri içeren sonuç kısmıyla çalışmaya son verilecektir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın temel çıkış noktası, dinî hayatın parçası olan ta'abbüdü ameller ile inanç esaslarının Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanmasının zorunlu olduğu ilkesidir. Bu ilkenin yok sayıldığı bir ortamda İslâm dininin diğer dinlerin başına gelen tahrif ve bid'atlerin yıpratıcı etkisinden kurtulması düşünülemez.

Bu ilkedен hareketle çalışmamızda Allah'ın isimlerinin neler olduğu, nasıl belirlenmesi gerektiği, Allah'ın isimleri hakkındaki bilginin değeri ve önemi konusunda ilk olarak Kur'ân ve Sünnet'te yer alan bazı temel hükümlerin tesbitine çalışılacaktır. İslâm dininin bir realitesi olarak Kur'ân ve Sünnet, farklı mezheplerin yöntem ve anlayışları çerçevesinde varlık sahasına yansımaktadır. Bu bağlamda İslâm mezheplerinin Allah'ın isimleri hakkında ortaya koydukları ilkeler betimleyici bir yöntemle sunulmaya çalışılacaktır.

Cevşen-i Kebir duasının sened ve metin incelemesini içeren bu çalışmada analitik bir yöntemle farklı inceleme kategorileri oluşturulmuştur. Böylece ilgili kategorilerle değerlendirmeye esas olacak ilmî disiplinlerin ilişkilendirilmesinin daha kolay ve düzenli olması sağlanmıştır.

Cevşen-i Kebir duası içerik bakımından sened, metin ve bu duanın bize nasıl ulaştığı ve fazîletlerinin neler olduğunu anlatan kıssadan oluşmaktadır. Bu üç alana ait araştırma, Şîa ve Ehl-i Sünnet merkezli olarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada Cevşen-i Kebir duasının sened, kıssa ve metin bölümleri, ilgili oldukları ilmî disiplinler ışığında betimleyici bir yöntemle incelenmiştir. Bu bağlamda ülkemizde Cevşen-i Kebir üzerine yapılan önemli akademik çalışmaların özetlerine yer verilmiştir. Böylece konuyla ilgili literatür ile okuyucunun buluşması sağlanmıştır.

Çalışmada, Cevşen-i Kebir'in senedi konusunda hadîs istilahları ile cerh ve ta'dîl eserlerinden yararlanılmıştır. Duanın kıssası konusunda ise bu kıssanın hem Hz. Peygamber hem de Hz. Ali'nin hayatı ile ilgili konular içermesinden dolayı siyer ilmine ve konuyla ilgili hadîs literatürüne başvurulmuştur.

Cevşen-i Kebîr duasının metni bağlamında ülkemizde yaygın olarak kullanılan metin esas alınmıştır. Metin incelemesi ve tenkidi; biçim, anlatım ve gramer olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmıştır. Bu bağlamda belâgat, sarf-nahiv ve mantık gibi disiplinlerden yararlanarak metin tenkidi yapılmış Cevşen-i Kebir duasının bir dua metni olarak Allah'a hitaben okunmasının niteliği irdelenmiştir. Bu anlamda "Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek" ve "duada haddi aşmak" kavramları değerlendirmede öne çıkan nirengi noktalarını oluşturmaktadır.

Cevşen-i Kebir hakkında bazı kesimlerde Gümüşhânevî (ö.1893)²³ ve Said Nursi (ö.1960)²⁴ odaklı tutucu bir tavır sergilendiği göz önünde

²³ Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî, 1813 yılında Gümüşhane şehrinin Emirler mahallesinden dünyaya geldi. Dört beş yaşları dolaylarında Kur'an öğrenmeye başladı sekiz yaş dolaylarında hafız oldu. Babası ticaret erbabında olup adı Mustafa'dır.1822 yılında Babasının işlerine bağlı olarak ailesi ile Trabzona yerleşti. Trabzon'da Şeyh Osman Efendi ve Şeyh Halid es-Saîdî gibi âlimlerden sarf, nahiv ve fıkıh gibi dersler aldı. 1831'den sonraki bir tarihte amcasıyla birlikte ticarî amaçla İstanbul'a gitti ve bir daha Trabzon'a dönmedi. Beyazıt Medresesi'nde dînî ilimleri tahsile başladı. Tahsilini Mahmud Paşa Medresesi'nde sürdürdü. Sultan Abdülmecid'in hocası Hâfız Mehmed Emin Efendi ile II. Mahmud'un hocası Abdurrahman Harpûtî gibi âlimlere talebelik yaptı. Gümüşhânevî, 1845 yılında Üsküdar Alaca Minare Tekkesi'nde Hâlidîyye tarikatına bağlı Şeyh Abdülfettâh el-Ukarî ile tanışmış ve ona intisab etmek istemiştir. Ancak Ukarî, kendisini irşad etmeye İstanbul'a gelecek başka bir şeyhin yetkili olduğunu söyleyerek dostluklarının sohbet ve samimiyet sınırları içinde devam etmesini istedi. Gümüşhânevî daha sonra, Alaca Minare Tekkesi'nde Trablusşam müftüsü diye meşhur olan Hâlidî şeyhi Ahmed el-Ervâdî'ye intisap etti. 1848 yılında Mahmud Paşa Medresesi'ndeki hücrelerinde gerçekleştirdiği iki halvetten sonra Ervâdî'den hilâfet aldı. Gümüşhânevî 1859 yılında Cağaloğlu'ndaki Fatma Sultan Camii'ni tekke haline getirdi. Levâmi' u'l-ukûl adlı eserinde "tarikaten Nakşibendî, meşreben Şâzelî" olduğunu söyleyen Gümüşhânevî, Nakşibendiyye ve Şâzelîyye'nin usul ve âdâbı çerçevesinde irşad faaliyetlerini sürdürdü. 1863'te sarayın tahsis ettiği özel bir gemiyle ve muhtemelen resmî bir görevle hacca gitti. 1877'de Şeyhülharem-i Nebevî Mehmed Emin Paşa'nın kızı Havvâ Seher Hanım'la evlendi. Aynı yıl ikinci defa hacca gitti. Hac dönüşü İstanbul'a gelmeyip üç yıl kadar Mısır'da kaldı. Mısır müftüsü Muhammed el-Menûtî, Şeyh Cevdet, Muhammed et-Tantâvî, Şeyh Mustafa es-Sâidî ve Şeyh Rahmetullah el-Hindî'ye hilâfet verdi. Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye kolunun yayılmasında önemli bir rol oynayan Gümüşhânevî 13 Mayıs 1893'te vefat etti ve Süleymaniye Camii hazînesine defnedildi. Başlıca eserleri: Tasavvuf alanında; Câmi' u'l-usûl, Rûhu'l-Ârifin, Mecmûâtü'l-ahzâb, Hadîs alanında; Râmûzu'l-Ehâdis ve bu eserin şerhi olan Levâmi' u'l-ukûl, Garâibu'l-ehâdis. Ahlak alanında; Necâtü'l-gafilin,

Devâü'l-müslimîn. Akâid alanında; Câmi'ü'l-Mutûn. (Bkz. İrfan Gündüz, **Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddîn Hayatı- Eserleri- Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarîkatı**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1984; İrfan Gündüz, "Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddîn", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XIV, 276- 277; Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî, Râmûz el-Ehâdis Hadisler Deryası Tercümesi, trc.: Abdülaziz Bekkine, Gonca Yayınevi, İstanbul, 2007; I, s. VII; Lütfi Doğan, "Ahmed Ziyâuddin Efendi Hazretleri", **I. Uluslararası Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014.)

²⁴ Son dönem Osmanlı âlimi olup Nurculuk hareketinin kurucusudur. Said Nursi 1878 yılında Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı İspartit nahiyesinin Nurs köyünde dünyaya geldi Babasının adı Mirza, annesinin adı Nuriye'dir. Dokuz yaşına kadar anne ve babasının yanında kalmıştır. İlk dîni eğitimini abisi Molla Abdullah'tan aldı. İlme merakı her gün artan Said Nursi medrese eğitimi alanların farklılığını görerek ilim tahsil için İspartit nahiyesine bağlı Tağ köyündeki Molla Mehmed Efendinin medresesine gitti. Ancak uyum sorunları yaşayan Said Nursi burada fazla kalamadı. Tekrar Nurs'a döndü. Nurs köyünde ayrıca bir medrese olmadığından haftada bir gün abisi Molla Abdullah'tan ders almıştır. Sonra Hizan Şeyhi Seyyid Nur Muhammed Hazretlerine talebe oldu. Sonra Şeyhan Yaylası'na gider Tağ Medresesi'nde tahsiline devam eder. Doğduğu bölgenin çeşitli kesimlerinde, değişik ilim adamlarından kısa süreli bazı dersler aldı. 1888'de Said Nursi önce Arvas'a sonra Bitlis'e geçti. Burada Şeyh Emin Efendi'nin medresesine gitti. Sırasıyla Önce Mir Hasan Veli Medresesi'nde sonra Vastan'da bir müddet kaldı. Şeyh Mehmed Celâlî Hazretleri'nden ciddi dersler almaya başladı. Güçlü bir hafızaya sahip olan Said Nursi üç aylık bir sürede on beş yıllık klasik mederese eğitimini tamamlayarak 1892 henüz on dört yaşındayken Şeyh Mehmed Celâlî'den icâzet aldı. İcâzet aldıktan sonra Bitlis'e dönen Said Nursi kısa bir müddet Şeyh Emin Efendi'nin derslerine katılırdı. Ardından Siirt'te Molla Fethullah Efendi ile görüşmeye gitti. Fethullah Efendi'nin yaptığı imtihanında soruların hepsini doğru cevaplandırdı. Harîrî'nin el-Mağâmât adlı eserinde verilen metni bir defa okuduktan sonra ezberden tekrarlaması üzerine Fethullah Efendi Said Nursî'ye Bediuzzaman lakabını verdi. Bitlis Valisi Ömer Paşa tarafından konağına davet edilen Said Nursi burada yaklaşık iki yıl ikamet etti. 1894 yılında Van valisi Hasan Paşa'nın daveti üzerine Van'a gitti. Oradaki asil verimli dönemini sonraki Van Valisi Tâhir Paşa'nın zamanında geçirdi ve onun zengin kütüphanesinde mevcut fen ilimlerine ait yeni eserleri inceleme fırsatı buldu. On beş sene Van'da kalan Said Nursi bölge insanının eğitimiyle ilgilendi. Aşiretler arasındaki husumetlerde arabuluculuk yaptı ve onları barıştırdı. Said Nursi dîni ve fennî ilimlerin okutulacağı Medresetü'z-zehrâ adını verdiği bir eğitim kurumu projesini Padişah Abdulhamit Han'a sunmak üzere 1907 yılında İstanbul'a geldi. Padişahlık makamına bir dilekçe verdi. İsteği Doğu halkını eğitim ve ekonomik yönden kalkındırmaktı. Bu girişimleri Şark ve Kürdistan gazetelerinde yayımlandı. Bu isteğine olumsuz cevap alan Said Nursi'ye Zaptiye Nâzırı Şefik Paşa tarafından kendisine ayda 1000 kuruş maaşla memleketine müderris olarak tayin edildiği bildirildi. Said Nursi, İstanbul'a dilenmek için değil milletin eğitim düzeyini iyileştirmek için geldiğini söyleyerek maaşı reddetti. Bunun üzerine tevkîf edilen Said Nursi II. Meşrutiyetin ilanıyla serbest bırakıldı. Bu dönemde İttihat ve Terakki ile münâsebetleri oldu. 31 Mart hadisesinde sakinleştirici bir rol üstlenmesine rağmen Divan-i Harb Mahkemesinde yargılandı ve beraat etti. Bu mahkeme sonrası İstanbul'u terk edip İnebolu, Rize ve Tiflis'e uğrayarak Van'a geçti. Said Nursi 1911 yılında Şam'a gitti. Emeviye Camii'nde bir hutbe verdi. Bu hutbesi daha sonra Hutbe-i Şamiye adıyla basıldı. Şamdan ayrılarak ve Beyrut'a geçti. Deniz yoluyla İzmir üzerinden İstanbul'a geldi. Medresetü'z-zehrâ projesini hayata geçirmek için tekrar girişimlerde bulundu. Sultan Reşad'ın daveti üzerine Rumeli bölgesine seyahata katıldı. Sultan Reşad, Balkanlar'ın karışık durumuna çözüm getirmek amacıyla planladığı bu seyahatin sonunda 19.000 altın bütçe ile Kosova'da bir dârülfünun kurulmasına karar verdi. Ancak I. Balkan Savaşı'nda Kosova kaybedilince Said Nursi, Sultan Reşad'dan bütçenin kendi projesine tahsis edilmesini istedi. Talebi kabul edilerek söz konusu para Medresetüzzehrâ'nın kurulmasına ayrılınca Said Nursi Van'a döndü. 1912 yazında Van Valisi Tâhir Paşa'nın da katıldığı bir törenle Van gölü kıyısında Medresetü'z-zehrâ'nın temeli atıldı. Ancak kış şartları dolayısıyla inşaata ara verildi. Sonrasında I. Dünya Savaşı sebebiyle söz konusu proje tamamlanamadı. Kendi kurduğu milis kuvvetiyle Van, Bitlis ve Muş bölgesinde Ermeni ve Ruslarla mücadele etti. Bitlis'te yaralanarak

bulundurulacak ülkemizdeki dînî hayatın biçimlenmesinde hassas roller üstlenmiş bu iki önemli ismin görüşleri de yeri geldikçe aktarılmaya çalışılmıştır.

Cevşen-i Kebir duası konusunda ülkemizde lehte vealeyhte olacak şekilde keskin bir ayrışmanın var olduğu mülâhaza edilmektedir. Söz konusu ayrışma bağlamında Kur'ân'daki "*Mü'minler ancak kardeştir.*"²⁵ hükmü bu araştırmanın ana ahlakî ilkesini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın İslâm ümmetinin ortaya koyduğu usûl ve prensipler çerçevesinde Cevşen-i Kebir duasının tanıtımını ve anlaşılmasını sağlamaktan öte bir gayesi bulunmamaktadır. Bu bağlamda tesbit edilen hatalar ve uyarılar; "*Sizin*

Ruslar tarafından esir alındı. İki yıllık esaret hayatından sonra firar ederek Almanya ve Avusturya üzerinden İstanbul'a döndü. Yeni kurulan Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye'ye üye olarak tayin edildi. Buradaki resmî görevi 1922 yılında sona erdi. 1920'de İngilizler İstanbul'u işgal edince gazetelerde halkı işgale karşı mücadeleye teşvik etti. Anadolu'daki Kuvâ-yi Milliye hareketini destekledi. 1923 baharında Van'a hareket ederken siyasî mücadelelerden uzaklaşarak kendini İslâm'a adayan talebeler yetiştirmeye karar verdi ve Ereğ'de inzivaya çekildi. Van'da iki yıl kadar kalan Said Nursi, Şeyh Said isyanı çıkınca 25 Mart 1925'te Van'dan alınarak Erzurum'a, buradan Karadeniz yoluyla İstanbul'a getirildi, aynı yılın yazında Burdur'a sürgün edildi. Said Nursi Burdur'dan Isparta'ya, buradan da Isparta'nın Barla nahiyesine gönderildi. Said Nursi Barla'da Risale-i Nur adını verdiği eserlerini telif etmeye başlar. Sözler, Lem'alar ve Mektûbât adlı eserlerin büyük bir kısmı burada tamamlanır. Yazılan kitaplar talebeleri tarafından elden ele dolaştırılır, çoğaltılır ve dört bir yana ulaştırılmaya çalışılır. Ezan ve kametin Türkçe okunması ile ilgili kanuna istinaden 1934 yılında Barla'dan alınır. 1935 yılında sadî Nursiye Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 11 ay ceza verilir. Sonrasında Kastamonu'ya sürülen Said Nursi, bu şehirde sekiz yıl kaldıktan sonra 20 Eylül 1943 tarihinde yapılan bir aramada polisin ele geçirdiği kitapların kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle tutuklandı ve Denizli'ye gönderildi. Denizli'de Isparta, Kastamonu ve diğer birçok ilden toplanan 126 talebesiyle birlikte yargılandı. Ancak mahkemenin tayin ettiği bilirkişi heyetinin Risâle-i Nûr hakkında verdiği raporda siyasî bir faaliyetinin bulunmadığı, tarikat ve cemiyetçilik yapılmadığı, yazıların iman ve Kur'an'a dair konulardan ibaret olduğunun belirtilmesi üzerine talebeleriyle birlikte beraat etti. 1944 yazında Said Nursi bu defa Afyon'un Emirdağ ilçesine sürgün edildi. Dört yıl sonra tutuklanıp Afyon Hapishanesi'ne kondu ve yirmi ay hapse mahkûm edildi, ancak kararın temyizinde beraat etti. Tekrar Emirdağ'a nakledilen Nursi 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle kısmen toplum içine döndü. Ağır hasta olduğu halde kendi isteğiyle Emirdağ'dan Urfa'ya seyahat etti ve 23 Mart 1960 tarihinde orada vefat etti. Urfa'daki mezarına halkın yoğun ilgisi dolayısıyla endişelenen dönemin askerî yönetimi tarafından cesedi bilinmeyen bir yere nakledildi. Said Nursi eserlerinde kelâm, tasavvuf ve felsefe gibi disiplinler hakkında da görüşler ortaya koymuştur. Eserlerinde daha çok akaid ve usûlü'd-dîn konularına yer vermiştir. Said Nursi'nin telif ettiği eserler yaklaşık 120 risaleyi bulmakta olup bu risalelerin bütününe Risale-i Nur adı verilmektedir. Said Nursi'nin Risâle-i Nur telifinden önce kaleme aldığı İşârâtü'l-i'câz, Mesnevî-yi Nûriye vb. eserleri de Risâle-i Nur'ların birer risalesi olarak kabul edilir. (Bkz. Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyyatı**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004; Bediüzzaman Said Nursi, **Tarihçe-i Hayat**, Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2011; Hasan Küksal ve Ömer Faruk Paksu, **Türk Basımında Bediüzzaman ve Risale-i Nur**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2015; Alparslan Açıkgöçer, "Said Nursi", **DİA**, 2008, XXXV, 565-572.)

²⁵ Hucurât, 49/10.

aranızdan, hayra çağırın, ma'rûfu emredip münkerden nehyeden bir topluluk olsun.”²⁶ âyetindeki emre ve Hz. Peygamber’in “*Din nasîhattır.*”²⁷ irşâdına imtisâl etmek ana gaye ittihâz edilmiştir.

Cevşen-i Kebir duası gibi üzerinde kutuplaşmanın yaşandığı meselelerde tarafları sağlıklı değerlendirmeden alıkoyan en önemli düşünce hatalarından biri Psikolojide “Ayla Etkisi” olarak anılan düşünce hatasıdır. Bu hata, bir kişi hakkındaki belli durumlardan kaynaklı varılan genel hükümlerin o kişinin tüm davranış ve tutumlarına yansıtılması olarak tanımlanmaktadır.²⁸ Bu hatanın izlerini “*Muhabbet gözü tüm ayıplardan yana kördür. Ancak öfke gözü ise hep kötü yanları görür.*” vecîzesinde de bulmak mümkündür.²⁹ Böyle bir düşünce hatasına düşme karşısında Kur’ân’ın hidâyetine başvurmanın bir Müslüman için elzem olduğu kanaatindeyiz.

Bu bağlamda iki âyet ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bir kimse hakkındaki olumlu düşüncelerin, cezâî yaptırımların uygulanmasında engelleyici bir etki oluşturmamasının gerektiğine işaret eden “*Zina eden erkek ve kadının her birine yüz değnek vurun. Eğer Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsanız Allah’ın hükümleri konusundan şefkat ve merhametiniz sizi alı koymasın.*” âyetidir.³⁰ İkinci âyet ise bir kişi ve topluluğa yönelik değerlendirmelerde onlar hakkındaki olumsuz kanaatlerin hüküm verme sürecinde adaletten sapmaya sebebiyet vermemesi gerektiğini vurgulayan “*Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin ve öfke sizi adil davranmamaya itmesin. Adaletli davranın. Takvaya en yakın olan da budur.*”³¹ Bu iki âyetin vurguladığı ölçülülük ve denge anlayışının ilmî kâidelerin uygulanması konusunda esas alınması gerektiği kanaatindeyiz.

²⁶ Âl-i İmran, 3/104.

²⁷ Müslim, **Sahîh**, İmân 23, Hadis No: 95.

²⁸ Ayla etkisi için bkz. Rolf Dobelli, **Hatasız Düşünme Sanatı**, trc., İtir Arda, NTV Yayınları, İstanbul, 2015, s.116-118.

²⁹ Şemsuddin Ebu'l-Hayr Abdurrahman b. Muhammed es-Sehâvî, **el-Mekasidu'l-Hasene fi Beyâni Kesîr mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehire ale'l-Elsine**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2008, s.187.

³⁰ Nur, 24/2.

³¹ Mâide, 5/8.

4. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Cevşen-i Kebir duası isnâd, kıssa ve dua metni olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Bununla beraber bu dua hem Şîî hem Sünnî toplumlarda yayılmış olması bakımından iki mezhep merkezli bir inceleme yürütülmekle beraber değerlendirmeye esas olarak ülkemizde yaygın olarak kullanılan metin tercih edilmiştir. Cevşen-i Kebir duası isnâdı bakımından Türkiye’de yaygın olan metnin kaynağı olarak *Mecmûâtu’l-Ahzâb* adlı eser esas alınmıştır. Şîa’daki kaynağı bakımından ise hadîs literatürü açısından Cevşen-i Kebir duasının ilk kaynağı olan *el-Beledu’l Emîn ve el-Misbâh* adlı eserler ilk referans olarak kabul edilmiştir.

Cevşen-i Kebir duasının öne çıkan özelliğinin Allah’ın bin bir ismini içerdiği yönündeki iddialar olmasına bağlı olarak Allah’ın isimlerinin ne olduğu ve nasıl belirlendiği yönündeki araştırma temel çıkış noktası olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda Kur’ân ve Sünnet’te Allah’ın isimlerini tesbit etme konusundaki ilkelerin neler olabileceği irdelenmiş olup bu hususta A’raf sûresindeki “*O en güzel isimler Allah’a aittir. O’na onlarla dua edin ve O’nun isimlerinde haktan sapanları bırakın. Onlar yapmakta oldukları şeyin cezasını çekecekler.*”³² âyeti ile “*Allah’ın, yüzden bir eksik, doksan dokuz tane ismi vardır. Kim onları ihsâ ederse Cennet’e girer.*” hadisi esas alınmıştır. Söz konusu âyetin anlam çerçevesini oluşturmada farklı mezhep ve ekollere mensup klasik tefsir eserlerinden yararlanılmış olup zikri geçen hadîsin şerhinde de Başta *Fethu’l-Bârî* ve *Umdetu’l-Kârî* olmak üzere farklı hadîs şerhlerinden istifade edilmiştir. Sonrasında İslâm mezheplerinin Allah’ın isimleri konusunda ortaya koydukları görüşler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmada Allah’ın isimlerinin belirlenmesi konusunda mezheplerin görüşlerine ek olarak ülkemizde akademik anlamda konu üzerinde ortaya atılan düşünceler de irdelenerek değerlendirilmiştir. Bu anlamda genel olarak Suat Yıldırım, Bekir Topaloğlu, Metin Yurdağür ve Ramazan Biçer gibi akademisyenlerin görüşlerine yer verilmiştir.

³² A’raf, 7/180.

Çalışma kapsamında Cevşen-i Kebir duasının isnâd niteliği ortaya konularak Şîî âlimlerin Cevşen-i Kebir duası hakkındaki sened değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu noktada konu hakkında Şîî ve Sünnî hadîs ilimleri ile ilgili eserlere başvurulmuştur.

Cevşen-i Kebir duasının Hz. Peygamber'e nasıl indirildiği, faziletlerinin neler olduğu ve bize nasıl intikal ettiği ile ilgili kısaca Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin hayatı ile doğrudan ilgisi olması bakımından siyer ilminden yararlanılmıştır. Cevşen-i Kebir duasının kıssasında Hz. Ali'nin ağzından bir sır olarak lanse edilmesinden hareketle Şîa'nın Hz. Ali hakkındaki vahiy kaynaklı birtakım gizli bilgilere sahip olduğu yönündeki iddiaları ve Hz. Ali'nin bu iddialara verdiği cevapları hadîs külliyyatından ve hadîs şerhlerinden yararlanılarak ortaya konulmuştur.

Cevşen-i Kebir duasının metin incelemesi dil ve din boyutlarını kapsamaktadır. Dil boyutundaki inceleme, Cevşen-i Kebir duasının biçimsel ve içerik özellikleri göz önüne alınarak gramer ve edebiyat temelli yürütülmüştür. Bu anlamda belâgat, sarf ve nahiv gibi alanlarda yazılan eserlerden yararlanılarak Cevşen-i Kebir duasının edebî değeri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

Dînî boyutu ise Cevşen-i Kebir duasında Allah'a nisbet edilen isim ve vasıfların Allah hakkında kullanılması yönünü ilgilendirmektedir. Bu hususta başta Ehl-i Sünnet olmak üzere farklı İslâm mezheplerinin ortaya koyduğu prensipler esas alınmıştır. Cevşen-i Kebir ile ilişkisi bulunan Müslümanların çoğunluğunun Sünnî olması bakımından değerlendirmelerde Sünnî bakış açısına ağırlık verilmiştir.

Çalışmanın genelinde ihtiyaç duyulan sözlük bilgisi için *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğa*, *Lisânu'l-Arab* ve *Tâcu'l-Arûs* gibi sözlüklere başvurulmuştur.

Cevşen-i Kebir duasının Türkçe tercümeleri ilgili değerlendirmelerde Hayrat ve Envar Neşriyat ile Davut Aydüz'ün tercümesi ve Abdulaziz Hatip'in Cevşen-i Kebir şerhi kullanılmıştır. Ayrıca Cevşen-i Kebir duasının üç adet yazma nüshası Arapça metin ve tercümesi ile birlikte çalışmanın Ekler bölümünde yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALLAH'IN İSİMLERİ (ESMÂ-İ HÜSNÂ)

Bu bölümde Kur'ân ve Sünnet'te Allah'ın isimleri konusuna temel teşkil eden anlayış ve prensipler incelenerek Allah'ın isimlerinin belirlenmesi ve Allah'a farklı isimlerle dua etme konusunda İslâm mezheplerinin görüşlerine yer verilecektir.

1.1. KUR'ÂN VE SÜNNET'TE ALLAH'IN İSİMLERİ

Kur'ân âyetlerinde “*En güzel isimler Allah'ındır.*” buyurularak Allah'ın hem farklı isimleri olduğu hem de bu isimlerin “en güzel” vasfını taşıdığı beyan edilmiştir.³³ Bu âyetlere bağlı olarak Allah'ın isimleri, en güzel isimler anlamındaki “Esmâ-i Hüsnâ” kavramı ile ifade edilir olmuştur. Aşağıda konuya taalluk eden âyetler üzerinden Allah'ın isimleri konusunda ortaya konan bazı usûl ve kâideler üzerinde durulacaktır.

1.1.1. Kur'ân'da Allah'ın İsimleri

Kur'ân'ın indirilmesinden önceki dönemde Arapların Allah'la beraber bazı taş ve putlara Lât, Menât, Uzzâ vb. isimler vererek başka ilâhlar edindikleri bilinmektedir.³⁴ İslâm dini bu inancı şirk olarak tanımlayarak şirkin en büyük zulüm ve asla affedilemez bir günah olduğunu bildirmiştir.³⁵ İslâm dini şirki her yönüyle dışlayarak insanları halis tevhit akîdesine davet etmiştir.³⁶ Müşrikler ise özellikle İslâm'ın bu inanç esasına büyük itirazlarda bulunmuşlardır.³⁷ Ancak tüm engellemelere rağmen İslâm muzaffer olmuştur.³⁸

Müşriklerin Kur'ân ve İslâm akîdesine itirazlarından bir tanesi de Allah'a farklı isimlerle dua etme konusu olmuştur. Müşrikler sahâbe ve Hz. Peygamber'in dua ederken Allah, Rahmân diye farklı isimler kullanmalarına

³³ A'râf, 7/180; Tâhâ, 20/8; İsrâ, 17/110; Haşr, 59/24.

³⁴ Necm, 19-20; Hüseyin Algül vd, **İlk Dönem İslâm Tarihi**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2013, s.14-16.

³⁵ Lokmân, 31/13; Nisâ, 4/48.

³⁶ Nisâ, 4/36; Zümer, 39/2-3.

³⁷ Sâd, 38/4-7.

³⁸ Nasr, 110/1-3.

istinâden Müslümanları birden çok ilâha ibâdet etmekle itham etmişlerdir.³⁹ Müşriklerin bu iddialarına karşı Kur'ân'da tevhîd vurgusu yapılarak en güzel isimlerin Allah'a ait olduğu O'na ister Allah diye ister Rahmân diye seslenilebileceğini bunun tevhîde aykırı bir davranış olmadığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda Allah'ın farklı isimlerinin var olduğuna işaret eden âyetler Kur'ân-ı Kerim'de A'râf, İsrâ, Tâhâ ve Haşır sûrelerinde olmak üzere dört farklı yerde geçmektedir.⁴⁰

Yaygın olarak kabul edilen nüzul sırasına göre bu dört âyetin ilki A'râf suresindedir. “ وَ لِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَ ذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ”⁴¹ “O en güzel isimler Allah'a aittir. Ona o isimlerle dua edin ve Allah'ın isimlerinde İlhâd edenleri bırakın. Yapmakta oldukları şeyin cezasını çekeceklerdir.” Bu âyette en güzel isimlerin Allah'a ait olduğu ve Allah'ın o isimlerle çağırılması gerektiği ifade edilmekte olup Allah'ın isimlerinde "ilhâd" edenlerin cezalandırılacağı belirtilmiştir.

Tefsîr ilmi açısından yukarıdaki âyette yer alan “الاسماء”, “الحسنى”, “ادعوا”, ve “يلحدون” kelimeleri üzerinde durmak istiyoruz.

Âyetteki isimler anlamındaki “*el-esmâ*” kelimesinin ma'rife takısı üzerinde iki görüş bulunmaktadır. Bir kesim bu ma'rife takısını “ahid” olarak değerlendirerek “el-esmâ” kelimesinin belli bazı isimlere delâlet ettiği yorumuna gitmiştir.⁴² Diğer bir kesim ise bu kelimedeki ma'rife takısının ahid anlamında yorumlanmasını eleştirerek “el-esmâü'l-hüsnâ” ibâresinin umum ifade ettiği, cemâl ve kemâl manaları ifade eden ve de

³⁹ Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, **Me'âlimu't-Tenzîl**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002, s.503; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr**, Merkezi Hecr, Kahire, 2003, IX, 461-462;

⁴⁰ A'râf, 7/180; Tâhâ, 20/8; İsrâ, 17/110; Haşr, 59/24.

⁴¹ A'râf, 7/180. Âyetlerin nüzul sıralamaları ile ilgili olarak bkz. Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, **DİA**, XI, 405.

⁴² Şerefüddîn el-Hüseyin b. Abdullah et-Tîbî, **Futûhu'l-Ğayb fi'l-Keşfi an Kinâ'i'r-Rayb**, Câizetu'd-Dubayî'd-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, Birleşik Arab Emirlikleri, 2013, VI, 677; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, 49-50.

hiçbir olumsuz anlam îâmâsı taşımayan bütün en güzel isimleri ifade ettiğini öne sürmüştür.⁴³

Allah'ın isimlerine ait en güzel anlamındaki “*el-hüsnâ*” sıfatından maksat bu isimlerin en güzel manalara delâlet ediyor olmasıdır.⁴⁴ Bir ismin güzelliği ise övgü ve ta‘zîm içeren mefhumlara delâlet etmesi itibâriyledir.⁴⁵ Buna binaen müsemmasında celâl ve kemâl benzeri güzel manalara delâlet etmeyen isimlerle Allah'ı adlandırmak câiz görülmemiştir.⁴⁶

Dilimizde “Esmâ-i Hüsnâ” olarak kavramsallaşmış olan ve âyetin işaret ettiği Allah'ın isimleri, zikir ve dua olarak okunduğunda kabule vesîle olur ve kişiye sevâb kazandırır. Gönüllere huzur ve teselli verir. Bu isimler Allah hakkında zorunlu, mümkün ve imkânsız olan inanç ilkelerini de ortaya koyduğundan bu isimlerin bilgisi müstakîm/dosdoğru bir Allah inancının oluşmasına katkı sağlar.⁴⁷

Zikri geçen âyette yer alan “*O’na onlarla dua edin*” anlamındaki “*ادعوه بها*” ibâresindeki “*ادعوا*” emrinin fiil kökü sözlük anlamı itibâriyle hem birine seslenmek ve birini yardım için çağırarak hem de bir kimseye isim koymak anlamına gelmektedir.⁴⁸ Bu anlam farklılığı âyetin tefsirlerine de yansımıştır. Özellikle Zemahşerî (ö.538/1144) ve onun etkilediği bazı âlimler âyetteki emri, isimlendirmek olarak değerlendirirken⁴⁹ bazı

⁴³ Şihâbuddîn Ebu’s-Senâ Mahmud b. Abdullah el-Âlûsî, **Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Seb’î’l-Mesânî**, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2010, IX, 499; es-Seyyid Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, **Tefsîru’l-Mizân**, Müessesetü’l- A’lemî, Beyrut, 1997, VIII, 348.

⁴⁴ Muhyiddîn Şeyhzâde Muhammed b. Muslihiddîn el-Kûcevî, **Haşiyetu Muhyiddînzâde alâ Tefsîri’l-Kâdı el-Beyzâvî**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut; 1999, IV, 236.

⁴⁵ Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, **Ma’nâ Lâ İlâhe İllallâh**, Dâru’l-İ’tisâm, Kâhire, t.y., s.142.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, Fahrüddin er- Râzî, **Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî**, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 1981, XV, 72.

⁴⁷ Hayrettin Karaman vd, **Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, II, 632

⁴⁸ Ebu’l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, ed-Dâru’l-Mutevassitiyye, Beyrut, 2005, II, 1281-1282; Râğîb el-İsfehânî Ebu’l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed, **Müfredâtu Elfâzi’l-Kur’ân**, Dâru’l-Kalem, Dimaşk, 2009, s. 315.

⁴⁹ Cârullah Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an Ğavâmidi’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl**, Mektebetü’l-Abîkân, Riyad, 1998, c, II, 534; Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, **Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl**, Dâru Sâdir, Beyrut, 2001, I, 369; Muhyiddîn Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyecî, **Şerhu Esmâillâhi’l-Hüsnâ**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 2012, s.42-43; Ebu’l-Berekât

müfessirler ise çağırarak anlamını tercih etmişlerdir.⁵⁰ Diğer bazı tefsirler her iki manayı da zikretmişlerdir.⁵¹ Böylece bu ibâre, hem “Allah’ı o isimlerle adlandırın” hem de “O’nu o isimlerle çağırın” şeklinde tercüme edilmeye müsait olarak değerlendirilebilir.

Kur’ân’da dua fiilinin Allah’ı çağırarak ve ona niyâz etmek anlamında kullanıldığını görmekteyiz.⁵² Allah’a ibâdetin özünü teşkil eden duayı üç türe ayırmak mümkündür. Birincisi kulun, Allah’ın tek olduğunu ifade ederek Allah’ı övmesi ve ta’zîm etmesidir. İkincisi Allah’tan af ve merhamet istemek. Üçüncüsü ise Allah’tan, bu dünyanın nimetlerinden ihsân etmesini istemektir.⁵³

"Haktan sapmak, itidalden ayrılmak" anlamına gelen ve ilk muhatap olarak Kureyş müşriklerine nisbet edilen “ilhâd” eylemi hakkında farklı yönler zikredilmektedir. Bunlar, Kureyş müşriklerinin “Allah” isminden “lât”, “Azîz” isminden “uzzâ” isimlerini türeterek putları bu isimlerle anmaları gibi Allah’ın isimlerinde birtakım değişiklikler yaparak bu isimleri Allah’ın gayrı için kullanmak; Esmâ-i Hüsnâ’ya Allah hakkında câiz olmayan isimler eklemek; Kur’ân ve sahîh hadîslerde yer alan isimlerin dışındakilerle Allah’ı isimlendirme; manası bilinmeyen ve karşılık geldiği anlam tasavvur edilemeyen bir lafızla Allah’ı anmak; Esmâ-i Hüsnâ ile duada edebe riâyet etmemek; hakkında şer’i delil bulunmayıp sözlük anlamında noksanlık içeren bir isim yahut sıfatı sözlük anlamını yok sayıp Allah’ın zatına münasip bir manaya hamlederek Allah’a nisbet etmek. “الضَّارُّ النَّافِعُ” (zarar ve fayda veren) yahut “المُعْطِي المَانِعُ” (veren, engelleyen) gibi ikili isimlerden menfî anlam taşıyan ismi “Ey zarar veren”, “Ey engelleyen” şeklinde tek başına söylemek ya da “Ey mahlûkatı yaratan” demek yerine “Ey maymunları yaratan!” şeklinde dua etmek gibi hususlar

Abdullah b. Ahmed en-Neseî, **Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl**, Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1998, I, 620.

⁵⁰ Abdüsselam b. Abdurrahman İbn Berrecân, **Tefsîru İbn Berrecân**, Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut, 2013, II, 396; Râzî, **Tefsîr**, XV, 74; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân**, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 2006, IX, 393.

⁵¹ Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, Eser Kitabevi, İstanbul, 1979, IV, 179.

⁵² Râğîb el-İsfehânî, **Müfredâtu Elfâzi’l-Kur’ân**, s. 315.

⁵³ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, II, 1279-1280.

“Allah’ın isimlerinde ilhâd etmek” ifadesinin tefsîri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁴

Söz konusu âyetteki “ilhâd” eylemini yukarıdaki zikredilen anlamları yükleyen ekoller Allah’ın isimlerinin ancak Kur’ân, Sünnet ve İcmâ‘ yoluyla bilinebileceğini, bir ismin Allah’a verilebilmesi için bu üç kaynaktan birine dayanması gerektiğini aksi halde doğru bir mânâ dahi taşısa da asla bu ismin Allah hakkında kullanmayacağı görüşünü benimsemişlerdir.⁵⁵

Söz konusu âyete fıkıh usûlü açısından bakıldığında Allah’ın isimlerinde ilhâd edenlerin azâb ile tehdit edilmeleri sebebiyle Allah’ın isimlerinde ilhâd etmenin haram olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁶ Bu bakımdan hiç değilse olumsuz anlam îmâlarından, fâsit anlamlardan hâlî olmayan ve haddi zatında yüksek bir kemâl mefhûmu taşımayan isimlerden kaçınmak Allah’ın isimlerini belirlemede İslâm ümmetinin asgarî müştereki olarak kabul edilmelidir.

Bu âyet, müşriklerin inançlarının bozukluğunu göstermesi yanında bazı kimselerin aşırı hayranlık, saygı, riyâ, menfaat veya başka bir sebeple yönetici, lider, şeyh gibi bazı kişileri överken aşırılığa kaçmak konusunda da önemli ve yararlı bir uyarı değeri taşımaktadır.⁵⁷

Âyette ifade edilen “Esmâ-i Hüsnâ”nın hangileri olduğu Kur’ân’da doğrudan şudur diyerek zikredilmemekle beraber Haşir sûresindeki⁵⁸:

⁵⁴ Kurtubî, **el-Câmi‘**, IX, 395; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa‘lebî en-Nîsâbü’rî, **el-Keşf ve’l-Beyân**, Daru İhyâi’t- Turâs, Beyrut, 2002, IV, 311; Râzî, **Tefsîr**, XV, 75; Ebu’l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, **Lübâbu’t-Te’vîl fi Meâni’t-Tenzîl**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2004, II, 276; Muhammed Senâullah el-Osmânî el-Muzhirî, **Tefsîru’l-Muzhirî**, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 2004, III, 466; Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî**, Riyad, Dâru Taybe, 2005, XIV, 476.

⁵⁵ Şihabuddîn Ebu’s-Senâ Mahmud b. Abdullah el-Âlûsî, **Rûhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb‘i’Mesânî**, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2010, IX, 493-494

⁵⁶ Hürmet ifade eden kelime ve siygalara için bkz. Fahrettin Atar, **Fıkıh Usûlü**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.127-128.

⁵⁷ Hayrettin Karaman vd, **Kur’ân Yolu**, II, 634.

⁵⁸ Haşir, 23-24. “O Allah’tır ki ondan başka ilah yoktur. Melik, Kuddûs, Selâm, Mü’min, Muheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir O’dur. Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir. O Allah ki Hâlık, Bârî’ ve Musavvir O’dur. Allah’ın Esmâ-i Hüsnâ’sı vardır. Göklerde ve yerde olan her şey onu tesbîh eder. Aziz ve Hakîm O’dur.”

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ
الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ * هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ
الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Âyetinin bağlamından hareketle âyetteki Esmâ-i Hüsnâ ifadesinin dar anlamda âyette zikredilen Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Muheymin, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir, Hâlık, Bâri', Musavvir, Azîz ve Hakîm isimlerine delâlet ettiği söylenebilir.⁵⁹ Ayrıca Esmâ-i Hüsnâ ibâresinin ardından göklerde ve yerde olan her şeyin Allah'ın tüm noksanlıklardan uzak, bütün ulu vasıfların sahibi olduğuna birer şâhid olarak ortaya konması göz önüne alındığında Allah'ın isimlerinin O'nun kemâl ve azametini uygun olarak yorumlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber Allah'ın zâtına yaraşmayacak anlam îmâları taşıyan isim ve sıfatlarla Allah'ı anmaktan uzak durmanın dînî bir mecbûriyet olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân'da Allah'ı ve onun ismini noksanlıklardan tenzih etme anlamında “tesbîh” fiiline yapılan vurgudan hareketle Allah'ı tüm noksan vasıflardan tenzih etmenin en temel bir kulluk vazifesi olduğu da söylenebilir.⁶⁰

1.1.2. Sünnet'te Allah'ın İsimleri

Hz. Peygamber'in hadisleri Kur'ân'dan sonraki Allah'ı tanıtan en önemli kaynaktır. Özellikle Hz. Peygamber'in duaları hem Allah'ın bizden

⁵⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri Âyi'l-Kur'ân*, Dâru Hecr, Kâhire, 2001, XXII, 556.

⁶⁰ Bakara, 2/30, 32, 116; Âl-i İmrân, 3/41, 191; Nisâ, 4/171; Mâide, 5/116; A'râf, 7/143, 206; Tevbe, 9/31; Yûnus, 10/10, 18, 68; Ra'd, 13/13; Hicr, 15/98; Nahl, 16/1, 57; İsrâ, 17/1, 44, 93, 108; Meryem, 19/11, 35; Tâhâ, 20/33, 130; Enbiyâ, 21/20, 22, 26, 33, 79, 87; Mü'minûn, 23/91; Nûr, 24/16, 36, 41, Furkân, 25/18, 58; Neml, 27/8; Kasas, 28/68; Rûm, 30/17,40; Secde, 32/15; Ahzâb, 33/42; Sebe', 34/41; Yâsîn, 36/41, 36, 83; Sâffât, 37/143, 159, 180; Sâd, 38/18; Zümer, 39/4, 67, 75; Mü'min, 40/55; Fussilet, 41/38; Şûrâ, 42/5; Zuhruf, 43/13, 82; Fetih, 48/9; Kâf, 50/39, 40; Tûr, 52/48, 49; Vâkıa, 56/74, 96; Hadîd, 57/1; Haşir, 59/1, 23; Saf, 61/1; Cumua; 62/1; Teğâbün, 64/1; Kalem, 68/28, 29; Hâkka, 69/52; Müzzemmil, 73/7; İnsân, 76/26; A'lâ, 87/1; Nasr, 110/3.

istediği dua ibâdetini yerine getirmek hem de Allah'a hangi durumlarda hangi isimlerle anacağımıza rehberlik etmektedir.

Allah'ın isimleri konusunda hadis bağlamında öne çıkan husus Hz. Peygamber'in “إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةَ وَ تِسْعِينَ إِسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدَةً مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ” (Allah'ın, yüzden bir eksik, doksan dokuz ismi vardır. Kim onları ihsâ ederse Cennete girer)⁶¹ hadîsidir. Zira bu hadîs etrafında Allah'ın isimlerinin belli bir sayı ile sınırlı olup olmadığı, hadîste işaret edilen isimlerin neler olduğu ve hadîste geöen ihsâ fiili ile ne kastedildiği üzerinde farklı değerlendirmeler yapılmıştır.

Hadîste yer alan “yüzden bir eksik” ibâresi bazı âlimler tarafından Allah'ın isimlerinin doksan dokuz taneden ibâret olduğuna delâlet ettiği şeklinde yorumlanmış olmakla beraber âlimlerin cumhûru ise bu hadîsin Allah'ın isimlerini sınırlama anlamı taşımadığı, Allah'ın isimlerinin sayısının bilinemeyeceği, hadîste kastedilenin Allah'ın isimlerinden öyle doksan dokuz tane isim vardır ki onları ihsâ edenin Cennet'e girmekle müjdelenmiş olduğunu belirtmişlerdir.⁶²

Hadîste zikredilen “*ihsâ*” fiili sözlük anlamı itibariyle saymak, ezberlemek ve kuşatmak anlamındadır. O halde bu fiil anlam olarak Allah'ın doksan dokuz ismini sayma ve manalarını kuşatma olarak değerlendirilebilir.⁶³ Fikhî açıdan bakılacak olursa söz konusu ihsâ fiili, Allah'ın isimlerini dinin ortaya koyduğu tenzih anlayışını esas alarak anlamak ve anlamlandırmaktır. Nazarî olarak ise “*ihsâ*” fiili Allah'ın isimlerinin manasını bilip âlemdeki tecellîlerinden hareketle o isimlere deliller getirmek ve her ismin muktezâsını anlamaktır.⁶⁴

Söz konusu hadîsi şerh sadedinde *ihsâ* fiiline farklı anlamlar yüklenmiştir: 1. Bu fiili saymak anlamında olup bu isimleri zikrederek sayıp sonra bu isimlerle dua etmek anlamındadır.

⁶¹ Buharî, **Sahîh**, Şurût 18, Hadîs No: 2736; Müslim, **Sahîh**, Zikir 2, Hadîs No: 2677.

⁶² İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 475; Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, **el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc**, Müessesetü Kurtuba, y.y.y., 1994, XVII, 7-8.

⁶³ İhsâ fiilinin anlamı için bkz. Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, **Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, I, 299

⁶⁴ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 485.

2. Bu fiil ilim anlamında olup bu isimlerle dua eden kişinin saydığı ismin anlamına nüfuz etmesidir. Mesela “*Melik*” ismini saydığında Allah’ın mülk ve melekûtüne dair olan şeyleri zihninde canlandırmalıdır.

3. Bu fiil, Allah’ın isimlerini Kur’ân ve sahîh hadislerde araştırıp bulmaya çalışmak demektir.

4. Bu fiil, Allah’ın isimlerinin manalarını düşünerek onlarla amel etmektir.⁶⁵

Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim’in (ö. 261/875)’in rivâyetlerinde hadîste zikri geçen doksan dokuz ismin neler olduğu hakkında bilgi yer almazken Tirmizî (ö. 279/892), İbn Mâce (ö. 273/887), İbn Hibbân (ö. 354/965), Taberânî (ö. 360/971) ve Beyhakî (ö. 458/1066) gibi âlimlerin rivâyetlerinde Ebû Hureyre tarîkiyle *Sahîhayn*’da geçen hadîse ek olarak küçük farklılıklar içeren isim listeleri yer almaktadır.⁶⁶

Allah’ın isimlerinin yer aldığı rivâyetler üç farklı tarîkle Ebu Hureyre’den rivâyet edilmektedir. Bu rivâyetlerde yer alan isim listelerinde farklılıklar vardır. Bu tarîklerden biri Hâkim en-Nîsâbûrî’nin (ö. 405/1014) *Müstedrek* adlı eserinde yer alan Abdulazîz b. Husayn b. Türçümân’ın tarîkidir. Cerh ve ta’dîl bağlamında Abdulazîz b. Husayn’ın *zayıf* bir râvî olduğu konusunda hadîs âlimleri ittifak etmiştir. Ayrıca içerisinde Abdulazîz b. Husayn olmayıp Hz. Peygamber’den benzer sened ile rivâyet edilen hadîslerde Allah’ın isimler sayılmamıştır.

Diğer tarîk ise İbn Mâce’nin *Sünen*’inde yer alan Abdumelik b. Muhammed es-San‘ânî tarîkidir. Abdumelik b. Muhammed cerh ve ta’dîl açısından adâletten sâkıt etmeyecek düzeyde mecrûh olan ve rivâyet ettiği hadîs ancak belli bir konudaki farklı hadîslerin araştırılması kapsamında yazılan râvîler için kullanan “*leyyinu’l-hadîs*”⁶⁷ olarak nitelenmiştir. Böyle

⁶⁵ Râzî, *Levâmiu’l-Beyyinât fi Şerhi Esmâi’l-lâhi Teâla ve’s-Sıfât*, Mektebetu’l-Külliyât, Kahire, 1976, s.81-82, Beyzâvî, *Şerhu Esmâillâhi’l-Hüsnâ*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2015, 141-142; İbn Berrecân, *Şerhu Esmâillâhi’l-Hüsnâ*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 2010, I, 29-32.

⁶⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, VI, 684-687; Ebu’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Dâru Tayba, Riyad, 1999, III, 515.

⁶⁷ “*Leyyinu’l-hadîs*” kavramı için bkz. İbnu’s-Salah Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân eş-Şehrezûrî, *Ulûmu’l-Hâdîs*, Müessesetu’r-Risâle Naşirûn, Beyrut, 2013, s.78.

bir ravinin rivâyet ettiği hadîsler hüccet olarak kullanılamaz. Bu tarîkin senesinde yer alan Züheyr b. Muhammed münker⁶⁸ hadîsler rivâyet etmekle tanınmaktadır. Şam ehlinin ondan yaptığı rivâyetler zayıf olarak değerlendirilmiş olup isimlerin listelendiği rivâyette de bu durum söz konusudur.

Üçüncü tarîk ise Tirmizî ve diğer hadîs âlimlerinin rivâyet ettiği Velîd b. Müslim'in Şuayb b. Ebî Hamza-Ebu'z-Zenâd-el-A'rec-Ebü Hureyre tarîkidir. Velîd b. Müslim "tedlîsü't-tesviye"⁶⁹ ile itham edilmiş olmakla beraber bu tarîkte olduğu gibi semâ' sıygası kullandığında hüccet olarak kabul edilen bir râvîdir.⁷⁰

Zikri geçen üç tarîkten sahîh olarak değerlendirilmeye en yakın olan tarîk Velîd b. Müslim'in tarîki olmakla beraber bu rivâyette yer alan doksan dokuz ismin merfû' ya da müdrec⁷¹ olup olmadığı hususunda hadîs âlimleri arasında tartışma bulunmaktadır.⁷² Hadîs hâfizlarının çoğunluğu bu isimlerin müdrec olduğunu, hadîsteki isim listesi bölümünün isnâd bakımından zayıf olduğunu kabul etmektedirler.⁷³ İbn Hacer el-Askalânî (ö. 853/1449), bu tarîkin *Sahîhayn*'da yer almamasına gerekçe olarak bu tarîkin farklı varyantlarında ihtilaf olması, Velîd b. Müslim'in müdellis olması ve idrâc ihtimali bulunması gibi nedenler zikretmiştir.⁷⁴

⁶⁸ Bir hadîs terimi olarak "münker", zayıf râvînin güvenilir râvîye muhâlif olan rivâyetidir. Bkz. Halil İbrahim Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, Elif Yayınları, İstanbul, 2015, s.240; Bir râvînin rivâyetlerinde münkerlerin yer alması fazla olmadığı sürece o râvînin zayıf olduğuna delâlet etmez. Bkz. Şemsuddîn es-Şehâvî, **Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyyeti'l-Hadîs**, Dâru'l-Minhâc, Riyad, 1426 H., II, 296.

⁶⁹ Tedlîsü't-tesviye, İki güvenilir râvî arasındaki zayıf râvînin zikredilmemesi şeklinde yapılan en kötü tedlis türüdür. Bkz. Halil İbrahim Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s.109.

⁷⁰ Abdullah b. Sâlih b. Abdulazîz el-Ğusn, **Esmâullâhi'l-Hüsnâ**, Dâru'l Vatan, Riyad, 1417 H., s.154-165; Muhammed b. Halîfe et-Temîmî, **Mu'tekadu Ehli's-Sünne fî Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Dâru Kurtuba, Beyrut, 2017, 78-85. Ayrıca rivâyet tenkidleri için bkz. İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 466-470; İbnu'l-Vezîr Ebû Abdullah Muhammed b. el-Murteza el-Yemânî, **el-Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zebbi an Sünneti Ebi'l-Kâsım**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1994, VII, 201-204.

⁷¹ Müdrec: Hadîsin senedine yahut metnine müdâhelede bulunularak idrâc/ekleme yapmaktır. Bkz. Halil İbrahim Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s.217.

⁷² İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 468.

⁷³ İbn Kesîr, **Tefsîr**, III, 515; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 470; Muhammed et-Temîmî, **Mu'tekadu Ehl-i Sünne**, s.90-92.

⁷⁴ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 467.

Velid b. Müslim'in yer aldığı rivâyetteki isim listesinin müdrec olduğuna delâlet eden hususlar ise özet olarak:

1. Allah'ın doksan dokuz ismi olduğu yönündeki birçok rivâyette isimler yer almamaktadır.

2. Sayılan isimler hakkında rivâyetler arasında farklılıklar bulunmaktadır.

3. Sayılan isimlerden bazıları ne Kur'ân'da ne de sahîh hadislerde geçmektedir. Buna mukabil Kur'ân ve sahîh hadislerde zikri geçen birçok isim listede yer almamaktadır.⁷⁵

Hz. Peygamber'den bizlere sahîh olarak Allah'ın isimlerini içeren bir bilginin aktarılmadığını gösteren en önemli karine, selef-i sâlihînden bazı âlimlere insanların hadîste geçen Allah'ın doksan dokuz isminin ne olduğunun sorulması ve onların Hz. Peygamber'den rivâyette bulunmak yerine Kur'ân'dan çıkarılan isimleri insanlarla paylaşmalarıdır. Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ve Ca'fer es-Sâdik (ö. 148/765) bu âlimlerdendir⁷⁶

İlmî anlamda genel kanaat, Hz. Peygamber'in sünnetinde Allah'ın isimlerinin sayımı ile ilgili sahîh bir rivâyetin vârid olmadığı yönünde olmakla beraber Ebû Zekerriyya en-Nevevî (ö. 676/1277), Tirmizî'nin rivâyetini *hasen* olarak değerlendirmiş ve Celâluddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505) ise bu hadîsin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁷⁷

Tirmizî'nin rivâyetinde yer alan isimler şunlardır:

er-Rahmân, er-Rahim, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Muheymîn, el- 'Azîz, el-Cebbâr, el-Mutekebbir, el-Hâlık, el-Bâri', el-Müsavvir, el-Ğaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er Rezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbid, el-Bâsıt, el-Hâfid, er-

⁷⁵ Muhammed et-Temîmî, **Mu'tekadu Ehl-i Sünne**, s.89.

⁷⁶ Abdullah b. Sâlih el-Ğusn, **Esmâullâhi'l-Hüsnâ**, 169-170; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 471. Esmâ-i Hüsnâ'yı tesbit etme konusunda çalışma yapan alimler hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed et-Temîmî, **Mu'tekadu Ehl-i Sünne**, s.111-135.

⁷⁷ Nevevî, **el-Ezkâr el-Müntehab min Kelâmi Seyyidi'l-Ebrâr**, Dâru'l-Mısriyyeti'l-Lübânîyye, Kahire 1988, s.15; Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İsmâîl el-Emîr es-San'ânî, **et-Tenvîr Şerhu'l-Câmi'i-s-Sağîr**, Mektebetu Dâri's-Selâm, Riyad, 2011, IV, 51; Kâmil Miras, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978, VIII, 193.

Râfi', el-Muizz, el-Muzill, es-Semî', el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-'Azîm, el-Ğafûr, eş-Şekûr, el-'Aliy, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukîr, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mucîb, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâ'is, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kaviy, el-Metîn, el-Velîy, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mubdiu, el-Muîd, el-Muhyi, el-Mumîr, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Mü'ahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâli, el-Mute'âlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Muntakim, el-Afüvv, er-Raûf, Mâliku'l-Mülk, Zü'l-Celâli ve 'l-İkrâm, el-Muksit, el-Câmi', el-Ğaniy, el-Muğnî, el Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdi, el-Bedî', el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr.⁷⁸

1.2. İSLÂM MEZHEPLERİNE GÖRE ESMÂ-İ HÜSNÂ'NIN BELİRLENMESİ

Esma-i Hüsnâ'nın nasıl ve hangi yöntemle belirleneceği ve onlarla nasıl dua edileceği konusunda gerek mezhepler arasında gerekse mezhep içi bağlamda farklı tutum ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Allah'ın isimlerini belirleme söz konusu olduğunda iki temel kavram ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi “tevkîf” kavramıdır. Tevkîf, Şâri'in bazı konular hakkında verdiği hüküm, bilgi ve izin anlamındadır.⁷⁹ Allah'ın isimleri bağlamında ise tevkîf, Allah'a isim vermenin Şâri'in iznine tâbi olduğunu, hakkında izin olmayan isimleri ile Allah'ın isimlendirilemeyeceğini belirtmektedir.⁸⁰

⁷⁸ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, **es-Sünen el-Câmiu'l-Muhtasar mine's-Süneni an Rasûlillahi Sallallâhu aleyhi ve Sellem ve Ma'rifeti's-Sahîh ve'l-Ma'lûl ve mâ aleyhi'l-Amel**, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1. Bsk, t.y., Daavât 83, Hadis No: 3507.

⁷⁹ İbrâhîm Mustafâ vd, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, Mektebetu's-Şurûk ed-Düveliyye, Mısır, 2004, s.1051.

⁸⁰ Ahmed Ziyâuddîn el-Gümüşhânevî, **Ehl-i Sünnet İ'tikadı**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994, s.38.

Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu benimseyen yaklaşıma göre; tevkîf kaynağı olarak Kur'ân, sahîh hadis ve ümmetin icma'ı kabul edilmekte olup akıl ve kıyâsın bu konuda geçersiz sayılmaktadır.⁸¹ Şîası bu bağlamda İcmâ yerine mâ'sum kabul ettikleri imamaları temel izin mercii olarak benimsemektedirler.⁸²

Konuyla alakalı ikinci temel kavram ise “kıyâs”tır. Sözlükte bir şeyin başka bir şey ile ölçülmesi anlamına geldiği gibi, iki şeyi birbirine eşitlemek anlamında da kullanılır.⁸³

Allah'ın isimleri özelinde kıyâs kavramının iki boyutu vardır. Birincisi aklî kıyâstır ki eğer bir lafız Allah hakkında doğru bir manaya delâlet ediyor ve hiçbir şekilde noksanlık ifade etmiyorsa, Allah'ın bu isimle isimlendirilebileceği anlamına gelmektedir. Kıyâs kavramının ikinci boyutu ise herhangi bir lafzı, vaz' edildiği zahirî anlamındaki benzerlik dolayısıyla başka bir lafızla bir tutmaktır. Meselâ: Esmâ-i Hüsnâ'dan çok cömert anlamındaki “cevâd” ismine kıyâs ederek Allah'ı, tevkîf dışı olarak yine cömert anlamında kullanılan “sahiy” şeklinde isimlendirmek bu türden bir kıyâsa örnek verilebilir.⁸⁴

Allah'ın isimlerini belirleme konusunda sadece Kur'ân, sahîh Sünnet ve İcmâ'ı esas alan tevkîfîlik anlayışı, Ehl-i Sünnet'in cumhûrunun ittifak ettiği görüş olarak kabul edilmekte; zikri geçen üç esasla beraber akla da belirleyici rol veren kıyâsîlik anlayışı ise Basra Mu'tezilesinin görüşü olarak anılmaktadır.⁸⁵

⁸¹ Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed el-Bağdâdî, **el-Fark beyne'l-Firak ve Beyânü'l-Firkati'n-Nâciye minhum**, Mektebetü'l-Âsriyye, Beyrut, 1995, s.323.

⁸² bkz. Şehid el-Evvel Ebû Abdullah Muhammed b. Mekkî el-Âmilî, **el-Kavâid ve'l-Fevâid fi'l-Fıkh ve'l-Usûl ve'l-Arabiyye**, Merkezu İhyâi't- Turâsi'l- 'Alemlî, Tahran, 2009, s.374; eş-Şeyh el-Müfid Muhammed b. Muhammed el-Bağdâdî, **Evâilu'l-Makâlât**, thk. eş-Şeyh İbrâhîm el-Ensârî, nşr. el-Mu'temeru'l-'Âlemlî li-Elfiyyeti'ş-Şeyh el-Müfid, y.y.y., 1413, s.53.

⁸³ Zekiyyiddîn Şa'bân, **İslâm Hukuk İlminin Esasları**, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, s.126.

⁸⁴ Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî, **Şe'nu'd-Du'â**, Dâru'n-Nevâdir, Suriye, 2012, s.193. Hattâbî “سخي” kelimesinin anlam itibariyle yumuşaklık ve gevşeklik gibi anlamlarda kullanıldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda gevşek zemine “أرض سخية” denildiğini aktarmıştır.

⁸⁵ Abdulkâhir el-Bağdâdî, **el-Fark beyne'l-Firak**, s.337.

Tevkîf anlayışı içerisinde Allah'ın isimlerinin sayısı ve Allah'ın isimlerini belirlemede Kur'ân ve Sünnet'ten nasıl yararlanılacağı konusunda farklı eğilimler bulunmaktadır. Allah'ın isimlerinin adedi konusunda üç yüz, bin, bin bir, dört bin gibi sayılar öne sürülmüşse de âlimlerin ittifak ettikleri görüşe göre Allah'ın isimlerinin sayısı belli değildir. Ancak bu isimlerden doksan dokuz tanesi Cennet'e girmeye vesîle kılınmıştır. Hadisteki “*Ey Allâh! Kendini isimlendirdiğin veya Kitâb'ında indirdiğin veya yarattıklarından herhangi birine öğrettiğin veya gayb ilminde kendi katında gizli tuttuğun sana ait olan tüm isimlerle senden istiyorum*”⁸⁶ ifadesi bu görüşün en temel dayanaklarından biridir.⁸⁷

Allah'ın isimlerinin belirlenmesinde Kur'ân ve Sünnet'ten nasıl yararlanılacağı konusunda genel olarak dört yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde Tirmizî'nin Velîd b. Müslim tarikiyle Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği hadiste yer alan isimler esas alınmıştır. İkincisinde isimlerin zikredildiği rivâyetleri zayıf kabul edilip Allah'ın isimlerini belirlemede Kur'ân ve Sünnet'te isim formunda Allah'a izâfe edilen lafızların isim olarak kullanılması gerektiği kabul edilmiştir. Üçüncüsünde herhangi bir sayı ve nitelik sınırı koymadan Kur'ân ve Sünnet'te Allah için kullanılmış tüm sıfat ve fiillerden isim türetme yoluna gidilmiştir. Bu üç yaklaşım da marjinal kalmıştır. Dördüncü mu'tedil anlayış ise meseleyi üç boyutta ele almıştır. Bunlar Allah'ın isimleri, Allah'ın vasıfları ve Allah'tan haber verme ve O'nu tanıma boyutları. Allah'a isim verme konusundaki Kur'ân ve Sünnet'teki fiillerden isim türetilirken temel şart, isim olarak kullanılacak lafzın anlam bakımından sadece övgü ve ta'zîm manaları içermesidir. Vasıfların isim şeklinde kullanılması konusundaki temel şart ise, bu vasfın hem övgü hem yergi, hem hayır hem şer, hem kemâl hem noksanlık anlamlarına çekilecek yapıda olmamasıdır.⁸⁸

Aşağıda Esmâ-i Hüsnâ'yı belirleme konusundaki İslâm mezheplerinin konuya yaklaşımları, Ehl-i Sünnet, Zâhirîye, Mu'tezile, Zeydîye ve Şîa mezhepleri başlıkları altından ele alınacaktır. Ayrıca yakın

⁸⁶ Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, **el-Müsned**, Müessesetür-Risâle, Beyrut, 1998, VI, 246-247, (I/391) Hadis No: 3712.

⁸⁷ Muhammed et-Temîmî, **Mu 'tekadu Ehli's-Sünne**, s.68-72.

⁸⁸ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed et-Temîmî, **a.g.e.**, 74-109

dönem Türkiye’de akademik açıdan konu ile ilgili öne sürülen bazı iddialarda değerlendirilecektir.

1.2.1. Ehl-i Sünnet

Allah’ın isimlerinin tevkîfî olduğu konusu Allah’ın isimlerinin akıl yoluyla değil ancak Kur’ân, sahîh Sünnet ya da ümmetin İcmâ’ı kaynaklı tevkîf ile tesbit edilebileceği Ehl-i Sünnet âlimlerinin cumhûrunun üzerinde ittifak ettiği bir husustur.⁸⁹

⁸⁹ Abdulkâhîr el-Bağdâdî, **el-Fark beyne'l-Firak**, s.323,337-338.

Mâtûrîdî mezhebinin Allah’ın isimlerinin tevkîfî olduğu yönündeki açıklamalar için bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtûrîdî, **Kitâbu't-Tevhîd**, thk. Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi, İSAM Yayınları, İstanbul, 2005, s.62; Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî, **Te'vilâtu Ehli's-Sünne**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, IX, 604; Ebû'l-Mu'în Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, **Tebziratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn**, thk. Hüseyin Atay, nşr. Riâsetü Şuûni'f-Dîniyyeti't-Türkiyye, Ankara, 1993, I, 183. Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî, **Şerhu'l-Makâsîd**, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1998, IV, 344. Bahaüddînzâde Muahmed b. Bahâuddîn b. Lütfullah, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsna**, University of Michigan, Special Collections Library, Isl. Ms.535, vr. 10b; Ebû'l-Leys Nasr b. Ahmed es-Semerkindî, **Bahru'l-Ulûm**, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, I, 585; Sa'lebî, **el-Keşf ve'l-Beyân**, IV, 311; Ebû'l-Mu'în en-Nesefî, **et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn**, thk. Muhammed Abdurrahman eş-Şâğul, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li'Turâs, Mısır, 2006, s.28; Radiyyuddîn el-Hasen b. Muhammed es-Sâğânî, **Mevdûâtu's-Sâğânî**, Dâru'l-me'mûn li't-Turâs, Beyrut, 1985, s.75; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, I, 620; Mûsâ b. Emîr Hâcc b. Muhammed el-Hanefî et-Tebrîzî, **el-Kâmil fî Usûli'd-Dîn**, Dâru's-Selâm, Kahire, 2010, I, 294; es-Seyyid eş-Şerîf Alî b. Muhammed el-Cürcânî, **Şerhu'l-Mevâkıf**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, VIII, 232; Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, **Umdetu'l-Kari' Şerhu Sahîhi'l-Buhârî** Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, XIV, 30; Bedruddîn el-Aynî, **Şerhu Süneni Ebî Dâvûd**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1999, V, 274; Ahmed b. Süleyman İbn Kemal, **er-Resâilu'l-Akadiyye**, Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, Bingazî, 2002, s.37; Muhyiddîn Şeyhzâde el-Kücevî, **Haşiyetu Muhyiddîn Şeyhzâde alâ Tefsîri'l-Kâdi el-Beyzâvî**, IV, 236; Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî' el- Herevî, **Mirkâtu'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih**, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, VII, 28; es-Seyyid eş-Şerîf Alî b. Muhammed el-Cürcânî, **Şerhu'l-Mevâkıf**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, VIII, 232; el-İmamü'r-Rabbânî Ahmed b. Abdu'l-Ehad es-Serhendî, **el-Mektûbâtu'r-Rabbâniyye**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, II, 493; Kemâluddîn Ahmed el-Beyâdî, **İşârâtu'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm**, Zam Zam Publishers, Karaçi, 2004, s.116; Ahmed b. Muhammed b. Ömer Şihabuddîn el-Hâfâcî, **Haşiyetu's-Şihâb alâ Tefsîri'l-Beyzâvî**, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., IV, 239; Muhammed el-Mazharî, **Tefsîr**, III, 466; Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî, **Huccetullahi'l-Baliğa**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2004, s.150; Gümüşhânevî, **Ehl-i Sünnet İ'tikadı**, 38; Seyyid Hüseyin Efendi el-Cisr, **el-Husûnu'l-Hamîdiyye**, nşr. Rıdvân Muhammed Rıdvân, Mısır, 1932, s.38; Kâmil Miras, **Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, VIII, 193; Ömer Nasuhi Bilmen, **Ku'ranı Kerim'in Türkçe Meâlî Âlîsi ve Tefsîri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, II, 1129.

Eş'arî mezhebinin Allah’ın isimlerinin tevkîfî olduğu yönündeki açıklamalar için bkz. Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâil el-Eş'arî, **Kitâbu'l-Luma' fi'r-Reddi alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-**

Abdusselâm İbn Berrecân (ö. 536/1141) da selef-i sâlihîn'in Kur'ân, Sünnet ve İcma' dışında bir isimle Allah'ı isimlendirmenin câiz olmadığı konusunda ittifak ettiklerini aktarmaktadır.⁹⁰

Bida', Beyrut, Dâru Lübnan, Beyrut, 1987, s.86; Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek, **Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî İmâmi Ehli's-Sünne**, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 2006, s.42; Ebû Abdullah Muhammed b. Alî el- Mâzerî, **el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim**, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus,1988, III, 295; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, **el-Maksadu'l-Esnâ fi Şerhi Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ**, Mektebetu Daru'l-Fecr, Dimaşk, 2010, 176. Râzî, **el-Levâmi'u'l-Beyyinât**, s.36; Beyzâvî, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Dâru'l-Maârif, Beyrut, 2015, s.113. Zeynuddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, **Tarhu't-Tesrîb fi Şerhi't-Takrîb**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y., VII, 153-154; Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, **Tenbîhu'l-Ahyâr, alâ Mu'dilât Vaka'at fi Kitâbeyi'l-Vezâifi ve Ezkâri'l-Ezkâr**, Ervika li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, Amman, 2013, s.170; Abdulkâhir el-Bağdâdî, **Usûlu'd-Dîn**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s.138; Fahruddîn Râzî, **el-Levâmi'u'l-Beyyinât**, s.36; Şerefuddîn el-Hüseyn b. Abdullah et-Tîbî, **Futûhu'l-Ğayb fi'l-Keşfi an Kinâ'i'r-Rayb**, nşr. Câizetu'd-Dubayî'd-Devliyyeli'l-Kur'âni'l-Kerîm, Birleşik Arab Emirlikleri, 2013, VI, 679; Beyzâvî, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, 113; İbn Hacer el-Heytemî, **Tenbîhu'l-Ahyâr**, s.170; İbn Fûrek, **Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî**, s.57; Abdulkâhir el-Bağdâdî, **Usûlu'd-Dîn**, s.138; Ebu'l-Kâsım Abdulkarim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Dâru Âzâl, Beyrut, 1986, s.192; Gazzâlî, **el-Maksadu'l-Esnâ**, 186; Ebûbekir Ahmed b. Hüseyn el-Beyhakî, **el-Esmâ ve's-Sifât**, Müessesetu'r-Risâle Naşîrûn, Beyrut, 2013, s.167; Râzî, **Levâmi'u'l-Beyyinât**, s.36; Râzî, **Tefsîru'l-Fahri'i-Râzî**, XV, 74; İbn Hacer, **en-Nüket alâ Kitabi İbni's-Salâh**, el-Câmiatu'l-İslâmiyye, Medine, 1984, I, 223; Adudu'd-Dîn Abdurrahman b. Ahmed el-Îcî, **el-Mevâkif fi İlmi'l-Kelam**, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, t.y., s.333; Zerkeşi, **Ma'nâ Lâ İlâhe İllallah**, s.140-141; Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, **Kitâbu'l-İrşâd ilâ Kavâti'i'l-Edilleti fi Usûli'l-İ'tikâd**, Mektebetu'l-Hâncî, Mısır, 1950, s.143. Seyfuddîn Ali b. Muhammed el-Âmidî, **Ebkâru'l-Efkâr fi Usûli'd-Dîn**, Dâru'l-Kütübî ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kâhire, 2004, II, 501; Tîbî, **Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbih**, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 1997, X, 3229; Ebu'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, **Lübâbu't-Te'vîl**, II, 276; Beğavî, **Meâlimu't-Tenzîl**, s.504. Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, "Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr Tahkîk ve Dirâse Mine'l-Âyeti 113 min Sûreti Âli İmrân ile'l-Âyeti 48 min Sûreti't-Tevbe", thk. Ahmed Hâc Muhammed Osmân, **Câmiatu Ummi'l-Kurâ**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mekke, 1425, s.360; Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, **Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr**, Dâru'l-Ma'rifê, Beyrut, 1972, II, 99;⁸⁹ Ebûbekir b. et-Tayyib el-Bâkîllânî, **el-İnsâf fi Mâ Yecibu İ'tikâduhu ve Lâ Yecûzu el-Cehlu bihi**, el-Mektebetu'l-Ezheriyyeti li't-Turâs, Mısır, 2006, s.44; Ebu'l-Kâsım el-Ensârî, **el-Ğunye** II, 705. İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 479; Ebu'l-Kâsım el-Ensârî, **el-Ğunye**, II, 704; Ebû Abdullah Muhammed b. Alî el- Mâzerî, **el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim**, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus,1988, III, 295; İbn Battâl Ebu'l-Hasen Alî b. Half el-Kurtubî, **Şerhu Sahîhi'l-Buhârî li'bni Battâl**, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, t.y., X, 141-142; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Esnâ fi Şerhi Esmâ'i'l-Lâhi'l-Hüsnâ**, Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye, 2014, s.8; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, **Kitâbu'l-Furûk Envâru'l-Burûk fi Envâi'l-Furûk**, Dâru's-Selâm, Kahire, 2001, III, 787-788; Kâdî İyâz Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, **İkmâlu'l-Mu'lim bi-Fevâidi Müslim**, Dâru'l-Vefâ, Mansûra, 1998, VIII, 65; İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî, **Tuhfetu'l-Mürîd alâ Cevhereti't-Tevhîd**, Dâru's-Selâm, Kahire, 2002, s.155.

⁹⁰ İbn Berrecân, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, I, 26; Kurtubî, **el-Esnâ**, s.26.

Ehl-i Sünnet âlimleri hem nakli hem akli delillerle tevkîf anlayışını temellendirmeye çalışmışlardır. Naklî delil bağlamında Şerefuddîn et-Tîbî (ö. 743/1343) Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu ispat amacıyla A'râf sûresinde “*O en güzel isimler Allah'a aittir. O'na onlarla seslenin/duâ edin. O'nun isimlerinde ilhâd edenleri bırakın. Yapıyor oldukları şeyin cezasını görecekler.*”⁹¹ meâlindeki:

“وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ”

âyetini tefsîrinde âyette yer alan “الأسماء” (isimler) kelimesindeki ma‘rife takısının “ahid” anlamı taşıyıp belli bazı isimlere işaret ettiğini söylemiştir. Bu durumun Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğuna delâlet ettiğini “فادعوه بها” “*O'na onlarla seslenin/duâ edin*” ibâresinin ise kullanılması emredilen isimlerin zaten var olduklarını ve onlar dışındakilerle dua etmenin yasak olduğu anlamı taşıdığını belirtmiştir. “سيجزون ما كانوا يعملون” “*yapıyor oldukları şeyin cezasını görecekler*” ifadesiyle Allah'ın isimlerinde ilhâd etmenin ceza ile tehdîd edildiğini ve bu davranışın cezalandırılacağını ifade eden fiilin “sîn” harfi ile te'kîd edildiğini kaydetmiştir.⁹² Alâuddin el-Hâzin (ö. 725/1325) de tefsirinde “فادعوه بها” (O'na onlarla duâ edin) ibâresinin Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu gösteren bir delil olduğunu belirtmektedir.⁹³

Fahruddîn er-Râzî (ö. 606/1210) zikri geçen âyetin, Allah'ın bazı güzel isimleri olduğunu ve kişinin ona o isimlerle seslenmesi gerektiğini ifade ettiğine, bunun da Allah'ın isimlerinin oydaşma ile değil ancak tevkîf ile bilinebileceğine delâlet ettiğini söylemektedir.⁹⁴ Ayrıca O, âyette yer alan “فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَادْكُرُوا كَمَا هَدَاكُمْ”⁹⁵ “*Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. O'nu, size nasıl öğretti ise öyle zikredin.*” ifadesinde, birinci Allah'ı zikredin emrinden sonra ikinci kez zikir emrinin hidâyete bağlı olarak tekrar edilmesini, Allah'ı kıyâs ve kendi içtihadımızla bulduğumuz isimlerle değil bizzat O'nun bize beyan ettiği ve dua ederken

⁹¹ A'râf, 7/180

⁹² Tîbî, *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbîh*, VI, 677; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIV, 477.

⁹³ Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, II, 276.

⁹⁴ Râzî, *Tefsîr*, XV, 74.

⁹⁵ Bakara, 2/198.

söylememizi emrettiği isim ve sıfatlarla zikretmemiz gerektiğine delâlet ettiği yönünde yorumlamıştır.⁹⁶

Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğu yönünde ayrı bir delil olarak Râzî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi âlimlerin Ebu Halef Muhammed b. Abdulmelik et-Taberî'ye (ö. 470/1078) atıfta bulunarak Allah'ın doksan dokuz ismi ile ilgili hadîste Allah'ın isimleri için belli bir sayı verilmesinin Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğuna onların akıl ve kıyâs yoluyla elde edilemeyeceğine dikkat çekmek amacı taşıdığını belirtilmektedirler.⁹⁷ Şerefuddîn et-Tîbî de hadîste yer alan “*yüzden bir eksik*” vurgusunun Allah'ın isimleri hakkındaki bilginin tevkîfî olduğunu, aklımız ve ilmimize dayanarak bu konuda tasarrufta bulunma hakkımızın olmadığı anlamı taşıdığı yorumunu yapmıştır.⁹⁸

Aklî delil olarak öne sürülen görüşlere baktığımızda bu bağlamda Abdulkâhir el-Bağdâdî ve Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111) benzer argümanlar ortaya koyarak isim vermenin bir velâyet hakkı olduğunu, bir kimsenin bu husustaki velâyetinin ancak kişinin kendisi, kölesi ya da çocuğu üzerinde olabileceğini, bunun haricinde kalan herhangi bir kimseye bile isim veremezken Allah'a isim koymamızın asla mümkün olmayacağını ifade etmişlerdir.⁹⁹

Şihâbuddîn el-Karâfî (ö. 684/1285) de en basit bir sultâna dahi hitâb ederken o sultânın kendisine seslenilmesi konusunda hangi isimlere izin verdiğinin bilinmesi gerektiği ortadayken Allah hakkında bu durumun daha evlâ olduğunu belirtmiştir. Zira bunun bir edep kâidesi olduğunu Allah'a karşı, özellikle de ona hitap ederken edepli olmak gerektiğinin malum olduğunu hatta herhangi bir namazda yahut ibâdetlerin herhangi birinde sadece Allah'ın izin verdiği bilinen isimlerin kullanılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁰

⁹⁶ Râzî, **Tefsîr**, V, 193.

⁹⁷ Râzî, **el-Levâmiu'l-Beyyinât**, s.77, İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 477.

⁹⁸ Tîbî, **Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbih**, VI, 1766.

⁹⁹ Abdulkâhir el-Bağdâdî, **Usûlü'd-Dîn**, s.139, Gazzâlî, **el-Maksadu'l-Esnâ**, s.177.

¹⁰⁰ Karâfî, **el-Furûk**, III, 788.

Abdulkâdir el-Geylânî'nin (ö. 561/1166) de talebesi olan İbn Kudâme (ö. 620/1223) ise¹⁰¹ Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının akıl yolu ile idrak edilemeyeceğini zira aklın sadece kendisini ya da benzerini gördüğü şeylerin sıfatını bilebileceğini bu durumun Allah için düşünülmemeyeceğini dolayısıyla sıfat ve isimlerin yalnız tevkîf aracılığı ile bilinebileceğini belirtmiştir. Bu konudaki tevkîfin sadece isim ve sıfatların neler olduğu konusunu içerdiğini, bu isim ve sıfatların keyfiyetleri ve tefsirleri hakkında bir bilgi bulunmadığını dolayısıyla hakkında naklî bir bilgi bulunmayan bir konu olması ve kişinin bilmediği şeyleri Allah hakkında söylemesi Kur'ân'da haram kılınması sebebiyle Allah'ın isim ve sıfatları hususunda nakille yetinilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰²

“Rabb'in ismi ancak nakille bilindir.” diyen Beyzâvî Allah'ın isimleri konusunun izne bağlı olmaması durumunda Allah'a doğru manalar taşımayan isimler verilmesine yol açılabileceğini ve bunun birçok fesadı beraberinde getireceğini kaydetmektedir.¹⁰³

Veliyyullah ed-Dehlevî (ö. 1176/1762), Allah'ın isimlerinin tevkîf olduğunu, aslında bazı sıfatlarla Allah'ın vasfedilmesi câiz olsa da, bazı kâfir toplulukların Allah hakkında kullandıkları bazı lafızları, taşıdıkları anlam dışında kullanmış olmaları ve bu kullanımın aralarında yayılarak fesada yol açmış olması dolayısıyla böyle bir olumsuzluğun önüne geçmek için şerîatin hükmünün söz konusu davranışı yasaklama yönünde tecelli etmiş olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak sıfatların birçoğunun zahirî anlamlarıyla kullanıldıklarında arzu edilenin aksine olumsuz anlam îâmâsı taşıyabildiklerini, buna binaen şerîat tarafından Allah'ın isim ve sıfatlarının tevkîfî olduğu hükmü verildiğini, kişinin kendi görüşünü kullanarak bu konu hakkında konuşmasının mübah kılınmadığını belirtmiştir.¹⁰⁴

Allah'ın isimlerinin kıyâs yoluyla belirlenemeyeceğine delil olarak öne sürülen diğer bir husus ise hakkında tevkîf olan isimlere yakın anlam

¹⁰¹ İbn Kûdâmen'in Abdulkâdir el-Geylânî hakkındaki görüşleri ve talebeliği konusunda bkz. Şemsuddin Muhammed b. Osmân ez-Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1996, XX, 440, 442.

¹⁰² İbn Kudâme Muvaffakuddîn b. Kudâme el-Makdisî, **Zemmu't-Te'vîl**, Dâru'l-Feth, Birleşik Arap Emirlikleri, 1994, s.39-40.

¹⁰³ Beyzâvî, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, s.102, 114.

¹⁰⁴ Dehlevî, **Huccetullahi'l-Baliğa**, s.150.

taşıyan birtakım isimlerin Allah için kullanılmıyor olmasıdır. Bu konuda el-Bağdâdî, Allah için cömert anlamında “جواد” ve “كريم” isimleri kullanılırken aynı manaya gelen yumuşak kalpli, cömert anlamındaki “sahiy” olarak Allah’ın anılmaması ve de Allah’a “رحيم” denilirken şefkatli anlamında “شفيق” isminin Allah’a verilmemiş olmasının da bu tür bir kıyâsın batıl olduğuna delâlet ettiğini kaydetmiştir.¹⁰⁵ Bu konuyla alakalı olarak “âlim” ismine kıyâsla Allah’a “ârif” denilemeyeceği “cevâd” ismine kıyâsla Allah’a cömert anlamında kullanılan “sahiy” isminin verilemeyeceği gibi örnekler kullanılmaktadır.¹⁰⁶

Ehl-i Sünnet’in tevkîf anlayışının geçersizliği ortaya koymak adına Türkler ve Fârisîlerin Allah hakkında “Tanrı” ve “Hüdâ” isimlerini kullanmalarını ve ümmet tarafından bunun engellenmemesini öne sürenlere karşı, Ehl-i Sünnet âlimleri bu durumun ümmetin icmâ’ı ile câiz olduğunu ve İcmâ’ın şer’î bir izin mercii olması dolayısıyla Tanrı ve Hüdâ isimlerinin kullanılmasında tevkîf dışı bir durumun söz konusu olmadığını belirtmişlerdir.¹⁰⁷

Ehl-i Sünnet içerisinde tevkif dışı olan ve Allah hakkında herhangi bir kusurlu anlam taşımayan bir ismi Allah’a vermenin hükmü konusundan iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri, İmam Eş’ârî’nin temsil ettiği anlayıştır ki bu anlayışa göre Kur’ân, Sünnet yahut İcmâ’dan yana hakkında delil olmayan bir isim, olumsuz anlam îması taşımasa bile o ismin Allah’a verilmesi men edilmiştir.¹⁰⁸ Bu anlamda Abdulkâhir el-Bağdâdî akıl yoluyla Allah’ı isimlendirenin akıbetinin pişmanlık olacağını ifade etmiştir.¹⁰⁹

Tevkîfî olmayan ve herhangi bir olumsuz anlam îması da taşımayıp sadece övgü ifade eden bir ismin Allah’a verilmesi konusunda İbn Atiyye (ö. 541/1147), böyle bir ismin Allah için kullanımını men eden İmam Eş’ârî’ye ait görüşün, fıkıh âlimleri ve cumhûr tarafından benimsendiğini

¹⁰⁵ Bağdâdî, *Usûlu’-d-Dîn*, s.139.

¹⁰⁶ Hattâbî, *Şe’nu’-d-Du’â*, 193; Âmidî, *Ebkârü’l-Efkâr*, II, 501; Râzî, *Tefsîr*, XV, 74. “Sahiy” kelimesi Allah hakkında neden kullanılmayacağını açıklamak için bkz. Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Furûku’l-Luğa*, Dâru’l-İlmi ve’s-Sekâfe, Kahire, t.y., s.173.

¹⁰⁷ Taftâzânî, *Şerhu’l-Makâsîd*, IV, 344.

¹⁰⁸ İbn Fûrek, *Makâlâtu’ş-Şeyh Ebi’l-Hasen el-Eş’ârî*, s.45; Gazzâlî, *el-Maksadu’l-Esnâ*, s.176; Kuşeyrî, *Şerhu Esmâillâhi’l-Hüsnâ*, s.192.

¹⁰⁹ Abdulkâhir el-Bağdâdî, *Usûlü’-d-Dîn*, s.142.

ifade etmiştir. İbn Atiyye, hiçbir noksanlık içermeyen ve katıksız övgü anlamı taşıyan bir ismin Allah'a verilmesini ilim ehlinin çok az bir kesimi dışında güzel bulanın olmadığını ifade etmektedir.¹¹⁰ Aynı konuda Karâfî (ö. 684/1285) men etme hükmünün İmam Malik'in de görüşü olduğunu ve fıkıh âlimlerinin cumhûrunun bu görüşte olduğunu belirterek âlimlerin nezdinde tevkîf dışındaki isimler konusunda sahîh olanın "men" etme anlayışı olduğunu kaydetmektedir.¹¹¹

Abdulcelîl el-Kasrî (ö. 608/1212), Eş'arî'nin görüşüne delil olarak "ولله الأسماء الحسنى فادعوه بها" âyetinde yer alan güzellik vasfından hareketle "en güzel" vasfının ancak nakil yoluyla bize gelen isimler için söz konusu olduğunu, hakkında nakil olmayan bir ismin güzel olamayacağını ifade etmiştir. Ardından, en güzel olmayan ismin çirkin olduğunun da söylenemeyeceği şeklindeki itiraza karşı her ne kadar böyle olsa da Allah bize kendisini çirkin olmayan isimlerle değil güzel olan isimlerle anmamızı emretmiştir, diyerek cevap vermiştir.¹¹²

A'râf suresindeki "ولله الأسماء الحسنى فادعوه بها" âyeti hakkında Mâzerî, isimlerin güzelliğinin ancak şeriat ile bilinebileceğini söylerken Kurtubî de isimlerinin güzelliğinin ancak şeriatın güzel görmesiyle ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir.¹¹³ Âyette yer alan Allah'ı o en güzel isimlerle çağırma yönündeki emirle hadîste geçen Allah'ın doksan dokuz ismi arasında ilişki kuran İbn Battâl hadîste geçen sınırlamanın sadece Allah'a dua etme konusunda olduğunu, bunlar dışındaki isimlerle dua etmenin şeriat dâhilinde olmadığını belirtmektedir.¹¹⁴ Kurtubî bu görüşün, Eş'arî, Bâkılânî, Hattâbî (ö. 388/998) ve diğer birçok âlim tarafından da kabul edildiğini Müslim'in rivayet ettiği Hz. Peygamber'in mahşer gününde kendisi hakkındaki "*Allah'ın ilhamı olmasa bilmeye güç yetiremeyeceğim*

¹¹⁰ Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib b. Atiyye el-Endelüsî, **el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, Beyrut Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001, II, 480.

¹¹¹ Karâfî, **el-Furûk**, III, 788; Ayrıca bkz. Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, **el-Bahru'l-Muhît**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, IV, 427.

¹¹² Kurtubî, **el-Esnâ**, s.29-30.

¹¹³ Mâzerî, **el-Mu'lim**, III, 295.

¹¹⁴ İbn Battâl, **Şerhu'l-Buharî**, X, 141.

övgülerle Allah'ı öveceğim.” hadîsinin¹¹⁵ bu görüşü desteklediğini ifade etmektedir.¹¹⁶

Esmâ-i Hüsnâ konusunda kitap yazan ilk âlimlerden Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923), bizâtihi Allah'ın kendisini vâsfetmediği veya kendisini isimlendirmedeği bir lafızla Allah'ı isimlendirmenin kimsenin haddi olmadığını belirtmektedir. O, Allah'a dua ederken “yâ Allah”, “yâ Rahmân” ve “yâ Cevâd” denilebileceğini ancak “yâ Sübhân” diye Allaha dua edilemeyeceğini zira Allah'ın kendisini bu lafızla vâsfetmediğini kaydetmektedir.¹¹⁷

İmam Ebu Mansur el-Mâturîdî (ö. 333/944) “Kuddûs” ismini açıklarken bazı kimselerin “Kuddûs” kelimesinin mübârek anlamına geldiği yönündeki görüşlerine yer verdikten sonra her hayrın kendisinden geldiği manasını ifade etse de mübârek kelimesinin isim olarak “يا مبارك” şeklinde Allah için kullanılmayacağını ifade etmiştir. Zira bunun ancak nakille bilinebileceğini ve kendisini isimlendirmedeği bir isimle Allah'ı anma hususunda sükût etmemiz gerektiğini beyan etmiştir.¹¹⁸

Aynı şekilde Ebû'l-Mu'în en-Nesefî (ö. 508/1115) de Allah'ın isimleri konusunda ancak şerîatın götürdüğü yere kadar gidilebileceğini vurgulamıştır. Allah'ın her türlü kötülük ve noksanlıktan uzak olduğundan yola çıkarak “sahîh” ismiyle Allah'ın anlamayacağını ve de tüm hastalıkları ve o hastalıkların tedavilerini bildiği halde O'nun “tabîb” diye çağrılmayacağını belirtmiştir.¹¹⁹

Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) ise Allah'ı isimlendirme konusunda aklımız ve idrak kuvvetimizle yetinmemizin câiz olmadığını ve muhakkak şerîatın iznine dayanmak gerektiğinin altını çizmiştir.¹²⁰ Bedruddîn el-Aynî (ö. 855/1451) de bu manaya vurgu yaparak Allah'ın isim ve sıfatlarının ancak vahiy ve hadis yoluyla bilinebileceğini, akıl cevâz verse de hakkında tevkîf olmayan bir isimle Allah'a seslenmenin men

¹¹⁵ Müslim, **Sahîh**, İman 83, Hadis Nu: 326.

¹¹⁶ Kurtubî, **el-Esnâ**, s.11.

¹¹⁷ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seriyy ez-Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu**, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1988, II, 392.

¹¹⁸ Mâturîdî, **Te'vîlâtü Ehli's-Sünne**, IX, 604.

¹¹⁹ Ebu'l-Mu'în en-Nesefî, **Tebziratu'l-Edille**, I, 183.

¹²⁰ Şerîf el-Cürcânî, **Şerhu'l-Mevâkıf**, VIII, 232.

edildiğini, zira bu hususta yapılan hatanın asla basit sayılamayacağını ve mazur görülmeceğini aktarmıştır.¹²¹ İmam Rabbânî de kemâl manası ifade etse dahi hakkında şer‘î delil bulunmayan bir ismin Allah’a verilmesinin câiz olmadığını belirtmektedir.¹²² Adududîn el-Îcî (ö. 756/1356) de Allah hakkında izin harici kullanılacak ismin batıl bir anlam îmâ etme ihtimali olabileceğini ve böyle bir durumda büyük bir tehlikenin söz konusu olacağına değinmektedir.¹²³

Râzî ilgili âyetlerde Allah’ın isimlerinin “en güzel” sıfatı taşımalarına binâen müsemmasından kemâl ve celâl sıfatlarını ifade etmeyen her ismin Allah’a isim olarak verilmesini câiz görmemektedir. O, Allah hakkında doğru bir anlam taşısa da Allah’a domuzları, maymunları, yarasaları yaratan diye seslenilemeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca Kur’ân’da fiil ya da isim olarak yer alsın da Allah’ı “münşî” “münzil”, “râmî”, “muallim” ya da “muhib” diyerek çağırmanın câiz olmadığını özellikle Allah hakkında misliyle mukabele babından olup fiil olarak kullanılan tuzak kurma, alay etme aldatma gibi fiillerden asla isim türetmenin câiz olmadığına hükmetmektedir. Ona göre bu konuda en temel prensip Allah hakkında kullanılacak lafızların gerçeğe uygun olmalarına dikkat etmek, edep ve ta‘zîme riâyet etmektir.¹²⁴

Ehl-i Sünnet içerisinde tevkîf dışı bir isim ile Allah’ı isimlendirme konusunda öne sürülen ikinci görüş böyle bir durum karşısından tevakkuf etmek gerektiği yönündedir. Ancak tarafından temsil edilen diğer anlayışa göre ise bir isim ancak hakkında şer‘î bir yasak varsa Allah hakkında kullanılması kabul edilemez. Hakkında izin ya da yasak olduğu bilinmeyen bir ismin Allah’a nisbet edilmesi konusunda ise tevakkuf etmek daha uygundur.¹²⁵ Bu görüşü benimseyenler gerekçe olarak, şer‘an bir şeyi reddetmek ya da ona cevâz vermek konusunda bir delile dayanılması gerektiğini, herhangi bir şer‘î delil olmaksızın bir konuda haramdır ya da

¹²¹ Aynî, *Umdetü’l-Karî*, XIV, 30.

¹²² İmam Rabbânî, *el-Mektûbat*, II, 493.

¹²³ Adududîn el-Îcî, *el-Mevâkıf*, s.333.

¹²⁴ Râzî, *el-Levâmiu’l-Beyyinât*, s.38. Râzî, *Tefsîr*, XV, 76.

¹²⁵ Cüveynî, *Kitâbu’l-İrşâd*, s.143; Âmidî, *Ebkâru’l-Efkâr*, II, 501; Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Nâsır el-Ensârî, *el-Ğunye fi’l-Kelâm*, Dâru’s-Selâm, Kahire, 2010, II, 705

helaldir diye hüküm vermenin doğru olmayacağını öne sürmektedirler. Ebu'l-Me âlî el-Cüveynî (ö. 478/1085), Seyfuddîn el-Âmidî (ö. 631/1233)¹²⁶ ve Bedruddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392)¹²⁷ bu görüşü destekleyen âlimlerdendir. Bu görüşü ilk öne süren âlim Ebûbekir Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkılânî (ö. 403/1013) dir.¹²⁸

Ebu'l-Kâsım el-Ensârî (ö. 511/1118), Bâkılânî hakkında onun *en-Nakdu'l-Kebîr* adlı eserinde Eş 'arî'nin men etme tutumunu desteklemiş olduğunu belirtmiş ve sonrasında hakkında tevkîf bulunmayan bir ismin Allah'a verilmesi konusunda tevakkuf etmeyi uygun gördüğü yönündeki ifadelerini aktarmıştır.¹²⁹

Ebû'l-Kâsım el-Ensârî de tevakkuf anlayışı doğrultusunda Allah hakkında sabit olan bir manaya delâlet eden ama hakkında tevkîf bulunmayan bir ismin Allah için kullanılması hakkında izin ya da yasaklama yönünde bir hüküm verilemeyeceğini, şer'î bir delil olmaksızın tevkîf dışı isim kullanan kimsenin günahkâr olduğuna hüküm edilemeyeceğini ifade etmiştir. Bunula birlikte Ebu'l-Kâsım el-Ensârî Allah'a akıl ve kıyâs yoluyla isim vermeyi câiz görenlere karşı, *"izin sözü konusundan 'salavâtullâhi aleyhim' ya da 'aleyhimu's-selâm' gibi ifadelerle peygamberlere dua edebilirken izin olmaması dolayısıyla onlara 'rahimehumullah' ya da 'radiyallahu anhum' şeklinde dua edemezken nasıl olur da âlemlerin Rabbine bazı isimler koymaya cevaz verebiliriz"* demektedir. Ayrıca kendi izin ve rızaları olmaksızın kölelerinin, keyiflerine göre ya da kendilerince övgü ifade etmesine binaen birtakım isimlerle onları çağırma ve razı olmayanların, nasıl olur da Allah'ın izni olmaksızın Allah'ın sıfatlarının ve azametinin hakikatlerinden yana cahil oldukları halde Allah'a isim vermesini câiz görebildikleri konusunda hayretini dile getirmiştir.¹³⁰

Zikri geçen tevakkuf görüşünün sınırlı bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira Ehl-i Sünnet içerisinde genel anlamda tevkîf dışı bir

¹²⁶ Âmidî, *Ebkâru'l-Efkâr*, II, 501.

¹²⁷ Zerkeşî, *Ma'nâ Lâ İlâhe İllallâh*, s.141.

¹²⁸ Zerkeşî, *Ma'nâ Lâ İlâhe İllallâh*, 140-141; Ebu'l-Kâsım el-Ensârî, *el-Ğunye*, II, 705.

¹²⁹ Ebu'l-Kâsım el-Ensârî, *a.g.e.*, II, 705.

¹³⁰ Ebu'l-Kâsım el-Ensârî, *a.g.e.*, II, 708.

isimle Allah'ı isimlendirmenin Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek olarak değerlendirildiği görülmektedir.¹³¹

Gazzâlî Allah'ın isimlerinin tevkîfliği konusunda isim ve vasıf ayırımına giderek tevkîfin sadece isimleri kapsayıp Allah'ı vasfetme konusunda tevkîfe ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. Vasfetmenin sadece bir iş hakkında haber vermekten ibâret olduğunu doğru ve vâkıa mutâbık olduğu sürece Allah'ı vasfetmenin mübâh olduğunu ifade etmiştir. İsmi ise bir varlığa ad olarak konulmuş lafız olduğunu söylemiştir. Gazzâlî, bir kimsenin adının Zeyd olmakla beraber “beyaz tenli” ve “uzun boylu” diye vasfedilebileceğini, birisinin ona “ey uzun boylu”, “ey beyaz tenli ” diye seslenmesi halinde o kimsenin Zeyd'i gerçekte örtüşen vasıflar ile çağırması olacağını ancak, bunun Zeyd'in isminden bir sapma anlamı taşıyacağını belirtmiştir. Gazzâlî, Zeyd'in uzun boylu ve beyaz tenli olmasının, bu vasıfların onun ismi olduğunu göstermediğini söyleyerek buradan hareketle Zeyd hakkında nasıl “mevcut” diyorsak Allah'ı da tevkîf olsun ya da olmasın “mevcut” diye tavsif edebileceğimizi ve bu durumun herhangi bir noksanlık manası taşımayan her vasıf için geçerli olduğunu belirtmiştir.¹³² Gazzâlî buradan hareketle Allah'ın “Allah var olandır, var edendir. Ortaya çıkarandır, gizleyendir. Mutlu edendir, bahtsız kılandır. Kalıcı kılan ve yok edendir.” şeklinde tevkife ihtiyaç duyulmadan anılabileceğini söylemektedir.¹³³

Gazzâlî'nin yukarıda zikredilen isim ve vasıf ayırımına doğrudan karşı çıkan sadece İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) tesbit edilebilmiştir. Heytemî, “Gazzâlî'ye muhalif olarak Eş'arî mezhebinde usûl ve fıkıh açısından mutemed olan görüşün Allah'ın isimlerinin tevkîfi olduğunu,

¹³¹ Sa'lebî, **el-Keşf ve'l-Beyân**, IV, 311; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, **Medâriku't-Tenzîl**, I, 620; Mazharî, **Tefsîr**, III, 466; Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, **el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, II, 431; Beğavî, **Meâlimu't-Tenzîl**, s.505; Râzî, **Tefsîr**, XV, 75; Beyzâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrârut'Te'vil**, I, 369; Hâzin, **Lübabü't-Te'vil**, II, 276; Kuşeyrî, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsna**, s.21; Kuşeyrî, **Tefsîru'l-Kuşeyrî**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007, I, 370; Ebubekir İbnu'l-Arabî, **Ahkâmu'l-Kurân**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, II, 351; Kurtubî, **el-Câmî'**, IX, 395; Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Cüzeyy el-Kelbî, **et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl**, Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I, 230.

¹³² Gazzâlî, **el-Maksadu'l-Esnâ**, s.176-178; Râzî, **el-Levâmi'u'l-Beyyinât**, s.36.

¹³³ Gazzâlî, **a.g.e.**, s.179.

Allah'ın herhangi bir isim ya da sıfatla anılmasının ancak bu sıfatın, Kur'an'da bulunması ya da sahîh bir haberle Hz. Peygamber'den aktarılması durumunda mümkün olacağını ifade etmiştir.¹³⁴

Şeyhulislâm İbn Kemâl Paşa (ö.940/1534) eğer Gazzâlî vassetme ile Allah'ın zatı için olmayıp “إن الله رفيق” ifadesinde olduğu gibi O'na dair doğru bir durum ya da mefhumdan haber vermek maksadıyla kullanılan lafızları kastediyorsa zaten bu konuda herhangi bir ihtilafın olmadığını dolayısıyla böyle bir ayrıma ihtiyaç olmadığına işaret etmiştir.¹³⁵

İbnu'l-Kayyim (ö. 751/1351)'e göre Allah hakkında haber verme konusu Allah'ın isim ve sıfatları konusundan daha geniş bir alana yayılmıştır. “Şey”, “mevcûd”, “kâim bi nefsihi” gibi lafızlar Allah hakkında haber verme babından olarak kullanılabilir. Eğer bir sıfat “mürîd”, “sâni” ve “fâil” gibi hem noksanlık hem kemâl anlamı taşıyorsa bu sıfat tek başına Allah'ın isimleri arasında yer alamaz. Bu sebeple Allah'ı “sâni” diye isimlendiren hata etmiştir. Ayrıca “mâkir”, “fâtin”, “mudil”, vb. belli bir bağlamda başka kelimelerle kayıtlı olarak kullanılan fiillerden isim türetilerek bu isimlerin ilgili fiilin bağlamından ayrı olarak tek başına kullanılması doğru olmaz. Allah'a isim ve sıfat olarak verilen lafızlar tevkîfî olmakla beraber Allah hakkında haber vermek için kullanılan “kadîm”, “şey”, “mevcûd” ve “kâim bi nefsihi” gibi lafızlarda tevkife gerek yoktur. İbnu'l-Kayyim yapmış olduğu bu ayrımın Allah'ın isimlerinin tevkîfî olup olmadığı, nakille gelmeyen bir ismin Allah'a verilmesinin câiz olup olmadığı yönündeki tartışmalara nokta koyan bir hüküm olduğunu ifade etmiştir.¹³⁶

İbn Hacer el-Askalânî, bazı âlimlerin kitaplarında Allah için tevkîfî olmayan isim ve vasıfların kullanılmış olması hakkında söz konusu âlimlerin bu davranışlarının Allah'tan haber verme babından olduğunu ve

¹³⁴ İbn Hacer el-Heytemî, **Tenbîhu'l-Ahyâr**, s.170.

¹³⁵ İbn Kemâl, **er-Resâilu'l-Akadiyye**, s.40-41.

¹³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Kayyimi'l-Cevziyye, **Bedâ'iu'l-Fevâid**, Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1425 H., I, 384-386.

Gazzâlî'nin ortaya koyduğu isim ve vasıf ayrımı üzerinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹³⁷

Beyzâvî (ö. 685/1286), Allah'ın isimlerinin tevkîfî olup Allah'ı vasfetmede ise tevkîf aranmayacağı yönündeki Gazzâlî'ye ait bu ayrımın cumhûr tarafından benimsenmiş olduğunu ifade etmiştir.¹³⁸

Müteahhir usûl âlimleri arasında Sünnet'in Allah'ın isimlerine kaynaklık etmesi konusunda görüş ayrılığı yaşandığı görülmektedir. Bir kesim, Allah'ın isimleri konusunun akîdevî bir mesele olduğunu ve bu konuda söz söylemek için ancak kesin bilgi ifade eden mütevâtîr rivâyetlerin esas alınması gerektiğini savunurken, diğer kesim ise Allah'ın isimleri mevzusunun dua, övgü ve zikir gibi konularla alakalı olduğunu öne sürerek sahîh olan haber-i vahidin bu konuda yeterli olacağını kabul etmişlerdir. Sünnet'ten hareketle Allah'ın isimlerini belirleme konusunda genel kabulün de bu yönde olduğu görülmektedir.¹³⁹ Ayrıca Hafız Ebu'l-Fazl el-İrâkî (ö. 806/1404) ve Şemsuddîn es-Sehâvî (ö. 902/1497) şer'î hükümlerde ya da akâid ve Allah'ın sıfatları ile Allah hakkında câiz ve muhâl olan vb. konulardaki hadîslerin senedlerinde daha katı ve dikkatli olarak zayıf hadîslere itibar edilmemesi gerektiğini, Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/814) , Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797)'in bu yönde hüküm verdiklerini aktarmışlardır.¹⁴⁰ Bedruddîn el-Aynî ve İbn Hacer el-Heytemî de zayıf hadîsin Allah'ın isimlerini belirlemede bir kaynak olamayacağını altını çizmişlerdir.¹⁴¹

Ehl-i Sünnet içerisinde Allah hakkında isim olarak kullanılacak lafzın isim ya da fiil olarak Kur'ân ve Sünnet'te yer alıyor olmasını tek başına yeterli görülmemektedir. Bağdâdî, Kur'ân'da geçen "tövbeyi kabul eden"

¹³⁷ İbn Hacer, **en-Nüket**, I, 223.

¹³⁸ Beyzâvî, **Şerhu Esmâillâhî'l-Hüsnâ**, s.114.

¹³⁹ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Kurtubî, **el-Müfhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Müslim**, Dâru İbn Kesir, Dimaşk, 1996. VI, 576; Mâzerî, **el-Mu'lim**, III, 295, Kadı İyâz, **İkmâlu'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim**, I, 360-361; Nevevî, **el-Minhâc**, XVI, 220-221; İbn Hacer el-Heytemî, **Tenbîhu'l-Ahyâr**, s.170-171.

¹⁴⁰ İrâkî, **Şerhu't-Tebsira ve't-Tezkira**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, I, 325; Sehâvî, **Fethu'l-Muğis**, II, 151-152.

¹⁴¹ Bedruddîn el-Aynî, **Şerhu Süneni Ebî Dâvud**, V, 274; İbn Hacer el-Heytemî, **ed-Durru'l-Mendûd fi's-Salâti ve's-Selâm alâ Sâhibi'l-Makâmi'l-Mahmûd**, Beyrut, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2005, 95.

anlamındaki “قابل التوب”, “ikâbı şiddetli olan” anlamındaki “شديد العقاب” ve dereceleri yükselten anlamındaki “رفيع الدرجات” gibi tamlamalar bozularak Allah’a “şedîd” “refî” ve “kâbil” denilemeyeceğini ve aynı durumun “geceyi gündüze sokan” anlamındaki “مولج الليل في النهار”, “nedenleri var eden” anlamındaki “مسبب الأسباب” ve “kapıları açan” anlamındaki “مفتّح الأبواب” tamlamaları için de geçerli olduğunu ifade etmiştir.¹⁴²

Taftazânî (ö. 792/1390), Kur’ân’da isim ya da fiil olarak geçtiği halde tuzak kuran anlamında “mâkir”, alay eden anlamında “müstehzi”, indiren anlamında “münzil”, tarla süren anlamında “hâris”, ekin eken anlamında “zâri” atan anlamında “râmî” gibi isimlerin Allah için neden isim olarak kullanılmadığı sorusuna cevâben, bir ismin Kur’ân’da ya da Sünnet’te makâmın iktizâsı icâbı yahut kelâmın siyâkına bağlı olarak vârid olmuş olması o ismin Allah’a verilmesi için yeterli bir gerekçe olmadığını, böyle bir ismin kullanılabilmesi için bu ismin ayrıca edebe uygun olması ve ta’zîm manası taşıması gerektiği şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.¹⁴³

İbn Atiyye (ö. 546/1152) Kur’ân’da Allah için kullanılan “mekr” ve “istihzâ” gibi fiillerden hareketle isim türetme hakkında iki görüş olduğunu belirtmektedir. Bir görüşe göre bu fiillerden hiçbir şekilde Allah’a isim türetilmeyeceği kabul edilirken, diğer görüş ise bu fiilerinden siyâk ve sibâkları gözetilerek “Allah kâfirlerle istihzâ eder” anlamında “الله مستهزئ” biçiminde Allah için kullanılabileceğini ancak bu fiillerden türemiş isimlerin, bağlamından koparılarak tek başlarına Allah hakkında isim olarak kullanılmalarının İcmâ’ ile yasak olduğunu kaydetmiştir.¹⁴⁴ Karâfî de Kur’ân’daki Allah için kullanılan aldatmak ve alay etmek gibi Allah’a yaraşmayan anlamlar taşıyan fiillerin, kâfirlerin alay etmeleri, tuzak kurmaları vb. fiillerine mukâbil kullandığını bunun fesâhat ve belâgat açısından uygun olup bu tür fiillerin Kur’ân ve Sünnet’te nasıl gelmişse öyle kullanılmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴⁵

¹⁴² Abdulkâhir el-Bağdâdî, **Usûlü’l-Din**, s.150.

¹⁴³ Taftazânî, **Şerhu’l-Makâsîd**, IV, 245.

¹⁴⁴ İbn Atiyye, **el-Muharraru’l-Vecîz**, II, 481; Ayrıca bkz. Ebu Hayyân, **Bahru’l-Muhît**, IV, 427.

¹⁴⁵ Karâfî, **el-Furûk**, III, 787.

Kurtubî bir grup âlimin Allah'ın “هو الذي يصلي عليكم”¹⁴⁶ âyetinden hareketle Allah'a “musalli” denilemeyeceğini, Kur'ân'da çokça “meşîet” fiili Allah'a izâfe edildiği halde bu fiilin ism-i fâili olan “şâin” lafzının hiç kimse tarafından Allah hakkında kullanılmadığı şeklindeki açıklamalarını aktararak “hatîb”, “fasîh” ve “belîğ” gibi isimlerin Allah'a verilemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca şefkatin de korku ve çekinme anlamı taşıması dolayısıyla Allah'a “şefik” denilemeyeceğini, bazı cahil ehl-i tasavvufun Allah'ı “âşık” diye vafettiğini ve bunun câiz olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Kurtubî, Ebûbekir İbnu'l-Arabî'nin, tasavvuf ehlinin Allah'a “aşk” sıfatı izâfe etmelerini azîm bir haddi aşma şeklinde değerlendirdiğini aktarmıştır.¹⁴⁷

Seyâlkûtî (ö. 1067/1657) Allah'a “ey refik” diyerek dua etme konusunda, “refik” benzeri isimlerin Allah'tan haber verme babında “Allah refiktir.” şeklinde Sünnet'te geçmiş olmaları onların Allah'ın ismi olarak kabul edilmeleri için kâfi olmayacağını belirtmektedir.¹⁴⁸

Aliyy'ul Kâri' hadîste yer alan “Sen refiksin, tabîb olan Allah'tır.” ifadesi hakkında Mazharu'd-Din ez-Zeydanî'den (ö.727/1327) alıntılanarak Allah'ın “tabîb” ismiyle isimlendirilmesinin ancak şifa talep ederken “Ey Allah'ım! Sensin iyi eden, Sensin hasta eden, Sensin tedavi eden, Sensin tabîb olan vb.” şeklinde olabileceğini ve bu ismin “يا حليم”, “يا رحيم” denildiği gibi “يا طبيب” biçiminde kullanılmasının edebe aykırı olduğunu aktarmıştır. Aliyy'ul-Kâri' “tabîb” isminin örfî olarak insanla özdeşleşmiş olmasını bu hükme gerekçe olarak sunmuştur. Kur'ân'da farklı yerlerde ta'lîm fiilinin Allah'a nisbet edilmesine rağmen Allah için “muallim” isminin kullanılmıyor olması gerçeği ile bu gerekçeyi delillendirmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Ahzâb, 33/43.

¹⁴⁷ Kurtubî, **el-Esnâ**, el-Mektebetu'l-Asriyye, s.22-23.

¹⁴⁸ Abdülhakîm es-Seyalkûtî, **Haşiyetus-Seyâlkûtî alâ Şerhi'l-Mevâkıf**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1998, VIII, 234.

¹⁴⁹ Aliyyu'l-Kâri', **Mirkâtü'l-Mefâtih**, VII, 28. Ayrıca “tabîb” lafzını Allah'ın ismi olarak kullanmayı câiz görmeyen âlimler için bkz. Şerif el-Cürcânî, **Şerhu'l-Mevâkıf**, VIII, 233. Muhyiddînzâde, a.g.e IV, 336. Ebu'l-Mu'în en-Neseî, **et-Temhîd**, I, 183. Ömer Nasuhi Bilmen, **Ku'ranı Kerim'in Türkçe Meâli**, II, 1129. Gümüşhânevî, **Ehl-i Sünnet İ'tikadı**, s.38.

İbn Hacer el-Askalânî, hadîste geçen Hz. Peygamberin, Ebrehe'nin ordusundaki fili kim durdurduysa onu da o durdurmuştur anlamındaki “حبسها” ifadesinde Allah için kullanılan fili durduran anlamındaki “حابس الفيل” ifadesinde Allah için kullanılan fili durduran anlamındaki “hâbisu'l-fil” vasfı ile Allah'ın isimlendirilemeyeceğini ancak Allah'tan haber verme şeklinde Allah “hâbisu'l-fil”dir biçiminde kullanılabileceğini ifade etmektedir.¹⁵⁰

Tirmizî'nin Velîd b. Müslim tarîkiyle rivâyet ettiği ve isimlerin sayıldığı hadîs konusuna gelince Nevevî (ö. 676/1277) ilgili rivâyetin hasen olduğunu belirtmiş, Calâluddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505) de ilgili hadîsin sahîh olduğuna işaret etmiştir.¹⁵¹ İbn Arefe (ö. 803/1400) bu hadîsin hasen olduğunu ve hakkında ümmet tarafından “telakkî bi'l-kabul” hâsıl olmasından dolayı bu hadîsin sahîh hükmünde olduğunu ifade etmiştir.¹⁵² Kurtubî de ilgili rivâyetin sahîh olduğunu kaydetmektedir.¹⁵³ Aliyyu'l-Kâri' (ö. 1014/1605) de isimlerin sayıldığı bu hadisi, halk arasından yaygınlık anlamında meşhur olarak nitelemiştir.¹⁵⁴ Ahmed el-İklîşî (ö. 550/1156) Allah'ın isimlerinin şerhi üzerine yazılan kitapların birçoğunun Tirmizî'nin rivâyetini esas aldığını ifade etmiştir.¹⁵⁵

İbn Hacer el-Askalânî içerisinde Allah'ın isimleri sayılı olan tüm hadîsleri inceledikten sonra ise isim listelerinin hadîse bazı râvîler tarafından eklendiği yönündeki görüşe meylederek isimlerin zikredildiği rivâyetler arasında sadece Velîd b. Müslim rivâyetinin sıhate yakın olduğunu belirtmiştir. Hatta İbn Hacer el-Askalânî Tirmizî'nin rivâyetinin zikredilen yirmi yedi ismin Kur'ân'da isim formunda yer almadığını söyleyerek bunlara alternatif olarak Kur'ân'da isim formunda başka yirmi yedi isim bularak kendine yeni bir doksan dokuzluk isim listesi

¹⁵⁰ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, VI, 629-630.

¹⁵¹ Nevevî, **el-Ezkâr**, s.15; San'ânî, **et-Tenvîr Şerhu Câmi'i-s-Sağîr**, IV, 51.

¹⁵² İbn Arafе Abdullah b. Muhammed b. Muhammed, **Tefsîru İbn Arafе**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008, II, 276.

¹⁵³ Kurtubî, **el-Câmi'**, IX, 391.

¹⁵⁴ Aliyyu'l-Kâri', **Mirkâtü'l-Mefâtih**, VII, 28.

¹⁵⁵ Kurtubî, **el-Esnâ**, el-Mektebetu'l-Asriyye, s.55-57.

oluşturmuştur.¹⁵⁶ İbn-i Kesîr ise hadîs hâfızlarından çoğunun bu rivâyetin içerdiği isimleri “müdreç” olarak kabul ettiğini kaydetmektedir.¹⁵⁷

Ebûbekir el-Beyhakî (ö. 458/1066) ise Velîd b. Müslim ve Abdulaziz b. Husayn tarîkiyle içerisinde isimlerin sayıldığı iki farklı hadîsi rivâyet ettikten sonra hadîslerde geçen isimlerin râvîlerin çıkarımı olma ihtimali olduğunu, bu ihtimal dolayısıyla Buhârî ve Müslim’in isimlerin sayılı olduğu rivâyetleri *Sahîh*’lerine almadıklarını ancak Velid b. Müslim tarîkinin mahfûz bir rivâyet olduğunu ve de diğer tarîkteki Abdulaziz b. Husayn hakkında Yahya b. Main (ö. 233/848) ve Buhârî’nin hadîste zayıf olduğu yönünde hükmü verdiklerini aktarmış ardından; “*Allah’ın doksan dokuz ismi vardır. Kim onları ihsâ ederse cennete girer.*”¹⁵⁸ hadîsinde kastedilen isimleri bulma konusunda bu iki hadîsten de yararlanılabileceği gibi Kur’ân ve Sünnet’in delâletlerinden de istifâde edilebileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁹

Esmâ-i Hüsnâ’nın sayısını konusunda bazı âlimler hadîste rivâyet edilen doksan dokuz sayısını sınırlandırıcı olarak kabul etmektedir.¹⁶⁰ Mesela Cevşen-i Kebir duasını eserinde aktaran Gümüşhanevî Allah hakkında söylenmesine izin verilmiş isimlerin doksan dokuz tane olduğunu ve bunlara Esmâ-i Hüsnâ dendiğini belirtmektedir.¹⁶¹ Bununla beraber Ehl-i Sünnet içinde genel kanaatin Allah’ın isimleri ile ilgili hadîslerde zikredilen doksan dokuz sayısının Allah’ın isimlerinin belli bir sayıyla sınırlama anlamı taşımadığı yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Nevevî bu konuda âlimlerin ittifak halinde olduğunu belirtmektedir.¹⁶²

Ehl-i Sünnet açısından Allah’ın isimlerini belirleme konusunda ortaya konan usûl ve kâideler yanında Cevşen-i Kebir’in metin

¹⁵⁶ İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**, XIV, 467-473.

¹⁵⁷ İbn Kesîr, **Tefsîr**, III, 515.

¹⁵⁸ Buhârî, **Sahîh**, Şurût 18, Hadîs No: 2736.

¹⁵⁹ Beyhakî, **el-Esmâ ve’s-Sıfât**, s.35..

¹⁶⁰ Semerkandî, **Bahru’l-Ulûm**, III, 348. Gümüşhanevî, **Ehl-i Sünnet İ’tikadı**, s.38.

¹⁶¹ Gümüşhanevî, **a.g.e.**, s.38.

¹⁶² Nevevî, **Sahîhu Müslim bi Şerhi’n-Nevevî**, XVII, 7; İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**, XIV, 475; Hâzin, **Lübâbü’t-Te’vîl**, II, 275; İbn Kesîr, **Tefsîr**, III, 515; Nuruddîn Ahmed b. Mahmûd es-Sâbûnî, **Kitâbu’l Bidâye mine’l-Kifâye fi’l-Hidâye fi Usûli’d-Dîn**, Dâru’l-Maârif, Mısır, 1979, 52. Beyâdî, **İşârâtu’l-Merâm**, 116, Şerîf el-Cürânî, **Şerhu’l-Mevâkıf**, VIII, 233-234. Aynî, **Umdetü’l-Karî**, XIV, 30; Mazharî, **Tefsîr**, III, 465. İbn Battâl, **Şerhu Sahîhi’l-Buhârî**, X, 141.

incelemesinde yol gösterici bir nitelik taşıyan diğer önemli bir husus Allah'a dua ederken kullanılması gereken isimler meselesidir.

Gazzâlî Allah'a niyazda bulunurken en güzel isimleri kullanmamız gerektiğini, istenirse bunların dışında övgü ve celâl ifade eden vasıflarla Allah'a dua edilebileceğini ifade etmiştir. Ancak Gazzâlî, Allah'a ekin eken anlamında “ey zâri”, atan/fırlatan anlamında “ey râmî” gibi ifadelerle seslenmenin câiz olmadığını, bu lafızların ancak “Allah'tır asıl zâri olan” ve “Allah'tır asıl râmî olan” şeklinde kullanılabileceğini; Allah'a dua ederken “يا موجود” (ey mevcut) “يا محرّك” (ey hareket ettiren) “يا مسكّن” (ey durduran) şeklinde değil “يا مُقيل العثرات” (hataları bağışlayan), “يا مُنزل” (berketleri indiren) ve “يا ميسّر كل عسير” (her zoru kolay eden) vb. biçimindeki ibârelerin kullanılması gerektiğini beyan etmiştir.¹⁶³

Râzî, Kur'ân'da Allah için kullanılan bazı isimler tek başlarına ta'zîm ve övgü içermediğini söyleyerek “جاعل” (eyleyen/kılan) ve “فالق” (yaran/ortaya çıkarıcı) ve isimlerini örnek olarak vermiştir. Bu isimler sabahı ortaya çıkarıcı anlamında “فالق الإصباح” ve geceyi dinlenme vakti eyleyen anlamında “جاعل الليل سكنا” şeklinde söylenildiğinde ise bu isimlerin övgü anlamı taşıyacağını belirtmiştir. Yol gösteren anlamında “دليل” ve açan/ortadan kaldıran gibi anlamlara gelen “كاشف” isimlerinin de tek başlarına kullanılmasının câiz olmadığını, “yolunu şaşırımlara yol gösteren” anlamında “دليل المتحيرين” ve de “sıkıntı ve belayı ortadan kaldıran” anlamında “كاشف الضر و البلوى” formunda kullanıldıklarında ancak bu isimlere cevâz verilebileceğini belirlemiştir.¹⁶⁴ Gerek Ebû Abdillâh el-Halîmî (ö.403/1012) gerek Beyhâkî de “kâşif” isminin ancak tamlama yapılarak “يا كاشف الضر”, “يا كاشف الكرب”, şeklinde kullanılabileceğini ifade etmişlerdir.¹⁶⁵ Ayrıca “tabîb” ismini Allah'ın isimleri arasında sayan Halîmî ve Beyhâkî, bir Hz Peygamber'den nakledilen bir hadîste, kendisinin tabip olduğunu söyleyen birine kullanılan ve asıl tabip olanın Allah olduğunu bildiren “فإنما الطيب هو الله” ifadesi hakkında bu ismin Allah'tan şifa isterken “Allah'ım!

¹⁶³ Gazzâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ*, s.178.

¹⁶⁴ Râzî, *Tefsîr*, XXIII, 12-13.

¹⁶⁵ Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. el-Hasen el-Halîmî, *el-Minhâc fî Şuabi'l-Îmân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1979, I, 202; Beyhâkî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, s.105.

Sensin iyi eden, hasta eden, tedavi eden ve tabîb olan” şeklinde kullanılabileceğini ancak “rahîm”, “halîm” ve “kerîm” isimlerinin kullanıldığı gibi “يا طبيب” şeklinde kullanılmasının duanın edeplerine aykırı olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁶

Râzî, yukarıda değindiğimiz prensip üzerinden Allah hakkında kullanılan “mevcût”, “mezkûr”, “zât” ve “ma’lûm” gibi herhangi bir şeref ve celâl anlamı taşımayan vasıfların Allah hakkında kullanılmasının kabul edilmemesi gerektiği yönündeki iddiaya verdiği cevapta bu vasıfların, Allah hakkında doğru manalara delâlet ettiğini, ancak bu lafızlarla Allah’a dua edilmesinin câiz olmadığını ifade etmiş ve Allah’a dua ederken bu gibi lafızlardan sakınmak gerektiğini vurgulamıştır. O, selef-i sâlihîn dualarında “يا الله” “يا رحمان” “يا رحيم” gibi kemâl ifade eden isimleri kullanmış olmakla beraber herhangi birinin Allah’a “يا ذات” “يا حقيقة” “يا ” “يا ” “يا معلوم” “مفهوم” şeklinde dua ettiğinin görülmemiş ve işitilmemiş olduğunu, dolayısıyla da dua ve niyâzda bulunurken bu gibi lafızlardan kaçınmanın vâcib olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁷

Râzî ilgili âyetlerde Allah’ın isimlerinin “en güzel” sıfatı taşımalarına binâen müsemmâsından kemâl ve celâl sıfatlarını ifade etmeyen her ismin Allah’a isim olarak verilmesini câiz görmemektedir. O, Allah hakkında doğru bir anlam taşısa da Allah’a domuzları, maymunları, yarasaları yaratan diye seslenilemeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca Kur’ân’da fiil ya da isim olarak yer alsa da Allah’ı “münşî” “münzil”, “râmî”, “muallim” ya da “muhib” diyerek çağırmanın câiz olmadığını özellikle Allah hakkında misliyle mukabele babından olup fiil olarak kullanılan tuzak kurma, alay etme aldatma gibi fiillerden asla isim türetmenin câiz olmadığına hükmetmektedir. Ona göre bu konuda en temel prensip Allah hakkında kullanılacak lafızların gerçeğe uygun olmalarına dikkat etmek, edep ve ta’zîme riâyet etmektir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Halîmî, *el-Minhâc*, I, 208; Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-Sıfât*, s.139; Ayrıca bkz. Ebû Abdillâh el-Kurtubî, *el-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi’l-Hüsnâ*, Dâru’s-Sâhabe, Tanta,1995, I, 522-523; Allah’a “*Ya Tabib!*” diye dua edilmesine cevaz vermeyen âlimler için bkz. Râzî, *Tefsîr*, XV, 74; Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, II, 99.

¹⁶⁷ Râzî, *Tefsîr*, XV, 73.

¹⁶⁸ Râzî, *el-Levâmiu’l-Beyyinât*, s.38. Râzî, *Tefsîr*, XV, 76.

İbnu'l-Hassâr, kendi hocalarının avâm kimselerin söylediği “يا هو يا ” (Ey O, Ey gözlerin görmediği, Ey zanların ona bulaşmadığı, Ey sesleri işiten) şeklindeki ifadeleri olumsuz karşıladıklarını ifade etmiştir.¹⁶⁹

Allah hakkında, kişinin içinde bulunduğu durumla ilişkili olarak ta'zîm manası taşıyan bir sıfatla dua etme konusunda Ahmed b. Hanbel'in kerâmeti olarak aktarılan bir rivâyete göre; bir gün Ahmed b. Hanbel Tarsus'a gitmek için yola hazırlanan ve kendisine bir dua öğretmesini isteyen biri gelir. Ahmed b. Hanbel de ona: “يا دليل الحيارى دلني على طريق ”¹⁷⁰ diye dua etmesini tavsiye eder. Bu adam yolculuk esnasında zorlanır ve arkadaşlarından geri kalır. O kişi bu duayı okur ve ardından arkadaşlarına kavuşur.¹⁷¹

Selefi düşüncenin müteahhir döneminin başlangıcı kabul edilen İbn Teymiye (ö. 728/1328)¹⁷² konuyu kendisinden öncekilerden daha geniş bir perspektiften ele alarak “الاسماء الحسنی” ibâresinin yer aldığı Kur'ân'daki dört âyeti zikrettikten sonra Allah'ın isimleri ile ilgili üç görüş olduğunu belirtmiştir. Birinci görüşe göre Allah'ın en güzel olanlar dışında herhangi bir ismi yoktur ve O'na sadece onlarla dua edilir. İkinci görüşe göre ise en güzel isimlerden olmasa da Allah'ı isimlendirmede cevâz verilen başka isimler de söz konusu olabilir. Ancak Allah'a bu isimlerden sadece en güzel olanlarla dua edilebilir. Üçüncü görüşe göre ise Allah'a verilmesi câiz olan tüm isimler hem Allah hakkında haber verme de hem de dua etmede kullanılabilir. Zira “وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا” ve “ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَانَ أَيًّا مَا ”¹⁷³ âyetlerinin zâhir anlamları bütün en güzel isimlerin Allah'a ait olduğu anlamı taşımaktadır. İbn Teymiye üçüncü görüşle alakalı “الاسماء الحسنی” ibâresinde yer alan marife takısının taşıdığı bütün en güzel isimlere işaret eden cins anlamının kabul edilmemesinin doğru olmayacağını zira bu sınırlandırıcı davranışın müşriklerin Allah'a Rahman

¹⁶⁹ Kurtubî, **el-Esnâ**, el-Mektebetu'l-Asriyye, s.28.

¹⁷⁰ “Ey yolunu şaşırmışlara yol gösteren! Bana sadıkların yolunu göster ve beni salih kullarından eyle.”

¹⁷¹ Ebu'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasen el-Lâlekâî, **Kerâmâtu'l-Evliyâ**, Dâru Tayba, Riyad, 1992, s.233.

¹⁷² Halil İbrahim Bulut, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, s.261.

¹⁷³ A'râf, 7/180; İsrâ, 17/110.

diye dua edilmesini engellemelerini andırdığı yönünde bir itirazın olabileceğini ancak, başka bir âyette yer alan “أَدْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ”¹⁷⁴ ibâresinin nasıl çocukların gerçek babaları dışındaki kimselere nisbet edilmesini yasaklıyorsa aynı şekilde Allah’ın isimleri ile ilgili A‘râf suresindeki âyette yer alan “فادعوه بها” ibâresinin de en güzel isimlerle Allah’a dua edilmesinin emredildiğini ve dolayısıyla olanlar haricindeki isimlerle Allah’a dua edilemesinin de nehyedildiğini belirtmiştir.¹⁷⁵

İbn Teymiye söz konusu âyet ile alakalı son yorumu benimseyerek Allah’a seslenmek ve dua etmek ile O’nun hakkında haber vermenin ayrılması gerektiğini savunmuştur. Haber vermenin, doğru ve yalan olarak ikiye ayrıldığını, Allah’ın doğru olan şeylerle vasfedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Allah’a sadece en güzel isimlerle dua edilmesi icâb ettiği ancak Allah hakkında haber verme durumunda olumsuz anlam taşımaması kaydıyla tüm isimlerin kullanılabilmesini ifade etmiştir. Bununla birlikte Allah’ın var olduğunu ifade etmek için kullanıldığında “mevcûd” isminin herhangi bir güzellik anlamı taşımazken eğer güçlükler karşısında kulunun yanında bulunduğu meâlinde “الموجود عند الشدائد” anlamında kullanılırsa en güzel isimler içerisinde değerlendirileceğini söylemiştir.¹⁷⁶

İbn Teymiye’nin Allah’a dua ederken isim kullanımı ile ilgili zikrettiği bir diğer konu ise “mürid” ve “mütekellim” gibi isimlerin Allah hakkında doğru manalar içerdiklerini ve Allah hakkında haber verirken kullanılacaklarını ancak hem övgü hem de yergi manası taşımalarından dolayı bu isimlerin en güzel isimler arasında sayılamayacağını, zira genel anlamda kelâm ve irâde, doğruluk ve adalet ile yalan ve zulüm şeklinde övgü ya da yergi maksadıyla kullanılabilmesini ifade etmiştir. İbn Teymiye Allah’a dua ederken ancak en güzel isimlerin kullanılması gerektiğini ve bu isimlerin Kur’ân ve Sünnet’te bulunduğunu vurgulamıştır.¹⁷⁷

Ehl-i Sünnet âlimlerinin Allah’a dua ederken kullanılan bazı isimlerin birlikte zikredilmesi gerektiği ve tek başlarına kullanıldıklarında

¹⁷⁴ Ahzâb, 33/5.

¹⁷⁵ Takiyyuddîn Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî, **Mecmû’l-Fetâvâ**, Dâru’l-Vefâ, Mansûra, 2005, VI, 83; İbn Teymiyye, **Şerhu’l-Esbehâniyye**, Dâru’l-Minhâc, Riyâd, 1430, s.9.

¹⁷⁶ İbn Teymiye, **Mecmû’l-Fetâvâ**, VI, 83.

¹⁷⁷ İbn Teymiye, **a.g.e.**, VI, 83.

ta'zim manası taşımayacakları yönündeki görüşleri Allah'ın isimlerinin duada nasıl kullanılacağı hakkındaki kâidelerden biri olarak zikredilebilir. Bu konuda fayda ve zarar veren anlamında “النافع الضار”, izetli ve zelîl kılan anlamında “المعز المذل”, darlık ve rahatlık veren anlamında “الباسط القابض”, alçaltan ve yükselten anlamında “الخافض الرافع”, veren ve engelleyen anlamında “المعطي المانع” gibi ikili isimler örnek verilebilir. Bu isimlerden “الضار”, “المذل”, “القابض”, “الخافض”, “المانع” isimlerinin tek başına kullanılmaları münasip bulunmamıştır.¹⁷⁸

Ehl-i Sünnet içerisinde Allah'ın isimlerinin kıyâsi olduğunu savunmakla beraber Ebubekir İbnu'l-Arabî Allah'ın isimleri ile dua konusunda bazı cahil kimselerin bazı dualar uydurduklarını o dualarda Allah'a ait olmayan isimlerle ve Allah için kullanılmayan fiillerle O'nu andıklarını belirtmiştir. Sonrasında bu gibi şeylerden sakınılması gerektiğini ve dua etme konusunda onun döneminde Kütüb-i Hamse olarak tanınan Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvûd ve Nesâî'nin kitaplarıyla yetinilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷⁹

Kurtubî de Allah'ın isimlerine ekleme ya da eksiltmede bulunmayı âyette geçen Allah'ın isimlerinde ilhâd etme kavramı içinde değerlendirmiştir. Bazı cahil kimselerin birtakım dualar uydurup o dualarda bilinen isimlerinden başkalarıyla Allah'ı isimlendirmelerini ve Allah'ı onun fiillerinden ve sıfatlarında olmayan lafızlarla anmak gibi uygunsuz davranışları Allah'ın isimlerinde eksiltme yapmaya örnek olarak vermiştir.¹⁸⁰

Araştırmamız kapsamında Ehl-i Sünnet geleneği içerisinde cumhûra muhalif olarak Allah'ın isimlerini belirlemede kıyâsîlik anlayışını savunan alimlerler olarak Hanbelî mezhebinden Ebû Ya'la el-Hanbelî (ö. 458/1066) ve Abdulkâdir el-Geylânî (ö. 561/1166), Mâlikî mezhebinde Ebubekir İbnu'l-Arabî ile Hanefî mezhebinden İsmail Hakkı el-Bursevî (ö. 1137/1725) ve Şihâbuddîn el-Alûsî'nin (ö. 1270/1854) isimlerini tespit

¹⁷⁸ Râzî, *Tefsîr*, XV, 71; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 203-206; Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, s.121- 124.

¹⁷⁹ Ebubekir İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kurân*, II, 351.

¹⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 395.

etmiş bulunmaktayız. Günümüz ilahiyat camiasında ise Bekir Topaloğlu, Metin Yurdağur ve Ramazan Biçer kıyâsîlik yaklaşımını savunan isimler olarak ön plana çıkmaktadır. Allah'ın isimlerini belirleme konusunda ülkemizdeki görüşler ayrı bir başlık altından değerlendirilecektir. Burada yukarda zikri geçen âlimlerin görüşlerine kısaca değinilecektir.

Selefi metodu nazar ve istidlâle dayalı kelâm metoduyla uzlaştıran Ebu Ya'lâ (ö. 458/1066)¹⁸¹ ise hakkında men edici naklî bir bilgi olmayan, dil açısından manası Allah hakkında sabit olan ve de akıl ve tevkîfîn kendisini gösterdiği her lafzın Allah'a isim olarak verilebileceğini belirterek bu isimlendirmenin câiz olmasının Kur'ân, Sünnet yahut İcmâ'a bağlı olmadığını ifade etmiştir. Verdiği bu hükmün geçerliliğine Ahmed b. Hanbel'in Allah hakkında "delîl" lafzını "yâ delîle'l-hâirîn" şeklinde kullanmasını örnek göstermiştir. Bununla beraber Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Hanbel'in Allah'ın kendisini vafettiğinden fazlasıyla Allah'ın vafedilemeyeceği yönündeki ifadesi için zahiren Allah'ı kendisinin yahut Hz. Peygamber'in verdiği isimler haricindeki isimleri Allah'a vermenin câiz olmadığı anlaşılrsa da aslında bu ifadeyle kastedilenin dil bakımından Allah hakkında sabit olmayan vasıflar olduğunu öne sürmektedir.¹⁸²

Ebû Ya'lâ Allah hakkında muhal olan manalara delâlet ettiğini söylediği üstün anlamındaki "فاضل", ahkâm konusunda bilgili anlamındaki "فقيه", akıllı anlamındaki "عاقل" ve güç yetiren anlamındaki "مطيع" gibi isimlerin Allah'a verilmesini ümmetin men ettiğini belirtmektedir.¹⁸³ Ebû Ya'lâ'nın Allah'ı vafederken kullanılmasını câiz gördüğü isimlere "mukaddir", "mürşid", "refik", "kadîm", "seyyid", "mün'im" "târik" "câ'il", "fâil" ve "âmil" gibi vasıflar örnek verilebilir.¹⁸⁴ O, "şefik" ve "sahiy" gibi içerisinde Allah hakkında hem uygun hem de uygunsuz manalar barındıran vasıfların sadece olumlu yönleri kastedilirse Allah hakkında kullanılabileceğini aksi halde kullanılmasının câiz olmadığını ifade etmiştir. Mesela "şefik", rahmet ve re'fet anlamında kullanılırsa câiz

¹⁸¹ Bulut, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, s.260.

¹⁸² Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyin el-Hanbelî, **el-Mu'temed fi Ususli'd-Dîn**, Beyrut, Dâru'l-Maşrık, 1986, s.62.

¹⁸³ Ebû Ya'lâ, **el-Mu'temed**, s.63.

¹⁸⁴ Ebû Ya'lâ, **a.g.e.**, s.62-66.

olurken zarar gelmesinden yana korku ve üzüntü anlamında kullanılması halinde câiz olmadığını ifade etmiştir. Sahiy ismi için ise eğer ihsân ve kerem anlamında kullanılırsa câiz olacağını ancak gevşeklik ve yumuşaklık anlamında kullanılırsa câiz olmayacağını kaydetmiştir.¹⁸⁵ Ayrıca Eş‘arî mezhebinin hilâfına olarak Allah’ın “delil” lafzıyla isimlendirilip bu lafzın duada kullanılabileceğini söylemektedir.¹⁸⁶ Bu hususta Kurtubî’nin aktardığına göre Eş‘arî, Allah’ın “delil” diye isimlendirilip bu isimle dua edilemeyeceğini, “delil” kelimesinin delâlet ile aynı manada olup yol anlamına geldiğini ifade etmiş ve Allah hakkında bu mananın sahîh olmaması dolayısıyla bu ismin kullanılmasına karşı çıkmıştır. Kurtubî, ümmetin Allah’ı yolunu şaşırılmışlara yol gösteren anlamında “يا دليل الحائرین” şeklinde vafediyor olduğu iddiasına karşı bu ifadenin sokaklarda dilenen kimselere ait bir söz olduğunu, ümmetin böyle bir dua üzerinde icmâ‘ etmiş olması gibi bir durumun söz konusu olmadığını söylemektedir.¹⁸⁷

Ebu Ya‘lâ, Allah’a verilmesi câiz olan her isimle Allah’a dua edilemeyeceğini sadece Peygamberin kendisiyle dua ettiği bildirilen rivâyette yer alan isimlere cevâz verildiğini ve bu isimlerin Allah tarafından Kur‘ân’da Esmâ-i Hüsna olarak isimlendirildiğini belirtmiştir.¹⁸⁸

Tasavvûfî kimliği ile ön plana çıkan Abdulkâdir el-Geylânî *el-Ğunye* adlı eserindeki Allah’a verilmesi câiz ve muhal olan sıfatlar üzerine yazdığı bölümde Ebû Ya‘lâ’nın *el-Mu‘temed* adlı eserindeki Allah’ın isimleri ile ilgili kısmı özetlemiştir. Ancak o, Ebû Ya‘lâ’nın Allah’a dua ederken sadece nakille gelen ve Hz. Peygamberin dualarında kullandığı isimlerle yetinmek gerektiğini belirtmiş olmasına karşın daha serbest bir tavır takınarak kendisiyle vafedilmesi câiz olan tüm isimlerin Allah’a dua ederken kullanılabileceğini ancak kitabının Allah’ın doksan dokuz ismi hakkındaki bölümünde Süfyan b. Uyeyne’ye ait olduğunu söylediği doksan dokuzluk isim listesinin daha güvenilir olduğunu, bununla beraber eğer istenirse Ebû Ya‘lâ’dan aktardığı Allah hakkında vasıf olarak kullanılan isimlerin de kullanılabileceğini sadece aldatmak, tuzak kurmak, alay etmek gibi

¹⁸⁵ Ebû Ya‘lâ, **el-Mu‘temed**, s.65.

¹⁸⁶ Ebû Ya‘lâ, **a.g.e.**, s.68.

¹⁸⁷ Kurtubî, **el-Esnâ**, Mekebetu’l-Asriyye, s.20-21.

¹⁸⁸ Ebû Ya‘lâ, **el-Mu‘temed**, s.70.

fiillerden türetilen isimlerden uzak durmak gerektiğini tavsiye etmiştir.¹⁸⁹ Böylece onun kitabında zikrettiği ârif, müstetî‘, şefik, sahiy, mütekellim ve nâzır gibi hem olumlu hem olumsuz anlam taşıyan isimlerle ve de şey, mevcûd, kâin, hâzır, muhallil, muharrim, mâdih, muhâtıb ve kâil gibi herhangi bir kemal ya da ta‘zîm anlamı taşımayan isimler ile Allah’a dua edilmesini câiz gördüğü anlaşılmaktadır.¹⁹⁰

Ebûbekir İbnu’l-Arabî Esmâ-i Hüsna’ya dair eserinde Allah hakkında yücelik ve takdîs ifade eden isimlerin Allah’a verme konusunda çoğunluğun buna cevaz vermediğini ancak bazısının bunu câiz gördüğünü ve kendi indinde doğru olanın da bu görüş olduğunu zira selef-i sâlihîn’in gerek Hz. Peygamber’in hayatında gerek vefatından sonra Allah’a kemâl ve takdîs ifade eden her lafızla tazarru ve niyazda bulduklarını, onlardan gelen haberleri derinlemesine inceleyen kimselerin bunu fark edeceklerini ayrıca Kur’ân’da ya da Sünnet’te olmayan manaların zihne gelmesinin söz konusu olamayacağını belirterek akli da Allah’a isim vermede bir tevkîf kaynağı olarak kabul etmiştir.¹⁹¹ Aklın mutlak anlamda Allah’ı detaylı bir şekilde tanıma hususunda aciz olduğunu ve tek başına söz sahibi olmadığını ancak Allah’ın peygamberleri aracılığıyla o akla nuruyla imdâd etmesi vesilesiyle aklın bir nevi yeterlilik kazandığını belirtmiştir.¹⁹² Kurtubî de İbnu’l-Arabî’nin Allah’ı akıl yoluyla isimlendirmeyi câiz gördüğünü belirlemiştir.¹⁹³

Ancak şu var ki İbnu’l-Arabî kıyâsîlik görüşünü beyan ettiği söz konusu eserinin öncesinde kaleme aldığı akîde kitabında Allah’ın ancak ya kitabında ya Hz. Peygamber’in lisanıyla kendisini vafettiği yahut ümmetin üzerine icmâ‘ ettiği vasıflarla vafedilebileceğini bunun dışındakilerle Allah’ın vafedilemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Abdulkâdir b. Salih el-Geylânî, **el-Ğunye li Tâlibî Tarîki’l-Hakki Azze ve Celle**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I, 168-172. Krş., Ebû Ya‘lâ, **el-Mu’temed**, s.62-72. Abdulkâdir el-Geylânî’nin saydığı doksan dokuz isim için bkz. Geylânî, **el-Ğunye**, I, 133-135.

¹⁹⁰ Geylânî, **a.g.e.**, I, 169-170.

¹⁹¹ Ebûbekir İbnu’l-Arabî, **el-Emed**, I, 220-222.

¹⁹² Ebûbekir İbnu’l-Arabî, **a.g.e.**, I, 200, 221-222.

¹⁹³ Kurtubî, **el-Esnâ**, s.26

¹⁹⁴ Ebûbekir İbnu’l-Arabî, **el-Kitâbu’l-Mütevassıt fi’l-İ’tikâd**, Dâru’l-Hadîsi’l-Kitâbiyye, Rabat, 2015, I, 240.

Burada İbnu'l-Arabî hakkında yapılmış akademik bir hataya dikkat çekmek istiyoruz. Ramazan Biçer, doktora tezini İbnu'l-Arabî'nin Esmâ-i Hüsnâ üzerine telif ettiği *el-Emedu'l-Aksâ* adlı eserin, isimlerin şerhleri dışındaki bölümlerinin edisyon kritiği üzerine yapmıştır. Edisyon ve kritiğini yaptığı tezinde yer alan metinde; İbnu'l-Arabî'nin açık bir şekilde Allah'ı isimlendirme konusunda aklın bir tevkîf kaynağı olduğunu, ona göre isabetli olanın, hakkında tevkîf olmasa da akıl yoluyla Allah'ın zatına münâsib, takdîs ve ta'zîm anlamı taşıyan bir ismin Allah'a için kullanılmasının câiz olduğu söylemesine rağmen;¹⁹⁵ Ramazan Biçer'in İbnu'l-Arabî hakkındaki tesbiti şu yöndedir:

“Aklın tek başına Allah'a isim ve sıfat nisbet edemeyeceğini, bunun ancak naslarla olabileceğini, aklın ise sadece bu isim ve sıfatların manaları üzerinde düşünebileceğini ileri süren Ebu Bekir İbnu'l-Arabî, peygamberlerin insanlara Allah'ın zatını akıllarıyla gereği gibi idrak edemeyecekleri için gönderildiğini ve insanlara anlamakta aciz kaldıkları konuları izah ettiklerini kaydeder. Ona göre naslar lafız ve ibârelerin tesbitinde; akıl ise, bunların tanım ve yorumu konusunda söz sahibidir.”¹⁹⁶

Yine Ramazan Biçer bu paragrafın yer aldığı sayfada İbnu'l-Arabî'yî *“isimlendirmenin şer'i izne bağlı olduğunu bildiren Ebu Bekir İbnu'l-Arabî”* şeklinde vafettiği görülmektedir.¹⁹⁷

Gerek İbnu'l-Arabî'nin mevcut eserlerinde gerek söz konusu - doktora tezinin bir bölümünü oluşturan *el-Emedu'l-Aksâ* metninin arapça kısmında bizzat İbnu'l-Arabî tevkîfliği benimsemediğini açıkça ifade etmiş olduğu ortada olmasına rağmen; Ramazan Biçer tam aksi yönde tesbitlerde bulunmuştur.

İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsirinin başlarında A'râf sûresindeki Allah'ın isimleri ile ilgili âyetin tefsîrinde, Allah'ın isimleri hakkında tevkîfin esas olduğu yönündeki görüşlere yer vermiş, hatta Allah'ı tevkîf harici isimlendirmeyi A'râf suresinde zikredilen “ilhad” kavramı

¹⁹⁵ Ramazan Biçer, “Ebû Bekir İbnu'l-Arabî ve Kitâbuhu el-Emedu'l-Aksâ” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı**, İstanbul, 1999, s.67-69.

¹⁹⁶ Ramazan Biçer, **Ebû Bekir İbnu'l-Arabî ve el-Emedu'l-Aksâ Adlı Eseri**, s.117

¹⁹⁷ Biçer, **a.g.e.**, s.117

dâhilinde değerlendiren bilgiler aktarmıştır.¹⁹⁸ Ancak tefsîr kitabının sonlarında görüşünü değiştirerek Haşır suresini tefsir ederken tâ‘zîm manası ifade eden ve hiçbir olumsuz anlam îâmâsı taşımayan bir isim ile Allah’ın anılmasının edebe mugayir olmayacağını savunduğu tesbit edilmiştir.¹⁹⁹

Âlûsî ise Allah’ı sözlerimiz ve fiillerimizle tazim etme konusunda iznimizin bulunduğunu; bu konuda herhangi bir sınırlamanın olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla tazim manası taşıyan ve noksanlık ifade etmeyen nefsî, fiilî ve selbî sıfatlardan alınan isimlerin akıl yoluyla Allah’a verilmesine izin verilebileceğini ifade etmiş ve de mükellefiyetin güç ve kuvvete göre olduğunu, Allah’ın kula kaldıramayacağı yük yüklemeyeceğini, o halde ta‘zîm konusunda elden gelen tüm gayret gösterildikten sonra ortada herhangi bir sıkıntının kalmayacağını ifade etmiştir.²⁰⁰

Diğer taraftan Alûsî, bu ifadelerinin ardından Ma‘rifetullâh konusunda ariflerin marifetlerinin son noktasının marifetten yana acizlik olduğunu Hz. Ebûbekir’in “*Asıl idrak idrakten aciz olmayı idraktır.*” şeklindeki ifadesinin bu anlamı taşıdığını hatta bu konuyu asıl olarak ortaya koyanın Hz. Peygamber’in “*Sana nelerle övgüde bulunacağımı bilemiyorum, sen kendini nasıl övdüysen öylesin.*” şeklindeki ifadeleri olduğunu ve bu ifadenin; “*Senin övgülerini ve ilahî sıfatlarını ihata edemiyorum. Onları ancak tek sen kuşatmaktasın. Dilimin tabir etmekten aciz olduğu şeyleri senden yana biliyor da değilim.*” anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁰¹ Bu son açıklamaları esas alınacak olursa Âlûsî’nin tevkîf anlayışını benimsemesinin kendisi adına daha tutarlı bir davranış olacağı kanaatindeyiz.

¹⁹⁸ İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu’l-Beyân**, Matbaa-i Osmâniye, İstanbul, 1926, IX, 469;

Âlûsî, **Rûhu’l-Meânî**, III, 382-385.

¹⁹⁹ Bursevî, **Rûhu’l-Beyân**, IX, 469.

²⁰⁰ Âlûsî, **Rûhu’l-Meânî**, IX, 499.

²⁰¹ Âlûsî, **a.g.e**, IX, 500-501.

1.2.1.1. Ebûbekir el-Bâkılânî Hakkındaki Bir Tespit Hatasının Tashihi

İbn Hazm (ö. 456/1064), *el-Fisal* adlı eserinde Bâkılânî'nin herhangi bir kitabına atıfta bulunmayarak şerî'atın yasaklamasının söz konusu olmadığı durumlarda Allah hakkında akıl yoluyla tesbit edilen bazı isimlendirmelerin Allah'a nisbet edilmesinin Bâkılânî tarafından câiz görüldüğünü aktarmıştır.²⁰²

Gazzâlî de İbn Hazm'a yakın ifadelerle Bâkılânî'nin, şerî'at kaynaklı herhangi bir engel yoksa Allah'ın isim ve sıfatlarının akıl yoluyla tesbit edilebileceği görüşüne meylettğini ifade etmiştir.²⁰³ Râzî ise Mu'tezile ve Kerrâmiyye mezheplerinin tevkîf olsun ya da olmasın akıl bir lafzın manasının Allah hakkında sabit olduğuna hükmederse o lafzın Allah'a isim olarak verilebileceğini söylediklerini aktardıktan sonra Bâkılânî'nin kabul ettiği görüşünün de bu yönde olduğunu kaydetmiştir.²⁰⁴ Gazzâlî ve Râzî'nin bu tesbitleri, kendilerinden sonraki âlimleri etkilemiş, Bâkılânî'nin görüşünü açıklayan âlimler ile günümüz araştırmacı ve akademisyenleri bu konuda Gazzâlî ve Râzî'ye uyararak Bâkılânî'nin Allah'ın isimlerini belirlemede tercih ettiği görüşün Mu'tezile gibi "kıyâsîlik" olduğunu aktarmışlardır.²⁰⁵

Ebubekir el-Bâkılânî (ö. 403 / 1013), Mâlikî-Eş'arî Ekol başlığı altında irdelendiği üzere Allah'ın isimlerini belirleme yöntemi olarak

²⁰² İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, **el-Fisal fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal**, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, III, 148. *el-Fasl fi'l-Milel* kitabının 1999 tarihli Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye baskısında Bâkılânî'ye atfedilen ifadeye "يجوز" yazmak yerine "لا يجوز" yazılmıştır. Gerek İbn Hazm'ın itirazı gerek kitabın diğer baskısı göz önüne alındığında baskıdaki nefiy "lâ"sı zaittir. Krş.; İbn Hazm, **el-Fisal**, Mektebetu's-Selâmi'l-Âlemiyye, 1348 H., IV, 159.

²⁰³ Gazzâlî, **el-Maksadu'l-Esnâ**, s.176; Râzî, **Levâmi'u'l-Beyyinât**, s.36.

²⁰⁴ Râzî, **a.g.e.**, s.36.

²⁰⁵ İbnu Atıyye, **el-Muharraru'l-Vecîz**, II, 480; Seyyid Şerif el-Cürcânî, **Şerhu'l-Mevâkıf**, VIII, 232; Taftâzânî, **Şerhu'l-Makâsid**, IV, 343; İbn Kemâl, **er-Resâilu'l-Akadiyye**, 37; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe, **el-Bahru'l-Medîd fi Tefsîri Kur'âni'l-Mecîd**, thk. Ahmed Abdullâh el-Kureşî, Kahire, 1999, II, 285; Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî**, IX, 495; Muhammed b. Abdulaziz eş-Şâyi', **Ârâu İbn Hacer el-Heytemî**, 279; Muhammed b. Halîfe et-Temîmî, **Mu'tekadu Ehli's-Sünne**, 32; Hamza el-Bekrî, "Esmâullâhi'l-Hüsna", **Fatih Sultan Mehmet İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, s.86; Bâkılânî hakkındaki söz konusu hatalı tesbit Şîî literatüre de yansımıştır. Bkz. Abdulvahhâb el-Esterâbâdî, **Şerhu'l-Fusûli'n-Nasîriyye**, s.171.

Allah'ın isimlerinin “tevkîfî” olduğunu ve akıl yoluyla Allah'a isim vermenin câiz olmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Bâkılânî, Allah'ın “şehvet” ile nitelenip nitelenemeyeceği yönündeki bir soruya şöyle cevap vermiştir:

“Eğer bu soruyu soranın şehvetten kastı, Allah'ın fiillerini irâde etmesi ise; bu mana olarak doğrudur. Ancak 'el-Kadîm'i şehvet ile vasfeden, hem hata etmiş, hem de ümmete muhâlefet etmiş olur. Zira bu vasıf hakkında ne bir âyet ne de bir sünnet bulunmaktadır. Ayrıca Allah'ın isimleri kıyâs yolu ile sâbit olmaz. Bu hüküm, eş-Şeyh'in (Eş'arî) -radiyallahu anhu- 'Allah'ın varlığının bilgisi ve O'nu isimlendirmek konusunda akıl ve kıyâsın gireceği bir alan yoktur. Bunlar ancak O'nun ihsânı sayesinde O'nun kanalıyla bilinebilir.' sözünün anlamıdır.. Yâni, ya Kitâb'ın nassı ya da sünnet kanalıyla.”²⁰⁶

Zerkeşî ve Ebu'l-Kâsım el-Ensârî doğrudan onun ifadelerine atıfta bulunarak Bâkılânî'ye göre Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu kaydetmişlerdir.²⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî ve Emîr es-San'ânî (ö. 1182/1768) de Bâkılânî'ye göre Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu ancak Allah'tan haber verme babından olarak sıfatlar konusunda tevkîf şartı koşmadığını belirtmektedirler.²⁰⁸ İbnu'n-Neccâr (ö. 972/1565) da Bâkılânî'yi Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu reddeden Mu'tezile ve Kerrâmiye ile beraber anılmasına karşı çıkararak Gazzâlî, Râzî ve Bâkılânî'ye göre Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu ancak Allah'ı vasfetmede tevkife gerek duymadıklarını ifade etmiştir.²⁰⁹

Suat Yıldırım da Bâkılânî'nin Allah'ın isimlerini tesbit etme konusundaki görüşü bağlamında onun tevkîfîliği kabul eden âlimler arasından yer aldığını kaydetmektedir.²¹⁰

Ayrıca Bâkılânî'nin Allah'ın isimlerini belirleme konusunda Mu'tezileye meylectiği yönündeki iddia, onun Mu'tezile'ye yönelttiği eleştirilerle de bağdaşmamaktadır. Zira Bâkılânî Mu'tezile'nin, âlemleri

²⁰⁶ Bâkılânî, **el-İnsâf**, s.44. Ayrıca bkz. Bâkılânî, **Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil**, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1993, s. 48.

²⁰⁷ Zerkeşî, **Ma'nâ Lâ İlâhe İllallâh**, s.140; Ebu'l-Kâsım el-Ensârî, **el-Ğunye**, II, 704-705.

²⁰⁸ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 479; Emîr es-San'ânî, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm**, Mektebetu'l-Meârif, Riyad, 2006, IV, 1286.

²⁰⁹ İbnu'n-Neccâr, **Şerhu'l-Kevkeb**, I, 287-288.

²¹⁰ Suat Yıldırım, **Kur'an'da Ulûhiyet**, s.90.

yaratmadan önce Allah'ın herhangi bir isim ve sıfatı olmadığı; asıl olarak insanların Allah'ın isim ve sıfatlarını belirlediği yönündeki görüşlerini aktardıktan sonra böyle bir düşüncenin ümmetin üzerine icmâ' ettiği yoldan çıkmak anlamına geldiğini belirtmiştir. Bâkılânî, Mu'tezile'nin Allah'ın kullarını yaratmadan önce herhangi bir isim ve sıfatının bulunmadığı, kulların Allah'a isim ve sıfat taktığı yönündeki görüşlerini, gizlediklerini kaydetmektedir. Zira bu düşüncelerinin, hem İcmâ'a muhalif olduğunu hem de gerek avâm gerek havâs tarafından reddedilen bir anlam taşıdığı farkında olduklarından insanların kendilerine zarar vermesinden çekindiklerini belirtmiştir.²¹¹

1.2.2. Zâhiriye

Zâhirî ekol kapsamında Allah'ın isimlerini belirleme konusu bu ekolün en önde gelen ismi olan İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) görüşleri üzerinden ele alınacaktır.

İbn Hazm gerek Allah'ı isimlendirmede gerek Allah hakkında haber vermede sadece Allah'ın kendisini, kitabında yahut Hz. Peygamber'in lisanıyla isimlendirdiği ya da İslâm ehlinin tamamının sahîh kabul ettiği isimlerin kullanılabileceğini belirtmiştir. İbn Hazm Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesi ile ilgili âyetten hareketle Allah'ın isimlerinin de bu isimler arasında olduğunu²¹² manası sahîh olsa dahi hakkında nas bulunmayan bir lafzın Allah'a isim olarak verilmesinin câiz olmadığını ifade etmiştir.²¹³

İbn Hazm, Allah'a en güzel isimlerle dua edilmesini emreden ve Allah'ın isimlerinde ilhâd edenlerin cezaya çarptırılacağını bildiren A'râf suresindeki âyet ile Necm sûresindeki müşriklerin taptıkları Lât, Uzzâ ve Menât hakkında bunların müşrikler ve babalarının Allah'tan gelen herhangi bir delile dayanmaksızın koydukları birtakım isimlerden ibâret olduğunu

²¹¹ Bâkılânî, **et-Temhîd**, s.248-249.

²¹² İbn Hazm, **el-Fisal**, I, 424.

²¹³ İbn Hazm, **a.g.e.**, I, 396.

bildiren âyetten²¹⁴ hareketle; Allah'ı kendisi hakkında kullandığı isimler dışında bir isimle isimlendirmenin kimseye helal olmayacağını kaydetmektedir.²¹⁵

İbn Hazm ayrıca Allah'ın kendisini isimlendirmedığı bir ismi türetme yoluyla Allah'a vermenin kimse için helal olmayacağını kaydetmiştir.²¹⁶ Bu türetme eylemine örnek olarak İbn Hazm Allah'ın gökyüzünü bina ettiğine dair olan “و السماء بنيناها بأيدينا” âyetine dayanarak Allah'ın bina eden anlamında “بِنَاء” diye isimlendirmenin câiz olmadığını, Allah'ın tüm bitkilerin ve hayvanların renklerini yarattığını kesinlikle bilmemiz ve Allah'ın Kur'an'da “Allah'ın boyası” anlamındaki “صِبْغَةَ اللَّهِ” ifadesinin yer almasıyla beraber Allah'a boyacı ve renk veren anlamında “صَبَّاحٌ” denilmesinin câiz olmadığını belirtmiştir.²¹⁷

İbn Hazm, Allah'ın hadîste bildirildiği üzere sadece doksan dokuz tane ismi olduğunu ve bu isimlerin yalnızca Kur'an ve Sünnet'te yer aldığını belirtmiştir. Allah'ın doksan dokuz sayısından fazla ismi olduğunun söylenmesi Hz. Peygamber'in hadîste yer alan “yüzden bir eksik” ifadesinin yalanlanması anlamına geleceğinden buna cevâz verenin kâfir olacağına hükmetmiştir.²¹⁸ Ayrıca İbn Hazm bu rivâyetle birlikte isimlerin sayıldığı rivâyetlerin tamamının zayıf olduğunu savunmaktadır. Buna binâen kendisi Kur'an ve Sünnet'ten yararlanarak seksen dört tane isimden oluşan bir liste oluşturmuştur.²¹⁹

Kişinin kendi kafasından bu isimlere eklemeye bulunmasının âyette yer alan Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek manası taşıyacağına değinen İbn Hazm,²²⁰ Allah hakkında öncesiz anlamında “قَدِيمٌ” isminin kullanılmasıyla ilgili olarak Allah'ın akıl yürütme yoluyla isimlendirmenin câiz olmadığını, bu isim hakkında herhangi sahîh bir nas bulunmamakla birlikte bu lafzın Kur'an'da hurma dalına sıfat olarak kullanılmasına binaen mahlûklara ait

²¹⁴ Necm, 53/23

²¹⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, VI, 281-282.

²¹⁶ İbn Hazm, *a.g.e.*, I, 49.

²¹⁷ İbn Hazm, *el-Fisal*, I, 396.

²¹⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 50-51.

²¹⁹ İbn Hazm, *a.g.e.*, VI, 282; İbnü Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIV, 470.

²²⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I, 50-51.

bir sıfat olması dolayısıyla Allah'a böyle bir ismin verilmesinin câiz olmadığını, öncesiz ve ilk anlamında “الأول” isminin yalnız Allah'a mahsus olduğunu ve kadîm lafzının kullanmasına ihtiyaç bırakmadığını ifade etmiştir. İbn Hazm, Allah'ı “kadîm” lafzıyla isimlendirenin O'nun isimlerinde ilhâd etmiş olacağını, zira bu isimlendirmeye Allah'ı kadim sıfatı taşıyan diğer şeyler hükmüne sokacağını kabul etmektedir.²²¹

İbn Hazm, kendi akıl ve zanlarıyla güzel olduğunu düşündükleri yahut Allah'ın kendisi için kullandığı isimlere kıyâs yoluyla türettikleri isimlerle Allah'ı isimlendirenlere, kabul ettikleri bu usûl çerçevesinde Allah'ın kendisini “Rahmân” ve “Rahîm” diye isimlendirmesinden yola çıkarak “Rahîm” ile aynı manaya gelen “Rakîk” ismiyle Allah'ı isimlendirmeye davet etmiştir. Bu davetini Allah'a isim olarak belirlediği yaklaşık kırk üç ismin dil ve anlam bakımından benzeri olan farklı isimler için de tekrarlamıştır. Kıyâs yolu ile isim türetmeyi kabul edenler hakkında “Hamîd” isminden yola çıkarak Allah'ı “muhammed”, “mahmûd ve “memdûh” diye isimlendirmeye davet ederken “Latîf” ismine kıyâs ederek Allah'ı “hafif” diye isimlendirmeleri gerektiğini ifade etmiştir.²²²

İbn Hazm'ın Allah'ın isimlendirilmesinin câiz olmadığını belirlediği isimlere örnek olarak “Kadîm”, “Bâkî”, “Hannân”, “Mennân”, “Ferd”, “Âlim”, “Bâis”, “Kâhir”. “Vâris”, “Dârr”, “Nâfi”, “Bedî”, “Tâlib”, “Ğâlib”, “Celîl”, “Hâfız”, “Muhyî”, “Mümît”, “Vahhâb”, “Ğaffâr”, “Hâdî”, “Adl” Ve “Celîl” isimleri sayılabilir. İbn Hazm Allah'a verilmesini uygun bulmadığı bu isimleri ve de Kur'ân'daki fiillerden türetilcek isimlerin Allah'ın fiilinden haber verme açısından kullanılabileceğini ifade etmiştir. Gizli olanları bilen anlamında “عالم الخفيات”, görünen ve görünmeyen her şeyi bilen anlamında “عالم الغيب و الشهادة”, istediğini yapma ve yaptırma gücüne sahip anlamında “غالب على أمره”, yeryüzünün Allah'a kalacağını ifade eden “وارث الأرض” ve sultanları dize getiren anlamındaki “القاهر للملوك” gibi ifadeleri bu tip kullanımlara örnek olarak vermiştir.²²³ Ancak ne var ki *el-Fasl* kitabında yer alan Allah'ı isimlendirmenin câiz olmadığını söylediği

²²¹ İbn Hazm, *el-Fisal*, I, 410.

²²² İbn Hazm, *a.g.e.*, I, 421-422

²²³ İbn Hazm, *a.g.e.*, I, 423.

isimlerden “kâhir”, “ğaffâr”, “vehhâb” ve “mu‘tî” gibi isimler *el-Muhallâ* kitabında yer alan kendisinin oluşturduğu Allah’ın isimleri listesinde yer almaktadır.²²⁴ Bu durum İbn Hazm’ın Allah’ın isimlerini belirleme konusunda ortaya koyduğu yöntemi uygulamada tutarsız davrandığını göstermektedir.

1.2.3. Mu‘tezile

Allah’ın isimlerini belirleme konusundaki tevkîfîlik ve kıyâsîlik tartışmalarında akıl, bir lafzın Allah hakkında sabit olan bir manaya delâlet ettiğine hükmederse; o lafzın Allah’a isim olarak verilmesi kabul edilir şeklindeki kıyâsîlik yaklaşımının Mu‘tezile ile özdeşleştiği görülmektedir.²²⁵ Ancak ne var ki Allah’ın isimlerini belirleme konusunda Mu‘tezile içerisinde görüş birliği olmayıp Bağdat ve Basra Mu‘tezilesi arasında görüş ayrılığı olduğu görülmektedir.

Başta Ebu’l-Kâsım el-Belhî (ö. 319/931) olmak üzere Bağdat Mu‘tezilesine göre Allah’ın isimleri tevkîfî olup akıl yoluyla Allah’ı isimlendirmek câiz değildir.²²⁶ Bağdat Mu‘tezilesi “ârif” kelimesi “âlim” anlamında olsa da Allah’ın kendisini isimlendirmesi dolayısıyla Allah’ı “âlim” diye isimlendirirken hakkında nas olmadığından Allah’a “ârif” isminin verilemeyeceğini kabul etmektedir.²²⁷

Basra Mu‘tezilesi ise Allah’ın isimlerinin oydaşma ve kıyâs yoluyla elde edileceğini savunmaktadır.²²⁸ Eş‘arî, Ebû Ali el-Cübbâî’ye (ö. 303/916) göre eğer akıl Allah’ın âlim olduğunu gösterirse Allah kendini isimlendirmemiş de olsa Allah’ı âlim diye isimlendirmenin zorunlu

²²⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VI, 282; Krş., İbn Hazm, *el-Fisal*, I, 423.

²²⁵ Râzi, *Levâmi‘u’l-Beyyinât*, s.36; Beyzâvî, *Şerhu Esmâi’l-İlâh*, s.113.

²²⁶ Eş‘arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve’h-Tilâfi’l-Mudallîn*, Dâru Sâdır, Beyrut, 2006, 286; eş-Şeyh el-Müfid, *Evâilu’l-Makâlât*, 53-54; Ahmed b. Muhammed eş-Şerefi el-Kâsimî, *Uddetu’l Ekyâs fi Şerhi Meâni’l-Esâs*, Dâru’l-Hikmeti’l-Yemâniyye, San‘â, 1995, I, 191. Mazlum Uyar, *İmamiyye Şiası’nda Düşünce Ekolleri-Ahbârîlik-*, Ayışığıkitapları, İstanbul, 2000, s.97.

²²⁷ Eş‘arî, *Makâlât*, s.286.

²²⁸ Abdulkâhir el-Bağdâdî, *Usûlu’d-Dîn*, s.138.

olacağını ve bu durumun diğer isimler içinde geçerli olduğunu aktarmaktadır.²²⁹

Kadı Abdulcebbâr (ö. 415/1025) bir fiil, fiil sahibine fayda sağlıyorsa o fiilin güzel olduğuna hükmedilmesi gerektiğini, zira birbirinden farklı olan varlıklar hakkında başkalarına haber verebilmek için o varlıklara isim koyulmasının zorunlu olduğunu, dolayısıyla bu amaca yönelik isim koyma eyleminin güzel olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir.²³⁰ Ayrıca şeriat men' etmediği sürece böyle bir isimlendirmenin güzel olarak değerlendirilmesinin lazım geldiğini kaydetmektedir.²³¹

Kadı Abdulcebbâr isimlendirilecek şeyler isim vermenin güzel olduğuna dair söylediklerinin herhangi bir izne bakılmaksızın Allah için de geçerli olduğunu ifade eder ve Allah'ın zâtına yaraşır doğru vasıflardan ve kendisine izâfe ettiği fiillerden hareketle Allah'a isimler nisbet edilmesinin güzel bir davranış olacağını belirtir. Kadı Abdulcebbâr, Allah'a davet etmenin güzel bir davranış olduğunu, Allah'ı tanıtmamanın ancak O'nu bazı isim ve sıfatlarla anmak yoluyla olabileceğini söyleyerek bu durumun Allah'ı akıl yönünden isimlendirmenin ve vafsetmenin doğru olduğunu ortaya koyduğunu savunur.²³² Bununla birlikte tevkîf olmasa da isimlerin güzelliğinin dil yoluyla bilinebileceğini söyleyen Kadı Abdulcebbâr, amelî ahkâm konularından nasıl haber-i vâhidlerden yararlanılıyorsa isimler konusunda da yararlanılabileceğini söylemektedir.²³³

Bununla birlikte Basra Mu'tezilesi "Zeyd" ve "Amr" gibi zâta delâlet etmekten başka bir anlamı olmayan isimlerin Allah hakkında kullanılmayacağını Allah'ın sadece olumsuz hiçbir anlam içermeyen ve zatla birlikte başka anlamlara delâlet eden isimlerle isimlendirilebileceğini belirtmektedir.²³⁴

²²⁹ Eş'arî, **Makâlât**, s.286.

²³⁰ Kadı Ebu'l-Hasen Abdulcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî, **el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl**, ed-Dârü'l-Mısıriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Kahire, 1965, V, 174.

²³¹ Kadı Abdulcebbâr, **a.g.e.**, V, 176.

²³² Kadı Abdulcebbâr, **a.g.e.**, V, 179-180.

²³³ Kadı Abdulcebbâr, **a.g.e.**, V, 197.

²³⁴ Eş'arî, **Makâlât**, 286, Kadı Abdulcebbâr, **el-Muğnî**, V, 198-199, 203, 249.

Kadı Abdulcebbâr, hakkında nas bulunan isimler dışında yaratılmış bir varlık için gerçek anlamında kullanılan bir ismin mecâz yoluyla Allah için kullanılmasının doğru olmadığını ifade etmektedir.²³⁵ Bu bağlamda o, mecaz yollu isimlendirmeye “zuhr” (azık) kelimesini örnek vermiştir. Bu ismin gerçek anlamıyla bir varlığa ad olması dolayısıyla mecâz yoluyla Allah’ın “zuhr” diye vasfedilemeyeceği ifade edilmektedir.²³⁶

Kadı Abdulcebbâr’ın aktardığına göre Allah’ın kendisine izâfe ettiği fiilerden dinin men ettiği fıkıh, fazl, hırâset, tıb vb. fiilerin hâricindekilerden isim türetilerek Allah’ın bu isimler ile anılabileceğini ifade etmektedir.²³⁷ O, bir isim ya da sıfat hakikî olarak farklı anlamlar taşıyor da bu anlamlardan bazısı Allah’ın zatına yaraşırken diğer bazıları Allah hakkında muhâl görülüyorsa o vakit bu isim ve sıfatların herhangi bir açıklama yapılmaksızın tek başına kullanılmamaları gerektiğinin altını çizer²³⁸ ve bir ismin anlam bakımından Allah hakkında olumsuz bir anlam îması taşıması halinde o ismin yasaklanacağını, zira bu tarz bir şüphenin naklî bir yasak hükmünde olduğunu değerlendirmektedir.²³⁹

Allah’ın isimleri konusunda tevkîf yaklaşımını benimseyenler, Allah’ın isimlerini belirleme konusunda Mutezile ekolüne birtakım sorular yöneltmiştir. Bunlardan en dikkat çeken: “*Allah’ın âlim diye isimlendirmesiyle beraber müteyakkın, mütebeyyin, mütehakkık, fatin, fehim ve âkil gibi ilim anlamı taşıyan isimlerin Allah için kullanılmaması, Allah’ı isimlendirmenin dil ve anlam açısından değil, nakil yoluyla olduğunu göstermez mi?*” sorusudur. Ebû Alî el-Cubbâî söz konusu isimlerin anlam bakımından “âlim” isminden farklı olduğunu ve Allah hakkında doğru anlamlar taşımadığını belirtmiş her bir ismin olumsuz yönlerini açıklamıştır.²⁴⁰

Kadı Abdulcebbâr Allah’ı vasfederken kullanılmasını câiz görmediği birtakım isimler zikretmiştir. Mesela “fâzıl” ismi için nakil yoluyla bu ismin

²³⁵ Kadı Abdulcebbâr, **a.g.e.**, V, 190-191.

²³⁶ Kadı Abdulcebbâr, **a.g.e.**, V, 257.

²³⁷ Kadı Abdulcebbâr, **Şerhu Usûli’l-Hamse**, Dâru İhyâi’t-Turâs, Beyrut, t.y., 237-238.

²³⁸ Kadı Abdulcebbâr, **el-Muğnî**, V, 193.

²³⁹ Kadı Abdulcebbâr, **a.g.e.**, V, 184, 196.

²⁴⁰ Kadı Abdulcebbâr, **a.g.e.**, V, 182.

men edildiğini aktarmaktadır. “Muallim” ismi hakkında Ebû Ali el-Cübbâî ve Ebû Hâşim el-Cübbâî (ö. 321/933) bu ismin belli bir iş koluyla özdeşleştiği ve böylece olumsuz bir anlam şüphesi içermesi sebebiyle bu ismin Allah için kullanımının azaldığını söylemektedirler. Ebû Hâşim “delil” isminin içerdiği olumsuz anlam yüzünden Allah hakkında tek başına değil ancak mukayyed olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir.²⁴¹

Ebû Ali el-Cübbâî “refî” ve “şerîf” kelimelerinin mekânsal yükseklik ifade ettiklerinden dolayı Allah hakkında kullanılmayacağını ancak “dereceleri yükselten” anlamında “refu’d-derecât” ifadesinin kullanılabileceğini ifade etmektedir. Buna benzer olarak “şedîd” isminin de Allah için kullanılmayacağını, çünkü sertlik anlamı taşıdığını ancak cezalandırması çetin anlamında “şedîdu’l-ikâb” denilebileceğini, zira “şedîd” vasfının ikâba ait olduğunu belirtmektedir. “Tabîb” ismi hakkında da bu kelimenin bizzat ilim anlamında olduğunu ancak belli bir iş kolu ile özdeşleştiğinden Allah hakkında tek başına kullanılmadığı ifade edilmiştir. “Muttali” ismi içinde Kadı Abdulcabbâr mekânsal yükseklik ve yukarıdan bakma anlamı taşıdığından Allah hakkında doğru bir anlam taşımadığını söylemektedir. O, Allah’ın “nâzır” diye vasfedilemeyeceğini, zira bu vasıf gerçek hayatta görmeye değil görülmek istenen şeye doğru gözün yönelmesi için kullanılmaktadır ki, bu Allah hakkında muhaldir. Aynı şekilde rahmet ve in’âm manası taşısa da “bir şeye nazar ediyor” biçiminde de Allah için kullanılamaz.²⁴²

Kadı Abdulcebbâr’ın eserinde yer alan Allah’ın isimleri üzerine olan bölüm ile Ebû Ya’lâ’nın kitabındaki aynı başlıklı bölümün bazı farklılıklar olsa da tarz, içerik ve konunun işleniş bakımından birbirine yakın olduğu görülmüştür. Bu durum Ebu Ya’lâ üzerindeki Mutezile mezhebi etkisinin somut bir kanıtı olarak değerlendirilebileceği kanaatindeyiz. Ancak şu var ki, Allah’ın isimleri konusunda kıyâsîliği savunan Basra Mu‘tezilesi, olumsuz anlam şüphesi olan isimlerin Allah hakkında kullanılmasına cevaz

²⁴¹ Kadı Abdulcebbâr, **el-Muğnî**, V, 184-185, 194.

²⁴² Kadı Abdulcebbâr, **a.g.e.**, V, 215-244.

vermezken; Ebû Ya'lâ “nâzır”, “muttali” vb. isimlerle Allah'ın vasfedilebileceğini belirterek ittifak dışı bir tutum sergilemiştir.²⁴³

Râzî'nin bildirdiğine göre mu'tezilî âlimlerden Ebû Zeyd el-Belhî (ö. 322/934) Allah'ın isimlerinin doksan dokuz tane olduğunu ve bu isimleri bulup ezber edenlerin Cennet'e gireceğini haber veren hadîsi metin yönünden eleştirmektedir. Hz. Peygamber'in böyle bir mükâfattan haber verip bu mükâfata vesîle olacak isimler hakkında herhangi bir açıklama yapmamasını garip bulan Belhî, ayrıca insanların böyle bir sevâb karşısında hadîste kastedilen isimlerin beyanını istememiş olmalarının imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Buna binâen o, Allah'ın doksan dokuz ismi olduğunu söyleyen rivâyetin *zayıf* olduğuna hükmetmiştir.²⁴⁴

Ebû Alî el-Cubbâî ve İmam Eş'arî arasında Esmâ-i Hüsnâ'nın nasıl tesbit edilmesi gerektiği konusundaki tartışmalarını yansıtan bir münâzara ile araştırmamızın bu bölümünü bitirmek istiyoruz.

“Kadı Cubbâî'ye bir adam gelerek;

- “Allah'ın “Âkıl” olarak isimlendirilmesi câiz midir?”, diye sorar. O da:

- “Hayır. Çünkü akıl 'ikâlden türetilmiştir. O da engellemek anlamındadır. Engellenmişlik Allah hakkında imkânsızdır. Bu sebeple Allah için kullanılamaz.”, der. İmam Eş'arî bu durum karşısında Cubbâî'ye der ki:

- “Senin bu kıyâsına göre, Allah hakîm olarak da isimlendirilemez. Zira bu isim hayvanlara vurulan dizginin “hakeme”sinden türetilmiştir. Hakeme de hayvanın dizginden çıkmasını engelleyen demirlere denir. Hassan b. Sabit'in şiiri buna delildir.” Delil olarak getirdiği şiiri zikrettikten sonra şöyle devam eder: “Eğer bir lafız engelleme kökünden türemiş ise ve engel Allah hakkında muhal ise o zaman Allah Teâlâ'ya Hakîm isminin

²⁴³ Ebû Ya'lâ, **el-Mu'temed**, s.62-73. Ebû Ya'lâ'nın “Usûl-i Hamse” şerhi için bkz. Ebû Ya'lâ, **a.g.e.**, s.212-217.

²⁴⁴ Râzî, **el-Levâmiu'l-Beyyinât**, s.73.

verilmesine de karşı çıkman icâb eder.” Cubâî bu soru karşısında ne diyeceğini bilemez ve

- “Peki, sen neden Allah’a Âkıl denmesini kabul etmezken O’nun Hakîm diye isimlendirmesine cevaz veriyorsun?” , diye sorar. Eş’arî bu soru üzerine şöyle dediğini ifade eder:

- “Çünkü Allah’ın isimlerinin kaynağı şer’î izindir. Dil bakımından yapılan kıyâs ve çıkarımlar değildir. “Hakîm” ismini kullanmamın sebebi şerîatın Allah’a bu ismi vermiş olmasıdır. Şerîat kabul etmediğinden Âkıl’i de kabul etmedim. Eğer Şerîat bu ismi verseydi onu da kullanırdım.”²⁴⁵

1.2.4. Zeydiyye

Adını Hz. Hüseyin’in Zeynelâbidîn’den olma torunu Zeyd b. Ali’den (ö. 122/740) alan, i’tikâdî konularda Mu‘tezile’den etkilenmiş olan ve Ehl-i Sünnet’e yakınlığı ile bilinen Zeydî ekolde²⁴⁶ Allah’ın isimlerini belirlemede hem kıyâs ve hem de tevkîf görüşlerinin savunulduğu görülmektedir.

Ahmed b. Muhammed eş-Şerefi (ö. 1055/1646), A‘râf suresindeki âyete dayanarak Allah hakkında sadece övgü anlamı taşıyan isimlerin kullanılabileceğini, bu hususta ümmetin icmâ‘ ettiğini belirtmiş ve âyette yer alan ilhâd kavramını câiz olmayan isimlerle Allah’a seslenmek şeklinde yorumlamıştır.²⁴⁷

Zeydiyye âlimlerinin cumhûrunun Allah’ı isimlendirme konusunda izne ihtiyacın sadece mecâz kullanımlar için geçerli olduğunu ifade eden Ahmed eş-Şerefi, hakikî anlam söz konusu olduğunda övgü ifade eden ve hiçbir hata iması taşımayan isimlerin Allah’a verilmesinin câiz olduğunu

²⁴⁵ Tacuddin Ebû Nasr Abdulvahhâb Ali b. Abdilkâfi es-Subkî, **Tabakatu’s-Şafiiyeti’l-Kübrâ**, Dâru İhyâi’l- Kütübi’l Arabiyye, Kâhire, 1964, III, 357-358.

²⁴⁶ Yusuf Gökalp, “*Zeydîlik*” (**İslâm Mezhepler Tarihi** Kitabı), Ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s.231; Halil İbrahim Bulut, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, s.187,194; Abdullatif b. Abdulkâdir el-Hıfzî, **Te’sîru’l-Mu‘tezile fî’l-Havâric ve’s-Şîa**, Dâru’l-Endelüsi’l-Hadrâ, Cidde, 2000, s.425-427.

²⁴⁷ Ahmed eş-Şerefi, **Uddetü’l-Ekyâs**, I, 189-190

belirtmiştir. Allah hakkında birtakım doğru manalara delâlet etseler de olumsuz anlam içermeleri dolayısıyla “fâzıl”, “fakih”, “fâtin” ve “zekî” isimlerinin Allah hakkında kullanılmayacağını söylemektedir.²⁴⁸

Abdullatîf el-Hıfzî de Zeydiye ekolünün cumhûrunun Allah’ın isimlerinin tevkîfî olmadığını kabul ettiğini kaydetmiştir.²⁴⁹ Ancak şîî âlim Şeyh Müfîd (ö. 336/947) Zeydiyye ekolünde birçoklarının Allah’ın isimlerinin tevkîfî olduğu görüşünü benimsediğini söylemektedir.²⁵⁰

Allah’ın isimlerini belirlemede tevkîfliği savunan zeydî âlimlerden İbnu’l-Vezir (ö. 840/1437), kendileri üzerindeki tüm tasarrufun gerçek sahibi olan Allah’ın, câhil kulların O’na isim vermesinden çok yüce olduğunu ifade ederek şer’î izin olmaksızın Allah’ın isimlendirilmesinin câiz olmadığını söylemektedir.²⁵¹

Ayrıca o, Allah’ın isimlerinden Kur’ân’da bulunanlara ve sahîh olduğu bilindikten sonra hadîs yoluyla gelmiş olan isimlere îmân etmek gerektiğini, ancak sıhhati konusunda şüphe edilen hadîslerde yer alan isimlerin kullanılmamasının daha uygun olduğunu ifade etmiştir.²⁵²

İbnu’l-Vezîr, Tirmizî’nin *Sünen*’inde yer alan, isimlerin sayıldığı rivâyeti *zayıf* olarak değerlendirmektedir.²⁵³ Bu rivâyette zarar veren anlamındaki “dârr” ismi üzerinde özellikle duran İbnu’l-Vezir, hadîsin sıhhatini kabul eden kişiler için bu isim ancak fayda veren anlamındaki “nâfi” ismiyle birlikte kullanıldığında övgü anlamı taşıyacağını vurgulamıştır.²⁵⁴

İbnu’l Vezîr, sahîh hadîste zikredilen doksan dokuz sayısının sınırlandırma maksatlı olmadığını, gerek Kur’ân’da gerek hadsilerde bu sayıdan fazla ismin yer aldığını ifade etmektedir. İbn Mes‘ud’dan Allah’ın

²⁴⁸ Ahmed eş-Şerefî, **Uddetü’l-Ekyâs**, I, 190-191.

²⁴⁹ Abdullatîf el-Hıfzî, **Te’sîru’l-Mu’tezile**, s.429.

²⁵⁰ Martin J. McDermott, **The Theology of Al-Shaikh Al-Mufîd**, Dar al-Mahreq, Beyrouth, 1978, s.54.

²⁵¹ İbnu’l-Vezîr Ebû Abdullah Muhammed b. el-Murteza el-Yemânî, **Îsâru’l-Hakk ala’l-Halk**, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983, s.308

²⁵² İbnu’l-Vezîr, **a.g.e.**, s.157.

²⁵³ İbnu’l Vezir, **el-Avâsım ve’l-Kavâsım**, VII, 201-203

²⁵⁴ İbnu’l-Vezîr, **a.g.e.**, VII, 207, 208; İbnu’l-Vezîr, **Îsâru’l-Hakk**, s.174-175.

bizler tarafından bilinmeyen birtakım isimleri bulunduğuna delâlet eden merfu‘ hadîs, ona göre bu konuda sınırlandırma olmayacağını birer göstergesidir. İbnu‘l-Vezîr Allah‘ın isimleri ile ilgili sahîh bir rivâyetin bulunmaması dolayısıyla Kur‘ân‘daki Allah‘a izâfe edilen isim ve fiilerden hareketle, yüz yetmiş üç tane isim belirlemiştir. Bunlar arasında “kâtib” ve “zari” gibi gerçek anlamıyla insanlar için de kullanılan isimler hakkında Gazzâlî‘ye atıfta bulunarak; bu tür isimlerin yalın olarak değil, Kur‘ân‘da yer aldıkları siyaka uygun olarak müteallaklarıyla birlikte söylenmesinin daha doğru olduğunu ifade etmiştir. Özellikle yaratılmışlara benzerlik ve kimin kastedildiğinin anlaşılmasında gibi durumlarda bunun zorunlu olduğunu, herhangi bir olumsuz anlam söz konusu olmadığında ise bu davranışın güzel bir edep ve yerinde bir ihtiyat olduğunu belirtmiştir.²⁵⁵ Kur‘ân‘ın lafızları dışında da Allah hakkında övgü ifade eden ve O‘ndan haber verme maksadı taşıyan türetmelerde de bulunulabileceğini bildiren İbnu‘l-Vezîr buna örnek olarak “ihsânî öncesiz olan” anlamında “kadîmu‘l-ihsân”, “iyiliği devamlı olan” anlamında “dâimu‘l-ma‘rûf”, “yardım istenilen” anlamında “müsteğâs” ve “kendisine ümîd beslenen” anlamında “me‘mûl” gibi ibâreleri buna örnek vermiştir.²⁵⁶

İbnu‘l-Vezîr‘in aktardığına göre; bir adam Hz. Ali‘den, Allah‘a olan muhabbetinin artmasına vesile olsun diye Allah‘ı vafsetmesini rica eder. Hz. Ali bu istek sebebiyle sinirlenir. İnsanlardan namaz için toplanmalarını ister. Namaz kılındıktan sonra Allah‘a olan muhabbetleri ve ta‘zîmleri ortadayken, O‘nun kudretinin melekûtuna yakın olmalarına rağmen, melekler bile Allah‘ın kendilerine öğrettiğinden başka ilimleri olmadığını söylediklerini aktararak; “Allah nasıl vafsedilebilir?” diyerek istekte bulunan kişiye bu konuda Kur‘ân‘ı ve onda zikredilen peygamberleri esas almasını ve Kur‘ân‘ın hidayeti ve nuruyla aydınlanmasını tavsiye eder.²⁵⁷

²⁵⁵ İbnu‘l-Vezîr, **İsâru‘l-Hakk**, s.158, 160-161.

²⁵⁶ İbnu‘l-Vezîr, **a.g.e.**, s.163.

²⁵⁷ İbnu‘l-Vezîr, **a.g.e.**, s.93.

İbnu'l-Vezîr, gerek bu kıssanın gerek “سبحانه و تعالیٰ عما يصفون” âyetinin²⁵⁸ mutlak manada Allah'ı vasfetmeyi men etmediğini, sadece batıl ve çirkin vasıflardan tenzih söz konusu olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁹

Emîr es-San'ânî (ö. 1182/1768), Allah'ın isimlerinin belirlenmesi konusunda ihtilaf bulunduğunu bir grubun Allah'ın isimlerinin ancak Kur'ân, Sünnet ve ümmetin icmâ'ı ile belirlenebileceğini söylediğini, diğer grubun ise Allah hakkında manası doğru olan bir isim ile Allah'ın isimlendirilebileceğini savunmakta olduğunu aktarmıştır. San'ânî, Ehl-i Sünnet'in ve onlar dışında çok sayıdaki muhakkiklerin birinci görüşü benimsediğini, Mu'tezile ile Şîa'nın birçoğunun ikinci görüşü kabul ettiklerini ifade etmiştir. O, iki görüş arasındaki ihtilafın esas olarak Allah hakkında anlam bakımında doğru olan isimler konusunda olduğunu söylemektedir. Yoksa mecâzi anlama dayalı isimlerin sadece tevkîf kaynağı olan üç kaynaktan birinden geldiği takdirde Allah'a verilebileceği ve de eksik anlam taşıdığı hissi veren isim ve sıfatların Allah için kullanılmaması gerektiği konularında ittifak edildiğini ifade etmektedir.²⁶⁰ Bu hususta Kur'ân'da saptırmak anlamındaki “idlâl” fiilinden “mudil”, sınamak, zorlamak ve işkence etmek gibi anlamlara gelen “fitne” fiilinden “fâtin”, sulama anlamındaki sikâye fiilinden “sâkî” isimlerini türetmenin doğru olmadığını, zira bu isimlerin olumsuz anlam hissi uyandırdığına değinmiştir. Ayrıca Allah; “لا تقول راعنا و قولوا انظرنا” âyeti²⁶¹ ile Hz. Peygamber'e hitâb ederken olumsuz anlam îmâsı taşıyan bir lafızla hitap edilmesini yasaklamışken; Allah hakkında bu tür olumsuz anlam içeren lafızların kullanımının asla kabul edilemeyeceğine dikkat çekmiştir.²⁶²

²⁵⁸ En'âm, 6/100 “Allah'ı tüm noksanlardan tenzih ederim ve Allah onlarında nitelermelerinde çok yüzedir.”

²⁵⁹ İbnu'l-Vezîr, **İsâru'l-Hakk**, s.175.

²⁶⁰ Emîr es-San'ânî, **İkâzu'l-Fikre li Mürâcaati'l-Fitra**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1999, s.71.

²⁶¹ Bakara, 2/104 “*Bizi gözet demeyin, Bize bak deyin*” âyette yer alan “رعي” fiil kökünün mufâele vezninin emir kipi olan “راعنا” sahâbenin Hz. Peygamber'e hitap şekliydi. Bu kelime sesletim itibariyle Yahudilerin kendi dillerinde alay maksatlı kullanılan bir ifadeye benzemesine bağlı olarak Yahudilerin bu kelimeyi Hz. Peygamber'e hitaben kullanmışlardır. Buna bağlı olarak bu kullanım yasaklanmıştır. Bu konudaki farklı yorumları için bkz. Râzî, **Tefsîr**, III, 242.

²⁶² Emîr es-San'ânî, **İkâzu'l-Fikre**, 75,77.

Allah'ın isimlerini belirlemede Kur'ân ve Sünnet'teki sadece isim formunda Allah'a izâfe edilen lafızların mı kullanılması gerektiği, yoksa Kur'ân ve Sünnet'teki fiillerden Allah'a isim türetmenin mümkün olup olmadığı konusunda Emîr es-San'ânî, bazı muhakkiklere göre Allah'a dua konusunda isimlerin tevkîfî olduğunu ve Allah'a sadece kendisini isimlendirdiği isimlerle dua edilebileceğini ve A'râf suresindeki Allah'ın isimleri ile ilgili âyetin bu manayı desteklediğini, ancak manası doğru olup Kur'ân ve Sünnet'te vârid olmamış isimlerin de Allah'tan haber verme maksadıyla kullanılabilirliğini belirtmiştir. Bu hususta son sözün bu olduğunu ifade eden San'ânî aynı bağlamda Allah'a vâcibu'l-vucûd, sâni'u'l- âlem, mevcûd ve mütekellim denilebileceğini ancak Allah'a “ey mevcud” ve “ey mütekellim” diye seslenilemeyeceğini ifade etmiştir.²⁶³

Allah'ın isimlerinin sayılı olduğu rivâyetler, San'ânî'nin değerlendirmesine göre, rivâyetlerde yer alan isimlerin birbirinden farklı olması durumu göz önüne alınarak eğer bu rivâyetlerin merfu' olduğu kabul edilirse Hz. Peygamber'in her defasında isim olarak farklı sayıda farklı lafızlar kullandığı şeklinde bir yorumlamaya gidilmesi gerekir. Eğer hadîsler mevkuf olarak kabul edilirse rivâyetlerin hepsinin sahâbî râvîsi olan Ebû Hureyre'nin farklı zamanlarda farklı isimleri içtihadına dayanarak belirlediği şeklinde açıklanabilir. Ya da rivâyetteki isimleri hadîsin senedinde yer alan râvîlerden birinin Kur'ân ve Sünnet'ten yararlanarak oluşturduğu şeklinde de değerlendirilebilir. San'ânî, rivâyetlerdeki isimlerin birbiriyle örtüşmemesine bağlı olarak sayımların icthâd eseri olduğu yönünde değerlendirmelerin de bulunduğunu belirtmiştir.²⁶⁴

Dua konusuna gelince Emîr es-San'ânî, Allah'a en güzel isimlerle dua etmeyi emreden âyetten²⁶⁵ yola çıkarak, sadece Allah'ın kendisini isimlendirdiği isimlerin kullanılması gerektiğini ve bu isimlerle tevessül ederken istenilen şeye uygun olan isimlerin seçilmesi gerektiğini kaydetmektedir.²⁶⁶

²⁶³ Emîr es-San'ânî, **Îkâzu'l-Fikre**, 76.

²⁶⁴ Emîr es-San'ânî, **et-Tenvîr Şerhu Câmi'i's-Sağîr**, IV, 60.

²⁶⁵ A'râf, 7/180

²⁶⁶ San'ânî, **Îkâzu'l-Fikre**, s.76

Bu ekol içinde ele alacağımız son âlim olan Şevkânî (ö. 1250/1834) de Allah'ın isimlerinin sayılı olduğu Ebu Hureyre'den rivâyet edilen hadîslerdeki isimleri müdrec olarak değerlediren görüşleri paylaştığını ve Allah'ın isimlerinin doksan dokuz sayısı ile sınırlandırılmayacağını kabul ettiği görülmektedir. Şevkânî, ayrıca Ebû Nuaym'ın "*Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim onları sayar ezberlerse cennete girer.*" hadîsi ile alakalı olarak Ca'fer es-Sâdık'ın bu isimlerin Kur'ân'da olduğunu söylediğini aktararak Ca'fer es-Sâdık'tan rivâyet edilen yüz on bir adet ismin yer aldığı listeye yer vermiştir. Ayrıca Şevkânî'nin kişilerin kendi kafalarından Allah'a isim üretmelerini A'râf sûresinde geçen ilhâd kavramı dâhilinde değerlendirdiği görülmektedir.²⁶⁷

1.2.5. Şîa

Cevşen-i Kebîr duasının ilk olarak ortaya çıktığı gelenek olan Şîa'da dinî otoriteyi mâ'sûm oldukları kabul edilen imamların temsil ettiği ilk döneme ait hadîs literatüründe Allah'ı isimlendirme ve vasfetme konusunda imamların Kur'ân ile yetinmeyi emrettikleri ve Allah'ın kendisini vasfetmediği sıfatlardan nehy ettikleri görülmektedir. Ayrıca Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) "*Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler.*" meâlindeki "*وما قدروا الله حق قدره*"²⁶⁸ âyetini bu konuda delil olarak kullandığı aktarılmaktadır. Aynı konuda İmam Musa b. Ca'fer el-Kazım (ö. 183/799) Allah'ın sıfat ve hakikatlerinin kulları tarafından anlaşılmaktan çok yüce olduğunu, O'nu sadece kendisini vafsettiği vasıflarla anmak gerektiğini söylediği, İmam Ali b. Musa er-Ridâ'nın (ö. 203/818) da aynı şekilde duyuların Allah'ı idrâk etmekte âciz olduğunu, Allah'ı ancak kendisini vafsettiği vasıflarla anmak gerektiğini, kimsenin Allah'a kendisini isimlendirmedeği bir isimi takma hakkı olmadığını belirtmiştir.²⁶⁹

²⁶⁷ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr el-Câmi beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi'Tefsîr**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007, IX, 514

²⁶⁸ Zümer, 39/67

²⁶⁹ Muahmed b. Ya'kûb el-Küleynî, Muhammed b. Ya'kûb, **Usûlu'l-Kâfi**, Menşûrâtu'l-Fecr, Beyrut, 2007, I, 58-60.

Şîa'ya göre on ikinci imam olan Muhammed el-Mehdî'nin hicrî 260 yılında başlayan küçük gaybeti ile hicrî 328 yılında başlayan büyük gaybeti süresinde de ekol içerisinde sadece imamların sünnetiyle amel edilmekteydi. Büyük gaybete kadar halk tarafında bilinmeyen bir yerde saklanmış olan imam ile şîiler arasındaki iletişimi “dört sefir” adını verdikleri elçiler sağlamaktaydı. Dördüncü sefirin imamın büyük gaybete gittiğini söylemesi ile büyük gaybet dönemi başlamıştır.²⁷⁰ Bu gaybet, günümüzde de devam etmektedir. Şîî âlimler, bunun daha da uzun sürebileceğini ve bu duruma inanmanın gerekliliğini vurgulamaktadırlar.²⁷¹

Şîa'nın Kütüb-ü Erbaa olarak anılan Muhammed b. Ya 'kûb el-Küleynî'nin (ö. 329/940) *el-Kâfî*, Şeyh es-Saduk olarak meşhur Şeyh Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in (ö. 381/991) *Men Lâ Yehduruhu'l-Fakîh*, Şeyhu't-Tâife diye bilinen Muhammed b. Hasan et-Tusî'nin (ö. 460/1067) *et-Tehzîb* ve *el-İstibsâr* adlı eserlerinden oluşan meşhur hadîs külliyyâtı “gaybet” ile birlikte oluşan dinî otorite boşluğunun doldurulması adına atılmış birer adım olarak değerlendirilebilir.²⁷²

Gaybet sonrası dönemde de Allah'ın isimleri konusunda imamlardan nakledilen haberlerin esas alınması devam etmiştir. Bu dönemin önemli isimlerinden Şeyh Sadûk (ö. 381/992), Allah'ın isimlerinin Allah, Hz. Peygamber ve hidâyet imamlarından başka bir kaynaktan alınamayacağını kaydetmektedir.²⁷³

Dinîn ancak ma'sûm bir imamın önderliğinde yaşanabileceğini savunan İmamîyye ekolünün âlimleri, dönmesi beklenen on ikinci imamın yokluğunun uzaması beraberinde meydana gelen ekol içi tartışmalar ve diğer ekollerden gelen tenkitler ve zamana bağlı olarak ortaya çıkan dînî meselelere cevap verme konusunda ellerinde var olan rivâyet kültürünün yetersiz kaldığını görünce kendilerini savunmak maksadıyla Mu'tezile'nin

²⁷⁰ Mazlum Uyar, **İmamiyye Şiasında Düşünce Ekolleri**, s.33.

²⁷¹ Halil İbrâhim Bulut, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, s.228.

²⁷² Bkz. Uyar, **İmamiyye Şiasında Düşünce Ekolleri**, s.39, 57, 60; Bekir Kuzudişli, **Şîa ve Hadîs**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2017, s.375.

²⁷³ Sadûk Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali el-Kummî, **et-Tevhîd**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., s.300.

aklî metotlarından yararlanmaya başlamışlardır. Bu konuda ilk adım atan Şeyh Müfid olmuş ve Mu‘tezile âlimlerinden dersler almaya başlamıştır.²⁷⁴

Şeyh Müfid’in, Şîî düşüncelere yakınlığı ile tanınan Bağdat Mu‘tezilesi’ni Basra Mu‘tezilesi’ne tercih ettiği görülmektedir.²⁷⁵ Bağdat Mu‘tezilesi ile bu etkileşim, kendisini Allah’ın isimleri konusunda da göstermiş ve bu dönemin önemli bir ismi olan Şeyh Müfid Allah’ın isimlerinin tevkîfî olduğu yönündeki görüşü esas alarak Kur’ân’da ya da Hz. Peygamber’in ve onun halifeleri olan ma‘sum imamların lisânıyla Allah’ın kendisini isimlendirdikleri dışındaki isimlerin Allah hakkında kullanılmasının câiz olmadığını ifade etmektedir. O, imamlardan gelen rivâyetlerin bu yönde olduğunu, Şîa’nın, Zeydiyye ekolünün birçoğunun, Bağdat Mu‘tezilesi’nin, Ashâbu’l Hadîs ve Mürchie olarak tanımladığı Ehl-i Sünnet’in tamamının bu görüşte olduğunu ve Ehl-i Sünnet’in imamlar yerine İcmâ’ı koymuş olduklarını belirtmiştir.²⁷⁶

Müfid’in talebesi olan ve Kadı Abdulcebbâr’dan dersler alan Seyyid Murtaza (ö. 436/1045) ile Şîa içerisinde Basra Mu‘tezilesinin etkisi artmaya başlamıştır.²⁷⁷ Şeyh Müfid ile birlikte dînî düşüncüyü sadece imamlardan nakledilen rivâyetlere hasreden ilk dönem ahbârî yaklaşım karşısında akıl, usûl ve içtihâda önem veren usûlî akım gelişmeye başlamıştır. Seyyid Murteza, hocası Kadı Abdulcabbâr gibi dillerde iki türde isim olduğunu, bu türlerden birinin “vuran”, “kâim” ve “âlim” gibi isimlendirilen varlıkta belli anlamlar ifade eden isimlerden oluştuğunu diğer tür isimlerin ise böyle bir anlam taşımayıp sadece isimlendirilen şeyi tanıtmaya yarayan “Zeyd” ve “Amr” gibi isimlerden ibâret olduğunu ve bunlara lakab denildiğini belirtmiştir. O, manaları Allah hakkında doğru olan birinci türden olan isimlerin Allah için kullanılabileceğini ancak ikinci tür lakaplar ile Allah’ın

²⁷⁴ Mazlum Uyar, **İmamiyye Şiasında Düşünce Ekolleri**, s.39, 86, 89, 95.

²⁷⁵ Uyar, **a.g.e.**, s.96.

²⁷⁶ J.McDermott, **The Theology of Al-Shaikh Al-Mufid**, 54; Mazlum Uyar, **İmamiyye Şiasında Düşünce Ekolleri**, s.100.

²⁷⁷ Mazlum Uyar, **a.g.e.**, s.102-104.

anılmasının câiz olmadığını ve bunun çirkin bir davranış olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁸

İmamî ekol içerisindeki en önemli isimlerden olan ve Şîî kelâmında orijinal düşüncenin son temsilcileri olan Nasîruddin et-Tûsî (ö. 672/1274) ve talebesi Allâme Hillî (ö. 726/1326), Şerîf Murteza'nın kelâm anlayışını benimsemişlerdir.²⁷⁹ Tûsî ile birlikte Allah'ın isimleri konusunda zamanla Şîa içerisinde Basra Mutezilesinin etkisi artmış ve bu durum kendisini Allah'ın isimlerini belirleme konusunda da göstermiştir.

Ne var ki Basra Mutezilesi ekolünü sürdüren Nasîruddin et-Tûsî'nin Allah'a isim verme konusunda hakkında şer'î izin bulanmamakla birlikte Allah'ın celâline yaraşan her ismin Allah'a verilmesini câiz görmekle beraber bu şekildeki bir isimlendirmenin edep ile bağdaşmayacağını, zira bu şekildeki isimlerin bizim fark etmediğimiz bazı yönlerden Allah'a munâsib olmama ihtimali bulunduğunu belirtmiştir.²⁸⁰ Aynı konuda eş-Şehîd el-Evvel olarak bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Mekkî el-Âmilî (ö.786/1384) ise, bazı dua ve hadîslerde geçse de Allah'ın isimlendirildiği sabit olmayan isimlerin, herhangi bir eksiklik iması taşımadıkları takdirde anlam olarak Allaha vermek câiz ise de bu konuda tevakkuf etmenin daha evla olduğunu söylemektedir.²⁸¹

Feyz el-Kâşânî (ö.1007/1599) de “vâcibu'l-vücûd” gibi yetkinlik anlamı taşıyan bazı lafızlar hakkında şeriat tarafından Allah için kullanılmasına dair bir iznin olup olmadığı bilinmiyorsa, sadece vasıf olarak kullanılabileceğini belirtmiştir.²⁸²

²⁷⁸ Şerîf el-Murteza Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyn, **Mecmûatun fî Fünûnin min İlmi'l-Kelâm (Nefâisu'l-Mahtutât** içinde), Bağdad, Dâru'l-Maarif, 1955, s.72-73; Martin J. McDermott, **The Theology of Al-Shaikh Al-Mufîd**, s.376; Mazlum Uyar, **İmamiyye Şiasında Düşünce Ekolleri**, s.104.

²⁷⁹ Mazlum Uyar, **a.g.e.**, s.105-106.

²⁸⁰ Abdulvahhâb b. Ali el-Ester'âbâdî, **Şerhu Fusûlu'l-Nasîriyye**, thk. Şu'betu't-Tahkik fî'l- Atebeti'l- Hüseyiniyye, , el-Atebetu'l-Huseyniyye, Kerbelâ, 2012, s.172; Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, **Tefsîru'l- Mîzân**, Müessesetu'l- A'lemî, Beyrut, 1997, VIII, 363.

²⁸¹ Şehîd el-Evvel Ebû Abdullâh Muahmmmed b. Mekkî el-Âmilî, **el-Kavâidu ve'l-Fevâid fî'l-Fikhi ve'l-Usûli ve'l-Arabiyye**, Mektebetu'l-Müfid, Kum, t.y., II, 176-178.

²⁸² Feyz el-Kâşânî Muhammed Muhsin b. Murteza, **Kitâbu'l-Vâfi**, Mektebetu'l-İmâm Emîru'l-Mü'minîn Ali aleyhisselam, İsfehân, 1312 H., I, 500.

Şîa'da da Ehl-i Sünnet'in hadîs literatüründe olduğu gibi Allah'ın doksan dokuz ismi olduğu, bu isimleri sayıp ezberleyenlerin Cennet'e gireceği yönündeki rivâyetinin mevcut olduğu tesbit edilmiştir. Hz. Peygamber'den Hz. Ali tarîkiyle aktarılan bu rivâyette yüz bir tane isim sayılmıştır.²⁸³

Bu ekole ait tefsirlerde, A'râf suresindeki; “*En güzel isimler Allah'ındır,*”²⁸⁴ meâlindeki âyeti Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğu yönünde değerlendirilirken yakın dönemde yaşamış olan Tabâtabâî (ö.1981 M.), Allah'ın isimlerinin en güzel isimler olduğu, hepsinin yetkinlik ifade edip noksanlık ifade eden anlamlardan uzak olduğunu belirtmiştir. O, ilgili âyetteki isim kelimesine ait marife takısının cins anlamı taşıdığını, zira çoğul ismin önüne gelen marife takısının umum ifade ettiğini öne sürmüştür. Buna binâen âyetin, bütün güzel isimlerin Allah'a ait olduğu anlamı taşıdığını söylemektedir.²⁸⁵ Ancak dini konularda ihtiyatlı davranmanın gereği olarak Kur'ân ve Sünnet'te yer alan isimlerle yetinmenin daha doğru olacağını kaydetmiştir.²⁸⁶

A'râf suresindeki söz konusu âyette geçen Allah'ın isimlerinde ilhâd etmeyi Allah'a lâyük olmayan, Allah için kullanılması câiz görülmeyen isimler takmak olarak değerlendiren Ebu Ali et-Tabersî, (ö.548/1154) buradan hareketle kendisini isimlendirmedeği bir isimle Allah'ı isimlendirmenin câiz olmadığı hükmüne varmıştır.²⁸⁷

1.2.6. Türkiye'de Esmâ-i Hüsnâ'yı Belirleme Yöntemleri Hakkındaki Görüşler

1.2.6.1. Tevkîfîlik Görüşünü Benimseyenler

Türkiye'deki ilmi geleneğin Ehl-i Sünnet'e bağlı bir gelişim göstermesine paralel olarak, Allah'ın isimleri konusunda “tevkîfîlik”

²⁸³ Sadûk, **et-Tevhîd**, s.194.

²⁸⁴ A'raf, 7/180.

²⁸⁵ Tabâtabâî, **el-Mizan fî Tefsiri'l-Kur'ân**, VIII, 347-348.

²⁸⁶ Tabâtabâî, **a.g.e.**, VIII, 363.

²⁸⁷ Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen et-Tabersî, **Mecma'u'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ulûm, Beyrut, 2006, IV, 295.

anlayışı Gümüşhânevî, Kâmil Miras, Ömer Nasuhi Bilmen ve Hasan Basri Çantay gibi isimler tarafından sürdürülmüştür.²⁸⁸

Allah'ın isimleri konusundaki ilk akademik çalışmalar arasında sayılabilecek olan *Kur'ân'da Ulûhiyet* adlı doçentlik tezinde Suat Yıldırım, Ehl-i Sünnet imamlarından Mâturîdî, Bâkılânî gibi zatlara göre Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu ve de Allah'ın isimlerinin kıyâs yoluyla sabit olamayacağını ifade etmiştir. A'râf suresindeki Allah'ın isimleri ile ilgili âyette geçen Allah'ın isimlerinde ilhâd etmeyi tefsir âlimlerinin, Allah'ın kendisini isimlendirmedığı bir isimle Allah'ı adlandırmak olarak yorumladıklarını aktarmıştır.²⁸⁹

Suat Yıldırım, hazırladığı Kur'ân meâlinde âlimlerin çoğunluğuna göre Esmâ-i Hüsnâ'nın tevkîfî olduğunu, dinde hangileri bildirilmiş ise yalnız onların kullanılması gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁰ Ancak Davut Aydüz, yapmış olduğu *Cevşen-i Kebir Meâli* çalışması hakkında Suat Yıldırım'ın bu çalışmayı baştan sona okuyup tashîh ettiğini ve tavsiyelerde bulunduğunu söylemesi göz önüne alındığında²⁹¹ Suat Yıldırım'ın tevkîfiyet anlayışını Cevşen-i Kebir duasına tatbik etmediği ya da görmezden geldiği anlaşılmaktadır.

1.2.6.2. Kıyasîlik Görüşünü Benimseyenler

Türkiye'de Allah'ın isimleri konusundaki genel tevkifîyet anlayışı, Bekir Topaloğlu (ö. 2016) ile birlikte akademik anlamda kıyâsîlik anlayışına kaymıştır.

²⁸⁸ Gümüşhânevî, *Ehl-i Sünnet i'tikadı*, s.38; Ömer Nasuhi Bilmen, *Ku'rân'ı Kerim'in Türkçe Meâli*, II, 1129; Kâmil Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, VIII, 193; Vezir Harman, "Hasan Basri Çantay'ın Meâlinde İtikâdî Görüşleri", *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2015, Cilt: 1, Sayı: 1, 117.

²⁸⁹ Suat Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyet*, s.91-92.

²⁹⁰ Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, nşr., Zaman Gazetesi, İstanbul, 1998, s.173.

²⁹¹ Davut Aydüz, *Hizbu Envâri'l-Hakâiki'n-Nûriyye Büyük Cevşen ve Meâli*, Define Yayınları, İzmir, 2015, s.f.

a.Bekir Topaloğlu

Bekir Topaloğlu İslâm Ansiklopedisi'ndeki kaleme aldığı "Esmâ-i Hüsnâ" maddesi altında konuyla alakalı şunları ifade etmiştir:

*"Müfessir Alûsî, Allah'a isim nisbet edilmesinin vahye dayalı olma şartına bağlayanların çoğunluğu teşkil ettiğini söylüyorsa da bu doğru değildir. Nitekim "tevkîf" ilkesini benimseyenlerin bile kendi eserlerinde bu ilkeye tam anlamıyla uymadıkları gözlenmektedir. Gerek kelam ve felsefe kitaplarında gerekse tasavvufî eserlerde, hatta bunların etkisiyle kaleme alınan tefsir kitaplarında Allah 'ın çeşitli kavramlarla adlandırıldığı görülmektedir. Arap olmayan müslüman milletler de kendi dilleriyle Allah'a isim ve sıfatlar nisbet etmekte, bunlarla dua ve niyazda bulunmaktadırlar. Türkler'in İslâmiyet'i kabul etmelerinden sonra başta "tanrı" ve "çalap" olmak üzere eskiden kullandıkları bazı isimleri kullanmaya devam ettikleri, daha sonra Farsça'nın tesiriyle bunlara "hudâ" vb. isimleri de ilave ettikleri bilinmektedir. Nitekim XV. Yüzyıl başlarında yapılan satır-arası Kur'ân tercümesinde Allah lafzının Tanrı, rab isminin de çalap ile karşılandığı görülmektedir. **Böylece esmâ-i hüsnânın tevkîfi olmadığı yönünde fiilî bir icmân oluştuğunu söylemek mümkündür.**"²⁹²*

Bekir Topaloğlu'nun (ö. 2016) Allah'ın isimlerinin belirlenmesi konusundaki ifadeleri göz önüne alındığında mezhep ve ekollerin bu konudaki görüşlerini tam anlamıyla incelemediği anlaşılmaktadır. Fiilî icmâ'a delil olarak öne sürdüğü, başka milletlerin Allah'a kendi dilleri ile seslenmeleri meselesi, ekollerin görüşlerini verdiğimiz bölümde de görüldüğü üzere Allah'ın isimlerinde kıyâsîliği savunan kesimin sıklıkla öne sürdüğü bir iddia olup tevkîflîliği savunan âlimler tekrar ile bu tür isimlendirmelerin icmâ' ile kabul edilmiş olmasına bağlı olarak tevkîf dışı bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir. Zira İcmâ' tevkîf kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Diğer bir mesele de tevkîflîliği savunan âlimlerin eserlerinde Allah'a tevkîf dışı bazı isimler nisbet etmeleridir. Yine ekollerin görüşlerine yer verdiğimiz bölümde aktarılmaya çalışıldığı üzere konu hakkında görüş bildiren farklı ekollere mensup âlimler tarafından bu uygulamalar, Allah'ı isimlendirme değil Allah'tan haber verme niteliği taşıyan kullanımlar olarak değerlendirilmiştir.

²⁹² Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", **DİA**, XI, 411.

Bekir Topaloğlu'nun dikkatli bir inceleme yapmadığının en önemli göstergelerinden biri de, Allah'ın isimlerinin tevkîfi olduğu yönündeki genel görüşü Allah'ın isimlerinde kıyâsîliği savunan Âlûsî'den “*Müfessir Alûsi, Allah'a isim nisbet edilmesinin vahye dayalı olma şartına bağlayanların çoğunluğu teşkil ettiğini söylüyorsa da bu doğru değildir.*” şeklinde aktarmış olmasıdır. Topaloğlu eğer tam olarak Âlûsî'nin yazdıklarını okusaydı, onun kıyâsîliği savunduğunu görecekti, dolayısıyla Topaloğlunun Âlûsî'yi kendi görüşünü destekleyen bir âlim olarak sunacaktı. Ancak o, Âlûsî'yi tevkîfliği savunuyor gibi lanse etmiştir.²⁹³

Ehl-i Sünnet'in cumhurunun ittifak ettiği temel esaslarından biri olan Allah'ın isimlerinin tevkîfi olduğu i'tikâdına aykırı olan ve gerçeği yansıtmayan Allah'ın isimlerinin tevkîfi olmadığı konusunda fiilî bir icmâ' bulunduğu iddiasının *İslâm Ansiklopedisi* gibi önemli bir eserde yer alması bakımından sorumlu merciler tarafından hem ilmî emanet hem de Ehl-i Sünnet i'tikâdının muhafazası adına ivedilikle bu durumun gözden geçirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Bekir Topaloğlu'nun Allah'ın isimlerinin tevkîfi olmadığı yönünde fiilî icmâ' olduğu iddiasının; Metin Yurdagür, Ramazan Biçer ve Orhan Şener Koloğlu gibi akademisyenler tarafından benimsenerek akademik camiada yaygınlık kazandığı tesbit edilmiştir.²⁹⁴

b. Metin Yurdagür

Bekir Topaloğlu'nun söz konusu tesbiti, maalesef kendisinden sonrakileri de etkilemiştir. Bu etkinin söz konusu olduğu en önemli isim Metin Yurdagür'dür. O, *Allah'ın Sıfatları* ismi ile yayımlanan doktora tezinde Allah'ın isimlerinin tevkîfi veya kıyâsî olması meselesini ele alarak

²⁹³ Bekir Topaloğlu'nun Âlûsî'den aktardığı bilgi için bkz. Âlûsî, **Ruhu'l-Maânî**, IX, 495. Âlûsî'nin Allah'ın isimlerinin tevkîfi olmadığı yönündeki ifadeleri için bkz. Âlûsî, **a.g.e.**, IX, 499.

²⁹⁴ Metin Yurdagür, **Âyet ve Hadîslerde Esmâ-i Hüsnâ**, Marifet Yayınları, İstanbul, 2006, 26-27; Ramazan Biçer, **Ebû Bekir İbnu'l-Arabi ve el-Emedu'l-Aksâ Adli Eseri**, 120-121; Orhan Ş. Koloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ'da Tevkîflik – Kıyâsîlik Problemi, Fahreddîn er-Râzî Örneği”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2004, Cilt: XIII, Sayı: 2, 251.

A'râf suresinde yer alan "Allah'ın isimlerinde ilhâd edenler" tabiri ile ilgili şunları ifade etmiştir:

"Âyette geçen ve "eğriliğe sapanlar" şeklinde tercüme olunan "yulhidûn" lafzı, genel olarak Allah'a isim ve vasıf vermekte kayıtsız, lâubâlî ve disiplinsiz davrananları ifade eder. Bu âyet-i kerîme'de vârid olan "ilhâd" tabiri mevzuunda tefsir uleması çeşitli görüşler serd etmişlerdir. Lugatte; kasıddan meyil, istikametten udûl mânâlarına gelen ilhâd'ı ıstılâhî mânâda: "Allah'ın kendisini isimlendirmedığı, hakkında ne Kur'an, ne de Sünnet'te nass varid olmamış bir isimle adlandırılması" olarak anlayan görüşü konumuzu alakadar etmesi açısından tercih ediyoruz."²⁹⁵

Metin Yurdagür, Ehl-i Sünnet'in Allah'ın isimleri hakkındaki görüşü olarak ise şunları ifade etmiştir:

Ehl-i Sünnetçe kabul edilen tevkîfilik prensibine göre Allah, ancak kendi zatına verdiği ve şeriatın zikrettiği isimlerle isimlendirilebilir."²⁹⁶

Bu ifadelerin ardından Metin Yurdagür, tezinde çokça atıfta bulunduğu Suat Yıldırım'ın eserindeki değerlendirmelere paralel olarak şunları belirtmiştir:

"Bütün bu açıklamalar ışığında diyoruz ki: "Nasslarda geçen çeşitli isimler başkasına ihtiyaç bırakmayacak kadar çok ve muhtevalıdır. O halde nakle dayalı bulunan bu esmâ dışında akli ölçü kabul edip, tevkîfilik esası terk olunmamalıdır. Nitekim eslâf bu yolda yürümüş, Ehl-i Sünnette bu hususta onları takip etmiştir. Esmâ-i İlâhiye'nin tevkîfi farz olunması donukluk addolunabilir. Ancak Allah'ı vasıflandırmadaki disiplinsizlikler yüzünden sapan ümmetlerin mevcudiyeti hatırlandığında bu sınırlamanın sebepsiz olmadığı neticesine kolaylıkla varılabilir. Ayrıca nassın tevkîf ettiği yerde tevakkuf sayesinde, konunun başında zikredilen âyetteki "ilhâd"dan uzaklaşılacak ve Kur'an'ın işaret ettiği "Allah hakkında bilmediğini söylemek" tehlikesi berteraf edilmiş olacaktır."²⁹⁷

Metin Yurdagür, doktora sonrasında yayımladığı makallerinde de bu görüşlerini tekrarlamıştır.²⁹⁸

²⁹⁵ Metin Yurdagür, **Allah'ın Sıfatları Esmâü'l-Hüsnâ**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984, s.50.

²⁹⁶ Metin Yurdagür, **a.g.e.**, s.52.

²⁹⁷ Yurdagür, **Allah'ın Sıfatları**, s.52.

²⁹⁸ Yurdagür, "Esmâü'l- Hüsnâ ve Bu isimlerin İnsan Açısından Önemi", **Diyanet Dergisi**, Yıl: 1984, Cilt: XX, Sayı: 3, 43-50.

Metin Yurdağür, söz konusu eserinde Suat Yıldırım'ın, bizim de alıntı yaptığımız eserine yer yer atıfta bulunmuş olmasına ve az önce sonuç olarak söyledikleri neredeyse Suat Yıldırım ifadeleri ile bire bir aynı olmasına rağmen burada Suat Yıldırım'ın eserine herhangi bir atıfta bulunmamıştır.²⁹⁹

Allah'ın isimlerinin tevkîfi olduğunu savunan Metin Yurdağür, 1995 yılında yayımlanan Bekir Topaloğlu'nun söz konusu ansiklopedi maddesine paralel olarak ilk baskısı 1996 yılında yapılan *Âyet ve Hadîslerde Esmâ-i Hüsnâ* isimli eserinde Bekir Topaloğlu'nun ifadelerini tekrarlayarak, Allah ismi dışındaki isimlerin Allah hakkında kullanılması bağlamında şunları söylemiştir:

“Bu özel isim dışında, O’nu hatırlatıp ifade edecek başka kelimeler seçilirken, bunların hem zât-ı ilâhiyenin niteliklerine uygun düşmesine, hem de ta’zim ve hürmet unsurları taşımasına dikkat etmelidir. Bu şartların gerçekleşebilmesi de isimlerin sadece naslardan seçilmesi (tevkîfîlik), yani naslarda yer almayan kelimelerin O’na nisbet edilmesine bağlıdır. Ancak tevkîf ilkesini benimseyenlerin bile, kendi eserlerinde bu prensibe tam anlamıyla sadık kalmadıkları gözlenmektedir. Gerek kelam ve felsefe kitaplarında, gerekse tasavvufî eserlerde, hatta bunların etkisiyle kaleme alınan tefsirlerde, Allah’ın naslarda bulunmayan muhtelif kavramlarla adlandırıldığı görülmektedir. Kanaatimize göre dil, üslup ve muhteva bakımından yetersizlik ve küçümseme ifade etmeyen, İslâm’ın çizdiği ulûhiyet anlayışıyla bağdaşabilen kavramlarla Allah’ı adlandırıp nitelemekte herhangi bir sakınca olmasa gerektir. Nitekim Arap olmayan müslüman milletler de, kendi dilleriyle Allah’a bazı isim ve sıfatlar nisbet etmekte, O’na bunlarla dua ve niyazda bulunmaktadır. Türklerin İslâmı kabul etmelerinden sonra, başta “tanrı” ve “çalab” olmak üzere eskiden kullandıkları bazı isimleri kullanmaya devam ettikleri, Farsça’nın etkisiyle buna “hudâ” gibi isimleri de ilave ettikleri bilinmektedir. Bu tür uygulamaları nazar-ı itibâre alarak, esma-i hüsnanın tevkîfi olmadığı yönünde fiilî bir icmain olduğu da söylenebilir.”³⁰⁰

Bekir Topaloğlu'na ait ilgili ansiklopedi maddesi ile karşılaştırıldığında Metin Yurdağür'ün bu fikrî dönüşümü üzerinde en temel

²⁹⁹ Metin Yurdağür'ün Suat Yıldırım'ın ilgili eserine yaptığı atıflar için bkz. Metin Yurdağür, **Allah'ın Sıfatları**, s.35, 37, 43, 46.; Yurdağür 57. Sayfada Yıldırım'ın henüz basılmamış olan ilgili doçentlik tezinin daktilo nüshasından istifade imkânı verdiği için Suat Yıldırım'a teşekkür etmektedir.

³⁰⁰ Metin Yurdağür, **Âyet ve Hadîslerde Esmâ-i Hüsnâ**, s.26-27.

etkinin Bekir Topaloğlu'na ait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Metin Yurdagür bu sonuç cümlesi için de ilgili ansiklopedi maddesine herhangi bir atıfta bulunmamıştır.

Metin Yurdagür'ün gerek kendi doktora tezinde gerekse makalelerinde Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu savunmuş olmasına rağmen Bekir Topaloğlu'nun hatalı çıkarımına dayanarak ek bir açıklamaya ihtiyaç duymadan aynen benimsemesi akademik anlamda düşündürücüdür.

c. Ramazan Biçer

Esmâ-i Hüsnâ'nın tevkîfî olmadığı üzerinde fiilî bir icmâ' olduğu yönündeki iddiayı tekrarlayan diğer bir isim Ramazan Biçer'dir. O, Metin Yurdagür danışmanlığında hazırladığı *Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adlı Eseri* başlıklı doktora tezinde şunları söylemektedir:

“Sonuç olarak, dil, üslup ve muhteva bakımından yetersizlik taşımayan, küçümseme ifade etmeyen ve İslâm'ın sunduğu ulûhiyyet anlayışıyla bağdaşabilen kavramlarla Allah'ı adlandırıp nitelendirmede herhangi bir sakınca olmasa gerektir. Nitekim Arap olmayan müslüman milletler de Allah'a, kendi dilleriyle bazı isim ve sıfatları nisbet etmişler ve O'na bunlarla dua ve niyazda bulunmuşlardır. Türklerin de İslâm'ı kabul ettikten sonra başta "Tanrı" ve "Çalab" olmak üzere eskiden beri ulûhiyyet için kullandıkları isimleri, zat-ı ilahi hakkında kullanmaya devam ettikleri bilinmektedir. Bu tür uygulamalar dikkate alındığında, "esma-i hüsnanın tevkîfî olmadığı" yönünde fiilî bir icmâ'ın oluştuğu söylenebilir.³⁰¹

Biçer, tezinin farklı yerlerinde Topaloğlu'nun yazdığı ilgili ansiklopedi maddesine atıflarda bulunduğu halde bu sonuç cümlesi için sadece danışmanı Yurdagür'ün eserine atıfta bulunmakla yetinmiştir.³⁰²

Biçer, Allah'ın isimlerinin tevkîfî olmadığı yönünde fi'li bir icmâ'ın oluştuğu yönündeki bu sonuç cümlesine bazı deliller zikretmiştir. Mesela:

“Ehl-i sünnet bilginlerinin pek çoğu, esma-i hüsnanın tevkîfî olmadığını belirtmiş, kitap ve sünnette bulunmayan 'kadim', 'sani',

³⁰¹ Ramazan Biçer, *Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adlı Eseri*, s.120-121

³⁰² Biçer'in eserinde altı kez Topaloğlu'nun ilgili ansiklopedi maddesine atıf yapıldığı tesbit edilmiştir. bkz., Biçer, **a.g.e.**, s.111, 115, 117, 118, 122, 123.

'muhdîs' gibi isimleri Allah'a nisbet etmekte herhangi bir mahzur görmemişlerdir."³⁰³

Bîçer, bu ifadesindeki hükme örnek olarak sadece Abdülkerim el-Kuşeyrî nin (ö. 465/1072) *Fusûl* adlı eserine atıfta bulunmuştur. Ebû İshâk ez-Zeccâc (ö. 311/923) ve İbn Berrecân hakkında ise Bîçer şunları ifade etmektedir:

*"Zeccac, Kuşeyri ve İbn Berrecan gibi bilginler, Allah'ın kıyâsi olarak makul manalarla isimlendirilebileceğini kabul etmişlerdir."*³⁰⁴

Araştırmamız kapsamında Ramazan Bîçer'in isimlerini zikrettiği âlimler hakkındaki tesbitlerinin gerçeğe aykırı olduğu tesbit edimiştir. Zira Zeccâc tefsirinde Allah'ın isimlerinin tevkîflîği hakkında şunları söylemektedir:

*"Hiçbir kimsenin, Allah Teâlâ'nın bizatihi kendisinin kendisini vasfetmediği veya kendisini isimlendirmedeği bir şeyle O'nu çağırması/duada bulunması uygun olmaz. Dua da 'Yâ Allah', 'Yâ Rahmân', 'Yâ Cevâd' diyilebilir. Ama 'yâ sübhân' denmesi yakışık almaz."*³⁰⁵

Ramazan Bîçer, Zeccâc hakkındaki iddiasına dayanak olarak ona ait olan Esmâ-i Hüsnâ şerhi hakkındaki eserini göstermektedir. Bîçer, bu eserin Ahmed Yusuf ed-Dakkâk'ın tahkîkini yaptığı 1992 baskılı bir nüshayı kaynakça olarak vermiştir. Söz konusu eserin aynı muhakkik tarafında 1979 tarihli 2. baskısına ulaşılmış olup Bîçer'in iddiasını doğrulayacak herhangi bir ifade tesbit edilememiştir.

Zeccâc'ın Allah'ın isimlerini belirleme konusundaki görüşünü aktaran âlimler, Zeccâc'ın Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğu yönündeki görüşlerine yer vermişlerdir.³⁰⁶

³⁰³ Bîçer, *Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adh Eseri*, s.120.

³⁰⁴ Bîçer, *a.g.e.*, s.120

³⁰⁵ Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ânî ve İ'râbuhu*, II, 392.

³⁰⁶ İzzüddin Abdurrezzâk b. Rizkillâh er-Ras'anî, *Rumûzü'l-Künûz fi Tefsir il-Kitabi'l-Aziz*, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, 2009, II, 326; Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002, 530; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 585; Tîbî, *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbîh*, VI, 1767; Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-Karî*, XIV, 31; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIV, 480.

Endüslü mâlikî âlim İbn Berrecân hakkındaki iddiaya gelince; Ramazan Biçer, söz konusu iddiası için İbn Berrecân'ın Esmâ-i Hüsnâ şerhi üzerine kaleme aldığı eserinin belli sayfalarına atıfta bulunmakla beraber kaynakça kısmında yararlandığı kaynak hakkında bir bilgiye rastlanılmadığından atıfta bulunduğu sayfaları kontrol etme imkânı bulunamamıştır. Ancak Allah'ın isimlerini belirleme konusundaki bakış açısını yansıtmaya adına Esmâ-i Hüsnâ şerhi üzerine yazdığı kitabının ulaşılan baskısında İbn Berrecân söz konusu kitabını yazma nedeni olarak şunları ifade etmektedir:

“Ey Sevgili dost ve ey samimi kardeş! Benden -Allah seni ve beni rızasına nail etsin, rahmetini ve mağfiretini üzerimize genişletsin- Hz. Peygamber'den nakledilen meşhur “Allah'ın, yüzden bir eksik, doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayar ezberlerse Cennet'e girer” hadîsinin manalarını şerh etmemi istedin ve şunları sordun: Hadîste zikredilen bu isimler belli ve biliniyor mudur? Eğer biliniyorsa bu isimler hangileridir? Eğer belli değilse bu isimleri Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in hadîslerinden çıkarmak bize câiz olur mu? Zira selef-i sâlihîn Allah'ın Kendisinin isimlendirdiği yahut Hz. Peygamberin kullandığı isimler dışında isimleri kullarının Allah'a vermesinin câiz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Bununla beraber Kur'ân ve hadîsten bu isimleri çıkarmaya çalışanların hadîste geçen sayıdan daha fazla isim tesbit ettiklerini, bu isimleri zikreden farklı tarîklerle gelen ve hepsi hak ve Allah'ın isimlerini içeren rivâyetlerde geçen isimlerin birbirinden farklı olması dolayısıyla sayının yine doksan dokuzdan fazla olduğunu, Hz. Peygamber'in tam olarak kastettiği isimleri bilemememize binaen rivâyetleri incelediğimizde bu sayıdan fazla isim bulacağımızdan eğer doksan dokuz sayısını dikkate alırsak diğer isimleri zâyi etmiş olacağımızı zikrederek bu durumda doğru olanın ne olduğunu, hak olan i'tikâdın hangisi olduğunu sordun. Sorduğun bu sorular benim gönlümde, birinin kaybettiği şeyi bulması ve suya yanmış birinin soğuk suya kavuşması gibi bir etki uyandırdı. Sana cevap verme konusunda Allah'a istihâre ederek ve sorularınla omuzuma yüklediğin sorumluluğu yerine getirme hususunda Allah'tan yardım diledim ve hepsi meşhûr ve rivâyet edilmiş olan isimlerden yüz otuzdan ziyâde ismi bir araya getirdim. Hadîste geçen doksan dokuz sayısından fazla ismi derlemiş olmamın sebebi hadîste yer alan Cennet'e girme müjdesine nâil olmak içindir.³⁰⁷

İbn Berrecân, Allah'ın ilmîni hiçbir kimsenin kuşatamayacağı onun kadrini bilemeyeceği herkesin onun ilminin künhüne nüfuz etmekten aciz olduğunu, eğer onun lütfü, keremi ile kullarının kalbine tecellî etmesi

³⁰⁷ İbn Berrecân, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, I, 2-3.

olmasaydı hiç kimsenin onun ilminden yana herhangi bir şey bilmesinin mümkün olmayacağını belirtmektedir.³⁰⁸

Ayrıca İbn Berrecan, *Tefsir*'inde Allah'ın isimlerinde ilhâd etmeyi, izin verilenler dışında O'nun isimlerine ekleme yapmak ve emredilen isimlerde de eksiltme yapmak olarak tanımlamıştır.³⁰⁹

Ramazan Biçer'in Kuşeyrî hakkındaki birinci iddiası, onun Allah'ın kıyâsî olarak makul manalarla isimlendirilebileceğini kabul ettiği yönündeki iddiasıdır. Biçer bu iddiasına kaynak olarak Kuşeyrî'nin *et-Tahbîr fî İlmi't-Tezkîr* adlı kitabını göstermektedir.³¹⁰ Bu konuda atıfta bulunduğu kitabın ilgili sayfasında Kuşeyri Allah'ın "Cebbâr" ismini açıklamaktadır. O "Cebbâr" ismi ile alakalı muhtemel anlamları saydıktan sonra:

*İsmi Allah'ı vasıf konusunda birden fazla doğru anlam taşıması söz konusuysa, o isimle dua eden kimse o ismin içerdiği tüm anlamlar ile Allah'a övgüde bulunmuş olur.*³¹¹

Kuşeyrî, yukarıdaki metinde özellikle "الاسم" lafzını kullanmıştır. Bu durumda, metnin herhangi bir isim şeklinde değil, Allah'ın isimleri olarak bilinen isimler şeklinde anlaşılması daha doğrudur. Kaldı ki Kuşeyrî'nin Allah'ın isimlerinin belirlenmesi konusunda görüşleri Ramazan Biçer'in de atıfta bulunduğu kitaplarında açık olarak yer almaktadır. Mesela Kuşeyrî Esmâ-i Hüsnâ şerhi üzerine yazdığı eserinde şunları ifade etmektedir:

*"Allah'ın isimlerinde ilhâd edenleri bırakın" âyetinin manası şudur: 'Allah'ın dininde ilhâd edenlerden yüz çevirin. Yani onların yoluna girmeyin onlara muvafakat göstermeyin mezheplerine muhâlefet edin.' İlhâd etmenin manası ise: 'Yoldan sapmak müstakim sünnetleri terk etmek, doğru yoldan ayrılmaktır.' Allah Teâlanın isimlerinde ilhâd etmek iki çeşittir. Hakkında izin olanlara eklemelerde bulunmak, hakkında hüküm olanları ise eksiltmektir.*³¹²

³⁰⁸ İbn Berrecân, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, II, 99.

³⁰⁹ İbn Berrecân, *Tefsîru İbn Berrecân*, II, 395-396.

³¹⁰ Ramazan Biçer, *Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adlı Eseri*, s.120.

³¹¹ Kuşeyrî, *et-Tahbîr fî't-Tezkîr*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Kahire, 1968, s.33.

³¹² Kuşeyrî, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, s.21. Ramazan Biçer'in başka meselelerde bu kitaba yaptığı atıf için bkz. Biçer, *Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve el-Emedü'l-Aksâ Adlı Eseri*, s.65, 114.

Yine aynı eserde el-Metîn ismini açıklarken şöyle demektedir:

“el-Metîn ismi Allah Teâlâ'nın hakkında haber vârid olan isimlerinden bir isimdir. Kavî manasındadır. Sırt anlamındaki “metn”den alınmış olup sertlik manasındaki metânetten türetilmiştir. Allah Teâlanın sertlikle vasfedilmesi sahîh olmaz. Ancak kudret manasında kullanılabilir. Bu durum ehl-i hakkın mezhebinin sahîh olduğunu göstermektedir. Çünkü Allah Teâla kendisi tarafından izin verilmemiş ve hakkında tevkîf vârid olmamış şeylerle isimlendirilmez. Zira celâdet ve şecaat ile vasfedilmez ama kuvvet ve kudret ile vasfedilir. Çünkü tevkîf sadece bunlar için vârid olmuştur. Bu sebeple ‘el-Metin’ diye isimlendirilmesi câizdir. Ancak metânet ve salâbet ile vasfedilemez. Bu konuda muteber olan şudur ki, manası doğru olsun olmasın hakkında tevkîf bulunan ismi, vârid olduğu vecih ile ulâk etmek; Allah’ı vasfetme hususunda manası doğru olsun olmasın hakkında izin vârid olmayandan imtina etmek gerekir.”³¹³

Ramazan Biçer, Allah’ın isimlerinin tevkîfî olmadığı konusunda fiilî bir icma‘ olduğu yönündeki iddiayı “Ehl-i Sünnet bilginlerinin pek çoğu, esma-i hüsnâ'nın tevkîfî olmadığını belirtmiş, kitap ve sünnette bulunmayan "kadim", "sani", "muhtdis" gibi isimleri Allah'a nisbet etmekte herhangi bir mahzur görmemişlerdir”³¹⁴ diyerek desteklemeye çalışmış, Kuşeyrî'nin *el-Fusûl* adlı kitabını buna örnek olarak göstermiştir.

el-Fusûl adlı eserin Ramazan Biçer'in kaynak olarak kullandığı baskısını bulamamakla beraber bu kitabın başka bir baskısına ulaşılmıştır. Kuşeyrî'nin bu eseri incelendiğinde Ramazan Biçer'in “*kitap ve sünnette bulunmayan ‘kadim’, ‘sani’, ‘muhtdis’ gibi isimleri Allah'a nisbet etmekte herhangi bir mahzur görmemişler*” yönündeki iddiası ile söz konusu kitapta yer alan “*Âlemin bir muhtdisi vardır.*” “*Âlemin muhtdisi tektir.*” “*Âlemin sani’i cisim değildir.*” “*el-Kadîm Sübhanehu ihtiyaç sahibi değildir.*” şeklindeki ifadelerin örtüştüğü görülmüştür.³¹⁵

Ancak Kuşeyrî bu eserinin ilerleyen sayfalarında şöyle bir fasıl açmıştır: “*Allah’ın isimleri tevkîf yoluyla elde edilir. Kıyâs yoluyla elde etmek câiz değildir.*”³¹⁶

³¹³ Kuşeyrî, *Şerhu Esmâi’llahi’l-Hüsnâ*, s.192.

³¹⁴ Ramazan Biçer, *Ebû Bekir İbnü’l-Arabî ve el-Emedü’l-Aksâ Adlı Eseri*, s.120.

³¹⁵ Kuşeyrî, *el-Fusûl fi’l-Usûl (Mecmûatü Resâil fi İlmi’l-Kelam* adlı kitap içinde), Dârü’n-Nûr, Amman, 2016, s.143-147.

³¹⁶ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.154.

Kuşeyrî'nin Allah'ı isimlendirme konusundaki görüşü hep tevkîf yönünde olmuştur. Diğer âlimler de onun hakkında hep bu doğrultuda ifadeler ve aktarımlarda bulunmuşlardır.³¹⁷ Hatta Allah'ın fiilî sıfatlarına delâlet eden isimlerini belirlemede akıl ve kıyâs kullanmayı câiz gören Âlûsî de Kuşeyrî'nin görüşünün Allah'ın isimlerinin tevkîflîği yönünde olduğunu kaydetmiştir.³¹⁸ Ramazan Bıçerî'nin isim olarak değerlendirdiği kullanımlar ise Allah'tan haber verme amaçlı kullanım kategorisine girmektedir.

Ramazan Bıçerî'nin, “*Ehl-i sünnet bilginlerinin pek çoğu, esma-i hüsnanın tevkîfî olmadığını belirtmiştir*” şeklindeki ifadesi de hatalıdır. Zira İslâmî ekollerin görüşlerinin aktarıldığı bölümde Ehl-i Sünnet âlimleri arasında Allah'ın isimlerini akıl ve kıyâs yoluyla tesbit etmeye cevaz veren âlim olarak sadece Ebû Ya'la el-Hanbelî, Ebûbekir İbnu'l-Arabî, Abdulkadir el-Geylânî, İsmail Hakkı Bursevî ve Şihâbuddîn el-Âlûsî'nin isimleri tesbit edilebilmiştir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki Ramazan Bıçerî tarafından öne sürülen ve hatalı olduğunu tespit ettiğimiz söz konusu görüşler, Ramazan Bıçerî'nin öğretim üyesi olduğu Sakarya Üniversitesi'nin İlahiyat Lisans Tamamlama Programı dâhilinde Sistemantik Kelam dersi kitabında öğrencilere okutulmaktadır.³¹⁹

³¹⁷ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIV, 480; İbn Neccâr, **Şerhu'l-Kevâkib**, I, 289; Âlûsî, **Ruhu'l-Meânî**, IX, 494; Aynî, **Umdetu'l-Kârî**, XIV, 31; İbn Acîbe, **el-Bahru'l-Medîd**, II, 286; Tîbî, **Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbîh**, VI, 1766; İsmâil Karagöz, **Âyet ve Hadîslerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları**, s.50.

³¹⁸ Âlûsî, **Ruhu'l-Meânî**, IX, 494.

³¹⁹ Ramazan Bıçerî, **Sistemantik Kelam**, (5. Hafta Bölümü) , nşr. Sakarya Üniversitesi, 2011, s.123.

İKİNCİ BÖLÜM

2. CEVŞEN-İ KEBİR DUASININ TANITIMI

Zengin bir kelime hazinesine sahip Arapça'da canlı türlerinin benzer vücut azalarına farklı isimler verilmektedir. Cevşen kelimesi de bu tür bir kelime olup çekirgenin göğüs bölgesini belirtmek için kullanılmaktadır. İnsanda bu bölgeye “sadr” devede ise “kirkire” adı verilir.³²⁰

Cevşen kelimesi sözlüklerde “ج ش ن” kökünden türeyen kelimeler arasında gösterilmekte olup kişi adı olarak kullanıldığı gibi gecenin ortası, göğsün orta bölgesindeki genişlik ve de göğüs bölgesine giyilen zırh anlamına da gelmektedir.³²¹

Cevşen kelimesinin zırh anlamındaki kullanımına tefsirlerde de rastlamaktayız. Nahl sûresindeki “*Yarattığı şeylerden bazılarıyla Allah size gölgelikler yaptı. Dağlardan bazılarını size barınak ve sığınak kıldı. Size, kendinizi sıcağın koruyacak kıyafetler ile savaşta darbelerden koruyacak kıyafetler ihsân etti. Böylece Allah size olan nimetini tamamlıyor ki bu vesîleyle onun dînine kendinizi tam teslim edesiniz.*”³²² âyetinin tefsirinde müfessirler savaş esnasında kullanılan kıyafetler arasında zırha (ذِرْعُ) ek olarak cevşeni de zikretmektedirler.³²³

Öyle anlaşılmaktadır ki bir savaş giysisi olarak “cevşen” asıl itibariyle göğüs bölgesine giyilen özel bir zırh tipidir. Savaş kültürü açısından Hz. Peygamber döneminde Arapların savaş giysileri içerisinde “cevşen” yer almamaktadır.³²⁴

³²⁰ Ebu Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlebî, **Fıkhu'l-Luğa ve Esrâru'l-Arabiyye**, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2000, s.153.

³²¹ İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, I, 609; Muhammed Murtezâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, nşr. el-Meclisu'l-Vatanî li's-Sekâfeti ve'l-Funûni ve'l-Âdâb, Kuveyt, 2001, XXXIV, 356; Abdulkadir Molla Huveys Âli Ğâzi el-Furâtî, **Beyâni'l-Meâni alâ Hasebi Tertîbi'n-Nüzûl**, Matbaatu't-Terakkî, Dimaşk, 1962, IV, 243.

³²² Nahl 16/81.

³²³ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 459-460; İbn Atıyye, **el-Muharraru'l-Vecîz**, III, 412; Râzî, **Tefsîr**, XX, 95.

³²⁴ Arapların savaşlarda kullandığı silah ve kıyafetler için bkz. Mahmûd Şit Hattaâb, **el-Askeriyyetu'l-Arabiyyetu'l-İslâmiyye**, Kitâbu'l-Ümme, Katar, 1403 H., s.143-145.

Mecduddin el-Fîrûzâbâdî, Şurahbîl b. el-A‘var adında bir sahabî olduğunu, Zü'l-cevşen (cevşenli) adı ile anıldığını zikretmiş ve bu isimlendirmeye gerekçe olarak da o sahabînin ilk “cevşen” giyen olması ya da göğüs kemiğinin dışa çıkık olmasını öne sürmektedir.³²⁵ Fîrûzâbâdî'nin bu ifadeleri savaşlarda “cevşen” kullanımının Arap kültürüne yabancı olduğunu desteklemektedir. Ayrıca Şurahbil b. el-A‘ver'in zü'l-cevşen olarak anılmasının göğüs kafesinin dışarı doğru çıkık olmasından kaynaklandığı da ifade edilmektedir.³²⁶ Tabakât kitaplarında yer alan bilgilere göre Hz. Peygamber Şurahbîl'i İslâm'a davet ederken ona “يا ذا الجوشن” diye hitâb ettiği aktarılmaktadır. Şurahbîl Mekke'nin fethi öncesinde İslâm'a davet edilmiş olsa da onun fetihten sonra Müslüman olduğu aktarılmıştır.³²⁷

“Cevşen” kelimesi ülkemizde Hz. Peygamber'e Allah tarafından Hz. Cebrâil aracılığıyla gönderilmiş olan, onu okuyan yahut yanında taşıyana büyük mükâfatlar ve sevâblar vaad edilen ve Allah'ın bin bir ismini içerdiği söylenen bir duanın adı olarak bilinmektedir.³²⁸ Bu dua Cevşen-i Kebir ve Cevşen duası olarak anılmakta olup Şîa ile ülkemizdeki Sünnî çevrelerden özellikle Risale-i Nur cemaati içinde çok önem verilen bir duadır. Cevşen-i Kebir'in ülkemizde kötülüklerden korunma amaçlı muska olarak kullanılması halk arasında yaygın bir gelenek haline gelmiştir.

2.1. KAYNAĞI BAKIMINDAN CEVŞEN-İ KEBİR DUASI

Cevşen-i Kebir duasına kaynaklık teşkil eden biri Şîî, diğeri ülkemizdeki Sünnî çevrelerde esas alınan iki farklı kaynak bulunmaktadır.

³²⁵ Mecduddin Muhammed b. Yakub el- Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Mûhît**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005, s.1186.

³²⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, **es-Sikât li-İbn Hibbân**, Haydarâbâd: Meclisu Dâiratu Maârifî'l-Osmâniyye, 1973, III, 120.

³²⁷ Muhammed b. Sa'd b. Menî', **Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kebir**, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 2001, VI, 194-195; İzzuddin İbnu'l-Esîr Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, **Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, II, 213.

³²⁸ Abdullah Aydın, “Cevşen Duası: Kaynakları Hakkında Bir inceleme”, **Usûl İslâm Araştırmaları**, Yıl: 2011, Cilt: XV, Sayı: 15, 8.

2.1.1. Şîa'da Cevşen-i Kebir

Araştırma kapsamında Cevşen adı ile anılan ilk dua metninin hadîs, tarih, rical ilimleri ile uğraşmasına rağmen daha çok dua ve ahlak konularına yoğunlaşan Seyyid İbn Tâvûs'un³²⁹ (ö. 664/1266) *Muhecû'd-Da'avât* adlı eserinde yer aldığı tesbit edilmiştir.³³⁰ İbn Tâvûs, bu duayı yedinci imam olan Ebu'l-Hasen Musa b. Ca'fer el-Kâzım'a (ö.183/799) kadar ulaşan bir senetle nakletmektedir.³³¹ Günümüzde bu dua Cevşen-i Sağır olarak bilinmektedir.

Bu dua ile ilgili rivâyete göre; Ehl-i Beyt ile yaşanan siyâsî ve askerî çatışmalar sebebiyle Abbâsî Halifesi Mûsâ el-Hâdî b. Muhammed el-Mehdî'nin (785-786) tehditlerinin söz konusu olduğu bir dönemde namaz sonrası otururken uyuya kalmış olan Musa el-Kâzım (ö. 183/799) rüyasında Hz. Peygamber'i görür ve ona Halife Musa b. el-Mehdî'yi şikâyet eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona düşmanın öldüğünü haber verir. Bu rüyadan uyanan Musa el-Kâzım bu rüyasını tanıdıkları ile paylaştıktan sonra ellerini açarak dua eder. İşte onun bu duası İbn Tâvûs'un eserinde "Cevşen Duası" adıyla anılmaktadır.³³²

Bu Cevşen duasının girişi ve bazı kısımları şu şekildedir:

"İlahi! Nice düşmanlar vardı ki, bana karşı düşmanlık kılıcını çekmiş, hançerlerinin ağzını bilemiş, mızraklarını sivriltmiş ve beni öldürmek için öldürücü zehirlerini hazırlamış, hedefine ulaşan oklarla beni nişan almış, beni gözetmek için gözünü kırpmamış, içinde beni işkenceye tabi tutmak ve ölümün acı şerbetini bana tattırmayı saklamıştır.

...

Allah'ım! Eğer senin rahmetin olmasaydı onun uğradığı acı ve ıztıraplar neredeyse benim başıma gelecekti; o halde sana hamd ediyorum Allah'ım! Sen hiçbir zaman mağlup düşmeyen iktidar

³²⁹ Resul Ca'feriyân, "Şîa'da Dua Edebiyatı", trc., Habip Demir, **İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2015, Sayı, VI, 223.

³³⁰ İbn Tâvûs Radiyyuddin Ebu'l-Kâsım Ali b. Musa b. Ca'fer, **Muhecû'd-Da'avât ve Menhecû'l-İbâdât**, Müessesetu'l-Âlemî, Beyrut, 1994, s.265-275.

³³¹ İbn Tâvûs, **a.g.e.**, s.265-266.

³³² İbn Tâvûs, **a.g.e.**, s.266-268.

sahibisin ve hiçbir zaman acele etmeyen sabır sahibisin; Muhammed ve Ehl-i Beyt'ine salât eyle, beni senin nimetlerine şükredenlerden ve ihsânlarını ananlardan eyle.

...

Allah'ım! Falan oğlu falanın karşısında senin vesîlenle kendimi savunuyor ve onun kötülüğünden sana sığıyorum. O halde firavunlar ve düşmanın olan zalimler karşısında peygamberlerine, velilerine ve sâlih kullarına kifâyet ettiğin gibi bana da kifâyet et ve bütün yaratıklarının şerrinden -sana sığıyorum- rahmetin hürmetine ey merhametlilerin en merhametlisi! Şüphesiz senin her şeye gücün yeter. Allah bize yeter ve O ne güzel vekildir.³³³

Bu duanın yer aldığı *Muhecu'd-Da'avât* edli eserde Cevşen Duası ardından bu dua hakkında Ebû Tâlib b. Receb adlı kişinin şu ifadelerine yer almaktadır:

Dedem es-Sâid Takıyyuddîn el-Hasen b. Dâvûd'un kitapları arasında içinde Cevşen Duası'nı, bu rivâyetten farklı bir rivâyetle aktaran ve bu duanın haberini fazîletini içeren bir kitap buldum. O kitapta bulduğum bilgileri, zikri geçen bu duanın fazîletinin bilinmesi için buraya koymayı uygun buldum.³³⁴

Ebû Tâlib b. Receb bu duayı bulduğu kitaptaki senedi Musa el-Kâzım'a kadar olan kısmı hazfederek nakleder. Onun Musa el-Kâzım-Ca'fer es-Sâdık- Babası- Dedesi- Hz. Hüseyin- Hz. Ali tarîkiyle aktardığına göre Hz. Ali Hz. Hüseyin'e, “Sana Hz. Peygamberin bana öğretip başka hiç kimseye bahsetmediği Allah'ın sırlarından bir sır öğreteyim mi?” der, Hz. Hüseyin de “Senin yoluna kurban olayım babacığım! Evet” diye cevap verir. Hz. Ali'nin ağzından yapılan aktarıma göre Uhud günü Hz. Cebrâil Hz. Peygamber'in yanına gelmiştir. Zira o gün hava çok sıcak ve ortam çok sıkıntılıdır. Hz. Peygamber sıcaktan dolayı zırhını taşımakta güçlük çekmektedir. Hz. Peygamber'in bu hal dolayısıyla başını göğe kaldırıp Allah'a dua eder ve gökyüzünün kapıları açılır. Cebrail nurlarla bezenmiş

³³³ Bu duanın tercümesi için bkz. Adnan Yeniay, “Cevşen Duası'nın Hadîs İlmi Açısından Kritiği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadîs Bilim Dalı**, Sivas, 2008, s.106-116.

³³⁴ İbn Tâvûs, **Muhecu'd-Da'avât**, s.275-276.

olarak Hz. Peygamber'in yanına iner. Hz. Cebrail Hz. Peygamber'den zırhını çıkarıp getirdiği duayı okumasını bildirir bu duayı okuyup yanında taşıdığında aynı üzerindeki zırh gibi etki edeceğini söyler. Hz. Peygamber bunun üzerine Hz. Cebrail'e bu duanın yalnız kendisine mi yoksa hem kendisine hem ümmetine has mı, olduğunu sorar. Hz. Cebrail bu duanın Allah tarafından hem Hz. Peygamber'e hem de ümmetine bir hediye olduğunu haber verir. Bu konuşmanın ardından yaklaşık dört sayfa bu duanın sevâbları aktarıldıktan sonra Hz. Peygamber Hz. Cebrail'e kendisini bu duaya karşı heveslendirdiğini ifade eder. Hz. Cebrail de bunun üzerine ona bu duayı hak eden kimselere öğretmesini, ezberlemeyip tembellik edeceklerine öğretmemesi gerektiğini tembihler. Ayrıca bu duanın hâlis bir niyetle okunması gerektiğini, yanında taşıyanın tahâret üzere olmasının şart olduğunu, zira bu duaya temiz olmayanların dokunamayacağını kaydeder. Hz. Peygamber ile Hz. Cebrail arasında geçen konuşmaların aktarılması sonrasında Hz. Hüseyin, babası Hz. Ali'nin bu duayı ve onu ezberlemeyi kendisine vasiyet ettiğini, ayrıca bu duanın kefenine yazılmasını istediğini ifade eder. İlgili rivâyette yine Hz. Hüseyin'in babasının bu isteğini yerine getirdiği bu duaya icabetin hızlı olduğu, bu duanın Allah'ın mukarreb kullarına ait olduğu, Allah'ın hazinelerinden bir hazine olduğu, bu duanın cevşen duası olarak bilindiği yönündeki ifadeler yer verilmiştir.³³⁵

Bu dua ile ilgili zikredilen sevâblar maddeler halinde şöyle özetlenebilir³³⁶:

- 1- Bu duayı sabah ve akşam okuyana Tevrat, İncil, Zebûr, Kur'ân ve Hz. İbrâhîm'in sahîfelerinde bulunan sâlih amellerin sevâbları verilir.
- 2- Bu duanın her bir harfi için iki tane hûrî verilir.
- 3- Bu duayı okuyup bitiren kimse için Cennet'te bir ev inşa edilir.
- 4- Tevrat, İncil, Zebûr ve Kur'ân'ın harfleri sayısınca sevâb verilir.
- 5- Halîlullah Hz.İbrâhîm, Kelîmullah Hz. Musa, Rûhullah Hz. İsa ve Habibullah Hz. Muhammed'in sevabı verilir.

³³⁵ İbn Tâvûs, **Muhecû'd-Da'avât**, s.276-281.

³³⁶ İbn Tâvûs, **a.g.e.**, s.276-281.

- 6- Batı bölgesinin arkasında bulunan, ibâdetten ve ağlamaktan elleri yüzleri parça parça olmuş sayısız kulların sevâbları verilir.
- 7- Bu duayı okuyana dördüncü kat semâda bulunan el-Beytu'l-Ma'mûr'a giren hep farklı meleklerden oluşan, her gün girip ve çıkan yetmiş bin meleğin sevabı verilir.
- 8- Cinlerden ve insanlardan ilk yaratılıştan kıyâmete kadar gelecek kadın erken tüm Müslümanların sevâbları verilir.
- 9- Bu duayı yağmur suyu ve za'ferân ile temiz bir tabağa yazıp sonra o tabağı suyla doldurup yazıların karıştığı o tabaktaki suyu içen kimsenin bedenindeki tüm rahatsızlıklar ve hastalıklar iyileşir.
- 10- Bu duayı okuyan herkes şehîd olarak ölür.
- 11- Karada şehîd olan yedi yüz bin şehîd sevabı verilir.
- 12- Dünya ve ahiret ihtiyaçlarından her ne varsa ona verilir.
- 13- Geceleyin okunduğunda şeytanların şerleri ve tuzakları uzak edilir.
- 14- Bu duayı okuyanın tüm amelleri kabul edilir ve malı haramdan temizlenir.
- 15- Hz. İsrâfil'in ifadesine göre Allah'a iman edip bu duayı tasdik edene çok büyük bir mülk verilir.
- 16- Allah buyurmuştur ki: *“Ey Muhammed! Bir kulum hâlis bir niyetle ve inanarak bu duayı cüzzam, delilik vb. rahatsızlığı bulunan kimselerin yanında yetmiş kez okursa ben o kimseleri iyi ederim.”*
- 17- Tûbâ Allah'a, Peygamber'e iman eden ve bu duayı tasdik edelerindir. Bu duayı kabul etmeyip inkâr edenin vay haline!
- 18- Kim bu duayı bir tasa kâfur ve misk ile yazar sonra bu yazıları su ile siler ve bu duanın karıştığı o suyu da bir ölünün kefenine serperse o ölünün kabrine bin tane nur iner. Allah ondan Münker-Nekir korkusunu uzak eder. Onun kabrine yetmiş bin melek gönderir. Her birinin elinde nurdan bir tas vardır ve bu nuru onun üzerine serperler ve kendisini cennete taşırlar. Kıyamet gününe kadar kendisini yarenlik edeceklerini söylerler. O mevtânın kabri göz alabildiğine genişler ve kabrinde cennete açılan bir kapı var edilir. Allah kefeninde bu dua olan birine azâb etmekten hayâ eder.
- 19- Bu dua dünya yaratılmadan elli bin yıl önce arşın ayaklarına yazılmıştır.

- 20- Bu duayı Ramazan ayının başında temiz ve samîmi niyetlerle okuyan herkese kadir gecesi sevâbı verilir ve Allah her semâda, Kudüs'te, doğuda ve batıda yetmişer bin melek yaratır. Her bir meleğin yirmi bin başı vardır. Her bir başta yirmi bin ağız vardır. Her bir ağızda yirmi bin dil vardır. Her bir dil Allah'ı farklı bir lisân ile tesbîh eder. Onlar yaptıkları tesbîhlerin tüm sevâbını bu duayı okuyanlara bağışlamaktadırlar.
- 21- Bu dua ile dua etmeyen hiçbir Peygamber yoktur.
- 22- Bu duayı okuyanla Allah arasında sadece tek bir perde kalır ve ne isterse kendisine verilir.
- 23- Bu duayı okuyan kimse haşir günü kabrinden kalktığı zaman Allah ona yetmiş bin melek ve yetmiş bin hizmetçi gönderir. Her bir meleğin elinde nurdan bir bayrak bulunur. Her bir hizmetçinin elinde öyle bineklerin yuları vardır ki karınları inciden, sırtları yeşil zebercedden, ayakları kırmızı yakuttandır. Her bineğin üstünde bir kubbeli çadır vardır. Her bir çadırdaki sündüsten ve istebraktan dört yüz döşek vardır. Her bir döşekte dört yüz tane hûrî bulunur. Her hûrînin yanında birer hizmetçi bulunur. Her bir hizmetçinin başında kırmızı altından taçlar vardır. Bu hizmetçiler Allah'ı tesbîh ederler ve sevâblarını bu duayı okuyana bağışlarlar.
- 24- Her birinin elinde bir kadeh olan yetmiş bin melek gelir. Kadehlerde temiz su, saf bal, taze süt ve sarhoşluk vermeyen şarap vardır. Bu meleklerin başında da birer tabak ve tabakların üstünde, üzerinde "Allah'tan başka ilah yoktur. Onun ortağı da yoktur." yazısının altında "bu duayı daima okuyan falan oğlu filana Allah'tan bir hediyedir." yazılmaktadır. Bu duayı okuyan, bu hal üzere haşir meydanına geldiğinde tüm insanlar bir birlerine sorarlar, "*bu gelen kimdir, etrafında bu kadar melekler ve hizmetçilerle arşın altına doğru gidiyor?*" Bu esna da seslenilir, "*Ey kulum hesaba çekilmeksizin cennete gir.*"
- 25- Sevâb ve günah melekleri bu duayı okuyana sevâb yazmaktan ve hatalarını silmekten yorgun düşerler.
- 26- Hz. Peygamber demiştir ki: "Ümmetimden hangi kul bu duayı Ramazan ayında bir kere dahi okursa Cennet ona vâcib Cehennem

ona haram olur. Bu duayı okuyan öyle melekler gönderilir ki onu günaha düşmekten korurlar. Onu belalara karşı korurlar ona Cennet kapılarını açar Cehennem'in kapılarını kaparlar.”

27-Bu duayı okuyan hayatta olduğu sürece ve ölümünde Allah'ın güvencesi altındadır.

Araştırmamız kapsamında Cevşen-i Kebir duasının Şîa içerisinde bilinen ilk kaynağının Takiyyuddîn İbrahim el-Kef'amî (ö. 905/1499) olduğu tesbit edilmiştir. Bu dua ilk olarak Kef'amî'nin H. 868 yılında kaleme aldığı *el-Beledü'l-Emin* adlı eserde aktarılmıştır. Abdullah Aydınli ve Adnan Yeniay da çalışmalarında Cevşen-i Kebir duasının ilk kaynağı olarak Kef'amî'nin adını zikretmişlerdir. Kef'amî bu eserde Cevşen-i Kebir hakkında herhangi bir sened vermeyip sadece Hz. Peygamberden mervî olduğunu belirtmekle yetinmiştir.³³⁷

Kef'amî, hicrî 895 yılında kaleme aldığı *el-Misbah* adlı eserinde de Cevşen-i Kebir duasına yer vermiştir. Ancak bu sefer haşiyede bu duanın Zeynulâbidîn- Hz. Hüseyin-Hz. Ali tarîkiyle Hz. Peygamberden mervî olduğunu aktarmıştır.³³⁸ Kef'amî *el-Beledü'l-Emîn* adlı eserinde İbn Tâvûs'un Musa el-Kâzım'a ait olduğunu söylediği Cevşen duasına da yer vermiştir. Ancak o, bu dua hakkında Ca'fer es-Sâdık'tan mervî olan Cevşen duası şeklinde bir ifade kullanmıştır.³³⁹

Kef'amî'nin *el-Misbâh* adlı eserinin haşiyesinde Cevşen-i Kebir duasının nasıl indiği ile ilgili bir kıssa da yer almaktadır. Bu kıssa genel hatları ile Ebû Tâlib b. Receb'in İbn Tâvûs'un naklettiği Cevşen Duası hakkındaki kıssaya benzemektedir.

³³⁷ Takiyyuddin İbrahim b. Ali el-Kef'amî, **el-Beledü'l-Emîn ve'd-Dır'u'l-Hasîn**, Müessesetü'l- A'lâ, Beyrut, 2004, 544. Telif tarihi için bkz. Resûl Ca'feriyân, “Şîa'da Dua Edebiyatı”, **İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s.227: Abdullah Aydınli'nin tesbiti için bkz. Abdullah Aydınli, “Cevşen Duası”, **Usûl İslâm Araştırmaları**, s.7; Adnan Yeniay'ın tesbiti için bkz. Adnan Yeniay, **Cevşen Duası'nın Hadîs İlmi Açısından Kritiği**, s. 71.

³³⁸ Kef'amî, **el-Misbâh**, Dâru'l-Mürtezâ, Beyrut, 2007, s.362; Telif tarihi için bkz. Resûl Ca'feriyân, **Şîa'da Dua Edebiyatı**, s.227. Bu eserin tam adı *Cünnetü'l-Emâni'l-Vâkiye ve Cünnetü'l-Îmâni'l-Bâkiye olup Misbâhu'l-Kef'amî* olarak meşhurdur.

³³⁹ Kef'amî, **el-Beledü'l-Emîn**, s.453-459.

Kef'amî'nin eserinde Cevşen-i Kebir duası hakkında yer alan bilgiler şöyledir³⁴⁰:

- 1- Hz. Peygamber savaşlarından birindeyken üzerinde kendisini rahatsız eden ağır bir zırh olduğu bir durumda Hz. Cebrâîl gökten inerek ve Hz. Peygamber'e Allah'ın kendisine zırhı çıkarıp bu duayı okumasını emrettiğini bildirir. Bu duanın hem onun hem de ümmeti için emniyet aracı olduğunu söyler.
- 2- Bu duayı okuyana, dört semâvî kitabı okuma sevabı verilir.
- 3- Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın sevabı verilir.
- 4- Batı bölgesinin arkasında bulunan, ibâdetten ve ağlamaktan elleri yüzleri parça parça olmuş sayısız kulların sevâbları verilir.
- 5- el-Beytu'l-Ma'mûr'a her gün girip ve çıkan, hep farklı meleklerden oluşan yetmiş bin meleğin sevabı verilir.
- 6- Cinlerden ve insanlardan ilk yaratılıştan kıyamete kadar gelecek kadın erkeğin tüm Müslümanların sevâbları verilir.
- 7- Bu duayı okuyan herkes şehîd olarak ölür. Ona Bedir şehîdi sevabı verilir.
- 8- Hâlis bir niyetle ve inanarak bu dua cüzzam, delilik vb. rahatsızlığı bulunan kimselerin yanında yetmiş kez okunursa Allah'ın izniyle o kimseler şifâ bulur.
- 9- Kim bu duayı kefenine yazarsa Allah ona azâb etmekten hayâ eder.
- 10- Bu dua Dünya yaratılmadan elli bin yıl önce arşın ayaklarına yazılmıştır.
- 11- Bu duayı Ramazan ayının başında temiz ve samîmi niyetlerle okuyan herkese kadir gecesi sevabı verilir. Allah yetmiş bin tane melek yaratır. Her birinin yaptığı tesbîhatın sevâbları bu duayı okuyana verilir.
- 12- Bu duayı okuyan kimse için haşir günü kabrinden kalktığı zaman Allah yetmiş bin melek yaratır. Her bir meleğin elinde öyle bineklerin yuları vardır ki karınları inciden sırtları yeşil zebcedden ayakları kırmızı yakuttandır. Her bineğin üstünde bir

³⁴⁰ Kef'amî, **el-Misbâh**, s.362.

kubbeli çadır vardır. Her bir çadırda dört yüz kapı vardır. Her bir kapını üzerinde sündüs ve istebraktan kumaşlar vardır. Her bir çadırda bin hizmetçi bulunur. Her bir hizmetçinin başında kırmızı altından taşlar vardır. Bu hizmetçilerden etrafa misk kokuları yayılır.

13- Sonra ona her birinin elinde beyaz inciden bir kadeh olan yetmiş bin melek gelir. Kadehlerde Cennet şarapları vardır. Her birinin başında “Allah’tan başka ilah yoktur. Onun ortağı da yoktur.” yazısının altında “bu duayı daima okuyan falan oğlu filana Allah’tan bir hediyedir.” yazılmaktadır. Allah ona “*Ey kulum hesaba çekilmeksizin cennete gir.*” diye nida eder.

14- Kim bu duayı Ramazan ayında üç kere okursa Cennet ona vacip cehennem ona haram olur.

15- Bu duayı okuyana iki melekler gönderilir. Onu günaha düşmekten korurlar.

16- Hayatı boyunca Allah’ın güvencesi altında olur.

İbn Tâvûs’un rivâyet ettiği Cevşen duası hakkında Ebû Tâlib b. Receb’in aktardığı kıssa ve fazîletlerle Kef’amî’nin Cevşen-i Kebir hakkında aktardığı kıssa ve fazîletlerin benzerliği aşikârdır. Bu durumu farkedemeyen Muhammed Bakır el-Meclisî (ö. 1037/1628), neler olduğunu söylemediği kendince bazı karinelere dayanarak Ebu Tâlib b. Receb’in İbn Tâvûs’un rivâyet ettiği Cevşen duasına ait olduğunu söylediği kıssa ve fazîletlerin asıl olarak Cevşen-i Kebir’e ait olması gerektiğini, Ebu Tâlib b. Receb’in isim benzerliğinden dolayı karıştırdığını kaydetmektedir.³⁴¹ Meclisî bu görüşüne binâen söz konusu kıssa ve fazîletlere dair bilgileri Kef’amî’den naklettiği Cevşen-i Kebir duasının ardından zikretmiştir. Sonrasında şöyle bir nasihatte bulunmuştur:

“Ey bu duayı taşıyan ve gören kişi! Allah aşkına bu duayı, onu hak eden müminlerden başkasına asla verme. Eğer bu duayı kadrini bilmeyecek onunla alay edecek biriyle paylaşacak olursan Allah seni bu duanın sevabından mahrum etsin. Gelecek faydayı da senin için zarara çevirsin. Cevşen konusundaki sana vasiyyetim budur.”

³⁴¹ Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Bihâru’l-Envâri’l-Câmia li Dureri Ahbâri’l-Eimmeti’l-Athâr*, Müessesetu’l-A’lemî, Beyrut, 2008, LXXVII, 431.

Allah bu duayı, onu okuyanlar için dünya ve ahiret belaları için bir koruma ve güvence kılsın.”³⁴²

2.1.2. Türkiye’de Cevşen-i Kebir

Ülkemizdeki arşiv incelemesi neticesinde Cevşen-i Kebir duasına ait dört adet yazma eserin bulunduğu tesbit edilmiştir. Bunlardan Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu’nda yer alan nüsha hakkında hicri 1166 tarihinde istinsah edildiği bilgisi varken diğer nüshaların istinsah tarihleri belli değildir.³⁴³ Bu nüshalardan Topkapı Sarayı Müzesinde yer alan nüshaya ulaşılamamıştır. Diğer üç nüshadan sadece Ali Emîrî koleksiyonuna ait nüshada bu dua ile ilgili bir isnâd ve kıssa yer almaktadır. Diğer iki nüshada doğrudan dua metni yer almaktadır.

Ali Emîrî koleksiyonuna ait nüshada *Hirzu Cevşen* olarak adlandırılan Cevşen-i Kebir duasının bazı ârifler yoluyla Hz. Ali’den nakledildiği ifade edilerek, duanın nasıl indiği hakkında yer, zaman ve gerekçe belirtmeden Hz. Cebrâil’in Allah’ın selâmıyla geldiği ve Hz. Peygamber’e üzerindeki cevşeni çıkarıp getirdiği duayı okumasını istediği ifade edilir. Bu duanın Hz. Peygamber’e ve onun ümmetine Allah’ın bir hediyesi olduğunu söyleyen Hz. Cebrâil, bu duayı hiçbir müşrike öğretmemesi gerektiğini, aksi halde her duasının kabul edilebileceğini belirtir. Bu nüshada da Cevşen-i Kebir hakkında Ebû Tâlib b. Receb’in anlattığına benzer faziletler zikredilmiştir. Kıssanın sonunda Hz. Ali Hz. Hüseyin’den vefat edince bu duayı kendisinin kefeni arasına koymasını ister.³⁴⁴

Söz konusu nüshada yer alan metin, hem Şîî hem de ülkemizdeki metin ile isim ve vasıfların sıralanışı ve kullanılan bazı kelimeler açısından farklılıklar içermektedir.³⁴⁵

³⁴² Meclisî, *Bihâru’l-Envâr*, XCI, 270-273.

³⁴³ <http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama?q=cev%C5%9Fen>. (Erişim 12.04.2018, 07:02)
Çalışmanın Ekler kısmında bu yazmalara ait görseller yer almaktadır.

³⁴⁴ *Hirzu Cevşen*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, 34 Ae Arabi 1991, 2b-15b.

³⁴⁵ *Hirzu Cevşen*, 15a-29a.

Türkiye’de yaygın olarak kullanılan Cevşen-i Kebir duası Ahmed Ziyauddin Gümüştânevî’in tasavvuf geleneği içindeki duaları derlediği üç ciltlik *Mecmûâtu’l Ahzâb* adlı eserinde yer almaktadır.³⁴⁶ Bu eserin her cildi Muhyiddîn el-Arabî (ö. 638/1240), Şâzelî (ö. 656/1258) ve Nakşibendî (ö. 791/1389) olmak üzere üç tasavvuf büyüğünün adını taşımaktadır. Bu isimlendirme çerçevesinde her bir cilt adını taşıdığı tasavvuf âliminin viridiyle başlamaktadır.

Mecmûâtu’l-Ahzâb adlı eserdeki Cevşen-i Kebir duası hakkında şu bilgiler kaydedilmiştir:

“1."Bana babam, Umâme'den, o, Ca'fer b. Muhammed es-Sâdik'tan, o, babasından, o da dedesi el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib'den – kerremellahu vecheh- naklen rivâyet etti ki, o şöyle demiş: "Yavrum, sana şanı üstün, lütfu genel olan ve kendisinden başka hiçbir tanrı bulunmayan Yüce Allah'ın sırlarından bir sır öğreteyim mi? Bunu bana Resûlullah -sallellahu aleyhi ve sellem öğretmişti". "Evet, öğret! Anam babam sana feda olsun!" dedim. Şöyle devam etti: "Resûlullah -sallellahu aleyhi ve sellem- buyurdu ki; "Bir ara Uhud'a doğru yürüyordum. Çok sıcak bir gündü, zırh da ağırdı. Göge doğru baktım, Sübhan ve Yüce olan Allah'a dua ettim. Bunun üzerine göklerin kapılarının açıldığını gördüm. Nurla çevrili Cibrîl yanıma indi ve dedi ki; "Yüceler yücesi olan Allah sana selam söylüyor, esenlik ve ikramlar sunuyor ve şöyle diyor: "Bu cevşeni: zırhı çıkar, şu duayı oku. Bunu okuduğun ve (üzerinde) taşıdığında o, bu zırhdan daha büyük (güvenlik sağlar!)".

2. Dedim ki; "Kardeşim Cibrîl, bu sadece benim için mi, yoksa benimle ümmetim için mi?". "Ya Resûlallah, dedi, bu dua Sübhan ve Yüce olan Allah'dan sana ve ümmetine bir hediyedir. Sevabını da ancak Sübhan ve Yüce olan Allah bilir! Sabah vakti evinden çıkarken veya akşam vakti (evine gelince) onu okuyan veya (üzerinde) taşıyan hiçbir kul yoktur ki, ona amellerin iyisi(ni nasib etme) hakkı Allah'ın üzerine vacip olmasın!

3. O sanki Tevrat'ı, İncîl'i, Zebûr'u ve Kur'ân'ı okumuş olur. Yüce Allah her harfe karşılık olarak ona iki çift hûr-i tyn verir, onun için Cennet'te bir ev inşa eder, ona Tevrat, İncîl, Zebûr ve Furkân'ın, İbrahîm ve Mûsa'nın sayfelerinin harfleri sayısınca sevâb ile Halîl İbrahîm, Kelîm Mûsa, Rûhullah İsa ve Hâtemunnebiyyîn Muhammed'in -sallellahu aleyhi ve sellem- sevabının aynısını verir. Batıda onun adına bir arz-ı beyzâ' vardır. Orada Allah'a ibâdet eden, ona başkaldırmayan bir halk vardır. Ağlamaktan ve Allah'ın gazabından korkmaktan dolayı yüzlerinin etleri parçalanmıştır. Onlar

³⁴⁶ Ahmed Ziyâuddîn el-Gümüştânevî, *Mecmûâtu’l-Ahzâb*, nşr. Trabzonlu Hacı Mehmet Bey ve Hasan Hilmi Efendi, İstanbul, 1311 H., Muhyiddîn İbnu’l-Arabî, 231-261.

yemezler, içmezler. Allah bunların abidlerinin sevabını bu duanın sahibine verir.

4. Dördüncü semâda beyt-i ma'mûr denen bir ev vardır. Ona her gün yetmiş bin melek girip çıkar ve kıyamet gününe kadar bir daha ona dönmezler. Yüce Allah bu duanın sahibine bu meleklerin sevabının aynısını verir.

5. Her kim bu duayı evinde okursa ebediyen ne ona hırsız girer, ne onu ateş yakar. Kim onu temiz bir kabin içine yazarsa, (sonra) onu yağmur ve safran suyuyla yıkar ve aç karnına içerse, eğer hasta ise Yüce Allah ona afiyet verir. Bir gecede bu dua okunursa Allah onu okuyana lütuflukâr yüzüyle döner ve ona dilediği şeylerin hepsini verir".

6. O zaman; "Kardeşim Cibril, bana daha fazlasını söyle!" dedim. Şöyle karşılık verdi: "Seni hakla peygamber gönderen zata yemin olsun ki, ben gerçekten İsrâfil'e sormuştum da o bana şöyle demişti: "Aziz ve celil olan Allah buyurdu ki, izzetime, celâlime, cömertliğime, keremime, mekânımın yüksekliğine yemin olsun ki, bana iman eden ve ey Muhammed, seni tasdik eden kimse bu duayı da tasdik eder. Ben (de) ona bol mülk veririm. Ben bunun, hazinelerimden hiçbir şey eksiltmeyeceği kimseyim.

7. Ey Muhammed, şâyet kullarımdan biri bu duayı şu dar-i dünyada herkesin ortasında samimi bir niyet ve sadık bir gönülle yetmiş kere okursa abraşlıktan, cüzzamdan ve delilikten şifa bulur. Bu duayı kâfûr ve miskle bir kaba yazsa (sonra) onu yıkasa ve bunu bir ölünün kefenine serpse onun kabrine yüz bin nur iner, Allah ondan münkernekîr korkusunu kaldırır, o da kabir azabından emin olur. Kabrindeyken Allah ona yetmiş bin melek gönderir. Her meleğin yanında nurdan bir örttü vardır. Onu üzerine yayar ve onu Cennet'le müjdelerler".

8. Celil ve yüce olan Yaraticı'yı şöyle derken işittim: "Bu dua, dünyayı yaratmamdan beş bin sene önce arşın duvarına yazılmış idi. Hangi kul bana, ramazan ayının başında veya sonunda yahut her Cuma gecesinde veya gündüzünde bu duayla şüphesiz halis bir niyetle dua ederse yüce Allah ona kadir gecesini gösterir.

9. Yüce Allah kadir gecesini, içinde yetmiş bin melek, her semada yetmiş bin melek, Mekke'de yetmiş bin melek, Medîne-i Münevvere'de yetmiş bin melek, Doğuda yetmiş bin melek varken, Batıda da aynı şekilde olduğu halde yarattı. Her meleğin yirmi bin başı, her başta yirmi bin ağız, her ağızda yirmi bin lisan vardır. Bunlar Allah'ı değişik dillerle tesbih eder ve sevabını bu dua ile dua edene verirler.

10. (Artık) dua edenle Allah arasında hiçbir perde kalmamıştır, Allah'tan istediği her şeyi Allah ona verir. Bu duayla bir kere de olsa üç defa dua eden hiçbir kul yoktur ki, Allah onun cesedini (Cehennem) ateşine haram kılmış, ona Cennet vacib olmuş, Allah onun için iki melek görevlendirmiş olmasın. Bu melekler onu günahlardan korur, onun için Allah'ı takdis eder, onu bütün belalardan kurtarır ve ona Cennet'in kapılarını açarlar.

11. Bu dua yüce Allah'ın hazinelerinden bir hazinedir. Bin bir isimle mâruftur. Allah onu, kendisiyle dua edeni dünyanın hastalıklarından

ve afetlerinden (koruyan) bir sığınak ve güvenlik kalmıştır. (Ayrıca) Allah (ona) dünyanın nimetlerinden ve mutluluğundan bir pay verir.

12. (Hz. Peygamber) aleyhisselâm sözüne devamla şöyle buyurdu: Ya Ali! Cibril bana bu duanın fazîletinden (şunları da) bildirdi: Ve Allah havayı yarattı. Yüce Allah coşan bir deniz de yarattı. Denizin üstünde havayı yarattı. Havanın içinde, yağmur damlalarına vekil yaptığı melekler halk etti.

13. Bunları yağmur damlalarına vekil yaptı. Artık ne damlalar yağmuru geçebilir, ne de melekler damlaları geçebilir. Bunların ikisi de farklı yaratıklardır.

14. Damlalara vekil yapılan meleklerin isimleri Mikâil (ميڪائيل), Sa'dâil (سعدائيل) Demhâyîl (دمخائيل), Kefkâil (كفكائيل) ve Zemzeyîl (زمزئيل)'dir. Bu damlanın ve rahmetin sahibi ile bu melekler bu duanın sahibine yardım edeceğinde boyun eğip şeref kürsüsünden iner, tacı başından çıkarır, yüzükoyun Allah'a secdeye kapanır, bütün işlerinde ona yardımcı olur, onu önünden ve arkasından her afet ve hastalıktan korur.

15. (Allah) bir meleğin üstünde bin melek yaratmıştır. Bunlar semanın kapılarına vekil yapılmışlardır. İlk semaya vekil yapılan meleklerin isimleri Hevkîl (هوقيل) ve Hemkîl (همقيل)'dir. İkinci semaya vekil yapılan meleklerin isimleri Kezkîl (كزقيل), Ke'îl (كعيل), Kehîl (كهيل), Dâbih (دابح), Saîdîl (سعدييل), Beryîl (برييل), Semîl (سميل), Maîl (معيل), Bevsil (بوسل), Ba'îl (بعيل), Arkatakîl (ارقتقيل), Asrâfîl (اصرافيل), Hâhîl (هاهيل), Evkîl (اوقيل), Beryenânîl (برينانيل) ve İsme'îl (اسمعيل)'dir. (Baş) derecelileri Kerkîl (كرقيل)'dir. Üçüncü semaya vekil yapılan meleklerin isimleri Mikyâil (مقئائيل), Sutûnyâyîl (سطونئائيل), Arâfîl (عرافيل) ve Ma'bûsâil (معبوسائيل)'dir. Dördüncü semaya vekil yapılan meleklerin isimleri Harkîl (حرقيل), Kâyil (قابيل), Tarkayâsil (طرقياسل) ve Ahyâyâsil (احياياسل)'dir. Beşinci semaya vekil yapılan meleklerin isimleri Tavtîl (طوطيل), Tarfîl (طرفيل), Arkîl (ارقيل), Sâhîl (ساحيل), Mâsil (ماسل) ve Semhîl (سمهيل)'dir. Altıncı semaya vekil yapılan meleklerin isimleri Bâsil (باسل), Bâhîl (باهيل), Ferkîl (فرقيل), Rec'îl (رجعيل) ve Fersîl (فرسئيل)'dir. Yedinci semaya vekil yapılan meleklerin isimleri İsmeîl (اسمعيل), Evyâsil (اوياسيل), Elretbâ'îl (الرئبائيل) ve Asfatriyâil (اصفطريائيل)'dir.

16. Bu meleklerden her biri bu duanın sahibine baktığında kürsüsünden iner, Yüce Allah'a yüzükoyun secdeye kapanır, her önemli işine yardımcı olur, her ihtiyacında ona yardım eder. Virdini, beden afiyetini ve ihtiyaçları gidermeyi sürdürmede yardımcı olur. Onlar şöyle derler: "Yâ müfettiha'l-ebvâb! Kuluna lütfunun kapılarını aç, onu usanmayan gözünle koru, her türlü derd, rahatsızlık ve hastalığı ondan kaldır. Ey merhametlilerin en merhametlisi, dünya ve ahrette başına gelen bütün musibetleri rahmetinle ondan gider. Bu yazıyı dua için taşıyan kimseyi her türlü afetten, zorba ve hain şeytandan kurtar. Ona gizli lütfunla lütufta bulun, güçlü himayenle himaye et. Çünkü sen çok bağışlayıcı ve çok ikramı edicisin.

17. Aziz kitabının muhkem âyetlerinde geçen meleklerin isimleri: Yüce Allah'ın şu sözü: "Şüphesiz, biziz, o saf saf dizilenler, biz. Kesinlikle biziz, o tesbih edenler, biz." Onlar on iki kabiledir. Her kabilenin emri altında bir milyar asker, bir milyon tugay, her tugayın altında bin saf melek vardır. Bu melekler bu duanın sahibine baktıklarında şeref kürsülerinden iner, taçları başlarından çıkarır, Rablerine secdeye kapanır ve ona şefaathçi olurlar. Şöyle derler: Sen göklerin ve yerin nûrusun. Seni tesbih ederiz. Sen, cebbârların cebbârı, meliklerin melikisin. Bu duanın sahibini her türlü afetten, felaketten ve fakirlik ve yoksunluktan muhafaza eyle. (Bu) senin için çok kolaydır. Sen mülkün sahibi, melikleri zelil eden, rahmetinle küçük çocuklara rızık verensin, ey merhamet edenlerin en merhametlisi!

18. Azamet perdesine vekil yapılan meleklerin isimleri Serâtil (سراطيل) ve Sekâtîl (سقاطيل)'dir. Bunlar her meleğin reisleridir. Bunların bir başkanı, her başkanın emri altında bir milyon sekiz yüz bin saf melek, bunlardan her birinin tugayı, her tugayın yetmiş bin cenahı, her cenahın bir milyon yedi yüz bin meleği vardır. Bunlar bir an bile Allah'a isyan etmez, kendilerine emredilenleri yaparlar. Aynı şekilde bunlar bu duanın sahibine baktıklarında ona boyun eğer, taçlarını başlarından çıkarır ve Rablerine secdeye kapanırlar. Onlar secdelerinde şöyle derler: Allah'ım, seni tesbih eder, sana hamd ederiz. Bütün hamdler sanadır. Hannân, Mennân, Bedû's-semavât ve'l-ard olan senden başka hiçbir tanrı yoktur! Ey celâl ve ikrâm sahibi, ey ma'rûf sahibi, kulunu muhafaza eyle, onu her türlü kaygıdan, gamdan ve zorluktan koru. Onu rahmetinle güzel himayene al, ey merhametlilerin en merhametlisi! Lütuf ve kereminle (muamele eyle), ey kerem sahiplerinin en keremlisi!

19. Bu (duanın) büyük dayanakları ve uzun bahisleri vardır. İşte bu, "Cevşen" diye bilinen duadır.³⁴⁷

Mecmûatu'l-Ahzâb adlı eserdeki bu kıssa ve fazîletler 12. Maddeye kadar aktarılanlar göz önüne alındığında Şîa'daki versiyonla nerdeyse bire bir aynı olup 12. Maddeden sonraki aktarılanlar ve özellikle melâike isimleri ile alakalı bilgiler başka herhangi bir eserde tesbit edilememiştir.

2.2. İÇERİĞİ BAKIMINDAN CEVŞEN-İ KEBİR DUASI

Cevşen-i Kebir duası Şîa'da ve Türkiye'de kullanılan metinleri itibariyle bazı farklılıklar göstermektedir. Cevşen-i Kebir hakkındaki metin incelemesinde Türkiye'de yaygın olan metin esas alınmıştır. Bununla birlikte yer yer Şîa'da kullanılan metne de atıflarda bulunulacaktır.

³⁴⁷ Abdullah Aydın, "Cevşen Duası", *Usûl İslâm Araştırmaları* s.12-16.

Cevşen-i Kebir duası Allah'a nisbet edilen 25 tane onarlı isimler ve 75 tane onarlı vasıflar olmak üzere yüz parçadan oluşmaktadır. Ancak 24. parçada 11 vasıf 73. ve 86. parçalarda 9'ar vasıf bulunmaktadır. Bu durumda duada geçen vasıflar da isim olarak kabul edilirse 999 tane Allah'a nisbet edilen isim söz konusudur. Ancak metin içerisinde aynen tekrarlanan isim ve vasıfların yer alması göz önüne alındığında bu sayı 980'a kadar düşmektedir.

Cevşen-i Kebir duasında bazı isimler iki kere tekrarlanmıştır. Mesela "hâdî", "hamîd", "mecîd", "nâsır", "fâtır" ve "mu'azzim" isimleri. Bazıları farklı vasıflarda da yer almakla beraber, tek olarak iki kere tekrarlanmıştır. Özellikle vasıf kısmında aynı manaya gelen farklı ifade kalıpları ile yoğun tekrarlar yapılmıştır. Bu konu Cevşen-i Kebir duasındaki tekrarlarla ilgili bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

Cevşen-i Kebir duasında isimlerin yer aldığı her bölüm "Ey Allah'ım! İsimlerinle senden istiyorum" anlamında "اللهم إني أسألك بأسمائك" denilerek başlamaktadır. Bu ifadenin ardından "يا رحمان يا رحيم يا عليم يا حلیم" şeklinde sıralanan on tane isim zikredilmektedir. Böylece toplamda iki yüz elli isimle Allah'a seslenilmiş olmaktadır. İsim ve vasıfların yer aldığı her bölümün sonunda 31. parçaya kadar "سبحانك يا لا إله إلا أنت الأمان الأمان خلصنا من النار" (*Ey kendisinden başka ilah olmayan! Sen tüm noksanlıklardan uzaksın - emân diliyoruz eman- bizi ateşten halas eyle.*), 61. parçaya kadar "سبحانك يا لا إله إلا أنت الأمان الأمان أجزنا من النار" (*Ey kendisinden başka ilah olmayan! Sen tüm noksanlıklardan uzaksın - emân diliyoruz eman-ateşe karşı bizi korumana al.*), 91. parçaya kadar "سبحانك يا لا إله إلا أنت الأمان الأمان نجنا من النار" (*Ey kendisinden başka ilah olmayan! Sen tüm noksanlıklardan uzaksın - emân diliyoruz eman- bizi ateşten kurtar.*) 90. Bölümden ise sonra en başta yer alan "سبحانك يا لا إله إلا أنت الغوث الغوث صل على محمد و آله و" duası yer almaktadır.

Şîa'daki metne baktığımızda isimlerin yer aldığı bölümlerin başlangıç duasından "isimlerinle" kelimesi yerine "isminle" ifadesi kullanılmaktadır. Kef'amî, *el-Beledü'l-Emîn* adlı eserinde Cevşen-i Kebir duası ile bilgi verildiği kısımda her bölüm ardından okunacak dua olarak aktardığı ifade şöyledir: "سبحانك يا لا إله إلا أنت الغوث الغوث صل على محمد و آله و"

”خلصنا من النار يا رب يا ذا الجلال و الإكرام يا ارحم الراحمين (Ey kendisinden başka ilah olmayan! Sen tüm noksanlıklardan uzaksın-yardım diliyoruz yardım-Muhammed'e ve Âline salat eyle ve bizi ateşten halas eyle. Ey Rabbim! Ey celâl ve ikram sahibi! Ey merhametlilerin en merhametlisi!) Kef'amî, el-Misbah adlı dua kitabında ise Cevşen-i Kebir'de yer alan her bölümden sonra okunmak üzere ”سبحانك يا لا إله إلا أنت الغوث الغوث خُصنا من النار“ duasını zikretmektedir. Başta bu bilgi verildiğinden Türkiye'de kullanılan metinde olduğu gibi her bölümden sonra ayrıca bu dualar yazılmamıştır.³⁴⁸

Mecmûatu'l-Ahzab adlı eserdeki Cevşen-i Kebir duasının yer aldığı sayfaların kenar notlarından nüsha farklılıklarına işaret edilmiş olup bölümlerin sonlarında yer alan dua kısmındaki ”الامان الأمان“ ifadesinin başka bir nüshada ”الغوث الغوث“ şeklinde olduğuna gösterilmiştir.³⁴⁹

Cevşen-i Kebir'de Allah için kullanılan vasıflar çok çeşitlidir. Bununla birlikte bu vasıfları belli kalıplar altında tasnif etmek mümkündür. Bu tasniflerden birkaçına işaret etmek istiyoruz.

Cevşen-i Kebir duasındaki vasıfların bazıları ”duaları kabul eden”, ”belaları def eden” şeklinde Allah'ı vafeden tamlamalar ya da ”cezası şedid olan”, ”hesâb görmesi hızlı olan” gibi Allah'ın fiillerini vafeden tamlamalar şeklindedir. Bazı vasıflarda Allah'ın üstünlüğünü belirten ifadeler yer almaktadır. Mesela ”düşmana karşı yardım edenlerin en hayırlısı” ve ”rızik verenlerin en hayırlısı” ifadeleri buna örnek verilebilir. Bu üstünlük vasıfları ”en hayırlısı” ibâresi kullanılarak yapıldığı gibi ”doğru sözlülerin en doğru sözlüsü”, ”temiz olanların en temiz” ve ”adil olanların en adili” biçimindeki ismi tafdil kalıbı kullanılarak da yapıldığı görülmektedir. Bazı vasıflar ”her şeyin rabbi olan”, ”her şeyin ilahı olan” ve ”her şeyi bilen” örneklerinde olduğu gibi Allah'ın bir sıfatının tüm mahlûkatı kapsadığını belirten ifadeler içermektedir. Bazı vasıflarda ise ”dostu olmayanın dostu”, ”övünecek şeyi olmayanın övücü” ve ”yardımcısı olmayanın yardımcı” örneklerinde olduğu gibi Allah, yokluğu çekilen şeyin yerine koyulmaktadır. Bazı vasıflarda belli konularda Allah'tan başka alternatifin olmadığı vurgulanmaktadır: ”kendisinden başka

³⁴⁸ Kef'amî, *el-Beledu'l-Emîn*, s.453; Kef'amî, *el-Misbâh*, s.362.

³⁴⁹ Gümüşhânevî, *Mecmûatu'l-Ahzâb*, Muyyiddîn el-Arabî, s.231.

kurtuluş kaynağı olmayan”, “kendisinden başkasına ibâdet edilmeyen” ve “kendisinden başkasına rağbet edilmeyen”. Diğer bir vasfetme şeklide “koyduğu ölçülerde hikmetli olan” ve “kendisinden umanlara karşı cömert olan” örneklerinde olduğu gibi Allah’ın bazı icraatlerinde takındığı sıfatlar ön plana çıkarılmaktadır. Bazı vasıflarda “izzet ve cemalin gerçek sahibi” ve “saltanat ve büyüklüğün gerçek sahibi” örneklerinde olduğu gibi asıl sahibinin Allah olduğu vasıflar ön plana çıkarılmaktadır.

2.3. BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN CEVŞEN-İ KEBİR DUASI

Gerek Kef‘amî gerek Gümüşhânevî’nin eserlerinde nakledilen Cevşen-i Kebir duası nesir biçiminde kaleme alınmıştır. Ancak Hayrat Neşriyat, Sözler Neşriyat, Tenvir Neşriyat ve Yeni Asya Neşriyat gibi Nur cemaatlerinin yayınevleri, isimler ile vasıfların yer aldığı bölümleri şiirsel bir metin şeklinde düzenlemişlerdir. Vasıfların yer aldığı bazı bölümler iki ya da üç mısralı beyitler halinde tertip edilmiştir.³⁵⁰

Cevşen-i Kebir duasının biçimsel yönünün en öne çıkan özelliği, her bölümün kendi içerisinde genel olarak belli bir ses uyumu gözetilerek seci‘ ile tertiplenmiş olmasıdır. Allah’a nisbet edilen isimlerin yer aldığı parçalarda gerek vezinlerin, gerekse isimlerin sonundaki seslerin uyumuna özen gösterilmiştir. Vasıflara ait parçalarda ise vasıflar arası ses ve ifade uyumları isimlerin yer aldığı bölümlerden daha belirgindir. Değerlendirme kısmında bu konu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.3.1. Seci‘ ve Duada Haddi Aşmak

Cevşen-i Kebir duasının edebî bir sanat olan seci‘ gözetilerek tertîb edildiği, en belirgin ayırt edici özelliklerindedir. Cevşen-i Kebir duasının bu yönü ele alınırken konu hakkındaki yorumlara temel teşkil etmesi adına seci‘ sanatı ve duada hadi aşmak kavramları ele alınacaktır.

³⁵⁰ EK-VI’da bu tür düzenlemeleri gösteren örnek görseller paylaşılmıştır.

2.3.1.1. Seci‘

Seci‘ sözlükte “güvercin, kumru vb. kuşların nağmeli bir şekilde ötmesi, dişi devenin tek düze ve uzun sesler çıkararak inlemesi, bir şeyin düzgün olması, bir şeyi kastetmek” gibi anlamlara gelmektedir.

Bir belâgat terimi olarak ise **seci‘**, iki ya da daha fazla ifadenin fasıla sonlarının aynı olmasıdır. **Fasıla** ifadenin son kelimesini belirtmekte olup seci‘e konu olan harfe de **revî** denilmektedir. Seci‘ genel olarak düz yazı ile ilgili bir söz sanatı olup düzyazıda şiirdeki kafiyeyle karşılık gelmektedir. Seci‘ bir harfte meydana gelebileceği gibi birden fazla harfte hatta bir ve birden fazla kelimedede de meydana gelebilmektedir.³⁵¹ Şiir söz konusu olduğunda ise seci‘e karşılık olarak tasrî‘ terimi kullanılmaktadır. Şairler kasîdelerinin matla‘ kısmını güzel bir başlangıç olması maksadıyla bu sanat üzere inşa ederler. Mesela kasîde-i bürdenin girişindeki:

أ من تذكر جيران بذي سلم مزجت دمعاً جرى من مقلة بدم

Bu beyitte birinci ve ikinci mısraların kafiye harfi “م”.³⁵²

Belagat âlimleri, fasılalardaki ses ve vezin benzeşmelerinin niteliğine göre seci‘i kısımlara ayırarak ele almaktadırlar. Bunlardan en üstünü mütevâzî seci‘ (السجع المتوازي) dir. Bu tür seci‘de kafiye ve vezin bakımından benzeşim söz konusudur.³⁵³ “فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ وَ أَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ” âyetlerinde “merfûatun” ve “mevdûatun” kelimeleri bu türden seci‘e örnek verilebilir. Aynı şekilde “فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ * وَ طَلْحٍ مَنضُودٍ * وَ ظِلٌّ مَمْدُودٍ” âyetleri³⁵⁴ de örnek olarak zikredilebilir. Diğer bir seci‘ türü ise “mutarraff seci‘” (السجع المطرف) dir. Bu türde kelimelerin vezinleri benzeşmezken son harflerde benzerlik söz konusudur.³⁵⁵ “أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا وَ الْجِبَالَ أَوْتَادًا” âyetlerinde³⁵⁵ “mihâd” ve “evtâd” kelimeleri mutarraff seci‘e örnek olarak verilebilir.

³⁵¹ Ali Bulut, **Bedi‘ İlmi**, s.236.

³⁵² Ali Bulut, **Belagat Meânî-Beyân-Bedi‘**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.376-377. Beyitin Tercümesi: “Zi Selemdeki komşunun hatrasından mıdır acep gözden akan kanlı yaşlara bulanmışsın.”

³⁵³ Ğâşiye, 88/13-14

³⁵⁴ Vâkıa, 56/28-30

³⁵⁵ Nebe’, 78/6-7

Başka bir seci' türü ise sadece vezindeki benzeşmenin gözetildiği “mütevâzin seci'” (السجع المتوازن) dir. Ayrıca bu edebi sanata “muvâzene” denilmektedir. “إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ * لَيْسَ *”³⁵⁶ ile “وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ * وَزَرَائِي مَثْبُوتَةٌ”³⁵⁷ ikili âyet grupları kendi içlerinde revî harfleri farklı olmakla beraber fasılları vezin bakımından benzemektedir. Bir diğer seci' türü ise murassa' seci' (السجع المرصع) dir. Bu seci' türünde iki ifade yahut mısradaki yer alan kelimelerin çoğunun veya hepsinin kâfiye ve vezin bakımından birbirine denktir. Bu türde ilk fâsıla birbirinden farklı kelimelerden oluşurken ikinci fâsıla ise farklı kelimelerden oluşmakla birlikte hem vezin hem de kâfiye bakımından birincisine benzemektedir. “إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا”³⁵⁸ “ileynâ” ile “aleynâ” ve “iyâbehum” ile “hisâbehum” karşılıklı olarak murassa' seci' teşkil etmektedirler. Aynı şekilde “فَأَنْتَرْنَ بِهِ نَفْعًا”³⁵⁹ bu türden seci'e örnek olarak gösterilmektedir. Türk edebiyatından ise buna “Ahmed zübde-i emsâlü akrândır ve birâder-i ser bülend-i umde-i efâdil ü a'yândır.” ifadeleri örnek verilebilir.³⁶⁰

Ziyâuddin İbnu'l-Esîr (ö. 637/1239), sadece vezin benzeşmesi olup ses benzeşmesi olmayan müvâzene sanatı olarak adlandırılan mütevâzin seci'i muvâzene adıyla seci' sanatı dışında ve seci'in kardeşi olarak değerlendirmektedir. Ali Bulut da bu konuda aynı görüşü desteklemektedir.³⁶¹

Buna benzer bir durum mümâsele olarak adlandırılan mütemâsil seci' içinde söz konusudur. Bu söz sanatında iki ifadedeki lafızların çoğunun veya hepsinin sadece vezin yönünden birbirine benzemesidir. Buna “مَنْ طَوَّلَ الْكَلَامَ قَدْ”³⁶² âyeti ile “وَأَتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ * وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ”

³⁵⁶ Gâşiye, 88/15-16

³⁵⁷ Vâkıa, 56/1-2

³⁵⁸ Gâşiye, 88/25-26

³⁵⁹ Âdiyât, 100/4-5.

³⁶⁰, Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990, I, 167-170. Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, nşr: Vizâretu'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, Suudi Arabistan, 1426 H., V, 1819-1820. Ali Bulut, *Bedî' İlmi*, s.236-244, Nusrettin Bolelli, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî'*, *İlimleri Arap Edebiyatı*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.447-454

³⁶¹ Ziyâuddin İbnu'l-Esîr Ebü'l-Feth Nasrullah b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Meselü's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâir*, Şirketu Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır, t.y, I, 279; Ali Bulut, *Bedî' İlmi*, s.248.

³⁶² Sâffât, 37/117-118.

”قصر الصواب“ (kim sözü çok ederse doğruyu az eder.) sözü buna örnek olarak gösterilebilir.³⁶³

İbnu'l-Esîr, murassa seci'in fazlaca zorlama bir nitelik arz etmesi sebebiyle Kur'an'da bulunmadığını belirtmektedir. O, “ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ * وَإِنَّ ”³⁶⁴ âyetini murassa' seci'e misal getirenlere karşı iki âyette karşılıklı olarak tekrarlanan “lefi” ve “inne” kelimelerinin murassa' seci'in tanımında yer alan ikinci ifadedeki kelimelerin birinci ifadedeki kelimelerden farklı olması kâidesine aykırı olduğunu öne sürerek murassa' seci'in Kur'an'da yer almadığı fikrini desteklemektedir. Zerkeşî, Kur'an ilimlerine ait *el-Burhân* adlı eserinde İbnu'l-Esîr paralelinde açıklamalar yaparak İbnu'l-Esîr'in görüşünü desteklediği görülmektedir.³⁶⁵

Belâgatta lafızları süsleme sanatları içerisinde zikredilen seci'e Hz. Peygamberin hadîslerinde de çokça rastlamaktayız. Mesala “ أَيُّهَا النَّاسُ أَفْشُوا ”³⁶⁶ (Ey İnsanlar! Selamı yayın. Yemek yediniz. Akrabalık bağını gözetin. İnsanlar uykudayken geceleri namaz kılın. Böylece selametle cennete giresiniz.) hadîsi buna örnek verilebilir.³⁶⁶ Hatta memleketimizde dualarda çokça tekrarlanan “dertlilere deva, hastalara şifa, borçlulara eda” şeklindeki ifadeler de bu şekilde değerlendirilebilir.

İbnu'l-Esîr, şiirdeki tasri' ve cinâsın, nesirdeki murassa seci'in söz içerisinde az oldukları takdirde güzel görüneceğini, ancak eğer artar ve ardına gelecek olursa zorlama emareleri taşıyacağından hoş karşılanmayacağını kaydetmektedir.³⁶⁷

Seci'in güzel olması için bazı temel nitelikleri taşıması gereklidir.

Bunlar:

1. Seci' doğal olmalı, zorlama görünümü vermemelidir.
2. Seci'de lafız manaya tabi olmalıdır. Lafızların nağmesi ve vezinleri uğruna mana ikinci plana atılmamalıdır.

³⁶³ Ali Bulut, **Bedî' İlmi**, s.249.

³⁶⁴ İnfıtâr, 82/13-14.

³⁶⁵ İbnu'l-Esîr, **el-Meselü 's-Sâir**, I, 264; Zerkeşî, **el-Burhân**, I, 169.

³⁶⁶ Nusrettin Bolelli, **Belagat**, s.449; Tirmizî, **Sünen**, Sıfatu'l-kıyâme 42, Hadis Nu: 2485.

³⁶⁷ İbnu'l-Esîr, **el-Meselü 's-Sâir**, I, 242.

3. Birbirini takip eden seci'li ifadeler anlam olarak birbirinin tekrarı olmamalı anlamca farklı yahut birbirini tamamlayıcı nitelikte olmalıdır.

Doğal bir görünüm arz eden seci' sözü güzelleştirir ve ifadeye bir ahenk katar. Ancak aşırıya kaçan ve zorlamayla yapılan seci' belâgat âlimleri arasında kabul görmemektedir.³⁶⁸

2.3.1.2. Duada Haddi Aşmak

Konumuzla ilgili bir diğer önemli konu duada haddi aşma konusudur. Duada haddi aşmak kavramı, Kur'ân'da "*Rabbimize boynu bükük olarak gizli ve içten duâ edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez.*"³⁶⁹ âyetinde karşımıza çıkmaktadır. Nelerin duada haddi aşmak kapsamında değerlendirileceği hususunda ilk sırada, âyetin nüzûl sebebi olarak gösterilen Allah'ın adını yüksek sesle, bağırarak söylemek yer almaktadır.³⁷⁰ Buna ek olarak Allah'tan muhâl şeyler istemek; peygamberlere has olan bazı makamları talep etmek; Allah'a, Kur'ân ve Sünnet'te aslı olmayan şeylerle dua etmek; şiirsel metinlerle niyâzda bulunmak gibi davranışlar da duada haddi aşmak olarak değerlendirilmiştir.³⁷¹

Ebu Dâvûd (ö. 275/889) ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde benzer lafızlarla rivâyet ettiklerine göre Abdullah b. Muğaffel bir gün oğlunun "*Ya Rabbi! Cennet'e girdiğimde bana Cennet'in sağındaki sarayı vermeni niyaz ediyorum.*" diyerek dua ettiğini görünce oğlunun bu ifadelerinden rahatsız olmuş ve ona "*Ey oğlum! Resulullahın ileride bu ümmet içerisinde duada haddi aşacak bir topluluk gelecektir, dediğini işittim.*" demiştir.³⁷²

³⁶⁸ Ali Bulut, **Bedi' İlmî**, s.237; İbnu'l-Esîr, **el-Meselü 's-Sâir**, I, 199.

³⁶⁹ A'râf, 7/55

³⁷⁰ Nüzûl sebebi için bkz. İbn-i Kesîr, **Tefsîr**, III, 428

³⁷¹ Halîmî, **el-Minhâc**, I, 524-525; Kurtubî, **el-Câmi'**, IX, 248; Ebû Hayyân el-Endelusî, **el-Bahru'l-Muhît**, IV, 313. Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, 2004, I, 358-361

³⁷² Ebû Dâvûd es-Sicistânî, **es-Sünen**, Mektebetu'l Meârif, Riyad, t.y., Tahâret 45, Hadîs No: 96; İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **es-Sünen**, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, y.y.y., t.y, Duâ 12, Hadîs No: 3864.

Gazzâli, gerek zikri geçen âyet gerek bu hadîste yer alan “duada haddi aşmak” ifadesini dua ederken zorlama kabîlinden seci‘li ifadeler kullanmak olarak yorumlamış ve dua konusunda hadîslerde yer alan dualarla yetinmenin daha uygun olacağını vurgulamıştır. Gazzâli, seleften bazılarının seci‘li ifadelerle dua eden bir kıssa anlatıcısına denk geldiklerini ve ona “Allah’a karşı mübâlağa mı yapıyorsun?” diyerek çıkışıklarını aktarır. Âlimlerin ve abdâlların duada yedi kelimeyi geçmediklerini ifade eden Gazzâlî aşırı seci‘li ifadelerin duada olması gereken huşû‘ ve tazarru‘ ile bağdaşmayacağına değinerek Hz. Peygamber’in dualarında rastlanılan seci‘li ifadelerin ölçülü ve zorlamadan uzak olduğunu belirtmiştir.³⁷³

Hz. Peygamber’in dualarının niteliği konusunda Ebu Dâvud’un rivâyetinde Hz. Âişe, Hz. Peygamberin cevâmi‘ duaları tercîh ettiğini diğer duaları ise terk etmiş olduğunu ifade etmektedir. Bedruddin el-Aynî buradaki cevâmi‘ ile kastedilenin sâlih olan arzu ve istekler cem‘ eden yahut Allah’a övgü ve dua âdâbının bir arada olduğu dualar olabileceğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber’in terk ettiği dua türlerini ise uzun dualar ve doğru olmayan istekler barındıran dualar şeklinde açıklamıştır.³⁷⁴

Sahîh-i Buharî’de “*Duada Mekruh Görülen Seci*” babında İbn Abbas (r.a) insanlara vaaz ederken uyulması gereken prensipleri zikrettiği bir rivâyette seci‘ ile alakalı şunları demiştir: “*Seci’li söz söylemekle uğraşma. Zira ben Allah’ın Resûlü ve onun ashâbıyla beraberdim. Onlar da seci’den uzak dururlardı.*” Burada uzak durulması gereken seci‘, zorlama ve aşırıya kaçan türden olanlardır.³⁷⁵

Hattâbî, seci‘ ile yapılan duanın ve dua yaparken söz sanatlarında zorlama ile aşırılığa kaçmanın kerih görüldüğünü belirtmektedir.³⁷⁶ Son olarak ise duada seci‘li ifadelerin kullanılması ile ilgili Taberânî’nin (ö. 360/971) hayatında şöyle bir anektot yer almaktadır. Taberânî, *Kitâbu’l-Duâ* adlı eserinin girişinde kendisini bu kitabı yazmaya sevk eden nedeni şöyle açıklamıştır:

³⁷³ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 360-361.

³⁷⁴ Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Mektebetu’r-Rüşd, Riyad, 1999, V, 397-398.

³⁷⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XIV, 346-347.

³⁷⁶ Hattâbî, *Şe’nu’d-Du’â*, s.75.

“Hz. Peygamber’den gelen duada haddi aşma konusunda ve duada seci’in mekruh olduğu yönündeki rivâyetlere rağmen insanların çoğunun bazı hattatların yazdığı birtakım seci’li duaları ellerinden düşürmediklerini gördüm. Bu dualar her gün için ayrı ayrıydı. Bu dualar ne Hz. Peygamber’den ne herhangi bir sahabîden ne de tabiîn’in herhangi birinden rivâyet olunmaktadır. Bu durum üzerine ben de Hz. Peygamber’den rivâyet edilen duaları içeren bu eseri yazdım.”³⁷⁷

³⁷⁷ Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Tabarânî, **Kitabu’d-Duâ**, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut, 1978, II, 785.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEVŞEN-İ KEBİR DUASININ SENED VE METİN YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Araştırmanın buraya kadarki bölümünde ağırlıklı olarak Cevşen-i Kebir duasının metin bölümünü ilgilendiren konularda genel usûl ve kâideler ortaya konularak Cevşen-i Kebir'in değerlendirmesi konusunda ilmî bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Esas itibariyle farklı ekollerin Allah'ın isimleri konusunda benimsediği ilkelerin yer aldığı bölümde dolaylı olarak Cevşen-i Kebir duasının metnindeki bazı isimleri de ilgilendiren değerlendirmeler de paylaşılmıştır. Bu bölümde Cevşen-i Kebir duası ile ilgili ortaya konulan değerlendirmeler aktarıldıktan sonra Cevşen-i Kebir duası gerek sened yönünden gerekse İslâmî düşünce ekollerinin Allah'ın isimleri konusunda ortaya koydukları prensipler ışığında metin yönünden bazı örnekler üzerinden incelenecektir.

3.1. CEVŞEN-İ KEBİR DUASI HAKKINDAKİ MEVCUT DEĞERLENDİRMELER

Aşağıda Cevşen-i Kebir duası hakkında ulaşabildiğimiz Şîi dünyada ve ülkemizdeki mevcut değerlendirmelere yer verilecektir.

3.1.1. Şîa'daki Değerlendirmeler

Cevşen-i Kebir duasının yazılı en eski kaynağının Kef'âmî'nin *el-Beledu'l-Emîn* ve *el-Misbah* adlı eseri olduğu belirtilmiştir.

Şîi âlim Şeyh Müslim ed-Dâverî, Cevşen-i Kebir duası ile ilgili senedin yer aldığı *el-Misbâh* adlı eseri güvenilirliği açısından değerlendirmiştir. Dâverî, Kef'âmî'nin kendi eseri hakkındaki içeriğinin tamâmen güvenilir, sahîh kaynaklardan derlendiği yönündeki açıklamasının *el-Misbâh* adlı eserde yer alan rivâyetlerin hepsinin sahîh olduğu yönünde bir algı doğurduğunu belirtmiştir. Dâverî, bu durumda ortaya iki sorun

çıkacağını ifade etmiştir. Bunlardan birincisi Kef'amî'nin hicrî onuncu asırda yaşamış biri olmasına bağlı olarak bu tarz bir sahîhlik iddiasının geçerli kabul edilemeyeceğidir. İkinci sorun ise onun yararlandığı kaynaklar bilindikten sonra artık onun şahitliği değil, yararlandığı kitapların niteliğinin göz önüne alınması gerektiğidir. Dâverî, Kef'amî'nin *es-Sahîfe, Emâli't-Tûsî, ed-Durû'* vb. dua kitaplarından yararlandığı dikkate alındığında bu eserlerin genelde muteber kabul edildikleri söylenebilir ancak bu durum, Kef'amî'nin bu eserlerden aldığı tüm rivâyetlerin sened ve metinlerinin sahîh olduğu anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir.³⁷⁸

Şîî hadîs âlimleri arasında önemli bir yeri olan Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin (ö. 1110/1698) Cevşen-i Kebir duası hakkında *Bihâru'l-Envâr* adlı eserinde Cevşen-i Kebir duasını nakleden kimse olarak Kef'amî'nin adını zikretmiştir. Cevşen-i Kebir duasının bilindik dualar kategorisinde değerlendirip bu duanın Hz. Peygamber'den rivâyet edildiğini, bu duayı müteahhir âlimlerin aktardığını belirtmiştir. Meclisî, İbn Tâvus'un *Muhecû'd-Da'avât* adlı kitabdaki Cevşen-i Sağır duası hakkındaki Şeyh Ebu Tâlib b. Receb'in dedesi Saîd Takiyyuddîn el-Hasen b. Dâvud'un kitaplarından aktardığı Mûsâ el-Kâzım'dan başlayıp imamlar kanalıyla Hz. Peygamber'e isnâd edilen rivâyette yer alan haberin aslında Cevşen-i Kebir duası hakkında olduğunu değerlendirmiştir. Bu bağlamda en temel hareket noktası, Kef'amî'nin Cevşen-i Kebir hakkında anlattığı kıssanın Ebû Tâlib b. Receb'in anlattığı kıssa ile benzerliği olmuştur.³⁷⁹

Cevşen-i Kebir duasını sıhhat yönünden ele alan Âyetullah Muhammed Âsaf Muhsinî, Meclisî'nin *Bihâru'l-Envâr* adlı yüzü aşkın ciltten oluşan kitabındaki rivâyetleri değerlendirdiği eserinde Duâu's-Sabâh, Cevşen-i Kebir ve Cevşen-i Sağır duaları hakkında bu duaların isnâdlarının muteber olmadığını, senedi olmayan birtakım mürsel rivâyetlerden ibâret olduklarını belirtmiştir. Buna ek olarak duaların senede ihtiyacının olmadığını, bu dualardan herhangi birinin imamlara nisbet edilmeksizin hâlis bir kalb ve niyetle okunduğunda, duanın ibâdetin özü olması

³⁷⁸ Âyetullah Müslim ed-Dâverî, *Usûlu İlmi'r-Ricâl Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk*, thk. Muhammed Ali Ali Sâlih el-Muallim, 1416 H., s.219-220

³⁷⁹ Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, c, XCI, 259, 270; Meclisî, *a.g.e.*, LXXVII, 430-431

bakımından ibâdet olarak değerlendirilebileceğini ve bu amele karşılık sevâb elde edilebileceğini ifade etmiştir.³⁸⁰

Cevşen-i Kebîr duası ile ilgili Kef'amî'nin aktardığı haberde; Hz. Ali'nin Hz. Hüseyin'den bu duayı kefenine yazmasını istediği yönündeki bilgiye bağlı olarak Şîa'ya ait fıkıh kitaplarında kefene yazılacak olan şeyler konusunda Cevşen-i Kebir duasına da değinilmektedir.³⁸¹ Yusuf el-Bahrânî (ö. 1186/1773) kefene yazılması müstehab olan şeyler arasında Kef'amî'nin Zeynelâbidîn tarîkiyle rivâyet ettiğini söylediği Cevşen-i Kebir duasını da zikretmektedir. Ancak bu konuda daha önce herhangi bir âlimin beyanına rastlamadığını da ifade etmiştir.³⁸²

Mirzâ Ebu'l-Hasen eş-Şa'rânî, (ö. 1393/1973), Muhammed Salih el-Mâzenderânî'nin (ö. 1358/1939) *Usûlü'l-Kâfi* üzerine yazdığı şerhin dipnotunda Şîi âlimlerin Allah'ı isimlendirme konusunda sahîh olduğu kesin olan rivâyetlerle yetinmediklerine değinmiş, buna Cevşen-i Kebir duasını örnek göstererek bu duanın sahîh rivâyetlerde yer almayan birçok isim ihtivâ ettiğini, ayrıca senedinin de sahîh olmadığını belirtmiştir. Şa'rânî, Allah'ın isimlerinin tevkîfliği meselesinin haram ve helal ile alakalı ahkâmdan olmadığını belirtmiştir. Buradan hareketle Cevşen-i Kebir duası hususunda Şîa'da “et-tesamuh fi edilleti's-sünen” olarak bilinen, haram ve helalle alakalı olmayan fazîletli ameller ve belli bir sevâb vaad edilen dualar söz konusu olduğunda rivâyetlerde sıhhat şartı aranmayacağı yönündeki kâideyi öne sürmüştür.³⁸³

Şîi dünyada Cevşen-i Kebir duası hakkında görüş bildiren diğer bir isim Âyettullah olarak anılan ve de aynı zamanda İmam Ali er-Rızâ'nın (ö. 203/819) torunlarından olan İran asıllı âlim Ebu'l-Fazl İbnu'r-Rızâ el-

³⁸⁰ Âyettullah eş-Şeyh Muhammed Âsaf Muhsinî, **Meşra'atu Bihari'l-Envâr**, Müessesetü'l-Ârif, Beyrut, 2005, II, 450.

³⁸¹ Muhammed Hasem en-Necefi, **Cevâhiru'l-Kelâm fi Şerâi'i'l-İslâm**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1981, IV, 228-230; Eş-Şeyh Yûsuf el-Bahrânî, **el-Hadâiku'n-Nâdirâ**, Dâru'l-Edvâ, Beyrut, 1985, IV, 49

³⁸² Yûsuf el-Bahrânî, **a.g.e.**, IV, 49

³⁸³ Muhammed Salih el-Mâzenderânî, **Şerhu'l-Kâfi el-Usûl ve'r-Ravda**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Tahran, t.y., III, 277; Zikri geçen kâide için bkz. Âyettullah Ebu'l-Fadl b. er-Rıdâ el-Burku'î, **Teârudu Mefâtihu'l-Cînân ma'a'l-Kur'ân**, trc. Sa'd Rüstem, Dâru'l-Akâide, Medine 2014, s.15-24.

Burku'î'(ö. 1992)dir. Şîî geleneğe ilmî konulardaki muhâlefetiyle tanınan Burku'î bu anlamda Şîa'nın en temel hadis kitabı olan Usûlu'l-Kâfi ile yine Şîa içerisinden önemli bir yeri olan Mefâtihu'l-Cinân adlı dua kitabı hakkında Kur'ân'a ve akla aykırı yönleri üzerinden eleştiriler kaleme almıştır.³⁸⁴

Mefâtihu'l Cinân adlı dua kitabına yönelik eleştirisinde Cevşen-i Kebir duasına da değinen Burku'î, kitabının birinci baskısında yaptığı tenkitler üzerine, içeriği güzel olduğu ifade edilen Cevşen-i Kebîr vb. duaların okunmasında nasıl bir sorun olabileceğinin kendisine sorulduğunu aktarır. Burku'î bu soruya cevap olarak şunları ifade etmiştir:

“Ben bu tür duaları okumayın demiyorum. Ben bu duaların okunmasının dinin bir emri olmadığını ve Hz. Peygamber'e ait olmadığını söylüyorum.

Dolayısıyla bu baskıda dualar, hadisler ve dînî rivâyetler hakkında bazı şeyler söylemem gerekiyor. Alîm ve kadîr olan Allah şâhittir ki ben, cümleleri akla ve Kur'ân'a aykırı olmayan duaların okunmasına asla karşı değilim. Ancak genelde âlimlerin sessiz kaldığı önemli bir noktayı hatırlatmak gerektiğini düşünüyorum. Bu konuya 'Ardu Ahbari'l-Usûl ale'l-Kur'ân'i ve'l-Ukûl' kitabımda da değinmiştim. Şöyle ki, elimizde Hz. Peygamber'den olduğu söylenen bir hadis metni ya da şer'î açıdan herhangi bir kusuru olmayan bir duanın olması bunları Hz. Peygamber'e isnad etmek için yeterli değildir. Bazı fakihlerin falanca hadîsin Kitâb ve Sünnet'e muhâlif olduğuna dair elimizde bir delil yok yahut bu hadîsin diğer delillere uygun olarak te'vîli mümkündür veya bu hadisle diğer hadislerin arası bulunabilir gibi açıklamaları da isnâd konusunda gerekçe olamaz. Herhangi bir hadîsin ya da haberin Hz. Peygamber'e isnâd edilebilmesi için çok sağlam delillerin bulunması şarttır. İçeriğinde sorun olmayan her doğru sözün Hz. Peygamber'e nisbet edilmesi câiz değildir. Diğer bir tabîrle, bir şeyin şer'î'ate nisbet edilmesi için o şeyin yer aldığı metnin kusur taşınamaması ve Kur'ân'a uygun olması yeterli değildir. Bilakis bu şeyin fiilî olarak Hz. Peygamber'den sâdır olduğu konusunda yeterli sağlam delillere dayanarak kesin bilgiye ulaşılmış olması gerekir.”³⁸⁵

³⁸⁴ Burki'î hakkında biyografik bilgi için bkz. Ebu'l-Fadl el-Burku'î, *Sevânihu'l-Eyyâm*, trc. Sa'd Rüstem, Dâru'l-Akîde, Medîne, 2013. Ebu'l-Fadl el-Burku'î'nin Usûlu'l-Kâfi eleştirisi için bkz. Ebu'l-Fadl el-Burku'î, *Kesru's-Sanem*, trc. Abdurrahîm Mollazâde el-Belûşî, Dâru'l-Beyânîk, Ammân, 1998.

³⁸⁵ Burku'î, *Teârudu Mefâtihu'l-Cinân ma'a'l-Kur'ân*, s.78-79.

3.1.2. Ehl-i Sünnet'teki Değerlendirmeler

Yaptığımız araştırmada Türkiye dışındaki Sünnî literatürde Cevşen-i Kebir duası özelinde herhangi bir ilmî inceleme yahut değerlendirmeye rastlanılmamıştır. Ancak Cevşen-i Kebir duası hakkındaki rivâyetlerde Hz. Hüseyin'nin ağzından bu duanın “bin isim” ünvanıyla anıldığı dikkate alınacak olursa³⁸⁶ Cevşen-i Kebir özelinde olmasa da onunla aynı türden olan dualar için eski döneme ait bazı değerlendirmelerin varlığından söz edilebilir.

3.1.2.1. Kadîm Değerlendirmeler

Bu bağlamda Ebu Süleyman el-Hattâbî (ö. 388/998), *Şe'nu'd-Duâ* adlı eserinde avâmdan çoğu kimsenin uydurulmuş birtakım değersiz dualara meftûn olduğunu, hakkında hiçbir delil olmayan isimlerle Allah'ı isimlendirdikleri, ellerinde Allah'a ait olduğunu söyledikleri isimlerin yer aldığı bir liste bulunduğunu, bunu “bin isim” diye adlandırdıklarını belirtmiştir. İçeriğinde “sübhân”, “sultân”, “ğufrân” vb. Allah'a isim olarak verilmesini uygun bulmadığı birtakım uygunsuz isimlerin yer aldığını söyleyen Hattâbî, bu duanın kaynağı olarak da birtakım câhil ve Allah'tan korkmaz kimselere işaret etmiştir. Bu ve benzer duaların içeriğini değerlendirme konusunda ise bu duaların birçoğunun yalan ve Allah'a iftira olduğunu dua eden kişinin bu dualardaki doğru olduğu bilinenler dışında kalan şeylerden ictinâb edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁸⁷

Radıyyüddin es-Sâğânî de (ö. 650/1252) avamdan bazılarının kullandığı “bin bir isim” adında bir duadan bahsetmiş ve bu dua hakkında ne Hz. Peygamber'den ne selef-i sâlihînden herhangi bir nakil bulunmadığını, hatta bu duadaki bazı ifadelerin küfür olduğunu söylemiş ve Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu vurgulamıştır.³⁸⁸ Sâğânî'nin bu ifadeleri Aclûnî (ö. 1162/1749) tarafından *Keşfu'l-Hafâ* adlı eserinde tekrar

³⁸⁶ El-Kef'amî, *el-Misbâh*, s.362

³⁸⁷ Hattâbî, *Şe'nu'd-Du'â*, s.76.

³⁸⁸ Sâğânî, *el-Mevdûât*, s.75.

edilmiştir.³⁸⁹ Hadîs ilminin Hattâbî, Sâğânî ve Aclûnî gibi önemli isimlerin bu beyanlarından Cevşen-i Kebir hakkında olduğu gibi “bin isim” yahut “bin bir isim” adıyla anılan duaların hiç değilse Sünnî hadîs literatürüne yabancı olduğu ve bu isimle anılan duaların uydurma olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

3.1.2.2.Cevşen-i Kebir ve Said Nursi

Ziyâuddîn Gümüşhânevî'nin *Mecmûâtu'l-Ahzab* adlı eserinin Muhyiddîn el-Arabî cildinde yer alan Cevşen-i Kebir duasının ülkemizde yaygınlaşması Said Nursi ve Risale-i Nur cemaatleri üzerinden olmuştur.³⁹⁰ Said Nursi bu duayı *Mecmûâtu'l-Ahzâb*'dan alarak hem kendisine vird yapmış hem de talebelerine bu duayı okumalarını tavsiye etmiştir.³⁹¹

Cevşen-i Kebir duası hakkında Gümüşhânevî'nin doğrudan herhangi bir değerlendirmesi tesbit edilememiştir. Ancak Said Nursi Cevşen-i Kebir duası hakkında farklı yönlerden değerlendirmelerde bulunmuştur. Eserleri incelendiğinde Said Nursi'nin Cevşen-i Kebir duasının Hz. Cebrâîl eliyle Hz. Peygamber'e Allah tarafından gönderilmiş bir dua olduğu konusunda sıhhat ve sübut açısından hiçbir tereddüt taşımadığı görülmektedir. Said Nursi Cevşen-i Kebir duası hakkında bir gazve sırasında Hz. Cebrâîl Hz. Peygamber'in yanına gelerek zırhı çıkarıp bu duayı okumasını istediğini, bu duanın Hz. Peygamber'in meşhûr münâcâtı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Cevşen-i Kebir duasının Allah'ın isimlerini içerdiğini, Kur'ân'dan çıkan harika bir münâcât olduğunu, marifetullahta ilerlemiş bütün âriflerin münâcâtından daha üstün bir nitelik taşıdığını, içinde yer alan hakikatler ve Allah'a karşı tam ve isabetli tavsifler içermesi dolayısıyla bu duanın Hz. Peygamber'in peygamberliğine şahitlik ettiğini belirtmektedir.³⁹²

³⁸⁹ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, **Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs an ma İştihere mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs**, Mektebetu'l-İlmi'l-Hadîs, Dimaşk, 2000, II, 510.

³⁹⁰ Abdullah Aydın, “Cevşen Duası”, **Usûl İslâm Araştırmaları** s.17-18.

³⁹¹ Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyyâtı**, II, 1824.

³⁹² Said Nursi, **a.g.e.**, II, 1128.

Bu değerlendirmelerden en dikkat çekeni Cevşen-i Kebir duasına yapılan itiraza verdiği cevaptır. Bu olay Said Nursi'nin *Emirdağ Lahikası* adlı eserinde Şöyle aktarılmaktadır:

“Bir biçare vesveseli ve hassas ve dinsizlerle görüşen bir adam meşhur dua-i Nebevî olan Cevşenü'l-Kebîr hakkında ve akıl haricindeki sevab ve faziletine dair bir hadisi görmüş, Őüpheye düşmüş. Demiş:

‘Râvi, Ehl-i Beyt’in imamlarındandır. Hâlbuki hadsiz bir mübalağa görünüyor. Mesela içinde der: Bu duaya Kur’ân kadar sevâb verilir.’ Hem ‘Göklerdeki büyük melâikeler, o dua sahibini gördükçe kürsilerlerinden inip ona pek büyük hürmet ederler.’ Bu ise, aklın ve mantığın mikyalarına gelmez’ diye, Risale-i Nur’dan imdad istedi. Ben de Kur’ân’dan ve Cevşen’den ve Nur’lardan gâyet kat’î ve tam akıl ve hikmete mutabık bir cevap verdim. Size gâyet kısa bir icmalini beyan ediyorum.”³⁹³

Said Nursi, bahsi geçen itirazlara dört madde ile cevap vermiştir. Birinci maddede Risale-i Nur eserinde yer alan Yirmi Dördüncü Sözüün Üçüncü Dalında yer alan hadîs konusundaki usûllerin incelenmesini tavsiye ederek bu ve benzeri itirazlara cevap vermede gerekli usûlün orada bulunduğunu belirtmiştir. İkinci maddede Cevşen-i Kebir duası hakkındaki fazîlet ve sevâbların aslında herkese yönelik olmayıp sadece Hz. Peygamber için geçerli olduğunu, ancak Hz. Peygamber’e tâbi olan bazı kimseler hakkında da tâbiiyetleri vesîlesiyle bu sevâbların söz konusu olabileceğini, fakat bu konuda bazı ahkâmın bulunduğunu, sadece okumanın yeterli olmayacağını aksi halde ahkâm arasındaki genel muvazenenin bozulacağını ve bu durumun farzlara ilıebileceklerini kaydetmektedir. Üçüncü maddede ise Cevşen-i Kebir duası hakkındaki fazîlet ve sevâb Hz. Peygamber’e yönelik değerlendirildiğinde mübâlağalı görünmediğini söylemektedir. Aynı şekilde bu dua da yer alan Allah’ın isimleri açısından meseleye bakıldığında onların nihâetsiz tecellîleri göz önüne alarak bu türden sevâb ve fazîletin mübâlağa olarak değerlendirilmesinin mümkün olmayacağını değerlendirmektedir. Bu dua hakkındaki fazîletler ve sevâblar konusunda Allah’ın isimlerinden gelebilecek feyizlerin bir kısmına işaret edilerek bazı mübhem ve genel ifadeler kullanılmış ancak zamanla bu ifadeler imkân dâhilinde olmaktan çıkarılıp vâki imiş gibi değerlendirilmiş ve genele Őâmilmiş gibi telakki

³⁹³ Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyâtı*, II, 1745-1746.

edildiğini ifade etmektedir. Dördüncü maddedeki açıklama bir misal üzerinden yapılmıştır. Bu misalde bir kişi kendi evine mâlik olduğu gibi aynı şekilde yeryüzündeki şeylere de birçok duygusuyla bir tür mâlik sayılabileceğini, kişinin “*bu dünya benim hanemdir ve güneş ise benim lambamdır.*” diyebileceği gibi işte Cevşen-i Kebir duası hakkında vaad edilen sevâb ve fazîletlerde bu türden bir sahiplenmeye işâret edildiği belirtilmektedir.³⁹⁴

Yukarıda geçen dört maddenin ardından sonuç olarak Said Nursi şunları ifade etmiştir:

*“İlim ancak Allah katındadır.’ ‘Gaybı ancak Allah bilir.’ dedim. O vesvese edip şüphelere düşen adam, lillâhilhamd, kurtuldu, tam kanaati geldi. Belki sizin bazılarınıza fâidesi var diye size de gönderdim.”*³⁹⁵

Said Nursi, Cevşen-i Kebir duasının fazîletine dair olan kısmı müteşâbih hadîsler içerisinde değerlendirmekte olup bu duayı bastırılmış olan ve duanın fazîleti ile ilgili kısmın basımı için görüşünü soran talebesine cevap olarak şunları söylemiştir:

*“Otuz beş seneden beri her gün Cevşen’i okuduğum halde o haşiyeyi üç dört defadan ziyade okumadım. Onun için onun aynı münasip olmaz. Tâ muarız ve zındıklar itiraz parmaklarını uzatmasınlar. İnşallah yakında o mübarek Cevşenü’l -Kebîr Nurcuları şevkiyle tenvir edecek.”*³⁹⁶

Said Nursi, hapisane hayatında yaşadığını söylediği suikast niteliğindeki zehirlenmelere karşı Cevşen-i Kebir ve yine *Mecmûâtu’l-Ahzâb*’ta yer alan evrâd-ı Behâiyye’nin kendisini koruduğunu söylemekle beraber Cevşen-i Kebir duasını Gazzâlî’den ve bu duanın rivâyet edeni olarak bilinen Hz. Ali’nin torunu Zeynelâbidîn’den ders aldığını belirtmektedir.³⁹⁷

³⁹⁴ Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyâtı**, II, 1745-1746

³⁹⁵ Nursi, **a.g.e.**, II, 1746.

³⁹⁶ Nursi, **a.g.e.**, II, 1824.

³⁹⁷ Nursi, **a.g.e.**, II, 1736; Nursi, **a.g.e.**, II, 1768.

3.1.2.3.Cevşen-i Kebir’i Savunanlar

a. Abdülkadir Badıllı

Abdulkadir Badıllı (ö. 2014), *Risale-i Nur’un Kudsî Kaynakları* adlı kitabında Cevşen-i Kebir duasına ait senedin *Mecmûâtu’l-Ahzâb* adlı eserde kaydedilmiş olduğunu, ayrıca Irak’ta basılan *Mecmûâtu’d-Daavât* isimli bir eserde Cevşen-i Kebir duasını ve senedini gördüğünü belirttikten sonra bu duanın mevcut bilindik hadîs kitaplarında bulunmadığını ancak sırlı ve hususi hadîslerden olduğunun kesin olduğunu ifade etmektedir. Sırlı ve hususi hadîslerin de doğal olarak meşhûr olmayacağı ve belli hadîs kitaplarında yer almayacağını, dolayısıyla muhaddislerin Cevşen-i Kebir hakkında ne lehte ne de aleyhte bir değerlendirmelerinin bulunmadığını kaydetmektedir. Diğer taraftan bu duanın senedi olmayan ve sadece dillerde dolaşan bir hadîs olarak farz edilse bile Süyûfî’ye nisbet ettiği “*senedi bulunmayan hadîsler görülürse, eğer bu hadîsler İslâmî usûllere aykırı, akla ve de diğer sahîh hadîslere muhalif ise, o zaman o hadîslerin uydurma olduğuna hükmedilebilir. Eğer bu şartlar yoksa o hadîs bir tarafa bırakılır ve ilişilmez.*” şeklindeki kâideye binâen bir değerlendirme yapılacak olursa Cevşen-i Kebir duasının bu hükümdeki olumsuzluklardan herhangi birini taşımadığının görüleceğini kaydetmektedir. Hatta bu kâideye muhâlefet etmek şöyle dursun bu duanın İslâmiyet’in en önemli temeli olan tevhîd hakîkatini takviye ettiğini söylemektedir. Ayrıca Badıllı, marifetullah açısından hârikulâde tavsîfler barındırması ve hiçbir ârifin, hiçbir âmil velînin münâcatlarına benzememesi Cevşen-i Kebir duasının Hz. Peygamberin lisânından çıktığını göstermekte olduğunu iddia etmektedir. Buna ek olarak kendi ifadesiyle “*koca Bedüzzaman gibi bir dâhî-yi hakikat, bir Allâme-i Küll Cevşen-ül Kebir’e ‘Mütevatirdir’ deyip hayatının son kırk senelik kısmında onu kendine vird edinip her gün okuması ve ondan çok büyük feyizler, nur ve bereketler alması, Cevşen’in menba-ı Risaletten gelmiş olduğuna ayrı bir şahiddir.*” Badıllı, bu açıklamalarından sonra Cevşen-i Kebir’de yer alan bir iki bölümün Sünnî kaynaklarda da yer

aldığını belirtirek ilgili rivâyetlere yer vererek değerlendirmesini sonlandırmıştır.³⁹⁸

Badıllı'nın Cevşen-i Kebir duasının metnine karşı gösterdiği güvenin altında yatan temel nedenin başta Ehl-i Sünnet olmak üzere İslâm düşünce ekollerinin Allah'ın isimleri hakkında ortaya koydukları prensipleri bilmemesinden kaynaklandığı söylenebilir.

b. Davut Aydüz

Said Nursi'nin *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserden derlediği, Cevşen-i Kebir duasını da içeren *Hizbu Envâri'l-Hakâik'n-Nûriyye* adlı dua mecmûasını tercüme eden Davut Aydüz, Cevşen-i Kebir duası hakkındaki önsözde yer alan değerlendirmesinde bu duanın Musa el-Kâzım - Ca'fer es-Sâdık-Muhammed el-Bâkır - Zeynelâbidîn - Hz.Hüseyin ve Hz. Ali tarîkiyle Hz. Peygamber'e isnâd edildiğini belirtmiştir. Muhtevasının güzelliği, ifadelerinin akıcılığı ve okunduğunda elde edilebilecek sonuçlar hakkında birçok rivâyet bulunması dolayısıyla Türkiye'de bazı Sünnî Müslümanlar tarafından ilgi ile karşılandığını ifade etmiştir. Cevşen-i Kebir duasını Gümüshânevî'nin *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserinde naklettiğini, daha sonraları Risâle-i Nur talebelerinin bu duayı birçok defa bastırdıklarını kaydetmiştir.

Ayrıca Cevşen-i Kebir duasının Süleymaniye Kütüphanesinde müstensihî ve istinsah tarihi bilinmeyen bir nüshası olduğundan söz etmiştir. Ardından Cevşen-i Kebir duası ile ilgili bazı iddialara cevap vermeye girişmiştir. Bu cevaplardan birincisi, Cevşen-i Kebir duasının Sünnî kaynaklarda bulunmaması, Şîllerce muteber kabul edilen dört hadîs kitabında yer almaması ve sadece dua mecmûaları gibi ikincil kaynaklarda yer alması bu duanın sahîh olmadığını göstermekte olduğu yönündeki iddialara yöneliktir. Aydüz, bu iddialara getirdiği açıklamalarda bu dua ile ilgili rivâyetin hadîsin kabulü ile ilgili kriterlere uygun olmamasının rivâyetin sıhhatine gölge düşürdüğünü, ayrıca senette Ehl-i Beyt

³⁹⁸ Abdülkadir Badıllı, **Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları**, İstanbul: Envâr Neşriyat, 1992, s.341-342

imamlarının yer almasının Sünnî dünyanın bu rivâyeti göz ardı etmelerine yol açtığını değerlendirmiştir. Ancak bu eleştirinin sened tenkîdi açısından olduğunu ve bu durumun Cevşen-i Kebir duasının anlam ve içeriğine olumsuz bir etkide bulunmasının düşünülmemeyeceğini kaydetmektedir. Bununla beraber Aydüz, Şîa ve Ehl-i Sünnet arasındaki ihtilafların sadece Cevşen-i Kebir duasının değil, birçok sahîh rivâyetin de gerek Sünnî gerek Şîî kaynaklarda yer almamasına neden olduğunu söylemektedir. Cevşen-i Kebir duası hakkında metin tenkîdinde bulunanlara: “*Acaba Cevşen-i Kebir duasının metninde Kur’ân’a zıt bir şey var mıdır? Hayır, bilakis Bediüzzaman’ın ifadesiyle Cevşen’in Kur’ân’a zıt olması bir yana, o bizzat Kur’ân’dan alınmış bir duadır.*” demektedir. Son olarak da Gümüshânevî’nin kitabında bu duayı nakletmiş olması ve Said Nursi’nin bu duayı söz konusu kitaptan alarak hem kendisine vird yapması hem de talebelerine okutturması, bu iki zatın da sened yönünden öne sürülen olumsuzluklara rağmen bu duayı kabul ettiklerini gösterdiğini söylemiştir.

Aydüz’ün cevap verdiği diğer bir eleştiri, Cevşen-i Kebir duası hakkındaki fazîletlere yöneliktir. Bu eleştiriye cevaba geçmeden önce Cevşen-i Kebir duasının fazîleti ile ilgili hadîslerin Ehl-i Sünnet’in prensipleri doğrultusunda kabule şâyân olmadığını kabul etmektedir. Hatta “*bu duayı okuyan dört semâvî kitabı okumuş gibi olur*”, “*bu duayı okuyan asla cehenneme girmez.*” benzeri fâziletlerin bu duaya kudsiyet kazandırmak isteyen bazı kimselerin uydurması olduğu ihtimaline değinir. Ancak Aydüz, fazîletine dair olan bu aşırılıkların Cevşen-i Kebir duasının aslına, mâhiyet ve içeriğine, yani onun samîmi bir dua olma özelliğine zarar vermeyeceğini vurgulamıştır.

Üçüncü eleştiri olarak Aydüz, Cevşen-i Kebir gibi uzun bir duanın rivâyet edilmesinin mümkün olmayacağı yönündeki iddiayı zikretmiştir. Bu bağlamda cevap olarak Kur’ân gibi uzun bir metnin ezberlenebiliyor olmasına kıyâsla Cevşen-i Kebir duasının da rahatlıkla ezberlenebileceğini belirtmiştir. Ayrıca bazı büyük âlimlerin Hz. Peygamber’le uyanırken dahi görüşebildiğini şüphe edilen hadîsleri Hz. Peygamber’e arz ettiklerini söylemiş ancak bu türden bilgilerin bağlayıcı olmadığını isteyenlerin bu yolla elde edilen bilgilere göre amel edebileceğini, bu bilgilere inanmayanların

günaha girmeyeceğini ancak büyük bir hayır kapısını kendilerine kapamış olacaklarını ifade etmiştir.

Aydüz, bu üç eleştiri noktasına değindikten sonra Said Nursi'nin Cevşen-i Kebir duası hakkındaki değerlendirmelerine yer vermiş son olarak bu konudaki bazı değerlendirmelere yer vermiştir. Bu değerlendirmenin birinci maddesinde Cevşen-i Kebir'in samîmi bir dua olduğu vurgusu yapılmış olup sadece senedine yönelik şüphelerden hareketle bu duanın eleştirisinin haklı olmayacağı ifade edilmiştir. İkinci maddede Hz. Peygamber'in sözlerinin diğer insanların sözlerinden daha üstün olduğu belirtilerek Cevşen-i Kebir duasının ifadelerinin Peygamber'e yaraşacak şekilde üstün bir nitelik taşıdığı söylenmiştir. Üçüncü maddede ise Ehl-i Sünnet ve Şîa arasındaki ihtilafların hadîs rivâyetlerine yansıdığını ve birbirlerinden nakil yapmadıklarını, Cevşen-i Kebir'in Sünnî dünyada kabul görmemesindeki nedenlerden birinin senedinde Şîa imamlarının bulunması olduğu, eğer böyle olmasa bu duanın Sünnî Müslümanlar tarafından baş tacı yapılacağı değerlendirilmiştir. Bir de Cevşen-i Kebir duasının sened yönünden uğradığı talihsizliğe binâen birçok insanın onun feyiz ve bereketinden mahrum kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca bu maddede keşifle hadîs almaya değinilmiş bazen hadîs kriterlerinin ölçü olmayacağı belirtilerek Cevşen-i Kebir duasının mana itibariyle Hz. Peygamber'e ilhâm ve vahiy yoluyla geldiği, daha sonra ehlullahtan birisinin Cevşen-i Kebir'i keşif yoluyla Hz. Peygamber'den almış olduğu ve bu duanın bize kadar ulaştığı kaydedilmiştir. Son olarak da Cevşen-i Kebir duasını kaynak bakımından kuvvet ve kudsiyetine hiçbir delil olmasa da Gümüşhânevî ve Said Nursi gibi iki büyük zatın bu duayı kabullenişleri ve yüz binlerce insanın bu duaya gönül vermesinin Cevşen-i Kebir duası hakkında ihtiyatlı konuşmayı gerektirecek bir delil olduğu söylenmiştir. Sadece senedinde yer alan bir boşluktan dolayı bu duaya dil uzatmanın haksızlık olacağı ifade edilmiştir.³⁹⁹

³⁹⁹ Davut Aydüz'ün değerlendirmeleri için bkz. Davut Aydüz, **Büyük Cevşen ve Meâli**, s.e-s.

c. Abdülaziz Hatip

Cevşen-i Kebir duasını tercüme ve şerh eden Abdulaziz Hatip, Musa el-Kâzım ile başlayan sened hakkında bilgi verdikten sonra Cevşen-i Kebir duasının büyük ölçüde Kur'ân ve hadîslerde yer alan, anlam ve içerik bakımından Allah'a nisbet etmekte hiçbir sakınca bulunmayan kelime ve cümlelerle münâcât ve niyazlar içeren bir metin olduğunu söylemektedir. Bu tür metinlerle duada bulunmanın dinî hayat bakımından tavsiyeye şayan bir davranış olarak görülmesi gerektiğini ifade eden Abdulaziz Hatip, benzersiz olarak nitelediği bu duanın Allah tarafından Peygamberimize vahyedilmiş geniş ve kapsayıcı bir dua olduğunu iddia ederek yaklaşık bin ismi içine aldığı, isim ve sıfatları ile Allah'ı tanıttırıldığını kabul etmektedir. Buna ek olarak bu duayı okuyan bir kimsenin, her türlü fazîlet ve kullukta olduğu gibi dua da dahi Hz. Peygamber'in eşi benzeri yoktur diyeceğini, tarih boyunca gelmiş geçmiş bütün maneviyat büyüklerinin dua ve münacatları Cevşen-i Kebir ile karşılaştırıldığında bu iddiasına hak vereceğini kaydetmektedir. Cevşen-i Kebir duasının aynı zamanda onu okuyan insanı maddi ve manevi musibetlerden koruyan bir zırh olacağını belirten Hatip, bu dua hakkındaki harikulade faydaların genel olmadığını, bu faydalarına en üst mertebelerine Hz. Peygamber, Sahâbe ve diğer mâneviyât büyüklerinin mazhar olduğunu diğer Müslümanların ise kabiliyetleri ve bu duayı okumadaki samîmiyetleri ölçüsünde bu duadan istifade edeceklerini kaydetmektedir. Son olarak bu duayı okuyacağım diye îmânî eserleri daha az okumak ve bu türden eserlerin yaygınlık kazanması için çalışmayı aksatmanın uygun olmayacağını, "*Ben nasıl olsa Cehennem'den kurtulmak için dua ediyorum!*" düşüncesiyle farzlarda ihmalkârlık göstermenin haramlara karşı dikkatsiz davranmanın kesinlikle yanlış bir anlayış olacağını ifade etmiştir.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ Abdulaziz Hatip, **Kur'ân ve Hikmet Işığında Cevşen Şerhi**, Nesil yayınları, İstanbul, 2010, s.12-15.

3.1.2.4.Cevşen Hakkındaki Eleştiriler

Son olarak araştırmamız kapsamında Cevşen-i Kebir duasına en sert eleştirilerin yöneltildiğini tesbit ettiğimiz *Risale-i Nur Külliyyatına Eleştirel Bir Yaklaşım* adlı kitaptaki değerlendirmelere yer vermek istiyoruz. Bu eser daha ziyade Said Nursi'nin iddialarını merkeze alarak yapılan değerlendirmeleri içermektedir.

Kitaptaki Cevşen-i Kebir duası ile ilgili bölümde Said Nursi'nin bu duanın Hz. Peygamber'e ait olduğunda ısrarcı olduğu belirtilerek buna delil olarak *Risale-i Nur külliyyatından* alıntılar yapılmıştır. Sonrasında Said Nursi'nin bu ısrarına rağmen hiçbir kaynak göstermediğini, bu duanın Hz. Peygamber'e ait olduğu iddia edildiğine göre hadîs kitaplarında yer alması gerektiği, ancak hadîs kitaplarında böyle bir duaya rastlanmadığı, dolayısıyla bu duanın Hz. Peygamber'e isnâdının yalan olduğu ve böylece *Risale-i Nur*'daki uydurma hadîslere uzunca bir tanesinin daha eklenmiş olduğu belirtilmiştir.

Cevşen-i Kebir duası hakkındaki bir gazve sırasında Hz. Cebrail'in Hz. Peygamber'e zırhı çıkar, bu duayı oku dediği yönündeki iddialara karşı Hz. Peygamber'in herhangi bir gazvede zırhını çıkardığına dair hiçbir rivâyet olmadığını, bilakis Hz. Peygamber'in bir hadîsinde “*bir peygamber zırhını giydikten sonra, onunla düşmanları arasında Allah hüküm vermedikçe zırhını çıkarmasının ona yakışmayacağını*” buyurduğunu, üstelik Hendek harbinde kâfirlerin dağıldığı gecenin sabahı sahabe Medine'ye dönüp silahlarını bıraktıkları sırada Hz. Cebrâil'in Hz. Peygamber'e gelerek “*Zırhını çıkarıyor musun? Melekler henüz silahı bırakmadılar. Allah sana Benî Kurayza üzerine yürümeni emrediyor. Ben de onlara gidiyorum.*” dediği aktarılmaktadır. Ayrıca Uhud günü Hz. Peygamber'in iki zırh giydiğine muhârebe esnasında aldığı darbeye miğferinin kırıldığı ve bu sebeple Hz. Peygamber'in yaralandığına değinilmiştir. Söz konusu kitapta Cevşen-i Kebir'in fazîleti ile ilgili noktalara dikkat çekildikten sonra dua olarak Cevşen-i Kebir duasının misli bulunmadığı yönündeki iddiaya karşı Allah'ın, Kur'an'da kendisinin nasıl tavsîf edileceği ve kendisine nasıl dua edileceğini gösterdiğini, hadîs

kitaplarında da Hz. Peygamber'den sahîh olarak rivâyet edilen yüzlerce duanın bulunduğu belirtilmiştir.⁴⁰¹

İlgili eserdeki Cevşen-i Kebir duası ile ilgili bölüm Bünyamin Erul'un değerlendirmeleri ile bitirilmiştir. Bu değerlendirmesinde Erul, Cevşen-i Kebir duasının hadîs ilmi açısından Hz. Peygamber'e aidiyeti imkânsız olunca bu duanın kutsî bir dua olarak değerlendirilmesinin mümkün olmayacağını, bu duanın Kur'ân'dan sonra benzersiz bir eser olduğunu söylemenin Sahîh-i Buharî başta olmak üzere hadîs âlimlerinin ortaya koydukları bunca muteber hadîs kitaplarını hiçe saymanın, onlara değer vermeme anlamı taşıyacağını, Kur'ân'ın özü ve hülasası olduğu iddiasının tartışılması gerektiğini, Cevşen-i Kebir duasının iddia edildiği gibi vahiy kaynaklı olmadığını Şîa kaynaklı bir eser olduğunu, Sünnî kesime Gümüşhânevî tarafından sokulduğunu, Said Nursi eliyle meşhur edildiğini, hali hazırda Risale-i Nur talebeleri dışında, Sünnî dünyada rağbet gören ve bilinen bir dua olmadığını, otuz kırk senelik mâzisiyle sadece Nurcuların viridi olan bu duanın ne vahiy kaynaklı oluşu, ne mütevatir oluşu ne de Kur'ân'dan sonra eşsiz bir eser olduğundan söz edilebileceğini, tüm bu iddiaların asılsız ve temelsiz olup ilmi dayanaklardan yoksun olduğunu, Kur'ân'daki ve Hz. Peygamber'den rivâyet edilen sahîh ve hasen rivâyetlerde yer alan duaları içeren bir dua kitabının Cevşen-i Kebir duasından binlerce defa üstün olduğunu ve de mukâyese dahi edilemeyeceğini ifade etmektedir.⁴⁰²

3.1.3. Cevşen-i Kebir Hakkındaki Akademik Çalışmalar

İSAM veri tabanına göre müstakil olarak Cevşen-i Kebir duası hakkında yapılan bir yüksek lisans tezi ve üç tane makale bulunduğu tesbit edilmiştir. Bu dört çalışmaya ek olarak İslâm Ansiklopedisindeki "Cevşen" maddesi yer almaktadır.

⁴⁰¹ Mustafa Gök, **Risale-i Nur Külliyyatına Eleştirel Bir Yaklaşım**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.296-303.

⁴⁰² Mustafa Gök, **Risale-i Nur Külliyyatına Eleştirel Bir Yaklaşım**, s.303.

Bunlar kronolojik olarak 1993 yılında Mehmet Toprak'ın kaleme aldığı “Cevşen” başlıklı İslâm Ansiklopedisi maddesi,⁴⁰³ Adnan Yeniay'ın 1998 yılında hazırladığı “Cevşen Duası'nın Hadîs İlmi Açısından Kritiği” adlı yüksek lisans tezi,⁴⁰⁴ 2011 yılında yayımlanan Abdullah Aydınli'nin “Cevşen Duası: Kaynakları Hakkında Bir inceleme” adlı makalesi,⁴⁰⁵ 2014 yılında yayınlanan Mustafa Öztoprak'a ait “Cevşen ile İlgili Rivâyetlerin Tesbit ve Tahlili” başlıklı makale⁴⁰⁶ ile Cemal Işık'ın kaleme aldığı 2016 yılında yayımlanan “Şîi ve Sünnî kaynaklarda Cevşen Du'âsı” adlı makalesidir⁴⁰⁷. Aşağıda bu çalışmaların özetlerine yer verilecektir.

3.1.3.1 Mehmet Toprak “Cevşen”

İslâm Ansiklopedisi için kaleme aldığı “Cevşen” maddesinde Mehmet Toprak, Ehl-i Beyt tarîkiyle Hz. Peygamber'e nisbet edilen iki duanın adı alt başlığını kullanmıştır. Bu duaları Cevşen-i Kebir ve Cevşen-i Sağır olarak ayrı başlıkta değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın konusu olan Cevşen-i Kebir duası hakkında önce sened bilgisine yer verilmiştir. Toprak'ın tesbitine göre bu sened Musa Kâzım – Ca'fer es-Sâdık – Muhammed el-Bâkır – Zeynelâbdîn – Hz. Hüseyin – Hz. Ali ve Hz. Peygamber şeklindedir. Sonra duanın asr-ı saadet döneminde bir savaş esnasında savaşın kızıştığı ve zırhın Hz. Peygamber'i rahatsız ettiği bir anda Hz. Cebrâl'in gelerek Hz. Peygamber'e zırhı çıkarıp bu duayı okuması gerektiği bu duanın hem ona hem de ümmetine zırhtan daha koruyucu olacağı yönündeki Allah'ın emrini tebliğ ettiğine dair kıssa aktarılmıştır. Dua ile ilgili sevâblar aktarıldıktan sonra biçimsel olarak

⁴⁰³ Mehmet Toprak, “Cevşen”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995, VII, 462-464

⁴⁰⁴ Adnan Yeniay, “Cevşen Duası'nın Hadîs İlmi Açısından Kritiği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadîs Bilim Dalı**, Sivas, 2008.

⁴⁰⁵ Abdullah Aydınli, “Cevşen Duası: Kaynakları Hakkında Bir inceleme”, **Usûl İslâm Araştırmaları**, Yıl: 2011, Cilt: XV, Sayı: 15, ss. 7-29.

⁴⁰⁶ Mustafa Öztoprak, “Cevşen ile İlgili Rivâyetlerin Tesbit ve Tahlili”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2014, Cilt: III, Sayı: 6, ss.133-159.

⁴⁰⁷ Cemal Işık, “Şîi ve Sünnî kaynaklarda Cevşen Du'âsı”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 2016 Kış, Cilt: XX, Sayı: 65, ss.101-140.

Cevşen-i Kebir hakkında bilgi verilerek her birinde 10 adet isim ya da sıfat bulunan 100 bölümden oluştuğu 250 isim 750 tane sıfat içerdiği kaydedilmiştir.

Bu duanın Şîa kültüründe nasıl kullanıldığına ve hakkında yazılan şerhlere değinilen ilgili maddede Türkiye’de bazı Sünnî cemaatlerin bu duayı ilgi ile karşılaması hususunda Cevşen-i Kebir duasının muhtevasının güzelliği, ifadelerinin akıcılığı ve okunduğunda elde edilecek dünyevî ve uhrevî iyi sonuçlar hakkındaki rivâyetlerin çokluğu ihtimali üzerinde durulmuştur. Sonrasında bu duanın Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî’nin *Mecmûatu’l-Ahzâb* adlı eserinde nakledildiğine, daha sonra Risale-i Nur cemaati tarafından dua ile ilgili faziletler olmaksızın birçok defa basılıp tercümelerinin yapıldığına değinilmiştir.

Gümüşhânevî’nin naklettiği ile Şîa’da bilinen Cevşen-i Kebir duası arasında bazı farklılıklar olduğu, bazı bölümlerde yer alan isim ve sıfatların takdim ve tehirler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan bir yazma Cevşen-i Kebir nüshasından söz edilmiştir.

Cevşen-i Kebir duasının değerlendirmesi bağlamında bu duanın, bir kısmı naslarda yer alan, mana ve muhtevâ bakımından Allah’a nisbetinde hiçbir sakınca bulunmayan kelime ve cümlelerle münâcât ve niyâzlardan ibâret bir metin olup bu tür metinlerle duada bulunmanın dinî hayat açısından tavsiyeye şayan bir davranış olacağı kaydedilmektedir. Ancak Cevşen-i Kebir diye bilinen ve Musa el-Kazım (ö.183/799)’dan itibâren imamlar yoluyla Hz. Peygamber’e nisbet edilmiş bir hadîs olarak rivâyet edilen yaklaşık on beş sayfalık metnin sahîh olmasının mümkün görünmediğine dikkat çekilmiştir. Diğer yandan bu duanın Sünnî hadîs mecmûalarında yer almaması ve aynı şekilde Şîa hadîs külliyatının ana kaynağı durumundaki kütüb-i erbaada da bulunmaması, sadece dua mecmuaları gibi ikinci derecedeki bazı kitaplarda mevcut olmasının da bu görüşü desteklediği ifade edilmiştir.

Söz konusu maddede Cevşen-i Sağir duası aktarılırken bu dua hakkında herhangi bir seneden söz edilmemiştir. Bu duanın Radyüddin

Ali b. Mûsa b. Tâvûs (ö 664 / 1266) *Mühecû'd-Deavât* adlı eserinde “Cevşen” adıyla bilinen dua başlığı altında verdiği, fakat eserin kenarında bu duanın Cevşen-i Kebir'e nisbetle Cevşen-i Sagir diye nitelendirildiği, Hz. Peygamber'e isnad edilen rivâyette Cevşen Duası zırhla bağlantılı gösterilmekle birlikte küçük veya büyük diye vasıflandırılmadığı ve "kebir" ve "sagir" ayırımının İbn Tavus'la başladığı belirtilmiştir.

3.1.3.2. Adnan Yeniay ve “Cevşen Duasının Hadîs İlmi Açısından Kriğiği” Başlıklı Yüksek Lisans Tezi

Adnan Yeniay, “**Cevşen Duasının Hadîs İlmi Açısından Kriğiği**” başlıklı hazırladığı yüksek lisans tezinde, Cevşen-i Kebir ve Cevşen-i Sagir dualarını ele almıştır. Sonuç kısmıyla birlikte 72 sayfa olan tezin 34 sayfası genel anlamda dua konusuna ayrılmıştır. Bu bağlamda duanın psikolojik ve sosyolojik yönü de özel başlıklar altında ele alınmıştır.

Cevşen-i Kebir duasının Mûsâ el-Kâzım'dan itibâren imamlar yoluyla Hz. Peygambere nipet edilen bir hadîs olarak rivâyet edildiğini belirten Yeniay, dipnot kısmında *Mecmûatu'l-Ahzâb* adlı eserde isnâdın bu şekilde olduğunu belirtmiştir. Bu duanın *Mecmûatu'l-Ahzâb* adlı eserden nakledildiği ve Risale-i Nur talebeleri tarafından birçok defa basılıp Türkçeye tercümelerinin yapıldığına değinilmiştir.

İsnâd hakkında verilen bu yüzeysel bilgi sonrasında ilgili sened hakkında hadîs ilmi açısından herhangi bir isnâd ya da ricâl tenkîdine değinilmeden Cevşen-i Kebir duasını savunan ve eleştiren görüşlere geçilmiştir. Cevşen-i Kebir duasını savunan görüşler içerisinde başta Said Nursi olmak üzere Senai Demirci, ve Abdulkâdir Badıllı'nın ifadelerine yer verilmiştir. Bu dua hakkındaki keşif yoluyla Hz. Peygamber'den alındığına dair nakledilen bir iddiaya yönelik olarak keşif yolunun bilimsel ve geçerli olmadığı, İslâm'da bağlayıcı bir unsur olarak yer almadığı hatırlatılmıştır.

Cevşen-i Kebir duasını eleştiren görüşler konusunda Bünyamin Erul ve Hayri Kırbaşoğlu'nun Cevşen-i Kebir duası hakkındaki gerekçeleriyle

Hız. Peygamber'e nisbet edilmesinin mümkün olmadığı yönündeki ifadeleri aktarılmıştır.

Cevşen duasının fazîletleri ile ilgili bölümde; Şî kaynaklarda yer alan bilgilere yer verilirken *Mecmûatu'l-Ahzâb* adlı eserde yer alan bu dua hakkındaki fazîletlere yer verilmemiştir. Söz konusu fazîletlerle alakalı olarak sadece İslâm dininin temel prensiplerine ters düştüğü belirtilmiştir. Said Nursi'nin Cevşen-i Kebir duasının fazîletleri ile ilgili bölümün basılmaması yönündeki uyarısına da değinilmiştir.

Tarihi gerçeklik içerisinde de değeriendirilen Cevşen-i Kebir duası ile ilgili olarak Hız. Cebraîl tarafından getirilerek Şîa kaynaklarına göre bir savaşta (ülkemizdeki rivâyette Uhud Savaşı sırasında) Hız. Peygamber'e; "*Zırhı çıkarıp bu duayı oku!*" diye getirildiği yönündeki bilgi aktarıldıktan sonra, bu duanın tarihî vakalarla örtüşmediğini ortaya koyan görüşlere yer verilmiştir.

Bu bağlamda Hız. Peygamber'in daima tedbirli davrandığı ve zırhını kuşandığı ve hatta "*Bir peygambere, zırhını giydikten sonra, onunla düşmanları arasında Allah Teâlâ hükmünü vermeden zırhını çıkarması yaraşmaz.*"⁴⁰⁸ hadîsinin aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca Cebraîl'in, Peygamber'den zırhını çıkarmasını istemesinin Hız. Peygamber'in sîret ve sünnetine tamamen ters düştüğü, zira Peygamber, hiçbir zaman, hiçbir savaşta, gerekli tedbirleri almadan, esbâba tevessül etmeden hareket etmediği ifade edilmiştir. Hız. Peygamber'in savaşlarda zırh, koruma, muhafız ve bekçi vb. birçok tedbiri elden bırakmadığı, hatta "*Allah seni insanlardan koruyacaktır.*"⁴⁰⁹ âyetinin indirilmesinden sonra dahi bu tür tedbirlere başvurmuş, böylece ümmetine bu konudaki sünnetleri öğrettiği aktarılmıştır.

Cevşen-i Kebir duasını hadîs olarak kabul edenlerin görüşlerinin paylaşıldığı bölümde ise Senai Demirci'nin bu dua hakkındaki "*eşsiz bir Esmâ-i Hüsnâ zikri*" olduğu yönündeki ifadelerine yer verilirken; Ahmed

⁴⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsnedi Ahmed b. Hanbel**, XXIII, 99-100, (III/ 351) Hadis No: 14787; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIII, 349-350.

⁴⁰⁹ Maide, 5/67.

Şahin'in bu duanın içeriğinin âyetlerden ve hadîslerden alındığına dair tesbitlerine temas edilmiştir.

Cevşen-i Kebir duasının metin tenkidi yönünden yapılan incelemede bu duanın her biri 10 tane isim ve sıfat içeren 100 bölümden oluştuğuna her bölümün sonunda Cehennem'den sığınma talep edildiğine değinilmiş ve Cevşen-i Kebir duasının metninde İslâm'ın özüne aykırı herhangi bir cümle veya bölümün yer almadığı belirtilmiştir. Şîa'da ve ülkemizde yer alan dua metinlerinin farklılıklarına değinilerek dua içerisinde yer alan bazı ifadelerin *Kenzu'l-Ummâl* adlı eserde de yer aldığına işaret edilmiştir.

Cevşen-i Kebir duası ile ilgili sosyal yönere de dikkat çekilen söz konusu tezde halkın farklı kesimlerinde bu duanın "koruma duası" olarak kabul edilip muska olarak taşındığından, Hristiyan dünyasında da hakkında makâleler kaleme alındığından söz edilmiştir.

Şîa'nın Cevşen-i Kebir duasına yaklaşımının ele alındığı bölümde Ca'fer-i Sâdık'a nisbet edilen *Duâu'l-Cevşen* adlı bir eser olduğu ve hicrî XI. Yüzyılda yazılmış bir nüshanın Bibliothegue Nationale'de bulunduğu belirtilerek H. XI. Asırda böyle bir duanın Ca'fer-i Sadık'a nisbet edilmesinin düşündürücü olduğu belirtilmiş ardında Ca'fer-i Sadık adıyla birçok hadîs uydurulduğu yönündeki iddialara yer verilmiştir.

Söz konusu tezde yaklaşık yirmi altı sayfa içerisinde yapılan Cevşen-i Kebir değerlendirilmesi sonrasında Cevşen-i Sağir duası hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Tezin sonuç kısmında başlıca şu hususlar belirtmiştir:

- 1- Cevşen-i Kebîr duasının tamamı Peygamber'e ait olsaydı, mutlaka mu'cemelere, zayıf hadîslerin yer aldığı eserlere girerdi. Bu noktada "*Cevşen'in meşhur kitaplara alınmasına ihtiyaç duyulmamıştır.*" diyenlerin iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır. Tam tersine böyle bir dua veya zikre dair bir rivâyet olsaydı, ona ihtiyaç duyulur, mutlaka herhangi bir kitaba alınır, nakledilirdi.
- 2- Cevşen duasının fazîletleri hakkında gelen rivâyetler İslâm'ın özüne ters düşmektedir. Cevşen duası okunduğunda veya insanların

üzerinde taşındığında söz konusu fazîletlerin gerçekleşeceğini söylemek ilmen doğru görünmemektedir.

- 3- Bu rivâyetin uzunluğu, Peygamber'den bize ulaşan sahîh hadîslerin uzunluğu ile çelişmektedir. Rasûlullâh'ın duaları özlü ve kapsayıcıdır. Peygamberimiz'in çok uzun olmayan duaları –ki en uzun duası bir iki sayfayı geçmemektedir- tercih ettiğini bütün sahîh kaynaklar aktarmaktadır.

Ardından bu rivâyetin Hz. Peygamber'e isnâdının mümkün olmadığı yönünde şu gerekçeler sunulmuştur:

- 1- Cevşen duası ne Ehl-i Sünnetin ne de Şia'nın hadîs kitaplarında yer almamaktadır.
- 2- Cevşen duasının fazîletleri hakkında gelen rivâyetler İslâm'ın özüne ters düşmektedir. Cevşen duası okunduğunda veya insanların üzerinde taşındığında söz konusu fazîletlerin gerçekleşeceğini söylemek ilmen doğru görünmemektedir.
- 3- Cevşen duasıyla ilgili akla mantığa uymayan rivâyetler bulunmaktadır. Örneğin; rivâyete göre Hz. Cebrâîl'in Hz.Peygamber'den duayı kâfirlere öğretmemesini istediği iddia edilmektedir; fakat Cevşen duası iddia edilen rivâyetin aksine herkesin vâkîf olabileceği bir açıklıkta literatüre geçtiği için duanın gizli tutulması imkânsızdır. Bu durumdan da anlaşılmaktadır ki Hz. Cebrâîl'in böyle bir şey söylemesi bilimsel olarak mümkün değildir.
- 4- Peygamberimize nisbet edilen bu duanın Rasûlullâh'ı, sahâbeyi ve duayı okuyan kişiyi koruyacağı söylenmektedir. Ancak Hz. Peygambere ve sahâbeye yapılan onca işkenceler, çektikleri sıkıntılar ve gazâlarda aldıkları yaralar söz konusudur. Cevşen duası madem Rasûlullâh'ı ve sahabeyi koruyacaksa Hz. Peygamber ve ashabı niçin bu duayı okuyup sıkıntılardan, işkencelerden kurtulma yoluna gitmediler? Oysa Cevşen duası Hz. Peygamber'e gelseydi ve bahsedilen koruma işlevini îfâ edecek olsaydı, Hz. Peygamber bu duayı hem okur hem de Sahâbeye okumalarını tavsiye ederdi; fakat böyle bir durum olmadığı için Cevşen duasının da Rasûlullâh'a ait olmadığı ortaya çıkmaktadır.

- 5- Kendisine Arapça vahiy inen bir Peygambere, Farsça kalkan anlamına gelen Cevşen Duası'nın geldiğinin iddia edilmesine karşın; Cevşen Duası ne birinci derece ne de ikinci derece hadîs kaynaklarında bulunmamaktadır.
- 6- Yukarıda sıraladığımız sebeplerden dolayı Hz. Peygamber'e nisbet edilmiş bir hadîs olarak rivâyet edilen yaklaşık on beş sayfalık metnin sahîh olması mümkün görünmemektedir. Cevşen duasının tamamı Hz. Peygamber'e ait değildir; bazı bölümleri, cümleleri hadîs veya âyet kaynaklı olarak nitelendirilebilirse de tamamının Hz. Peygamber'e âidiyeti imkânsız görünmektedir. Zira bu metin bilinen bir olayı, bir kıssayı veya tarihî bir vakayı anlatan, hafızada tutulması kolay metinlerden farklıdır. Cevşen duasının sahîh bir hadîs olarak kabul edilmesi için her kelime ve cümlesinin büyük bir titizlikle zapt edilip tekrarlanması gerekir; ancak duanın Hz. Peygamber'den alınıp yazıldığına dair hiçbir delil bulunmaması Cevşen-i Kebir'in hadîs olmadığını ortaya koymaktadır.

Yeniay, Cevşen-i Kebir duası hakkında son olarak şunları ifade etmiştir:

“Bütün bu eleştirilerden, Cevşenin hiçbir değerinin olmadığı gibi bir netice çıkartılmamalıdır. Muhtevası itibariyle güzel bir dua ve zikir kitabı olarak kabul edilebilir. Cevşen insanları Allah'a yaklaştıracak güzel yakarış ve münacatlarla dolu şiirsel bir dua bütünüdür. Bu duayı okuyan kimse sevâb kazanır ve Allah katındaki mertebesini yükseltir. Ama Cevşen bir dua kitabıdır; hadîs olarak kabul edilemez. Herhangi bir dua kitabı gibi, elbette Cevşen de okunabilir, okuyanlara zevk ve haz da verebilir. Ancak bunu hadîs olarak sunmak, allayıp pullamak, neredeyse kutsal bir eser gibi takdim etmek gerçekleri çarpıtmaktan başka bir şey değildir. Bu tavır, binlerce muhaddisi, yüzlerce muteber hadîs kaynağını hiçe saymaktır ve onlara karşı yapılan en büyük haksızlıktır.”⁴¹⁰

⁴¹⁰ Adnan Yeniay, *Cevşen Duası'nın Hadîs İlmi Açısından Kritiği*, s.72.

3.1.3.3. Abdullah Aydınli “Cevşen Duası: Kaynakları Hakkında Bir İnceleme”

Abdullah Aydınli “*Cevşen Duası: Kaynakları Hakkında Bir inceleme*” adlı makalesini “Cevşen ve Cevşen Duası”, “Cevşen Duasının Kaynakları ve Senedi”, “Kaynakların Değerlendirilmesi”, “Büyük Cevşen Duası Rivâyetinin Metni” ve “Değerlendirme” ana başlıkları altında hazırlamıştır. Aslında bu makale yine Abdullah Aydınli’nin kaleme aldığı “The Prayer of Jawshan-A Study of Its Sources-“ (İlahiyat Studies, Volum 2, Number 1, Bursa, Winter/spring 2011, p. 47-68) başlıklı makalenin gözden geçirilmiş, bazı cüz’i ilave ve değişiklikler yapılmış Türkçe tercümesidir.

Makalenin “Cevşen ve Cevşen Duası” başlığı altında Aydınli, “Cevşen” kelimesi hakkında sözlük anlamını verdikten sonra Cevşen duasını, onu okuyan ve yazılı nüshasını üzerinde taşıyan kimseye zırh gibi koruma sağladığına inanılan bir duadır şeklinde tanımlamıştır.

Literatürde “Cevşen-i Kebir” ve “Cevşen-i Sağir” olarak cevşen adını taşıyan iki dua bulunduğuna değinilerek “Büyük Cevşen” duasının Allah tarafından Hz. Cebrâil vâsıtasıyla Hz. Peygamber’e getirildiğine dair bir inanış bulunduğuna dikkat çekilmiştir. Bununla beraber “Küçük Cevşen”in Şiîler açısından 12 imamdan biri olan Ebu’l-Hasan Musa b. Kazım’ın yaptığı bir dua olduğu bilgisine de yer verilmiştir.

Büyük Cevşen’in önemi ve değerinin, Hz. Peygamber’e nisbet edilmesinden kaynaklandığını belirten Aydınli, Hz. Peygamber’e bir söz veya fiil/hadîs nisbet etmekle alakalı birkaç noktaya temas etmiştir. Bunlar arasında sahâbenin hadîs rivâyet ederken çok hassas davranmaları, hadîsleri senedleriyle nakletmenin gerekliliği esası ile hadîslerin senedli olarak rivâyet edildiği ilk üç asırda ilgili kitaplarda kaydedilmemiş olan hadîslerin makbul sayılmayacağı esası ile Hz. Peygamber’e yalan isnâdda bulunmanın en büyük günahlardan sayılmış olduğu hatta bunu dinden çıkma sebebi görenlerin bile bulunduğunu zira bu davranışın dini tahrip etmek anlamı taşıyacağına değinmiştir.

“Cevşen Duasının Kaynakları ve Senedi” başlığı altında Aydınlı, “Küçük Cevşen” ve “Büyük Cevşen” dualarının hangi eserlerde kimler tarafından nakil ya da rivâyet edildiklerini ele almaktadır. Bu bağlamda “Küçük Cevşen” duasının ilk yazılı kaynağının Ali b. Tavus el-Hillî’nin (ö.664/1265) *Muhecu’d-Da’avât* adlı eseri olduğunu söylemektedir. İlgili eserde bu dua hakkında İmam Musa b. Ca’fer’e (ö. 183/799) varan bir senedinin bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca ilgili rivâyette İmam Musa’nın, Abbasi halifesi Musa Hadi b. Muhammed el-Mehdi’nin kendisini öldürmek istediğini haber alması üzerine, Hz. Peygamber’i görmesi ve rüyada kendisine sabırlı olması Allah’a güvenmesi yönündeki telkinleri dolayısıyla, halifenin şerrinden emin olmak için böyle bir dua ettiği şeklinde bir bilgi bulunduğu aktarılmıştır. “Küçük Cevşen” duasına dair bu kıssaya ek olarak, Ebu Tâlib b. Receb’in kendi dedesinin kitaplarında aslında bu duanın Hz. Peygamber’e Hz. Cebrail tarafından Hz. Peygamber Uhud Savaşı’na giderken verildiği ve Hz. Cebrail’in Hz. Peygamber’e zırhını çıkarmasını ve Küçük Cevşen diye bilinen duayı okumasını tavsiye ettiğine dair bir rivâyet bulunduğu yönünde bir bilgi de ayrıca kaydedilmiştir.

Makalede “Küçük Cevşen” ile alakalı ilgili rivâyetlerin sunulmasının ardından “Büyük Cevşen” hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda bu duayı yazılı halde ilk olarak İbrahim el-Kef’amî’nin (ö.905/1499) “Cafer-i Sâdık’tan rivâyet edilen Cevşen Duası” başlığı ile naklettiği söylenmiştir. Kef’amî’nin *Cünnetu’l-Emân* adlı eserinde bu duayı “Hz. Peygamberden rivâyet edilen Cevşen-i Kebir duası” şeklinde takdim ettiği aktarılmıştır.

Büyük ve Küçük olarak Cevşen adıyla meşhur olan bu iki duanın Şia literatüründeki kaynak ve rivâyetlerinin ortaya konması sonrasında Aydınli ülkemizdeki “Büyük Cevşen” duasının kaynaklarını incelemiştir. Bu bağlamda bu duanın Sünnî İslâm dünyasında ilk olarak Ziyaeddin Gümüşhânevî’ye (ö.1311/1893) ait *Mecmûatu’l-Ahzâb* adlı eserde yer aldığı belirtilmiştir. Ardından adı geçen eserde bu duaya dair aktarılan uzun rivâyetin on dokuz madde halinde Türkçe tercümesi paylaşılmıştır.

Birinci maddede “Büyük Cevşen” duasının senedi verilmiştir. Bu sened “*babam bana Caferi Sadık’tan o babasından o da dedesi el-Huseyn b. Ali b. Ebî Tâlib’ten*” şeklinde olup akabinde Hz. Hüseyin’in babası Hz. Ali’den bu duayı nasıl öğrendiği ile ilgili bir kıssa bulunmaktadır. Bu kıssada Hz. Ali oğluna bu duayı Allah’ın sırlarından bir sır olarak vasfetmektedir. Bu duanın Hz. Cebrâîl tarafından Hz. Peygamber Uhud’a gittiği sırada getirildiği ve Hz. Cebrâîl’in Hz. Peygamber’e: “*Zırhı çıkar, bunu oku*” dediği şeklindeki ifadeleri yer almaktadır.

Aydınlı, makalesinde “Cevşen Duası”na dair kaynak ve rivâyet bilgilerini aktardıktan sonra, Türkiye’de bu duanın nasıl yaygınlaştığı konusuna değinmektedir. Geçmiş bilgilerde de görüldüğü gibi Şîa dünyasında ortaya çıkan bu duanın Türkiye’de yayılmasında en önemli etkenin Said Nursi ve onun takipçisi olan talebelerinin olduğu ifade edilmiştir. Öne sürülen bu iddiayı delillendirme amaçlı Said Nursi’nin eserlerinden alıntı yaparak dipnotlarda da farklı basın yayın organlarındaki “Cevşen Duası”na dair yer alan haberleri paylaşmıştır. Makalede Said Nursi’nin bu duaya verdiği önemi belirtmek adına onun bazı ifadelerine yer vermiştir. Said Nursi’ye göre; bu duanın Hz. Peygamber’e nisbetinin sahîh olduğu belirtilmiştir. Aydınlı, Said Nursi’nin bu duayı Gazzalî ve Zeynelâbidîn’den mânen ders aldığını bildiren ifadeleri üzerine İmam Gazalî’nin bu duayla ilişkilendirilmesini doğrulayacak herhangi bir bilgiye sahip olunmadığına vurgu yapmıştır. Ayrıca Said Nursi’nin bu duayı Gümüşhânevî’nin eserlerinden almış olma ihtimaline değinmiştir.

Makalede Said Nursi hakkında onun bu duanın bastırılmasını arzu ettiği konusuna da yer verilmiştir. Said Nursi’nin ilgili rivâyetteki sevâblarla alakalı kısmın müteşâbihât nev’inden olduğu, bazı dinsizlerin ve muhâlif fikir sahiplerinin itiraz edebileceklerine dair kaygıları olduğuna dair bilgileri paylaşıldıktan sonra onun duanın sevâbları ile alakalı kısmın basımını münasip görmediği yönündeki kanaati ifade edilmiştir.

Aydınlı, bu duanın makbûliyetine dayanak olarak gösterilen diğer bir hususun, bu duayı İmam Ebu’l-Hasen eş-Şazelî’nin (ö.656/1258) de tasdik ettiği yönündeki iddialar olduğunu aktarmaktadır. Meseleyi bu yönden de

ele alan Aydınli, kendisinin bizzat Şâzelî tarîkatının büyüklerine konuyu sorduğunu Cevşen Duası'nın zikir ve evrâdlarında yer almadığını tesbit ettiğini ifade etmektedir. Buna ek olarak Şâzelî ile alakalı yapılan yeni araştırmalarda da "Cevşen" ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmadığını da belirtmektedir.

Aydınli, Cevşen duasına dair ilgili literatür bilgisi verildikten sonra yazar "Kaynakların Değerlendirmesi" başlığı ile "Cevşen Duası'nın son tahlilde ilk kaynağının İbrahim el-Kef'amî (ö.905/1499) olduğunu; Cevşen ile alakalı gerek Kef'amî'nin aktardığı gerek Gümüşhânevî'nin eserinde yer alan senede bakıldığında hicrî II. asırdan öteye gitmediği dolayısıyla hadîs nakli açısından Kef'amî'ye nisbetle arada yedi asır bulunduğunu ortaya koyduktan sonra sened itibariyle bu duanın hem Şîîler hem de Sünnîler açısından bir ilmî değerinin olmaması gerektiğini söylemektedir. Bu noktada ana problem olarak rivâyetin senedinde yer alan Şîa'nın kabul ettiği imamlar değil, böyle bir rivâyetin mümkün olmadığı ön plana çıkarılmaktadır. Yoksa o imamlardan geldiği sabit olması halinde bu duanın makbul sayılmasında herhangi bir engel olmayacağı ifade edilmiştir. Buna delil olarak iddia edilen senedin başında yer alan Ca'fer es-Sâdık ve Zeynelâbidîn gibi zatların Ehl-i Sünnet tarafından da saygı duyulan ve rivâyetlerine yer verilen isimler olduğuna dikkat çekilmiştir.

Ayrıca Cevşen-i Kebir duasının Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö.460/1067) ile ilişkilendirilmeye çalışıldığını, ancak Tûsî'nin kendi eserleri üzerine kaleme aldığı *Fihrist* isimli kitabında böyle bir duanın adı geçmediği ve onun hakkında kaleme alınan kapsamlı eserlerde de bu duanın adının zikredilmediği belirtilmiştir.

Sened ve kaynak incelemesi ve değerlendirilmesi sonrasında Aydınli, son olarak Cevşen-i Kebir duasını metin açısından da irdelemiştir.

Cevşen-i Kebir'in temelde içerik olarak Allah'a bazı isim ve sıfatlarla niyazda bulunarak Cehennem'den kurtuluş talebinden ibâret olduğuna; bu isim ve sıfatların yüz bölüm şeklinden tasnif edildiğini ifade eden Aydınli, Cevşen-i Kebir konusunda Şîî ve Sünnî literatürdeki metinlerde bazı farklılıklar bulunduğuna dikkat çekmiştir. Dua metninin

Peygambere dayandığı hatta hadîs-i kudsî olduğu iddialarına karşı Aydınlı bu duanın içerik olarak nebevî ifadeler ve ilahî izler taşımadığını belirtmiştir. Ancak bununla ilgili örnek değerlendirmelere de yer vermemiştir.

Aydınlı, Cevşen-i Kebir'deki dua metninin Kur'ân'daki dua âyetlerinden bariz farklarla ayrıldığını ifade ederek Kur'ân'daki duaların açık, kısa ve seci'siz olmasına mukâbil Cevşen-i Kebir duasının karmaşık, uzun ve seci'li olduğu şeklinde bir karşılaştırma yapmıştır. Diğer yandan "Cevşen Duası"nda Allah'ın isimleri zikredilerek sadece Cehennem'den kurtuluş istenirken Kur'ân'daki dualarda pek çok uhrevî ve dünyevî isteğin yer aldığı ifade edilmiştir.

Kur'ân'daki dualarla ilgili yapılan kıyâsı Hz. Peygamber'den nakledilen duaların nitelikleriyle karşılaştırma yaparak destekleyen yazar, bu bağlamda Hz. Peygamber'in ağıdalı sözlerden hoşlanmadığı, tekellüflü ifadeleri sevmediği, sahabenin seci'li dua yapmaktan kaçındıkları yönünde açıklamalarda bulunarak Hz. Peygamber'in duada haddi aşan bir topluluk olacağı yönündeki sözüne atıfta bulunmuştur.

Makalede Cevşen-i Kebir duasının kıssasında ifade edilen, bu duanın tüm müslümanlara bir hediye olması yönüne değinilerek böyle bir dua karşısında Şîî ve Sünnî dünyanın habersiz kalmasının imkânsızlığının altı çizilmektedir. Bir hadîs için bile zorlu yolculuklara girişmiş olan nice hadîs âlimlerinin varlığı göz önüne alındığında ve duanın ilk olarak dokuzuncu asırda yaşamış olan Kef'amî'nin naklettiği söz konusu iken, bu gizli kalmışlığın açıklanabilmesinin güçlüğü ayrıca vurgulanmıştır. Öte yandan bu duanın Hz. Ali kanalıyla rivâyet edilmesi açısından konu ele alındığında Hz. Ali'nin kendisi hakkında bazı özel bilgilere sahip olduğu yönündeki iddiaları reddettiğini gösteren rivâyetlere yer verilerek bu açıdan da gizli kalmışlıktan söz etmenin mümkün olmayacağı ifade edilmiştir.

Aydınlı, bu duanın sonradan tertip edilmiş olduğu izlenimi verdiğini söylemektedir. Şîî çevrelerde böyle tertip edilmiş seci'li pek çok uzun dua metninin bulunmasının bu izlenimi desteklediğini kaydederek bu bölümü sonlandırmıştır.

Makalenin son kısmı olan değerlendirme kısmında eldeki veriler ışığında bu duanın Hz. Peygamber ile hiçbir alakası bulunmadığı; zaman içinde Şîi literatürde ortaya çıkarak yayıldığı; sonrasında bu duanın Şâzelî, İmam Gazalî gibi bazı âlimlerle ilişkilendirildiği, ancak bu iddiaların herhangi bir asla ve esasa dayanmadığı yönünde çıkarımlarda bulunulmuştur.

Aydınlı, konuya bir de tarihî vâkıa yönünden bakmak gerektiğini, iddia edildiğine göre bu dua, sebab-i vurûduyla ilgili rivâyetinde görüldüğü gibi, tarihî bir olayla ilgili olduğunu ve bu duanın bütün Müslümanlara da bir hediye olduğunun belirtildiğine dikkat çekmiştir. O halde Hz. Peygamber hayattayken ve sonrasında, duanın sebab-i vurûduna benzer sayısız hâdiselerle karşılaşmış olan Müslümanların bu duayı yaygın bir şekilde kullanmış olmaları bekleneceğini söyleyen Aydınlı, bu duadan bu hâdiseler esnasında hiç söz konusu edilmediğini ve Sünnî-Şîi bütün müslümanlar asırlarca ondan habersiz kalmış gibi görüldüğünü belirtmiştir.

Genel anlamda “Cevşen Duası”nın en uzun hadîs uydurma teşebbüsü olduğu şeklinde değerlendirebileceği ifade edilen makalede on dört asırlık İslâm tarihinde ilk olarak IX/XV. yüzyılda yaşamış Şîi bir yazara ait olan bir dua kitabında yer alan, Sünnî İslâm dünyasında ise sadece son dönem âlimlerinden Gümüşhânevî ve Said Nursi ile ilişkili olan ve de farklı asır ve coğrafyalarda yaşamış sayısız müfessir, muhaddis, fakîh, mutasavvıf, mütekellim ve tarihçi âlimlerin asırlar boyunca adını dahi duymadığı Cevşen-i Kebir gibi bir duanın Hz. Peygamber’e isnâd edilmesi hususunda ihtiyatlı davranmanın dinî ve ilmî bir zaruret olduğu vurgulanarak makale sonlandırılmıştır.

3.1.3.4. Mustafa Öztoprak, “Cevşen ile İlgili Rivâyetlerin Tesbit, Tahlil ve Değerlendirilmesi”

Mustafa Öztoprak, *Cevşen ile İlgili Rivâyetlerin Tesbit, Tahlil ve Değerlendirmesi* başlıklı makalesinde Cevşen-i Kebir duasını, Şîa dünyasında meşhur olup zamanla Ehl-i Sünnet mensuplarının bir kısmı

tarafından da benimsenen bir dua olarak tanıtmıştır. İçinde her birinde 10, bir tanesinde ise 11 isminin bulunduğu 100 maddede toplamda 1001 tane Allah'a nisbet edilen isim geçtiğini belirtmiştir.

Makalede, Şîa dünyasındaki kitaplara ve Türkiye'de Cevşen'e değer veren kaynaklara bakıldığında isnâdın Musa el-Kazım (ö. 183/755), Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/769), Muhammed Bakır (ö. 114/733[?]), Zeynelâbidîn (ö. 94/712), Hz. Hüseyin (ö. 61/680), Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz. Peygamber'dir. Bazı kaynaklar ise Zeynelâbidîn'e kadar isnâdı zikrederken bazıları da Musa Kazım'a kadar zikretmektedir. Ayrıca, Cevşen-i Kebir rivâyetinin, isnâd açısından herhangi bir tenkîde tabi tutulmadığı ifade edilmiştir.

Cevşen-i Kebir duasının Kef'âmî tarafından Hz. Peygamber'in vefatından yaklaşık 868 yıl sonra yazıya geçirdiğini belirten Öztoprak, bu duanın kendisinden rivâyet edildiği Mûsâ el-Kâzım'ın vefat tarihi olarak 183 H. tarihini verdikten sonra rivâyetin yazıya geçiş tarihinin çok sonraları olmasına ve bu süre zarfında herhangi bir kaynakta bu duanın yer almamış olmasına dikkat çekmiştir.

Söz konusu makalede Cevşen-i Kebir duasının nasıl indirildiği ve ne tür fazîletleri olduğuna dair bilgileri paylaşıldıktan sonra Şîa dünyasındaki dua metni ile Türkiye'de kullanılan metin arasında bazı farklılıklar olduğu, bölümler içinde ve bölümler arasında takdim tehirler olduğu örneklerle gösterilmiştir.

Öztoprak, Cevşen-i Kebir duasının Hz. Peygamber'e Uhud Savaşı'nda "Zırhı çıkar, bunu oku." hitabıyla verilmesine atıfta bulunarak rivâyetler incelendiğinde, Allah Rasûlü'nün Uhud savaşında ve sonrasında katıldığı savaşlarda zırh kullandığı ön plana çıktığına, mezkûr rivâyetlerde, Allah Resûlü'nün Hayber'in fethinde *Zâtü'l-fudûl* ve *Sa'diyye* isimli iki zırhı üst üste giymiş, Mekke'nin fethinde örme zırh ve Huneyn savaşında normal bir zırh kullandığı görüldüğüne, vefat etmeden önce de yiyecek karşılığında zırhını bir yahûdî'ye emâneten verdiğinin bildirildiğine dikkat çekerek Uhud Savaşı'ndan sonra da zırh kullanmaya devam eden Hz.

Peygamber'in Cevşen olayını yaşamadığı sonucuna varılabileceğini ifade etmiştir.

Cevşen-i Kebir hakkındaki değerlendirmelere yer verdiği bölümde Öztoprak, Said Nursi'nin bu dua hakkındaki görüşlerini kapsamlı bir şekilde aktararak Said Nursi'nin bu duaya verdiği önemi şu maddeler halinde sıralamaktadır:

- 1- Said Nursi, doğup büyüdüğü bölge Bitlis'in Şîa dünyasına yakın olması hasebiyle Cevşen'i tanımış olabilir. Risâle-i Nur'dan yukarıda naklettiğimiz ifadelerinde Cevşen'i ilhâm yoluyla aldığını belirtse de yaşadığı bölgenin Şîa dünyasına yakınlığının da onu öğrenmede etkisinin olabileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir.
- 2- Said Nursi'nin Cevşen'e değer vermesinin diğer bir sebebinin ise mezhepsel bakışlardan ziyade Şîa-Ehl-i Sünnet birlikteliğini arzu ettiğine işaret vardır. Çünkü o, Şîa dünyasında yaygın olan rivâyetlerden sadece Cevşen'e değil, onun yanında Celcelütiyye'ye de önem vermektedir. Bu durum, onun mezhepleri göz önünde bulundurup aralarında ayırım yapılmasını istemediğini göstermektedir.
- 3- Said Nursi yaşadığı dönem itibariyle imanî konuların müslümanlar açısından önemini düşünmektedir. Çünkü yaşadığı dönem, insanların Kur'ân-ı Kerîm'i bile öğrenmek için gizli hareket ettiği bir noktada Said Nursi'nin toplumun imanının kurtarılması gerektiği düşüncesinin varlığını Risâle-i Nur'dan tesbit etmek mümkündür. Cevşen'de de Allah'ın isimlerinin olması ve Ehl-i Beyt aracılığıyla gelmesi, söz konusu duaları zikretmesine vesîle olmuş görünmektedir.

Öztoprak, gerek Şîa gerek Ehl-i Sünnet açısından Cevşen-i Kebir duasının iki mezhebin de geniş hadîs külliyatları içerisinde yer almadığına dikkat çekmiştir.

Makalede Hz. Peygamber'den gelen rivâyetlere bakıldığında bu kadar uzun bir hadîse rastlanılmadığı, zira Hz. Peygamber'in çok uzun

konuşmayı arzu etmeyen bir metot takip ettiği, O'nun vaazları incelendiğinde çok kısa olduğu hatta Cuma vaazlarının birkaç cümleden meydana geldiği üzerinde durularak İbn Salah'ın (ö.643/1249) hadîs uydurma yollarını anlatırken, uydurulan rivâyetlerin içinde uzun hadîslerin olduğu yönündeki ifadelerine yer verilmiştir.

Makalede ayrıca Cevşen duasında Allah'ın 1001 isminden söz edilirken gerek Ehl-i Sünnet gerek Şîa hadîs kaynaklarından Allah'ın doksan dokuz ismi olduğu yönünde rivâyetler yer alıp Cevşen duasında ifade edildiği gibi bir sayıdan söz edilmediği belirtilmiştir.

Makalenin sonuç kısmında ise Cevşen-i Kebir duasının gerek Ehl-i Sünnet gerek Şîa'nın önemli hadîs kaynaklarında yer almadığı, ilk olarak H. 905 yılında ölen Kef'amî'nin eserinde tesbit edilebildiği, Ehl-i Sünnet kaynaklarında Hz. Peygamber'den Cevşen duası uzunluğunda bir rivâyetin bulunmadığı, Cevşen duasının uzunluğu göz önüne alındığında Hz. Peygamberin kısa ve özlü konuşmaları ile bu durumun uyuşmadığı, Hz. Peygamber'in gerek Uhud gerek diğer savaşlarında zırh giymeyi asla terk etmediği, üstelik Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı'nda yaralandığı, başındaki miğferin yanağını delerek dişini kırdığı, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in şehid edildiği ve Hz. Hasan'ın zehirlendiği gibi konulara dikkat çekilerek bazı tutarsızlıklara işaret edilmiştir.

Son cümle olarak da Cevşen-i Kebir duasının, Allah'ın isimlerini içinde barındıran güzel bir dua olduğuna herhangi bir Müslümanın bir dua olarak onu okuyabileceği ancak Hz. Peygamber'e ait olduğu yönünde hem isnâd hem de metin açısından açık bir delil tesbit edilemediği belirtilmiştir.

3.1.3.5. Cemal Işık, “Şîa ve Sünnî Kaynaklarda Cevşen Duası”

Cemal Işık *Şîa ve Sünnî Kaynaklarda Cevşen Du'ası* adlı makalesinde, Cevşen kelimesinin zırh anlamına geldiğini aktardıktan sonra terim olarak bu kelimenin Ehl-i Beyt tarîkiyle Hz. Peygamber'e isnâd edilip

Cevşen-i Kebir ve Cevşen-i Sagir diye bilinen, metinleri birbirinden farklı iki duanın ortak adı olduğunu belirtmiştir.

Makalede, Cevşen-i Kebir duasının Şîî kaynaklar vâsıtası ile gelmiş ve çok geç dönemlerde Sünnî dünyada şöhret bulduğunu belirten Işık, halkın yoğun ilgisine rağmen Türkiye’de Cevşen üzerinde fazla bir araştırma yapılmadığını, ilk defa Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî’nin, *Mecmûâ’tu’l-Ahzâb* adıyla derlediği dualar arasında Cevşen-i Kebir duasına ve bu duanın senedine de yer vermiş olduğunu, daha sonra Said Nursi’nin eserlerinde bu duanın önemi üzerinde durmuş olduğunu belirtmiştir.

Işık, Said Nursi’nin yazmış olduğu eserlerde özellikle tevhîd konusunda Cevşen duasından ilham almış olduğunu, bu sayede Risâle-i Nûr okuyan büyük bir kitlenin Cevşen’le tanıştığını, fakat okudukları duanın Şîî kaynaklı olduğunu bilmedikleri gibi hem Gümüşhânevî nüshası ile günümüzde basılan nüshalar, hem de Şîî kaynaklı olanla eldeki Cevşen’ler arasında farklılıkların bulunduğunu bilmeyen bir hayli okuyucu olduğunu kaydetmektedir. Işık, kaleme aldığı bu makalede işaret ettiği nüsha farklılıklarını ve nedenlerini ele alacağını ifade etmiştir.

Işık, Cevşen duasının amacı dışında, sadece muska niyeti ile bulundurmanın ve dünyevî maksatlarla okumanın sakıncaları ile ilgili değerlendirmeler yerine Cevşen-i Kebir gibi Allah’ın isim ve sıfatlarını en güzel şekilde anlatan duaların anlamını düşünerek ve dünyevî bir şey beklemeden okumak gerektiğine değinmiştir.

Işık, Saîd Nursi’nin Risâle-i Nûr’da Cevşen-i Kebir duasının Gazzâlî tarafından tefsir ve şerh dildiği bilgisini verdiğini kaydetmektedir.

Sened açısından Cevşen-i Kebir duasını ele aldığı bölümde Işık, duanın senedi hakkında tenkidler yapıldığına; ancak incelendiğinde söz konusu duada geçen isim ve sıfatların Kur’ân’da geçen Esmâ-i Hüsnâ ve Allah için kullanılan ifadelerle aynı olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca senedinin zayıflığının Cevşen duasının kıymetini zedelememesi gerektiğini belirtmiştir.

Makalede hadîs kriterleri açısından yapılan eleştirilere örnek olarak Cevşen’in Sünnî kaynaklarda olmaması, Şîîlerce muteber kabul edilen

Kütüb-ü Erbaa'da bulunmaması, sadece dua mecmûaları gibi ikinci derecede bazı kitaplarda mevcut olması gibi gerekçelerle bu duanın sahîh olmadığı yönündeki iddialara yer verilmiş ve cevap olarak bu itirazın sened tenkidi açısından yapılan teknik bir değerlendirme olduğu, bunun Cevşen-i Kebir'in mâna ve muhtevasına olumsuz bir etkisinin olmasının düşünülemeyeceği ifade edilmiştir. “*Acaba Cevşen'in metninde Kur'ân'a zıt bir şey var mıdır?*” diye sorgulama yapılarak Kur'ân'a zıt olması bir yana, Cevşen-i Kebir duasının doğrudan Kur'ân'dan alınmış bir dua olduğu kaydedilmiştir.

Işık, Cevşen-i Kebir duasının fazîleti hakkındaki aşırı ifadeler konusunda bazı müfrit kişilerin bu duaya kudsiyet kazandırmak için bu türden ifadeler uydurmuş olabileceklerini, ancak bu durumun Cevşen'in doğruluğuna zarar vermeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Cevşen-i Kebir duasının uzun olduğu ve böyle bir metnin rivâyet edilmesinin imkânsız olduğu yönündeki tesbitler için sözlü kültürün hâkim olduğu bir toplumda Kur'ân ve Hz. Peygamber'in diğer sohbetleri ezberlendiği gibi Cevşen duasının da rahatlıkla ezberlenebileceğini söylemektedir.

Cevşen-i Kebir duasının kapsamı hakkında da bilgi veren Işık, Cevşen duasının onarlı yüz hizibe dağılmış 250 isim 750 sıfattan oluştuğunu her bölümün sonunun cehennem ateşinden sığınma ile bittiğini ancak Şîa'da “*el-ğavs*” denilirken Türkiye'deki nüshada “*el-emân*” denildiğini belirtmiştir.

Yukarıdaki değerlendirmelerin ardından makalede Cevşen-i Kebir metninin tahliline geçilmiştir. Bu bölümde Allah hakkında kullanılan ifadeler şekil olarak değerlendirilmiştir. Sonra da Gümüşhânevî'nin *Mecmûatu'l Ahzâb* adlı eserindeki metin ile Abbas el-Kummî (ö.1941)'nin *Mefatîhu'l-Cinân* adlı eserindeki her bölümün metinleri karşılaştırılmış ve metin farklılıkları incelenmiştir.

Makalenin sonuç kısmında on altı madde zikredilmiştir. Bu maddelerden öne çıkanları şunlardır:

1. Yaklaşık 30 hizipte hiçbir farklılık tesbit edilmedi. Bütün farklılıklara rağmen zikirlerin anlamında –genel itibariyle- zıtlık tesbit edilmemiştir.
2. Arapça gramer açısından bir kısım yanlışlıklar tesbit edildi; Sünnî kaynakta قُرْبُ fiili لِ harfi ile gelirken Şîî kaynakta مِنْ harfiyle gelmiştir. Arapça gramerine uygun olan Şîî nüshasıdır.

3.1.3.6. Bazı Akademik Çalışmalardaki Dolaylı Değerlendirmeler

Doğrudan Cevşen-i Kebir hakkında yazılmış olan zikri geçen makalelere ek olarak başka konularda yapılan akademik çalışmalarda da Cevşen-i Kebir duası hakkında değerlendirmelere rastlamaktayız. Bu hususta iki örneğe temas etmek istiyoruz.

Ramazan Biçer, farklı açılarla kusurlu olduğunu ortaya koyduğumuz doktora tezinde Cevşen-i Kebir duasının Esmâ-i Hüsnâ ile alakalı günümüze kadar ulaşan eserlerin başında geldiğini iddia etmiş ve bin kadar ilahî ismi ihitiva eden ilk klasik eser olarak değerlendirilebileceğini söylemiştir.⁴¹¹

Ahmed Bedir ise bir makalesinde Cevşen-i Kebir hakkındaki olumlu değerlendirmeleri özetleyen mahiyette şunları ifade etmiştir:

“Durum böyle olunca, Evlad’ı Resul üzerinde dönen siyasî kavga, onların hiçbir günahı olmadan, onlardan rivâyet edilen hadîslere, araya bir şey idrâc edilir korkusuyla, şüphe ile bakılmayı netice vermiştir. Sonuçta nice hakikatler, Şîî hadîs kulliyatında, nice hakikatler de Sunni hadîs külliyatında birbirinden habersiz, asırları aşarak günümüze kadar gelmiş ve gün yüzüne çıkmak için araştırmacıların bu konudaki himmetini beklemektedirler. Bunun en güzel örneklerinden biri de Cevşen duasıdır. Hem Sünnî hem de Şîî kaynaklarda yer alan ve Kutsî hadîs türünde ve Musa el-Kazım, Cafer es-Sadık, Muhammed el-Bakır, Zeynelâbidîn, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali tarîkiyle Hz. Peygamber’e (s.a.v.) isnat edilen Cevşenu’l-Kebir duasını, Şîî âlim İbrahim b. Ali el-Kef’ami (900?/1494-95), el-Beledü’l-Emin ve’d-Dir’u’l-Hasîn adlı kitabında kaydetmiş ve nereden aldığı da belirtmemiştir (el-Kef’ami, 1997:544-558). Sünnî âlimlerden, İmam Gazali (505/1111) Cevşen’e şerh yazmış ve onu hiç tenkit etmemiştir. Ziyauddin Gümüshanevi (1308-9/1893) ise Mecmuatu’l-Ahzab adlı dua kitabına kaydetmiştir. Cevşenu’l-Kebir,

⁴¹¹ Ramazan Biçer, **Ebû Bekir İbnü’l-Arabî ve el-Emedü’l-Aksâ Adlı Eseri**, s.58-59.

bazı bölümleri âyet ve hadîslerde yer alan, bazı bölümleri ise Allah'a nisbetinde bir sakınca bulunmayan isim ve cümlelerden oluşan hazin ve içerikli bir münacat ve niyazdır (Toprak, 1993:VII, 463). Ancak bu duanın kaynağını araştıran yazarlar onun, ne Sünnî ne de Şîî temel hadîs kitaplarında yer alması dolayısıyla, kutsî bir hadîs olmaktan çok bir dua olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hadîs disiplini açısından, Sünnî hadîs kriterlerine uymasa bile, gözden kaçmış faydalı bir kutsî hadîs olmadığı yöndeki yorumlar, şüpheyi henüz üzerinden kaldırmış değildir.”⁴¹²

Ahmet Bedir'in de ifade ettiği gibi Cevşen-i Kebir duasının kaynak bakımından değerlendirmelerinde, Şîa ve Ehl-i Sünnet arasındaki husûmet ön plana çıkarılarak Cevşen-i Kebir duasının Sünnî hadîs literatüründe yer almaması bu husûmet çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir. Bu husuta Ehl-i Sünnet'in diğer mezheplerden rivâyet konusundaki görüşlerine değinmenin gerektiğini düşünmekteyiz.

Öncelikle şunu ifade edelim ki Ahmet Bedir'inde işaret ettiği gibi Cevşen-i Kebir duasının Şîa hadîs literatüründe ortaya çıktığı dönem hicri dokuzuncu yüzyılın sonlarına denk gelmemektedir. Bu haliyle Cevşen-i Kebir temel Şîî hadîs literatüründe dahi yer almazken, Ehl-i Sünnet'in böyle bir rivâyete mesâfeli yaklaştığını düşünmek akl-ı selîm ile bağdaşacak bir durum değildir. Ayrıca Gazzâlî'nin Cevşen-i Kebir duasına şerh yazmış olduğuna dair iddia mesnetsizdir. *Mecmûâtu'l-Ahzâb*'ta Gazzâlî'ye nisbet edilen şerhler *Celcelûtiyye* ve *Cünnetü'l-Esmâ* şerhleridir.

Ehl-i Sünnet'in farklı mezheplerden hadîs rivâyet anlayışını ortaya koymak adına İbn Hacer el-Askalânî, Sahîh-i Buhârî'ye giriş niteliğinde kaleme aldığı *Hedyu's-Sârî* adlı eserinde Buhârî'nin kendisinden rivâyette bulunup farklı sebeplerle tenkîd edilmiş râvîler konusunu ele aldığı başlık altında şunları ifade etmiştir:

“Bu konuya girmeden önce her musannif şunu bilmelidir ki Buhârî kendisinden rivâyette bulunduğu kişiler konusunda hâfıza kuvveti, dalgınlık ve unutkanlıktan uzak olmayı temel prensip yapmıştır.”⁴¹³

“Bid'at'in biri fisk diğeri küfür olarak değerlendirilen iki türü vardır. Bir bid'atin tekfîre gerekçe olarak gösterilebilmesi için tüm ümmetin

⁴¹² Ahmet Bedir, “Ahmed b. İsa b. Muhammed el-Alevî”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Yıl: 2014, Sayı: 70, 171.

⁴¹³ İbn Hacer, **Hedyu's-Sârî**, Dâru Tayba, Riyad, 2005, II, 1002.0

üzerinde ittifak ettiği kâideler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Rafizîler'in aşırı kesiminin Allah'ın Hz. Ali'ye yahut başkalarına hulûl ettiği, Hz. Ali'nin kıyâmet öncesi yeryüzüne tekrar ineceğine iman etmeleri vb. iddialar buna örnek olarak verilebilir. Sahîh-i Buhârî'de bu tip küfür olarak değerlendirilecek bid'at ehli kimselerin rivâyetleri asla bulunmamaktadır. Ancak Hâricîler ve râfizî olup zikredilen aşırılıklardan uzak olanlar gibi zâhiren Ehl-i Sünnet'in usûllerine aykırı ancak tevili mümkün görüşleri benimseyenlerden ibâdet ve dindârlığı ile tanınan, yalancılıktan sakınması ve mertliğiyle bilinen râvîlerin rivâyetlerinin kabulü konusunda Ehl-i Sünnet ihtilâf etmiştir.”⁴¹⁴

Bu ifadelerden Ehl-i Sünnet âlimlerinin hadîs rivâyet etme konusunda mezhepsel bir taassub göstermeyip ortaya koydukları temel prensipler çerçevesinde kişileri değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak farklı görüş ve mezhepten kişilerden de rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Hatta bu kişiler arasında Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e buğz besleyen isimler de olmuştur. Ca'fer b. Süleyman ed-Daba'î bu isimlerden biridir. Yahya b. Ma'în, onun güvenilir olduğunu belirtmiştir. Zehebî ise onun Şîa'nın güvenilir, takvâ sahibi şahsiyetlerinden biri olduğunu kaydetmektedir. Buhârî *Edebu'l-Müfred* adlı eserinde ondan hadîs rivâyet etmiştir. Aynı şekilde Tirmizî, Nesâî ve İmam Ahmed b. Hanbel de onun rivâyetlerini eserlerine almıştır. Süleyman b. Kırım ed-Dab'î ise aşırılıkları olan bir “râfizî” olduğu bilindiği halde kendisi Müslim'in râvîlerindedir. Buhârî onunla şâhid göstermiştir. Diğer hadîs âlimleri de ondan nakillerde bulunmuşlardır. İşte bu ve benzeri örnekler Ehl-i Sünnet hadîs âlimlerinin rivâyet konusunda ortaya koydukları şartları taşıyan kimselerden bid'at ehli de olsalar rivâyette bulunmaktan geri durmamışlardır.⁴¹⁵

⁴¹⁴ İbn Hacer, **a.g.e.**, II, 1003-1004. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Serdar Demirel, **Ehl-i Sünnet ile İmâmiye Şîası Arası Karşılaştırmalı Hadîs İlimleri**, Karınca&Polen Yayınları, İstanbul, 2014, s.167-185.

⁴¹⁵ Serdar Demirel, **Ehl-i Sünnet ile İmâmiye Şîası Arası Karşılaştırmalı Hadîs İlimleri**, s.179, 181-182; Sünnî literatürde Bid'at ehli görülüp kendisinden rivâyette bulunulan râvîler için bkz. Emîr es-San'ânî, **Semerâtu'n-Nazar fî İlmi'l-Eser**, Dâru'l-Âsime, Riyad, 2011, s.84-91; Serdar Demirel, **a.g.e.**, s.180-184.

3.2. CEVŞEN-İ KEBİR DUASININ SENED, KISSA VE METİN İNCELEMESİ

Araştırmamızın bu bölümünde Cevşen-i Kebir duası, ulaşabildiğimiz senedleri, hakkındaki kıssa ile metninin içeriği ilgili temel İslâmî ilimlerden yararlanarak incelenecektir.

Hz. Peygamber'e isnâd edilmesi dolayısıyla Cevşen-i Kebir duası isnâdı ve râvîleri bakımından yapılacak incelemede hadîs ilimlerinden yararlanılacaktır. Ayrıca indirilişi Hz. Peygamber'in hayatında yaşanan olaylarla alakalı olması açısından siyer ilmine başvurulacaktır. Söz konusu duanın Hz. Ali üzerinden nakledilmesi göz önüne alınarak Ehl-i Beyt hakkındaki gizli ilimler yönündeki Şîler ile özdeşleşmiş iddialar da ele alınacaktır.

Metin değerlendirmesinde ise karakteristik olarak Allah'a nisbet edilen isim ve vasıflardan oluşan ve bu yönüyle şöhret olmuş olması bakımından Cevşen-i Kebir duası hakkında Allah'ın isimlerinin belirlenmesi konusunda farklı mezheb ve ekollerin ortaya koydukları temel prensipler göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılacaktır. Bu bağlamda Allah'a bir münacat olması ve içerisinde Allah'a farklı isim ve vasıflarla seslenilmesi dolayısıyla "Allah'ın isimlerinde "ilhâd etme" ile "duada haddi aşma" mefhumları bağlamında Cevşen-i Kebir kritik edilecektir. Ayrıca dua metni Arapça belâgat, nahiv ve sarf ilimleri göz önüne alınarak üslûb ve gramer açısından da tahlîl edilmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Sened İncelemesi

Bir hadîs ıstılâhı olarak sened, biri diğerinden almak ve nakletmek şartıyla hadîsi rivâyet eden kişilerin Hz. Peygamber'e kadar sıralandığı bölüme denir. Sened adı verilen râvîler zincirini belirtmeye ise "isnâd" denilmektedir. Ancak günümüzde bu iki terim aynı anlamda kullanılmaktadır.⁴¹⁶ Isnâd İslâm ümmetinin en önemli özelliklerinden biri

⁴¹⁶ İsmail Lütfi Çakan, **Hadîs Usûlü**, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 2013, s.29

olup hem rivâyet hem de dirâyet ilimlerinin tahsîlinde temel vazifesi görmektedir.⁴¹⁷

Sened, rivâyet edilen hadîsin sıhhatini kontrol edebilmek için son derece önemlidir.

Sened tenkîdi ise hadîsi bize nakleden râvîlerin güvenilirliği üzerine yapılan derin bir incelemeyi içerir. Herhangi bir haberin doğruluğu, aktarılan metinden önce o haberi nakleden kaynağın güvenilirliğine bağlıdır. Zira metni bize ulaştıran râvîlerin incelenmesi ve güvenilir olduklarının tesbiti metne olan güveni arttıracaktır. Ayrıca sened tenkîdi hadîs ilimlerinin, hadîs ıstılahlarına yönelik teorik bilgilerin uygulama sahası bulmasına olanak sağlamaktadır.⁴¹⁸

Cevşen-i Kebir duasına dair biri Kef'amî'nin diğeri Gümüşhânevî'nin eserinde olmak üzere doğrudan iki sened bulunmaktadır.⁴¹⁹ Bu iki senede ek olarak İbn Tâvûs'un *Muhecu'd-Da'avât* adlı eserinde yer alan Cevşen-i Sağır duası hakkında Ebû Talib b. Receb'in dedesi Takiyyudîn b. Dâvûd el- Hillî'nin kitapları arasında bulunduğunu söylediği başka bir sened ile duanın indirilişi ve fazîleti hakkında başka bir kıssa bulunduğunu ifade eder. Ebû Talib b. Receb bu sened ve fazîletlerin Cevşen-i Sağır hakkında olduğunu söylemektedir.⁴²⁰ Ancak Meclîsî, bu sened ve fazîletlerin, açıklamadığı bazı karineler sebebiyle Cevşen-i Kebir'e ait olduğunu kabul etmektedir. Meclîsî'nin temel hareket noktası Kef'amî'nin Cevşen-i Kebir için zikrettiği kısya ve fazîletin Ebû Talib b. Receb'in bulunduğunu söylediği kıssaya benzer olmasıdır.⁴²¹

Ülkemizdeki Cevşen-i Kebir hakkındaki çalışmalarda genel olarak - büyük ihtimalle fark etmeden -Meclîsî'nin bu kanaati esas alınarak Cevşen-i Kebir'in senedi Mûsâ el-Kâzım'dan başlatılmıştır. Oysa bu bilgi Meclîsî'nin, sadece kıssaların benzerliğinden hareketle vardığı ilmî

⁴¹⁷Abdulfettâh Ebû Ğudde, **Lemehât min Târîhi's-Sünne ve Ulûmi'l-Hadîs**, Mektebu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrut, 1984, s.6.

⁴¹⁸ Halil İbrahim Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, Elif Yayınları, İstanbul, 2015, s.23-25

⁴¹⁹ Kef'amî, **el-Misbah**, s.362; Gümüşhânevî, **Mecmûâtu'Ahzâb**, Muhyiddin el-Arabî, 231

⁴²⁰ İbn Tâvûs, **Muhecu'd-Da'avât**, s.280.

⁴²¹ Meclîsî, **Bihâru'l-Envâr**, LXXVII, 431.

dayanaktan yoksun bir kanaattinden ibârettir. Ancak yaygınlığı sebebiyle araştırma kapsamında bu sened de irdelenecektir.

3.2.1.1. Ebû Tâlib b. Receb'in Naklettiği Sened

Yaptığımız araştırma kapsamında Ebû Tâlib b. Receb'in doğum ve vefat tarihine dair bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak kendisi müteahhir dönem fıkıh âlimleri arasında değerlendirilmektedir.⁴²² Dedesi olduğunu söylediği Saîd Takıyyuddîn el-Hasen b. Dâvûd el-Hillî, Şîh "ricâl ilmi" alanında eser vermiş şîh bir âlimdir.⁴²³ Hicri 647 doğumlu olup vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber hicrî 707 yılında hayatta olduğu anlaşılan İbn Dâvûd el-Hillî, *Muhecu'd-Da'avât*'ı telif eden İbn Tâvus'un talebelerindedir.⁴²⁴ Buradan hareketle torun Ebû Tâlib b. Receb en yakın ihtimalle hicrî sekizinci asırda yaşamış bir kişi olarak değerlendirilebilir.

Ebû Tâlib b. Receb, İbn Tavûs'un *Muhecu'd-Da'avât* adlı eserinde Mûsa el-Kâzım'a ait olduğunu söylediği Cevşen duası hakkında -bu dua günümüzde Cevşen-i Sağır olarak bilinmektedir- dedesinin kitapları arasında başka bir rivâyet ve kıssa bulduğunu söylemektedir. Ebû Tâlib b. Receb, bulduğu rivâyetin, isnâdın baş tarafını hazfettiğini söyleyerek Musâ el-Kazım'dan itibâren babası, Ca'fer es-Sâdık, babası, dedesi, Hz. Hüseyin, Hz. Ali tarîkiyle Hz. Peygamber'e isnâd edildiğini söylemektedir.⁴²⁵

Ebu Tâlib b. Receb'in nakli, hadîs alma yollarından biri olan "vicâde" kavramı içerisinde değerlendirilmesi gereken bir durumdur. "Vicâde" bir kimsenin yazma bir risâle ya da herhangi bir kitap bulmasına denir.⁴²⁶ Bir kişinin, birinin hattıyla yazılmış içerisinde birtakım hadîslerin rivâyet edildiği bir kitap bulması buna örnek verilebilir. Bu durumda bulan kişi falanın hattıyla ya da falancanın kitabında buldum şeklinde bir üslûb ile

⁴²² Seyyid Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-Şîa*, Dâru'l-Maârif, Beyrut, 1983, II, 366.

⁴²³ Mîrzâ Abdullah Efendi el-İsbehânî, *Riyâdu'l-Ulemâ ve Hiyâdu'l-Fudalâ*, Matbaatu'l-Hiyâm, Kum, 1401 H., I, 254-258.

⁴²⁴ Lecnetu Müesseseti'l-İmam es-Sâdık, *Mevsûatu Tabkâti'l-Fukahâ*, nşr. Müessesetu'l-İmâm es-Sâdık, 1419 H., VIII, 69-71; Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-Şîa*, V, 189.

⁴²⁵ İbnTâvus, *Muhecu'd-Da'avât*, s.276.

⁴²⁶ İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Usûlü*, s.55-56.

sened ve metini zikrederek bulduğu hadîsleri aktarabilir.⁴²⁷ Bu tür hadîs aktarımı Nevevî'nin ifadesiyle mürsel rivâyet olarak değerlendirilmektedir. Hadîs âlimlerinin çoğunluğu ve Malikî fıkıh âlimleri vicâde ile amel etmenin câiz olmadığı görüşünü benimsemektedirler. İmam Şafîî ve önemli talebelerinden bazıları tarafından bunun câiz görüldüğü aktarılmaktadır. Hatta güvenilirlik konusunda herhangi bir sıkıntı olmadığı durumda bazı Şâfiî mezhebi muhakkikleri vicâde ile amelin zorunlu olduğunu savunmaktadırlar.⁴²⁸ Bununla beraber İmam Şâfiî tâbîinden birinin sahâbî adını zikretmeden bir hadîsi doğrudan Hz. Peygamber'e isnâd ederek rivâyet ettiği mürsel hadîsi delil ve hüccet olarak kabul etmemektedir.⁴²⁹ Şîî âlimlerin cumhûru da vicâde ile amel edilmesinin câiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir.⁴³⁰

Ebû Tâlib b. Receb'in, var olduğunu söylediği senedin Mûsa el-Kâzım'a kadar olan kısmını hafzetmiş olması vicâde anlayışına aykırı bir davranıştır. Onun bu davranışı; senedi bulunduğu kitabın kime ait olduğunun, senede yer alan ravîlerin kimlerden oluştuğunun meçhûl kalmasına sebebiyet vermiştir. Hicri 183 yılında vefat eden Mûsa el-Kazım ile 8. asırda yaşadığı tahmin edilen Ebû Tâlib b. Receb arasındaki belirsizlik ve kopukluk bu isnâdı değersiz kılmaktadır.

Ayrıca Şîî hadîs tarihi açısından normal hadîs rivâyeti Ca'fer-i Sadık döneminden sonra başlamıştır.⁴³¹ Şîî hadîs kaynaklarında yer alan rivâyetler genel olarak Ca'fer es-Sâdık'a isnâd edilmektedir. Bazı istisnalar dışında onunla Hz. Peygamber arasından çoğu kez isnâd zikredilmemektedir.⁴³² Ca'fer es-Sadık'tan yaklaşık dört bin şahsın ilim naklettiği ve meşhur talebelerinin dört yüz eser telif edip bu eserlere dört yüz asıl adı verdikleri aktarılmaktadır.⁴³³ Esas olarak ise on ikinci imamın gaybetinden sonra, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kapsamlı hadîs mecmualarına

⁴²⁷ Serdar Demirel, **Karşılaştırmalı Hadîs İlimleri**, s.268-269.

⁴²⁸ Nevevî, **İrşâdu Tullâbi'l-Hakâik**, Matbaatu's-Salâh, Dimaşk, 1992, s.141-142

⁴²⁹ Nevevî, **a.g.e.**, s.82; Selahattin Polat, **Mürsel Hadîsler ve Delil Olma Yönünden Değeri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s.119.

⁴³⁰ Serdar Demirel, **Karşılaştırmalı Hadîs İlimleri**, s.267.

⁴³¹ Bekir Kuzudişli, **Şîa ve Hadîs**, s.183.

⁴³² Kuzudişli, **a.g.e.**, s.57.

⁴³³ Kuzudişli, **a.g.e.**, s.188.

ihtiyaç duyularak Şîa'da meşhur dört hadîs kitabı vücuda getirilmeye başlanmıştır.⁴³⁴

Tüm bu hadîs çalışmaları içerisinde Ebû Tâlib b. Receb'in iddia ettiği türden bir rivâyetin varlığı tesbit edilemediği gibi Şîi literatürde böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Cevşen adı taşıyan ve hakkında tarifi mümkün olmayan sevâblar bulunan bir duanın Ebû Talib b. Receb'e kadar gizli kalmış olması, Şîi hadîs edebiyatı açısından açıklanması güç bir konudur.

Bahsi geçen hususlar bütüncül olarak değerlendirildiğinde Ebû Tâlib b. Receb'in aktardığı sened gerek Ehl-i Sünnet gerek Şîa hadîs usûlü açısından herhangi bir delil değeri taşımamaktadır.

3.2.1.2 Kef 'amî'nin Naklettiği Sened

Gerek Şîi âlimlerin konu hakkındaki görüşleri gerekse muteber Şîi dua mecmualarına yönelik yaptığımız araştırma sonucunda Cevşen-i Kebir duası için ulaşabildiğimiz ilk kaynak Kef'âmî'dir.⁴³⁵ Kef'amî, İmamiyye Şîası içinde muteber bir ilim adamı olup şair ve edebiyatçı kimliği ile öne çıkmaktadır. Hicrî 905 yılında ölmüştür.⁴³⁶

Ehl-i Sünnet açısından Kef'amî, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'e düşmanlık ile karakterize edilen aşırı râfizî bir anlayışa sahiptir.⁴³⁷ Zira "Kureyş'in İki Putu" adıyla anılan, "*Ey Allah'im! Kureyş'in iki putuna, iki şeytanına, iki tağütuna, o ikisinin kızlarına lanet et! Onlar ki senin nimetlerini yediler ve sonra onları inkar ettiler. Senin emrine muhâlefet ettiler. Senin vahyini inkâr ettiler. Peygamberine isyan ettiler. Dinini ters yüz ettiler. Kitabını tahrif ettiler...*" diye başlayıp son olarak o ikisine destek verenlere, uyanlara da lanet edildikten sonra dört kere "*Ey Allah'im onlara öyle bir azab et ki Cehennem'dekiler o azaba uğramamak için yardım*

⁴³⁴ İbrahim Kutluay, **İmâmiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dîl**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012, s.127.

⁴³⁵ Meclisî, **Bihâru'l-Envâr**, LXXVII, 430; Abbâs el-Kummî, **Mefâtihu'l-Cinân**, Mektebetu'l-Fakîh, Kuveyt, 2004, s.145.

⁴³⁶ Hayreddîn ez-Zirikî, **el-A'lâm**, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 2002, I, 53; el-Mîrzâ Abdullah Efendi el-İsbehânî, **Riyâdu'l-Ulemâ ve Hiyâdu'l-Fudalâ**, I, 20-21.

⁴³⁷ Rafizîlik için ayrıca bkz. Emîr es-San'anî, **Semerâtu'n-Nazar**, s.39.

istesin” denilmesi gerektiği söylenerek biten duayı kitabına almakta herhangi bir beis görmemiştir. Hem rafizî bakış açısı ile hem de Şîa içerisindeki şerhler göz önüne alındığında bu duada kastedilenlerin Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ile Hz. Peygamberin hanımları olan ikisinin kızları Hz. Aişe ve Hz. Hafsâ olduğu aşikârdır. Kef’amî bu duayı Hz. Ali’nin kunut duası olarak nakletmektedir.⁴³⁸

Ehl-i Sünnet’in dışında kalan i’tkâdî mezheplerin mensupları, Ehl-i Sünnet tarafından “bid’at ehli” olarak değerlendirilmektedir. Ehl-i Sünnet açısından bid’at ehli olup bid’at mezhebinin propagandasını yapan bir râvînin hadîsi reddedilir.⁴³⁹ Zehebî bid’ati küçük ve büyük alarak ikiye ayırıp Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer’e hakarete varan aşırı rafizîliği en büyük bid’ate örnek olarak vermiştir. Bu tür bid’at içinde olan birinden nakilde bulunma hususunda ise “*Aşırı râfizî olup doğru sözlü, güvenilir biri bilmiyorum. Bilakis yalan onların şiarı olmuştur. Takiyye ve nifâk ise örtüleridir. Hali böyle olan birinin nakli nasıl kabul edilebilir. Hâşâ ve Kellâ.*” ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁴⁰

Kef’amî’nin, yazdığı eserler ile râfizî düşüncelerin yayılmasına hizmet eden bir kişilik olduğu ortadadır. Dolayısıyla onun rivâyetlerinin Ehl-i Sünnet hadîs usûlü içerisinde kabul görmesi asla mümkün değildir.

Kef’amî, Cevşen-i Kebir duasını *el-Beledü’l-Emîn* adlı eserinden herhangi bir kıssa ve fazilet zikretmeksizin “*Hz. Peygamber’den rivâyet edilmiştir.*” diyerek nakletmektedir.⁴⁴¹ *el-Misbah* adlı eserinde ise “*Zeynelabidîn’den babası ve dedesi tarikiyle Hz. Peygamber’den rivâyet edilmektedir.*” diyerek aktarmaktadır. Bu eserinde ayrıca bu duanın fazîleti ve nasıl indirildiğine ait bir kıssa aktarmıştır.⁴⁴² Bu kıssa içerik itibariyle Ebû Tâlib b. Receb’in aktardığı kıssanın özeti mâhiyetindedir. Ancak Ebû Talib b. Receb’in naklettiği kıssada dua Uhud Harbi öncesinde indirildiği

⁴³⁸ Kef’amî, *el-Beledü’l-Emîn*, s.646-647. Bu dua hakkında bilgi için bkz. Abdumelik b. Abdurrahman eş-Şâfi’î, *Mevkifu’s-Şîa min Bâkî Firaki’l-Müslimîn*, Mektebetu’r-Rıdvân, Mısır, 2005, s.94-104.

⁴³⁹ Halil İbrahim Kutlay, *Hadiste Sened Tenkidi*, s.162, 165.

⁴⁴⁰ Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, I, 118.

⁴⁴¹ Kef’amî *el-Beledü’l-Emîn*, s.544-558.

⁴⁴² Kef’amî, *el-Misbâh*, s.362.

belirtilirken Kef'amî'nin Cevşen-i Kebir için naklettiği kıssada duanın Hz. Peygamber'in gazvelerinden bir gazvede indirildiği söylenmektedir. İki kıssada da Hz. Cebrâil, Hz. Peygamber'den zırhını çıkarmasını istemektedir. Ayrıca Kef'amî'nin naklettiği kıssada Hz. Hüseyin'in ağzından Cevşen-i Kebir için "bin isim" adını taşıdığı ve içinde İsm-i A'zam olduğu ifade edilmektedir. Ancak Ebû Talib b. Receb'in *Muhecû'd-Daavât* adlı eserdeki Cevşen-i Sağır olarak bilinen Cevşen duasına ait olduğunu söylediği kıssada bu türden ifadeler yer almamaktadır.⁴⁴³

Hicrî 868 yılında telif ettiği *el-Beledü'l Emîn* adlı eserinde Kef'amî'nin herhangi bir kıssa ve fazîlet zikretmeden Cevşen-i Kebir duasını nakletmekle beraber hicrî 895 yılında yazdığı *el-Misbah* adlı eserinde Cevşen-i Kebir duası hakkında Ebû Tâlib b. Receb'in naklettiği kıssanın özeti niteleğinde bir bölüme yer vermesi ve kendisinden önce Cevşen-i Kebir hakkında herhangi bilgi olmamasını göz önüne alarak Kef'amî'nin Ebû Tâlib b. Receb'in vicâde yoluyla naklettiği kıssayı özetleyip Cevşen-i Kebir'in metnine uygun eklemeler yaparak kitabına almış olduğunu değerlendirmekteyiz.⁴⁴⁴

Kef'amî'nin Cevşen-i Kebir duası için "rivâyet edilmektedir" diyerek isnâdı doğrudan Zeynelâbidîn'den rivâyet ediliyor şeklinde ifade etmesi hem rivâyetin güvenilir olmadığına hem de rivâyetin mürsel olduğu yönündeki değerlendirmeleri de beraberinde getirmektedir.

Ehl-i Sünnet hadîs usûlüne göre tabînden bir âlimin hadîsi aldığı sahabenin adını zikretmeyip hadîsi doğrudan Hz. Peygamber'e isnâd ettiği rivâyete mürsel denir. Hadîs âlimlerinin cumhûru ve birçok usûl ve fıkıh âlimi, mürsel rivâyeti zayıf ve merdûd olarak değerlendirmektedir. Ancak tabînin büyüklerinin mürsellerine biraz daha müsamaha ile bakılmıştır. İ Şîa'da ise mürsel rivâyet, senetten düşen bir kişi yahut daha fazla kişi olsa da râvî, hadîsi kendisinden aldığı kişiyi bilerek yahut bilmeyerek anmamış olsa yahut rivâyet edene yetişememiş olsa da ma'sûm imamdan yapılan

⁴⁴³ Söz konusu farklılıklar için krş. Kef'amî, *el-Misbâh*, s.362; İbn Tâvus, *Muhecû'd-Da'avât*, s.276.

⁴⁴⁴ Telif tarihleri için bkz. Resûl Ca'feriyân, "Şîa'da Dua Edebiyatı", *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.227.

bütün rivâyetleri kapsamaktadır. Şîa'da bazı âlimler isnâdın ma'sûm imama kadar ulaştığı kesin ise böyle bir rivâyeti kabul ederken bazıları yalnız güvenilir râvîlerden nakilde bulunduğu bilinen kimselerin mürsel rivâyetlerini kabul ederken bazıları da mutlak olarak mürsel hadîsi kabul etmektedirler.⁴⁴⁵

Kef'âmî'nin hicrî 905 yılında Zeynelâbidîn'in ise hicrî 94 yılında vefat ettikleri göz önüne alındığında böyle kopuk bir isnâdın gerek Şîî gerek Sünnî hadîs usûlü açısından herhangi bir kıymet taşıması düşünülemez. Kaldı ki yukarıda ilgili başlık altından da belirtildiği gibi Şîî kaynaklardaki Cevşen-i Kebir hakkındaki değerlendirmelerde bu yöndedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Ebû Talib b. Receb'den başka hiçbir kişi Hz. Peygamber'e Cevşen adında bir dua isnâd etmemiştir. İbn Tâvus kitabına aldığı Cevşen duası Mûsâ el-Kâzım'a ait bir duadır. Cevşen-i Kebir muhtevastaki bir duanın başta dua literatürüne katkılarıyla bilinen Şeyh Tusî (ö. 460 H.) ve İbn Tavûs gibi meşhur Şîî âlimlerin gözünden kaçmış olduğu düşüncesi ilmen desteklenmesi güç bir iddia olduğu kanaatindeyiz.⁴⁴⁶

3.2.1.3. Ali Emîrî Kütüphanesi Nüshası

İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîri Koleksiyonu'nda hicrî 1116 istinsah tarihli ve 34 Ae Arabi 1991 arşiv numaralı nüshada Cevşen-i Kebir duası Hz. Peygamber'den rivâyet edilen kadri ve burhanı yüce olan Hırzu Cevşen adı ile yer almaktadır. Bu nüshada isnâd olarak "*Bazı ârifler bize dedesi Hz. Ali'den nakletti*" şeklinde bir ifade yer almaktadır. Kimin kimden hangi tarikle rivayette bulunduğu bilinmeyen böyle bir isnâd ilmi değerden yoksundur.

⁴⁴⁵ Serdar Demirel, **Karşılaştırmalı Hadîs İlimleri**, s.226-230.

⁴⁴⁶ Şeyh Tûsî ve İbn Tavûs'un Şîî dua literatürü açısından değerlendirilmesi için bkz. Resûl Ca'feriyân, "Şîa'da Dua Edebiyatı", **İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s.202-226.

3.2.1.4. Gümüşhânevî'nin Naklettiği Sened

Ülkemizde Cevşen-i Kebir duası ile ilgili çalışmalarda başta Said Nursi olmak üzere kaynak olarak Gümüşhânevî'nin üç cilt olarak basılan *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eseri gösterilmektedir. Cevşen-i Kebir duasının bu üç ciltten Muhyiddîn el-Arabî cildinde yer aldığını belirtmiştik.

Kaynak metodolojisi adına Gümüşhânevî'nin, *Mecmûâtu'l-Ahzâb*'da yer alan dua ve hadîsler hakkındaki kanaatinin ne olduğunun ortaya konulması gerektiğini düşünmekteyiz. Zira Cevşen-i Kebir duası hakkındaki değerlendirmelerde Gümüşhânevî'nin bu duayı kendi eserine koymuş olmasının bu duanın makbûliyeti lehine kuvvetli bir dayanak olarak ortaya koyulduğu görülmektedir.

Mecmûâtu'l-Ahzâb eserinin üç cildinin de baş tarafında yer alan "Tenbîhât" bölümünün konuyu aydınlatıcı bir nitelik taşıdığını düşünmekteyiz. Zira Gümüşhânevî kitabının bu kısmında Hizb-i Gavs-i Geylânî, Mevleviyye, Bedeviyye, Rufâiyye, Desûkiyye, Kübreviyye, Ekberiyye, Halvetiyye, Celvetiyye, Beyûmiyye, Sa'diyye, Gazzâliyye, Melâmiyye, Çiştîyye, Sühreverdiyye, Hamzaviyye, Şa'bâniyye, Gülşeniyye, Sünbûliyye, Haddâdiyye, Şibliyye, Cüneydiyye, Uşşâkiyye gibi ve bazı Ahzâb-ı Rufâiyye ve Gavsîyye, Şâzeliyye ve Kasîde-i Celcelutiyye'de bulunan Süryânî lisanı üzere olduğunu söylediği Allah'a nisbet edilen isimlerin ancak, eğer bu büyük pîrlere zâhir ve sâdir olduğu kesin bir şekilde bilindikten ve de bu isimlerin hepsinin anlamlarına vakıf olmak kaydıyla okunmasına cevâz verildiğini, aksi takdirde bu isimlerin kullanılmasının câiz olmadığını ifade etmektedir. Buna gerekçe olarak ise geçmiş milletlerin dillerinde olan kitaplar ve duaların mensuh olduğunu ve okunmalarının nehyedildiğini belirtmiştir. Gümüşhânevî'nin bu ifadeleri onun, eserine almış olduğu duaların sıhhat ve sübutu konusunda herhangi bir güvence vermediği ve konuyla ilgili araştırmayı okuyucuya havale ettiği, kendisinin sadece bir tasnif ve derlemede bulunduğu işaret etmektedir. O halde Cevşen-i Kebir duasının *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserde yer alması bu duanın lehine bir durum olarak öne sürülmesi geçersiz bir argümandır.

Gümüşhânevî'nin ilmî ve manevî karizmasından yaralanarak Cevşen-i Kebir'e yönelik itirazlara cevap vermeye çalışan bazı akademisyenlerin zikri geçen tenbihât bölümünden haberleri olmadığı izlenimi veren tutumları akademik araştırmacılık adına bir eksikliklerdir. Abdullah Aydınli'nin dışındaki araştırmacıların Gümüşhânevî'nin aktardığı senede yer vermemiş olmaları da esas itibariyle *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserin yeteri kadar incelenmediğinin önemli bir göstergesidir.

Gümüşhânevî'nin eserinde yer alan senede gelecek olursak karşımıza Cevşen-i Kebir duasının “*Babam bana Ümâme'den rivâyet etti; o Ca'fer b. Muhammed es-Sâdik'tan, o da babasından; o da Hz. Hüseyin'den; o Hz. Ali'den; Hz. Ali de Hz. Peygamberden nakletti*” şeklinde anane ile verilmiş bir sened yer almaktadır. Yani hadîsi rivâyet edenin babasının bu hadîsi doğrudan Ümâme'den duyup duymadığı hatta aynı asırda yaşayıp yaşamadıkları hakkında herhangi bir bilgi vermemekte olup buna ek olarak Ümâme'ninde bu hadîsi Ca'fer es-Sâdik'tan işitip işitmediği yahut onunla aynı asırda yaşayıp yaşamadığı hakkında da bir fikir vermemektedir.

Bu sened hususunda, isnâdda yer alan ilk kişinin kim olduğu, kendisinden Cevşen-i Kebir ile ilgili hadîsi naklettiğini söylediği babasının kim olduğu, ayrıca da Ümâme'nin kim olduğu bilinmemektedir. Yaptığımız araştırma neticesinde dört bin talebesi olduğu belirtilen Ca'fer es-Sâdik'tan rivâyette bulunduğu söylenen Ümâme adında bir talebesine ya da bu isimle kendisinden nakilde bulunan birine rastlanılmamıştır.⁴⁴⁷

Gümüşhânevî'nin naklettiği senede herhangi bir Şîî hadîs yahut dua mecmuasında da rastlanılmamıştır. Bu duruma ek olarak gerek başında yer alan ilk üç ismin kim olduğununun bilinmemesi gerek sadece hicrî 1311 yılında basılmış olan *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserde yer alması dikkate alındığında ne Ehl-i Sünnet ne de Şîa açısından bu senedin herhangi bir ilmî değer taşıdığı düşünülemez.

⁴⁴⁷ Şîa'daki hadis râvilerinin değerlendirmeleri için bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, **Ricâlu't-Tûsî**, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, 1373 H.; Ebû Amr Muhammed b. Ömer b. Abdulazîz el-Keşşî, **Ricâlu'l-Keşşî**, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut, 2009. Tüm Şîî hadis literatürünü kapsayan bu eserlerde Ümâme adını yahut künyesini taşıyan bir ravîye rastlanılmamıştır.

Ülkemizde yapılan araştırmalarda *Mecmûatu'l-Ahzâb*'da geçen senede sadece Abdullah Aydınlı'nın değindiği ancak onun da bu senedi isnâd yönünden kritik etmediği görölmektedir.⁴⁴⁸ Adnan Yeniay ise “Cevşen Duasının Hadıs İlimi Açısında Kritiği” adını verdiği yüksek lisans tezinde *Mecmûatu'l-Ahzâb*'da yer alan Cevşen-i KebİR duasının senedi hakkında dipnotta şu bilgiye yer vermiştir: “Bazı kaynaklarda ise isnâd zincirinin *Mûsa el-Kâzım*'la başladığını (bkz. *Mecmu'atul Ahzab s.231*) görmekteyiz.”⁴⁴⁹ İlgili eserde geçen sened göz önüne alındığında araştırmacının yaptığı yanlış tesbitten hareketle *Mecmûatu'l-Ahzâb* adlı eserde atıfta bulunduğu yeri görmediği söylenebilir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Musâ el-Kâzım ile başlayan senedi asıl itibariye ilk olarak aktaran Ebu Tâlib b. Receb'dir. O bu senedin Cevşen-i Sağır duasına ait olduğunu belirtmiş olup Meclisî tarafından bu sened, Kef'amî'nin naklettiği Cevşen-i Kebir duasına ait olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

3.2.1.5. Said Nursi'nin Keşfe Dayalı İsnâdı

Said Nursi Cevşen-i Kebir duasını Zeynelâbidîn ve Gazzâlî'den ders aldığını ifade etmektedir.⁴⁵⁰ Bu iddia tasavvuf ıstılahları içinde yer alan keşif ve ilham kategorisinde değerlendirmeye uygun bir mahiyet arz etmektedir.

Bir şeyi, üzerindeki örtüyü kaldırarak açığa çıkarmak anlamına gelen keşif kelimesi, tasavvuf bağlamında ayrı bir öneme sahiptir. Ehl-i Tasavvufa göre keşif, belli bir riyâzet ve nefsî mücâhede neticesinde kişide birtakım kâbiliyet ve melekelerin zuhûr etmesi ve ruhî bazı güçlerin meydana çıkarılması demektir. Keşif, akıl ve duyularla ulaşılamayan bazı bilgileri kalp gözüyle görmeyi, sezgisel olarak kavramayı da ifade eder. Keşif yoluyla kazanılan bilgiye marifet, irfan, ilm-i mükâşefe, ilm-i bâtın gibi adlar verilir. Mutasavvıflara göre en üstün bilgilere keşif yoluyla ulaşılır.

⁴⁴⁸ Abdullah Aydınlı, “Cevşen Duası”, *Usûl İslâm Araştırmaları*, s.12.

⁴⁴⁹ Adnan Yeniay, *Cevşen Duasının Hadis İlimi Açısından Kritiği*, s.38.

⁴⁵⁰ Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 1768.

Zira akıl ve nakil, araçlarla bilgi sağlarken keşif insana doğrudan bilgi sağlar.⁴⁵¹ Hadîs usûlüne dair eserlerde hadîs ilimleri içinde keşif diye bir meseleye rastlanmamaktadır. Zira bu mesele hadîs ilimleri dışında kalan daha çok tasavvuf literatüründe karşımıza çıkan bir husustur.⁴⁵²

Ehl-i Sünnet'in Maturîdî, Eş'arî ve Selefi bilgi metodolojisinde keşif ve ilhâm herhangi bir bilginin doğruluğunu tesbit etmede tek başına bir referans olarak kabul edilmemektedir. Şîa'da ise on iki imamın her biri ilhama mazhar olan kişiler olarak kabul edilir.⁴⁵³

Keşif ile hadîs alma meselesini ilgili literatüre havale edip burada sadece bu yöntemin tutarsızlığını işaret eden tek bir örnek vermek istiyoruz.

Hiz. Peygamber'den keşif yoluyla hadîs aldığı söylenen ve bu yolla bazı hadîsleri tashîh ettiği söylenen Muhyiddîn İbnü'l Arabî (ö. 638/1240) hadîs-i kudsi olarak nakledilen ve ehl-i tasavvuf arasından meşhur olan “*Ben bilinmeyen bir hazine idim. İstedim ki bilineyim. Bu sebeple mahlukâtı yarattım.*” hadîsi için keşfen sahîh olup naklen sâbit olmadığını belirtmiştir.⁴⁵⁴ Tasavvuf erbâbı nezdinde Hiz. Peygamber'le görüşüp hadîs âlimlerinin uydurma dedikleri hadîsleri Hiz. Peygamber'e arz ederek tashîh ettiği iddia edilen Suyûtî ise aynı hadîsi, avâm arasında meşhur olan batıl ve asılsız rivâyetler arasında zikretmiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Seyit Avcı, “Keşif Yoluyla Hadîs Rivâyeti Meselesi”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2004, Cilt: IV, Sayı: 1, 163.

⁴⁵² Seyit Avcı, **İbn Arabî'nin Hadîs Anlayışı**, Ensar Yayıncılık, Konya, 2005, s.46.

⁴⁵³ Mezheplerin konu hakkındaki görüşleri için bkz. Ahmet İshak Demir, “Mütekaddimin Kelamcılara Göre Bilgi Kaynağı Olarak Keşf ve İlhâm”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) **Marmara Üniversitesi SBE Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelâm Bilim Dalı**, 1993, 56-80.

⁴⁵⁴ Seyit Avcı, **İbn Arabî'nin Hadîs Anlayışı**, s.92.

⁴⁵⁵ Suyûtî, **Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2009, s.312; Geniş bilgi için bkz. Ahmet Yıldırım, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, s.50-60. Suyûtî hakkındaki Hiz. Peygamberle görüştüğü yönündeki iddia için bkz. Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed ibnü'l-İmad el-Hanbelî, **Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri Men Zehab**, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1993, X, 76-77; Ahmet Yıldırım, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları**, s.51.

Bu bağlamda “*ilham ve keşif herhangi bir şeyin doğruluğunu bilme konusunda bilgi kaynağı değildir.*” genel kâidesi hem Eş‘arî hem de Mâturîdî akîde mezheplerinin üzerinde ittifak ettiği bir husustur.⁴⁵⁶

Keşif ve ilhâm’ın sadece sahibini bağlayan ictihâd türünden bir bilgi olduğu da kabul edilmektedir. Tasavvuf ehli tarafından bir bilgi elde etme yolu olarak görülen keşif ve ilhamın değeri konusunda tasavvuf tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan İmam Rabbânî’nin görüşlerine yer vermek istiyoruz.

İmam Rabbânî (ö. 1034/1624), keşifte yapılacak hatanın ictihâdda yapılan hata kabîlinden olduğunu, içtihad edenin hatasından dolayı kınanmaması hakkındaki kâidenin keşif sahibi için de söz konusu olduğunu belirterek içtihadın doğru olması halinde iki, hatalı olması halinde ise tek sevâb alınacağı yönündeki kabulün keşif için de geçerli sayılabileceğini ifade etmiştir. Ne var ki hatalı içtihadı taklîd edenler o tek sevaba nail olup mazur görülebilecek iken hatalı keşfi taklîd edenlerin hem mazur görülemeyecekleri hem de onlar hakkında herhangi bir sevabın söz konusu olmayacağını vurgulamıştır. Ayrıca ilhâm ve keşif başkası için hüccet olmazken müçtehidin sözünün hüccet olduğunu, keşif ve ilhâmın hata olma ihtimali söz konusu olduğunda taklîd edilmesi câiz olmazken içtihadı dayalı bir hükmün hata olma ihtimali söz konusu olsa dahi taklîd edilmesin câiz olduğunu, hatta “*vâcibtir*” dahi denilebileceğini eklemiştir.⁴⁵⁷

İmam Rabbânî, keşifteki yanılmaların sebeplerini açıklarken hiçbir kimsenin şeytanın hilelerinden korunmuş durumda olmadığını; hatta peygamberlerin dahi şeytanın vesveselerine maruz kalabileceğini; ancak onların ilahî îkâzlarla bu vesveseleri fark ettiklerini ama sâlih kullar için böyle bir uyarıya ihtiyacın olmadığını zira onların Hz. Peygamber’e tâbi olduklarını bu sebeple Hz. Peygamber’in şeriat ve sünnetine uygun olmayan keşif ve ilhamları bâtil olarak kabul etmeleri gerektiğini kaydetmektedir. İmam Rabbânî bazen keşifteki hataların şeytan ile herhangi bir alakası olmadığını, Hz. Peygamber’i rüyada görüp ondan var olanlara muhalif bazı

⁴⁵⁶ Nesefî, **Tebsiretu’l-Edille**, s.34; Tâcuddin Abdulvahhab b. Ali es-Subkî, **Cem‘u’l-Cevâmi‘ fi Usûli’l-Fıkh**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s.111.

⁴⁵⁷ İmam Rabbânî, **el-Mektûbât**, I, 93-94

hükümler telakkî etmenin buna örnek verilebileceğini belirtir. Bu durum sadece kuvve-i hayâliyenin tasarrufundan kaynaklı vâki‘ olmayanı vâki‘ imiş gibi görmekten ibâret olduğunu ifade eder.⁴⁵⁸

İmam Rabbânî, tasavvuf ehlinin hata ihtimâli taşıyan keşif ve ilhâm yoluyla elde ettikleri bilgilerin doğru olup olmadığının ancak o ilimlerin Ehl-i Sünnet âlimlerinin ortaya koydukları kâidelere mutâbık olup olmamalarıyla anlaşılabilirliğini; eğer kıl kadar bile bir muhâlefet söz konusu ise bu ilhâm ve keşiflerin doğru sayılamayacağını altını çizmektedir.⁴⁵⁹

Bu açıdan Said Nursi’nin keşfi, ancak Cevşen-i Kebir’in Ehl-i Sünnet’in usûl ve kâideleri çerçevesinde değerlendirilip herhangi bir aykırılık söz konusu değilse amele dayanak olabilmesi mümkündür. Ancak Ehl-i Sünnet’in usûl ve kâidelerine aykırı bir durumun tesbit edilmesi halinde Said Nursi’nin içtihad kabilinden sayılabilecek iddiası hatalı bir keşif olarak değerlendirilmesi icâb edecektir.

İmam Rabbânî’nin de ifade ettiği gibi; Said Nursi’nin iddiası içtihadî bir hata gibi kabul edilip onun ma‘zûr görülmesi mümkün olmakla beraber böyle hatalı bir içtihadî taklid edenlerin ma‘zûr görülmeleri söz konusu değildir. Kaldı ki Said Nursi, İslâm dünyasının Batı karşısında geri kalmasının nedenlerini ele alıp çözümler sunduğu meşhur *Hutbe-i Şamiyesi*’nde İslâm ümmetinin geri kalma nedeleri olarak tesbit ettiği ilk hastalık “ümitsizlik”tir. Bu derdin dermanını “ümîd” olarak belirlemiş olan Said Nursi ümîd hakkındaki açıklamalarının ardından hâsıl-ı kelâm olarak şunları ifade etmiştir:

*“Biz Kur’ân şakirtleri olan Müslümanlar, burhana tâbi oluyoruz, akıl ve fikir ve kalbimizle hakaik-i imaniyeye giriyoruz. Başka dinlerin bazı efradları gibi ruhbanları taklit için burhanı bırakmıyoruz. Onun için akıl ve ilim ve fen hükmettiği istikbalde, elbette burhan-ı aklıye istinat eden ve bütün hükümlerini akla tesbit ettiren Kur’ân hükmedecek.”*⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ İmam Rabbânî, **el-Mektûbât**, I, 242.

⁴⁵⁹ İmam Rabbânî, **a.g.e.**, I, 249.

⁴⁶⁰ Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyyatı**, II, 1963.

Said Nursi, âlim yahut şeyhlere ittiba konusunda bazı velî zatlının söz ve davranışlarının bazı hallerde Ehl-i Sünnet'in usûl ve kâidelerine aykırı bir durum taşıyabileceğini ve bu tür velî zatlara iki şekilde yaklaşıldığını belirtmektedir. Bir kesimin, bu velî zatlının Ehl-i Sünnet'e muhâlif söz ve davranışlarından hareketle onların velâyetlerini inkâr etmiş hatta bazılarını tekfîr dahi ettiklerini kaydetmiştir. Bu velî zâtlara ittiba edenlerden oluşan diğer bir kesimin ise o zatlının velâyetlerini kabul ettiklerinden “*Hak yalnız Ehl-i Sünnet ve cemaate münhasır değil*” diyerek bid‘at ehli bir fırka oluşturduklarını bildiren Said Nursi, bu kesimin ittiba ettikleri zâta karşı taşıdıkları hüsn-ü zan sebebiyle Ehl-i Sünnet mesleğini bırakıp bid‘ate hatta dalâlete dahi girdiklerinin vaki olduğunu, bu kesimin ma‘zûr görülemeyeceğini ancak, şeyhlerinin ma‘zûr kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Said Nursi bu iki kesime alternatif olarak orta yolu tutan üçüncü bir kesimden daha bahsetmiştir. Bu kesimde yer alanlar o zatlının velâyetlerini inkâr etmemekle beraber onların usûle aykırı yol ve yöntemlerine tabi de olmayıp o zâtların Ehl-i Sünnet'e muhâlif davranış ve görüşlerini manevî hallere mağlup olarak yapılan hatalar yahut manası bilinmeyen te'vîle muhtaç şatahât olarak değerlendirmektedirler.⁴⁶¹

Yukarıda zikri geçen ifadelerinden hareketle Said Nursi'ye göre; ilmî bir meselenin Ehl-i Sünnet çizgisi içerisinde kalarak değerlendirilmesi gerektiği, Ehl-i Sünnet'in usûl ve kâidelerini terkederek hüsn-ü zan beslenen zâtların körü körüne taklîd edilmesinin İslâm ümmetinin ilerlemesinin önünde bir engel oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Cevşen-i Kebir duasının isnâdı konusunda bazı Risale-i Nur Cemâatlerinin yayımladığı kitaplarda bu duanın Zeynelâbidîn'den mütevâtir olarak aktarılmış olduğu ifade edilmektedir. Tercüme heyetinde Abdulaziz Hatip'in yer aldığı Yeni Asya Yayınlarının baskısındaki bu iddia Said Nursi'ye atfedilmektedir.⁴⁶²

Said Nursi'nin bilindik eserlerinde böyle bir tevâtür iddiasına rastlanılmamıştır. Ayrıca Hayrat Neşriyat ve Tenvir Neşriyat'a ait

⁴⁶¹ Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyyatı**, I, 508-509.

⁴⁶² Abdülaziz Hatip ve Cemil Tokpınar, **Büyük Cevşen ve Türkçe Açıklaması**, Yeniasya Neşriyat, İstanbul, 1993, s.49; Davut Ayduz, **Büyük Cevşen ve Meali**, s.54.

baskılarda Cevşen-i Kebir hakkında böyle bir iddiaya yer verilmemiştir. Bu durum Risale-i Nur Cemaatleri arasında söz konusu iddianın Said Nursi'ye nisbetinde ihtilâfın varlığını göstermektedir.

3.2.2. Kıssa İncelemesi

Cevşen-i Kebir duasının kıssasında ilk olarak dikkat çeken ifade, Hz. Peygamber'in ağır bir "cevşen" giymiş olmasıdır.⁴⁶³ "Cevşen" kelimesi hakkındaki ilgili yerde de belirtildiği üzere "cevşen" bir savaş kıyafeti olarak göğüs bölgesine giyilen zırh olup Hz. Peygamber dönemindeki Arap savaş kültürüne yabancısıdır. Bu bakımından Hz. Peygamber'in "cevşen" giydiğini söylemek tarihsel açıdan Arap savaş kültürü ile çelişmektedir. Hz. Peygamber'in cevşen giymiş olduğu kabul edilecek dahi olsa Hz. Cebrâil'in ona giydiği "cevşen"i çıkar demesi zırhın ağırlığını hafifletmekte fazla bir etkisi olmayacaktır. Öyle anlaşılmaktadır ki bu kıssayı yazan kişinin dağarcığında "cevşen" tüm vücudu kaplayan zırh anlamında olup kıssa yazarı Hz. Peygamber'in dönemindeki Arap kültüründeki savaş kıyafetlerini tanımamaktadır. Kısaca Hz. Peygamber'in bir savaş kıyâfeti olan "cevşen" giydiğini söylemek gerek Arap kültürü gerekse siyer açısından hatalıdır.

Diğer öne çıkan husus ise, kıssa metnindeki bâriz çelişkidir. Zira kıssada Hz. Peygamber Hz. Cebrâil'e bu duanın sadece kendisine has olup olmadığını sormuştur. Hz. Cebrâil de bu duanın hem Hz. Peygamber'e hem de onun ümmetine yani bizlere Allah'tan bir hediye olduğunu söylemiştir. Ancak Kef'amî'nin naklettiği kıssada Hz. Ali, Hz. Hüseyin'den bu duayı sadece takva sahibi Müslümanlara öğretmesini söylemektedir.⁴⁶⁴

Hz. Ali'nin ağzından aktarılan bu ifadede Cevşen-i Kebir duasının herkes tarafından bilinmeyen, duyulmamış bir dua olduğu, Hz. Hüseyin'in de ancak babasından işiterek bu duayı öğrenebildiği anlaşılmaktadır. İçerisinde yine Cevşen-i Kebir duasının tüm ümmete hediye olduğunun belirtildiği Gümüşhânevî'nin aktardığı kıssada ise Hz. Ali'nin, Hz.

⁴⁶³ Gümüşhânevî, **Mecmûâtu'l-Ahzâb**, Cilt: Muhyiddîn el-Arabî, 231; Kef'amî, **el-Misbâh**, s.362.

⁴⁶⁴ Kef'amî, **a.g.e.**, s.362

Hüseyin'e "Sana Allah'ın sırlarından bir sır öğreteyim mi?" dediği görülmektedir.⁴⁶⁵ Cevşen-i Kebir duası hakkındaki bu kıssa, bu haliyle ümmete Allah tarafından gönderilen hediye Hz. Peygamber'in gizlediğini ve sadece Hz. Ali'ye söylediğini yahut çok sınırlı bir çevreye yaydığını bildirmektedir. Böyle bir şeyin vuku bulduğunu kabul etmek doğrudan Hz. Peygamber'in tebliğ vazîfesini yapmadığını da mantikî bir zorundalık olarak kabul etmeyi îcâb eder.

Cevşen-i Kebîr duası hakkındaki kıssada siyer açısından iki noktanın öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi ve en önemlisi, bu duanın Hz. Cebrâil tarafından Hz. Peygamber'e savaş öncesi indirilerek zırhını çıkarıp onun yerine bu duayı okumasının emredilmesidir. Kef'amî'nin *el-Misbâh* ve Ali Emîrî Kütüphanesindeki nüshadaki kıssada bu savaş belli değildir.⁴⁶⁶

Gümüşhânevî'nin aktardığı kıssada ise Hz. Cebrâil'in Hz. Peygamber Uhud'a giderken bu duayı indirdiği ifade edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber, zırh kuşanmış bir halde Uhud'a neden ve ne zaman gittiği belirtilmemiştir.⁴⁶⁷ Ebû Tâlib b. Receb'in aktardığı kıssada ise Hz. Ali'nin ağzından bu duanın iniş zamanı için zorlu Uhud günü ifadesi kullanılmaktadır.⁴⁶⁸ Bu da doğrudan Uhud Savaşı'nı akla getirmektedir.

Said Nursi de risâlelerinde Cevşen-i Kebir duasının indiriliş yeri olarak bir gazve tabirini kullanmıştır.⁴⁶⁹ Ancak Cevşen-i Kebir duasının basımı ile alakalı bir mektubunda duanın indiriliş hakkında "Peygamberimiz aleyhissalatu vesselam efendimiz Hz. Ali'ye, Hz. Ali de oğlu Hz. Hüseyin'e dediler ki: 'Peygamberimiz aleyhissalatu vesselam efendimizden işittim. Kendisi bir gün zırhını giymiş oldukları halde Uhud dağına gidiyordu.'" şeklinde bir ifade yer almaktadır.⁴⁷⁰ *Mecmûâtu'l-Ahzâb*'taki kıssadan ve Said Nursi'nin bu ifadesinden Hz. Peygamber'in bir gün bilinmeyen bir sebeple zırhını kuşanıp Uhud'a gittiği anlaşılma

⁴⁶⁵ Gümüşhânevî, *Mecmûâtu'l-Ahzâb*, Cilt: Muhyiddîn el-Arabî, 231.

⁴⁶⁶ Kef'amî, *el-Misbâh*, s.362.

⁴⁶⁷ Gümüşhânevî, *Mecmûâtu'l-Ahzâb*, Cilt: Muhyiddîn el-Arabî, 231.

⁴⁶⁸ İbn Tâvûs, *Muhecû'd-Da'avât*, s.276.

⁴⁶⁹ Sadî Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatı*, I, 1128.

⁴⁷⁰ Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, *Mealli Büyük Cevşen*, Hayrat Neşriyat, Isparta, 2015, s.55.

beraber Hz. Peygamber'in zırhını çıkarıp çıkarmadığı bilinmemektedir. Ancak Hz. Peygamber'in Hz. Cebrâil'in isteğini yerine getirerek zırhını çıkarmış olması kaçınılmaz bir durumdur

Cevşen-i Kebir ile ilgili kıssada bu duanın sadece Hz. Peygamber'e has olmayıp onun ümmetine Allah'tan bir hediye ve onlar için bir güven kaynağı olduğu ve bir gazve öncesi indiği farz edilecek olursa Hz. Peygamber'in ve onunla beraber Sahâbenin o gazvede toplu halde zırhlarını çıkararak meydana çıktıkları ile ilgili bir bilginin siyer literatüründe yer alması kaçınılmazdır. Buna ek olarak kıssada bu duanın etkisinin tek bir savaşa has olduğuna ait bir kayıt bulunmadığından bu duanın diğer savaşlarda da koruma sağlaması gerektiği değerlendirilebilir. Ne var ki böyle bir tarihî bilgi elimizde mevcut değildir. Böyle bir hâdisenin asırlar boyu gizli kalmış olması ve duyulmamış olmasının eşyânın tabiatına aykırı olduğu kanaatindeyiz.

İsnâd açısından hiçbir değeri olmadığı ve Hz. Peygamber ve sahâbesi hakkında bize ulaşan tarihî gerçeklere muhâlif olduğu ortada olan böyle bir kıssadan hareketle Cevşen-i Kebir duasının Uhud Savaşı'ı öncesinde indirildiğini iddia etmek müslüman aklıyla alay etmektir. Zira başta Hz. Hamza olmak üzere Uhud Şehitleri⁴⁷¹ ve Hz. Peygamberin miğferine aldığı darbeye Uhud Savaşı'nı da kırılan dişi⁴⁷² bu iddiayı yalanlamaktadır.⁴⁷³

Şu hususa da değinmek isteriz ki, zırh Allah'ın kullarına ihsân ettiği nimetlerindedir. Zira Allah, Hz. Dâvûd'a savaşlarda kullanılmak üzere zırh yapımını öğrettiğini buyurup insaları bu konuda şükre davet etmektedir.⁴⁷⁴ Ayrıca zırh yapımı Hz. Dâvûd'un bir mucizesidir. Zira Allah zırh

⁴⁷¹ Uhud Şehitleri için bkz. Muhammed Süleyman Selman el-Mansûrfûrî, **Rahmetun li'l-Âlemîn**, Dâru's-Selâm, Riyad, 1998, 473- 479; Ali Muhammed Muhammed el-Sallâbî, **es-Siretu'n-Nebeviyye Ardu Vekâi' Tahlîlu Ehdâs Durûs ve İber**, Dâru'l-Fecr li't-Turâs, Kahire, 2003, II, 137-152.

⁴⁷² İbn Hişâm Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm el-Himyerî, **es-Siretu'n-Nebeviyye**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990, III, 42.

⁴⁷³ Şîâ açısından da Uhud savaşının Hz. Peygamber'in hayatındaki en sıkıntılı günlerden biri olduğu konusunda bkz. Ali el-Kevrânî el-Âmilî, **es-Siretu'n-Nebeviyye bi-Rivâyeti Ehli'l-Beyt**, Dâru'l-Murtazâ, Beyrut, t.y., II, 200

⁴⁷⁴ Enbiya, 21/80.

yapabilmesi için demiri onun için yumuşatmıştır.⁴⁷⁵ O halde müslüman için zırh giymek bir noksanlık değil bilakis Allah'a şükür vesîlesi olmalıdır. Bir duanın zırh yerine geçebileceğinin tasavvuru Allah'ın ta'limini ve Hz. Dâvûd'un peygamberlik mucizesini hiçbir şer'i dayanak olmaksızın küçümsemek şeklinde de yorumlanabilir.

Şîa'nın en muteber hadîs kitabı olan *Usûlu'l-Kâfi*'de Hz. Peygamber vefatına yakın miğferini ve zırhını Hz. Ali'ye verdiğinin rivâyet edilmesi de göstermektedir ki Şîa açısından da Hz. Peygamber'in elinde zırha alternatif olacak herhangi bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁷⁶

Cevşen-i Kebîr'in kıssası Hz. Ali bağlamında değerlendirilecek olursa, bu kıssaya göre bu dua bir sır olarak Hz. Ali'ye intikal ettiği ve onun da Hz. Hüseyin'e aktarmış olduğu görülmektedir. Diğer bir husus ise Hz. Ali'nin bu duanın kefenine yazılmasını istediği ve de Hz. Hüseyin'in bu vasiyeti yerine getirmiş olduğu iddiasıdır.

Hz. Ali'nin Cevşen-i Kebir duasının kefenine yazılmasını istemesi ve Hz. Hüseyin'in bu vasiyeti yerine getirmiş olduğu iddiası Cevşen-i Kebir duasına fikhî ve amelî bir boyut kazandırmaktadır. Şîi hadîs ve fıkıh literatüründe kefene yazılması mübâh olan şeylerle ilgili bölümlerde Kef'amî'ye kadar varolan literatürde imamlardan yapılan rivâyetlerde Cevşen diye bir duanın adı anılmamaktadır. Cevşen-i Kebir'in kefene yazılması ile ilgili kaynak olarak sadece Kef'amî gösterilmektedir.⁴⁷⁷

Hz. Ali hakkındaki gizli ilimlere sahip olduğu, Hz. Peygamber'in sadece ona bildirdiği birtakım vahiylerin söz konusu olduğu yönündeki iddialar aşağıda ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

3.2.2.1. Hz. Ali ve Gizli İlimler

Şîa kaynaklarında Allah'ın Hz. Peygamber'e Kur'ân ve onun dışında bilgiler öğrettiği ve Hz. Peygamber'in de Allah'ın kendisine öğrettiği her

⁴⁷⁵ Sebe', 34/10-11.

⁴⁷⁶ Küleynî, *el-Kâfi*, I, 140.

⁴⁷⁷ Yûsuf el-Bahrânî, *el-Hadâiku'n-Nâdirâ*, IV, 49.

şeyi Hz. Ali'ye bildirdiği ve sonrasında bu ilimler doğal olarak masum imamlara geçtiği ifade edilmektedir.⁴⁷⁸ Sünnî literatür açısından da Cevşen-i Kebir duasında olduğu gibi *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserde Hz. Ali'ye bazı gizli duaların isnâd edildiği görülmektedir.

Konuya Ehl-i Sünnet açısından bakılacak olursa *Sahîh-i Buhârî*'deki rivâyete göre; Ebû Cuhayfe Hz. Ali'ye, kendisinde yahut ailesinde Hz. Peygamber'den aldıkları bir kitap olup olmadığını sormuştur. Hz. Ali cevâben kendilerinde Allah'ın Kitâb'ı dışında başka yazılı bir şey bulunmadığını sadece Allah'ın müslüman bir adama verdiği anlama kâbiliyeti ile yanında taşıdığı bir sahife olduğunu ifade etmiştir. Rivâyetin devamında Ebû Cuhayfe kâğıtta neler yazdığını sorar ve Hz. Ali de esirlerin salınması, kısas vb. bazı hükümler içerdiği yönünde cevap verir.⁴⁷⁹

Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ebû Cuhayfe'den, farklı bir tarikle rivâyet edilen başka bir habere göre Ebu Cuhayfe Hz. Ali'ye “*Allah'ın Kitâbı'nda yer alandan başka sizde vahiyden herhangi bir şey var mı?*” diye sormuştur. *Sahîh-i Buhârî*'deki başka bir rivâyette ise Ebû Cuhayfe “Kur'ân'da bulunmayıp sizde olan bir şey var mı?” şeklindedir. Hz. Ali bu sorulara “*Tohumu yarana ve canlıları yaratana yemin olsun ki*” diyerek yine Allah'ın bahşettiği anlayış kabiliyeti ile Hz. Peygamber'den kalan şu sahîfe dışında elinde herhangi bir şey olmadığını söylemiştir.⁴⁸⁰

Sahîh-i Buhârî'de İbrahim et-Teymî'den babası tarîkiyle aktarılan rivâyette Hz. Ali, elinde sadece Allah'ın Kitâb'ı ile içerisinde bazı dinî hükümlerin yer aldığı bir sahife olduğu yönünde beyanda bulunduğu görülmektedir.⁴⁸¹ *Sahîh-i Buhârî*'deki farklı bir rivâyette İbrahim et-Teymî'nin babası tarîkiyle Hz. Ali'nin bir hutbede bu beyânı verdiğini aktarılmış olup bu rivâyette Hz. Ali'nin “*Allah'ın Kitâbı'ndan ve şu gördüğünüz sahîfeden başka okuduğumuz bir şey bizde yoktur.*” dediği görülmektedir.⁴⁸²

⁴⁷⁸ Bekir Kuzudişli, *Şîa ve Hadîs*, s.83, 88; İmamların üstünlükleri için bkz.; Küleynî, *a.g.e.*, I, 129-141.

⁴⁷⁹ Buhârî, *Sahîh*, İlim 39, Hadîs No: 111

⁴⁸⁰ Buhârî, *a.g.e.*, Cihâd 171, Hadîs No: 3047.

⁴⁸¹ Buhârî, *a.g.e.*, Fezâilu'l-Medîne 1, Hadîs No:1870

⁴⁸² Buhârî, *a.g.e.*, Cizye 10, Hadîs No: 3172.

Sahîh-i Müslim'de İbrahim et-Teymî'nin babası tarîkiyle tahrîç edilen varyantta Hz. Ali'nin bir hutbe verdiği ve “*Kim ki bizim Allah'ın Kitâbı ve şu sahîfeden başka bir şey okuduğumuzu iddia ederse yalan söylemiştir.*” dediği nakledilmektedir.⁴⁸³ Bu konuyla alakalı Sahîh-i Müslim'deki diğer rivâyet ise Âmir b. Vâsile tarîkiyle rivâyet edilmiştir. İbn Vâsile'nin aktardığına göre bir gün Hz. Ali'nin yanındayken içeriye bir adam girer ve Hz. Ali'ye “*Hz. Peygamber sana sır olarak ne söyledi?*” diye sorar. Bu soruya öfkelenen Hz. Ali, “*Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- insanlardan gizleyip bana söylediği bir şey yoktur.*” şeklinde cevap verir.⁴⁸⁴

Muttefakun aleyh olan ve İbrahim et-Teymî'nin babası Yezid b.Şerîk b. Târık et-Teymî, Ebû Cuhayfete's-Sivâî ve Amir b. Vâsile olmak üzere üç sahâbîden nakledilen bu rivâyetlerden, Hz. Ali hayattayken onda bazı gizli ilimler olduğu, Hz. Peygamber'in ona bazı özel ilimler verdiği yönünde birtakım iddiaların söz konusu olduğu ve de Hz. Ali'nin bu iddiaları kesin bir dille yalanladığı anlaşılmaktadır.

Kadı İyâz ve Nevevî, Râfizîlerin ve Şîîlerin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt hakkındaki Hz. Peygamber'in onlara bazı özel dinî kâideler, gizli ilimler, şerîatın hazînelerinden bazı şeyler verdiği yönündeki iddialara karşı Hz. Ali'nin verdiği cevapları söz konusu iddiaların bâtil ve yalan olduğuna açık birer delil delil olarak yorumlamışlardır.⁴⁸⁵ Ebu'l- Abbâs el-Kurtubî de İbn Vâsile'nin Hz. Ali'den aktardıklarının, zikri geçen Şîî Rafizîî iddialara karşı bir yalanlama olduğunu belirterek kendisi hakkında dile getirilen iddialar öfkelenmesini Hz. Ali'nin bu konudaki hoşnutsuzluğuna bir kanıt olarak değerlendirmiştir.⁴⁸⁶

Şîî kaynaklarda da Hz. Ali'nin kılıcının kabzasında bir sahîfe olduğu yönünde rivâyetler bulunmaktadır. Ancak bu sahifenin içinde, her biri bin harfi açan birtakım harfler yer aldığı bilgisine yer verilmektedir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ Müslim, **Sahîh**, Hac 85, Hadîs No: 1370.

⁴⁸⁴ Müslim, **a.g.e.**, Edâhî 8, Hadîs No: 1978.

⁴⁸⁵ Nevevî, **el-Minhâc**, IX, 202; Kadı İyâz, **İkmâlu'l-Mu'lim**, IV, 479.

⁴⁸⁶ Ebu'l-Abbâs el-Kurtubî, **el-Müfhim**, V, 244.

⁴⁸⁷ Bekir Kuzudişli, **Şîa ve Hadîs**, s.90.

İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), “*Ey Peygamber Rabbinden sana indirileni tebliğ et.*”⁴⁸⁸ meâlindeki âyetin tefsirinde İbn Abbas’ın huzuruna bir adamın girdiği ve “*Bazı insanlar bize gelerek sizlerde Hz. Peygamber’in diğer insanlara göstermediği bazı şeyler olduğunu söylüyorlar.*” dediğini, bunun üzerine İbn Abbas’ın adama “*Allah’ın Kur’ân’da ‘Ey Peygamber Rabbinden sana indirileni tebliğ et.’ buyurduğunu bilmiyor musun?*” şeklinde karşılık verdiği ve sonra “*Allah’a yemin olsun*” deyip kâğıt ve mürekkebi kastederek “*Hz. Peygamber’den bize beyaz bir şey de herhangi bir siyahlık kalmamıştır.*” dediğini aktarmaktadır.

Ayrıca Zeydiye mezhebinin önemli bir ismi olan İbnu’l-Vezîr, Hz. Ali’nin ilmî derinliği sebebiyle bazı kimselerin onun hakkında Hz. Peygamber’in başkalarından gizleyip sadece ona verdiği bazı ilimlere sahip olduğu yönünde iddialarda bulunduğunu belirtmiştir. Bu konuda İbnu’l-Vezîr, bir kişinin Hz. Ali’ye gelerek Hz. Peygamber’in ona gizli olarak neler söylediğini öğrenmek için geldiğini, Hz. Ali’nin kızarak Hz. Peygamber’in insanlardan gizleyip kendisine söylediği herhangi bir şey olmadığını, söylediği bilgisine yer vermiştir.⁴⁸⁹

Hz. Ali hakkındaki gizli ilim iddiaları ile aşırı Şîî gruplardaki, Ehl-i Beyt’in elinde bazı gizli bilgiler bulunduğu yönündeki iddialar karşısında Gazzâlî Bâtînlere reddiye olarak yazdığı eserinde onların gizli ilimlere yönelik iddialarına karşılık şunları söylemiştir:

“Zikrettiğiniz bâtinî mânâlar ve tevillere müsâmaha gösterip doğru olduklarını kabul edelim. Şu halde onların şerât açısından hükmü nedir? Gizlenmeleri mi yoksa açıklanmaları mı gerekir? Eğer açıklanması gerektiğini söylerseniz o halde Hz. Peygamber onları neden gizlemiştir? Nasıl olmuş da ne sahâbeye ne de başkalarına anlatılmadan ve bu konuda hiç kimsenin haberi dahi olmadan bu ilimler tâ günümüze kadar gelmiştir? Hem Allah’ın dinini gizlemeye nasıl cevaz verilmiştir? Ayrıca Kur’ân’da Peygamberlere yönelik onlara indirilenleri insanlara muhakkak açıklamaları asla gizlememeleri emredilmekte olduğunu, bunun dini bilginin gizlenmesinin haram olduğunu göstermektedir diye size karşılık veririz. Eğer gizlenmesinin vacip olduğunu söylerlerseniz, biz de

⁴⁸⁸ Mâide, 5/67.

⁴⁸⁹ İbnu’l-Vezîr, *el-Avâsım ve’l-Kavâsım*, I, 241.

gizlemek Peygambere vacip iken nasıl oldu da onun gizlediği şeyleri ifşa etmeniz size câiz olabildi. Eğer bu sırların avama açıklanmayacak bir nitelik taşıdığını Hz. Peygamber'in, Hz. Ali için vuku bulduğu gibi uygun gördüğü kimselere bu sırları açıklayabileceği söylenirse, biz de eğer bu sadece özel kimselere açıklanabiliyorsa sır denilen şeyler nasıl oldu da avamdan birçok cahilin eline geçti. Öyle gözüküyor ki imamlardan bir tanesi kâideye isyân ederek ehil olmayan kimselerle bu sırları paylaşmış ve bu sırlar böylece avam arasından yayılmış olmalı."⁴⁹⁰

Hz. Alî hakkındaki gizli ilimler iddialarına Sünnî literatür açısından bakacak olursak, yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere Bâtinîlerin gizli ilimler yönündeki iddialarına yaptığı reddiyelerle bilindiği halde Gazzâlî'ye *el-Behcetü's-Seniyye fi Şerhî Da'veti'l-Celcelutiyye* adında bir risâle nisbet edilmektedir. Bu risâlede Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den özel olarak aldığı vahiy kökenli Celecelûtiye adındaki bir duanın şerhidir. Abdurrahman el-Bedevî, Gazzâlî'nin kitaplarına yönelik yaptığı fihrist çalışmasında bu risâleyi Gazzâlî adına uydurulan eserler arasında tasnif ederek bu eserin Mısır'da taş baskı ile basılıp Gazzâlî'ye nisbet edildiğini söylemektedir. Bu şerhin Gazzâlî'ye ait olduğunu gösterir başka herhangi bir kayıt yahut delil bulunmamaktadır.⁴⁹¹

Bu şerh ve dua Celecelûtiyye Kasîdesi adıyla Gümüşhânevî'nin *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserinin Şâzelî cildinde de yer almaktadır.⁴⁹² Said Nursi *Celcelûtiyye* duasını da aynı Cevşen-i Kebir gibi bu eserden alarak bu duaya büyük bir önem atfetmiştir.⁴⁹³

Gümüşhânevî'nin eserinde yer alan bilgilere göre; bu dua, *el-Kasemu'l-Câmi'* denilen bir kasem ile birlikte Hz. Cebrâîl tarafından Hz. Peygamber'e hediye olarak gönderilmiştir. Hz. Peygamber'in istemesi üzerine Hz. Ali tarafından yazılan bu dua dört büyük halifeden Hz. Hasan'a, sonra Halife Hârûn Reşîd'e geçtiği, ardından Nureddîn el-İsbahânî'ye ondan da Gazzâlî'ye ulaştığı ifade edilmektedir. Ayrıca söz konusu şerhin giriş

⁴⁹⁰ Gazzâlî, **Fedâihu'l-Bâtuniyye**, thk. Abdurrahman Bedevî, Dâru'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Kuveyt, t.y., s.61-63.

⁴⁹¹ Söz konusu risale için bkz.

<https://al-mostafa.info/data/arabic/depot3/gap.php?file=i002068.pdf>

⁴⁹² Celecelûtiyye için bkz. Gümüşhânevî, **Mecmûâtu'l-Ahzâb**, Cilt: Şâzelî, 499-531; Hamişte yer alan Şerh için bkz. Gümüşhânevî, **a.g.e.**, Cilt: Şâzelî, 508-551.

⁴⁹³ Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyyatı**, I, 818, 842,932, 1000, 1058.

kısımında Celecelûtiye duası ile Kasem'in hârikülâde fazîletleri anlatılmakta olup özellikle Hz. Âdem'in bu kasem sayesinde tövbesinin kabul edildiği, Hz. Nûh'un gemisinin üzerinde bu kasemin yazılı olduğu ve onun vesîlesiyle geminin kurtulduğu, Hz. İbrâhîm'in bu kasem sayesinde ateşten kurtulduğu, Hz. Eyyûb'un da bu kasem vesîlesiyle hastalıklarından kurtulduğu, bu kasemin Hz. Süleyman'ın yüzüğünde yazılı olduğu ve bu sayede kendisinden başka kimseye yaraşmayacak bir mülke kavuştuğu, Hz. Yûnus, Hz. Ya'kûb ve Hz. Yûsuf gibi peygamberlerin hayatlarındaki zorluklardan hep bu kasem sayesinde kurtuldukları yönündeki bilgiler dikkat çekicidir.⁴⁹⁴

Araştırmamızın ana hedefleri içerisinde yer almamakla beraber akademik olarak incelenmesinin gerekli olduğunu düşündüğümüz *Celcelûtiye* duası hakkında müstakbel çalışmalara zemin oluşturmak adına bu dua hakkında kısa bir incelemenin değerli olacağı düşünülmektedir.

Öncelikli olarak Gümüşhânevî'nin *Mecmûatu'l Ahzâb* adlı eserinde Celecelûtiye duasına yer vermesinin bu duanın makbûliyeti konusunda herhangi bir delil değeri yoktur. Zira ilgili eserin girişindeki "Tenbîhât" kısmındaki açıklamalardan bu duanın okunabilmesi için Hz. Ali'den rivâyet edildiğinin kesin olarak bilinmesi gerektiği şartının koyulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Gümüşhânevî, içeriğinde Arapça olmayan bazı isimlerle Allah'a dua edilmesinden ötürü bu duanın isnâdı konusundaki kesin bilgiye ek olarak Allah'a verilen bu isimlerin anlamlarının da bilinmesi gerektiğini aksi halde bu duayı okumanın câiz olmayacağını belirtmektedir.⁴⁹⁵

Kubilay Aktaş, *Celcelûtiye* üzerine yazdığı eserinde İmam Gazzâlî, Abdulkâdir el-Geylânî, İmam Zeynelâbidîn, Nurettin el-İsfehânî, İmam el-Bâkır, Ahmed el-Bûnî, Gümüşhânevî ve Said Nursi'ye göre *Celcelûtiye* duasının vahiy olduğunu ve zikrettiği âlimlerin kim olduğunu iyi bilenler

⁴⁹⁴ Gümüşhânevî, *Mecmûatu'l-Ahzâb*, Cilt: Şâzelî, 508-511.

⁴⁹⁵ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, Cilt: Şâzelî, Tenbîhât bölümü.

için bu duanın vahiy kaynaklı olduğu konusunda herhangi bir kaygı ya da tereddüdün söz konusu olmayacağını belirtmiştir.⁴⁹⁶

Bu sayılan âlimlerden sadece Ahmed b. Ali el-Bûnî (ö. 622/1225) ve Said Nursi'nin Celcelûtiye hakkındaki ifadelerinin Kubilay Aktaş'ın iddia ettiği yönde yorumlanması mümkündür. Ancak adı geçen diğer âlimelerin *Celcelûtiye*'nin bir tür vahiy olduğu yönünde görüş bildirmiş olması delil ve dayanaktan yoksundur. Herhangi bir kaynakça göstermeden zikri geçen âlimlere yapılan bu tür bir gönderme iftira töhmeti ile karşı karşıyadır. Ayrıca okurları aldatmaya yönelik bir eylem olarak yaftalanmaya da açıktır. Kaldı ki Gümüşhânevî'nin Celcelûtiye hakkındaki görüşleri Aktaş'ı kendi adına yalanlamaktadır.

Sihir ve tılsım konusundaki eserleriyle tanınan Bûnî'nin rivâyet ilimleri ile ilgili herhangi bir makbûliyetinden söz edilemez. Zira Bûnî'nin eserleri sihir ve muskacılık gibi konularda ön plana çıkan eserlerdir.⁴⁹⁷ Said Nursi açısından onun Celcelûtiye hakkındaki söylemlerini Gümüşhânevî'ye olan itimadı çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

Kaynak değerlendirmesi açısından *Celcelûtiye* hakkında ulaşabildiğimiz en eski kaynak Ahmed el-Bûnî'dir.⁴⁹⁸ O herhangi bir sened zikretmeden bu duanın Hz. Ali'ye ait olduğunu belirtmektedir.⁴⁹⁹ Ancak *el-Behcetü's-Seniyye* adlı şerhdeki metin Bûnî'nin aktardığından daha kısadır.⁵⁰⁰ *Mecmûât 'ul Ahzâb*'taki metnin son beyitinde ise “*Muhammed'in Amcaoğlu Ali'nin sözüdür. İlimlerin sırları yaratılmışlar için bir araya getirilmiştir.*” cümleleri yer almaktadır.⁵⁰¹ Bûnî'nin aktardığı metinde böyle bir ifade yer almamaktadır.

⁴⁹⁶ Kubilay Aktaş, *Celcelûtiye Sufilerin Saklı Hazinesi*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2013, s.67.

⁴⁹⁷ Süleyman Uludağ, “BÛNÎ, Ahamed b. Ali”, *DİA*, 1992, VI, 416-417.

⁴⁹⁸ Ahmed b. Ali el-Bûnî, *Şemsu'l-Maârif*, trc. Selahattin Alpay, Sedef Yayınevi, İstanbul, 1979, I, 245-247; Ahmed b. Ali el-Bûnî, *Menbau Usûli'l-Hikme*, Müessesetü'n-Nûr, Beyrut, 2000, s.97.

⁴⁹⁹ Bûnî, *Şemsu'l-Maârif*, I, 248.

⁵⁰⁰ Gümüşhânevî, *Mecmûât 'ul Ahzâb*, Cilt: Şâzelî, 499-531; Krş. Ahmed b. Ali el-Bûnî, *Şemsu'l-Maârif*, s.245-246; Ahmed b. Ali el-Bûnî, *Menbau Usûli'l-Hikme*, s.97-99.

⁵⁰¹ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, Şâzelî, 531.

Şîî literatürde tesbit edemediğimiz *Celcelûtiyye* duasının Hz. Ali'ye isnâd edilmesi tamamen asılsızdır. Zira bu dua hakkında herhangi bir sened söz konusu değildir. Bu duanın içinde anlamı bilinmeyen birçok ismin Allah'a nisbet edilmesi söz konusudur. Allah'ın isimlerini tesbit etmede Şîa da dâhil mezheplerin ortaya koyduğu prensipler çerçevesinde bu tip isimlerin Allah için kullanılmasının dinen câiz görülmesi asla mümkün değildir. Ayrıca Allah'ın isimlerinin tevkîfi olduğunu söyleyen ve Şîa imamlarının gizli bilgi sahibi oldukları yönündeki idiaları eleştiren Gazzâlî'nin böyle bir duaya şerh yaptığının söylenmesi en dikkat çeken tutarsızlıklardan biridir.

Hakkında öne sürülen iddiaların dayanaktan yoksun olduğu ortaya çıkan ve gerek Ehl-i Sünnet'in ve gerekse Şîa'nın Allah'ın isimleri ve hadîs konusundaki prensiplerine rağmen böyle bir duayı Hz. Peygamber'in Hz. Cebrâil'den alarak Hz. Ali'ye yazdırdığı konusunda ısrar etmenin en hafif tabirle kör taassub ve mükâbere olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Kaldı ki Ehl-i Sünnet açısından Hz. Ali'den gelen rivâyetler, bu yöndeki iddiaları temelden reddetmektedir.

Yine *Mecmûâtü'l-Ahzâb*'da Hz. Ali'ye vahiy kaynaklı gizli bilgiler verildiği yönünde iddialar taşıyan *Urcûze* adlı bir kasîde bulunmaktadır. Bu kasîde de *Mecmûâtü'l-Ahzâb* kitabının Şâzelî cildinde yer almaktadır.⁵⁰²

Bu kasîde hakkında da herhangi bir sened zikredilmemiş olup sadece Hz. Ali'ye ait *Urcûze* kasîdesi olduğu bilgisine yer verilmiştir. Kasîdenin içinde bir mısradaki “*ben rüşde davet eden el-Mustafa el-Hâdî'nin amcaoğlu Ali'yim*”⁵⁰³ ifadesi yer almaktadır. Bu kasîdenin beyitlerinde bu duanın Hz. Ali'ye Allah tarafından hediye olarak gönderildiği, bu duaya Hz. Ali'nin *Cünnetü'l-Esmâ* adı verdiği aktarılmaktadır. Duanın ona nasıl ulaştığı konusunda ise Hz. Ali'ni ağzından bu duanın Bedir günü Hz. Peygamber'e Hz. Cebrâil tarafından getirildiği, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi çağırarak Allah'ın ona düşmanları kahredecek bir tılsım gönderdiğini ifade ettiği, bu duanın Hz. Ali'nin kucağına yuvarlak bir sahife içinde düştüğü, Hz. Cebrâil'in Hz. Ali'ye o sahifeyi almasını ve onun Allah'ın sekînesi olduğunu

⁵⁰² Gümüşhânevî, *Mecmûâtü'l-Ahzâb*, Cilt: Şâzelî, 582.

⁵⁰³ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, Cilt: Şâzelî, 584.

söylediği, onunla korktuklarının şerrinden korunacağını, karşısına çıkan düşmanı etkisiz kılacağını belirttiği ve Hz. Cebrâîl'in gökkuşağı şeklinde Hz. Ali'ye görüldüğü aktarılmaktadır.⁵⁰⁴

Urcûze adlı kasîdede geçen *Cünnetu'l-Esmâ*'ın ne olduğu bilgisini yine *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserde bulmaktayız. *Cünnetu'l-Esmâ* Ferd, Hayy, Kayyûm, Hakem, Adl ve Kuddûs isimleri ile “Allah zorluktan sonra bir kolaylık kılacaktır.”⁵⁰⁵ meâlindeki âyetten oluşmaktadır.⁵⁰⁶

Celcelûtiye duasında olduğu gibi *Cünnetu'l-Esmâ* konusunda da Gazzâlî'nin bir şerh yazdığı söylenmektedir. Ancak Abdurrahman Bedevî bu şerhi Gazzâlî adına uydurulan eserler arasında zikrederek bu şerhin Gazzâlî'ye ait olmayan uydurma bir eser olduğunun kesin olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁷ *Mecmûâtu'l-Ahzâb*'ta Gazzâlî'ye nisbet edilen *Cünnetu'l-Esmâ Şerhi* mevcuttur. Hz. Ali'ye nisbet edilen *Cünnetu'l-Esmâ*'ın da yer aldığı bu şerhte ihtiyaç ve murâdların karşılanması için derlenmiş âyet ve dualar yer almaktadır.⁵⁰⁸

Cevşen-i Kebir ve *Celcelûtiye* dularında olduğu gibi Said Nursi, *Urcûze Kasîdesi* ve *Cünnetü'l-Esmâ*'yı da sübûtu müselleme bir rivâyet olarak görüp bu iki esere de büyük bir önem atfetmiştir. *On sekiz* ve *Yirmi Sekizinci Lem'a* adlı risâlelerini *Urcûze* kasîdesinin tahliline⁵⁰⁹ ve *Otuzuncu Lem'a* adlı risâlesini de *Cünnetü'l-Esmâ*'da yer alan altı ismin kâinattaki tecellîleri merkezli şerhine ayırmıştır.⁵¹⁰

Ehl-i Sünnet usûlü ile taban tabana zıt olan ve de Sünnî hadîs literatürü bakımından Hz. Ali'den bize ulaşan sahîh rivâyetlere rağmen Hz. Ali'ye nisbet edilen bu tür gizli ilim iddialarının Osmanlı'nın son döneminde tasavvuf çevrelerinde hiçbir rahatsızlık duyulmadan kitaplara girebilmiş olması, açıklanmaya muhtaç önemli bir nokta olup özellikle *Mecmûâtu'l-*

⁵⁰⁴ Gümüşhânevî, *Mecmûâtu'l-Ahzâb*, Cilt: Şâzelî, 590.

⁵⁰⁵ Talâk, 65/7

⁵⁰⁶ Gümüşhânevî, *a.g.e.*, Cilt: Şâzelî, 282.

⁵⁰⁷ Abdurrahman el-Bedevî, *Müellefâtü'l-Gazzâlî*, nşr. Vekâletü'l-Matbû'ât, Kuveyt, 1977, s.377-381

⁵⁰⁸ Gümüşhânevî, *Mecmûâtu'l-Ahzâb*, Cilt: Şâzelî, 472.

⁵⁰⁹ Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatı*, II, 2072-2082.

⁵¹⁰ Said Nursi, *a.g.e.*, I, 797-827

Ahzâb hakkında gerek muhtevası gerek kaynakları ve gerek de etkileri açısından yapılacak akademik araştırmaların o dönemdeki tekke kültürünü anlamaya yardımcı olacağı değerlendirilmektedir.

Cevşen-i Kebir duasının gerek isnâdı ve gerek onun hakkındaki kıssanın içeriği göz önüne alındığında ideolojik baskılardan âzâde olarak hadîs ilimleri ve ilmî prensipler çerçevesinde söz konusu isnâd ve kıssanın kötü bir uydurma olması dışında bir değerlendirmede bulunmanın güç olduğu kanaatindeyiz. Zira akl-ı selîme, sahîh sünnete, târihî hakîkatlere aykırılık ve ilk dönem kaynakların hiçbirinde yer almama, uydurma hadîslerin en ayırt edici özelliklerindedir.⁵¹¹

Said Nursi, basım sürecinde talebelerine Cevşen-i Kebir'in fazîletleri ile ilgili kıssanın yazılmamasını istemiştir. Buna gerekçe olarak “*Çünkü böyle sevablar hakkındaki rivâyetler müteşâbih nev'indedir. Hakiki mahiyetleri bilinmez, dinsizler veya mu'teriz feylosoflar ya 'mübâlağadır' derler veyahut neûzubillah 'hurafe' diye tevehhüme düşerler.*” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Ayrıca Said Nursi bu kıssanın basılmasının Risale-i Nur talebelerini tenkîd edilmesine sebep olabileceğine de değinmektedir.⁵¹² Said Nursi'nin bu yaklaşımı ancak senedi sahîh yahut hasen bir rivâyet için söz konusu olabilir. Bir senedin sahîh olabilmesi için ise senedin en temel şu nitelikleri taşıması gerekir:

1. Senedde yer alan raviler arasında kesinti olmamalıdır.
2. Senedde yer alan ravîlerin her biri güvenilir olmalıdır.
3. Senedde yer alan râvîlerin her birinin hafızası güçlü olmalıdır.⁵¹³

Cevşen-i Kebir duası ile ilgili isnâd ve kıssa bu en temel sıhhat özelliklerinden mahrum olmakla beraber uydurma hadîslere ait en temel ayırt edici yönlerin nerdeyse tamamını barındırmaktadır.

Cevşen-i Kebir duası hakkındaki lehte açıklamarda bulunanlar dahi hadd-i zatında bu duanın sened ve kıssa kısmını savunmak yönüne gitmeyip

⁵¹¹ Uydurma hadîslerin belirtileri için bkz. Halil İbrahim Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s.145-146.

⁵¹² Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, **Meâlli Büyük Cevşen**, s.51; Niyazi Beki, **Cevşenü'l Kebir ve Meal-i İcmali**, Tenvir Neşriyat, İstanbul, 2007, s.62.

⁵¹³ Halil İbrahim Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s.80.

metin yönünden Cevşen-i Kebir duasının üstünlüğüne vurgu yaptıkları önceki bölümde aktarılmıştı.

Aşağıda yaygın olarak eşsiz ve güzel gibi sıfatlarla anılan, içerisinde Allah'a nisbet edilmesinde herhangi bir sakıncası olmayan isim ve sıfatların yer aldığı söylenen Cevşen-i Kebir duasının metni gerek farklı isim ve vasıflarla Allah'a seslenilen bir dua olması gerek edebî bir ürün olması bakımından ele alınacaktır.

3.3. METİN İNCELEMESİ

Cevşen-i Kebir duası ile ilgili Şîî âlimlerin değerlendirmeleri, bu duanın muteber bir senedi olmamakla beraber dua eyleminin özünde kendisinden sevab umulan bir amel olmasına binaen bu duanın da okunabileceği yönündedir.

Cevşen-i Kebir duası hakkındaki değerlendirmeler kısmında görüleceği üzere olumlu değerlendirmelerin en öne çıkan yönü, Cevşen-i Kebir duasının metnidir. Bu konuda İslâm Ansiklopedisi'ndeki ilgili maddede gerekçeleri ile birlikte Cevşen-i Kebir duasının isnâdı bakımından sahîh olamayacağı ifade edilmiş olmakla beraber içeriği hakkında şunlar ifade edilmiştir:

“Muhtevasının güzelliği, ifadelerinin akıcılığı ve okunduğunda elde edilebilecek dünyevi ve uhrevi iyi sonuçlara dair rivâyetlerin çokluğu sebebiyle olacaktır ki Cevşen-i Kebir Türkiye'deki bazı Sünnî Müslümanlar arasında da ilgiyle karşılanmıştır.

Cevşen-i Kebir, bir kısmı naslarda yer alan, mana ve muhteva bakımından Allah'a nisbetinde hiçbir sakınca bulunmayan kelime ve cümlelerle münacat ve niyazlardan ibâret bir metin olup bu tür metinlerle duada bulunmak, dini hayat bakımından tavsiyeye şayan bir davranış olarak görülür.”⁵¹⁴

Mehmet Toprak'ın bu ifadeleri, araştırmamızın ilgili bölümünde aktarıldığı üzere Cevşen-i Kebir duası hakkındaki akademik değerlendirmelerde sıkça tekrarlanmıştır. Bu bakımdan İslâm

⁵¹⁴ Mehmet Toprak, “Cevşen”, **DİA**, s.463.

Ansiklopedisindeki ilgili maddenin kendisinden sonraki yorumları önemli ölçüde etkilediği söylenebilir.

Davut Aydüz, Cevşen-i Kebir duasının senedi hakkında yapılan eleştirilere bu duanın mana ve muhtevasını olumsuz yönde etkilemeyeceğini ifade edip bu duanın metni hakkında şöyle bir soru yöneltmiş ve cevap vermiştir:

*“Acaba Cevşen metninde Kur’ân’a zıt bir şey var mıdır? Hayır, bilakis, Bediüzzaman’ın ifadesiyle Cevşen’in Kur’ân’a zıt olması bir yana, o bizzat Kur’ân’dan alınmış bir duadır.”*⁵¹⁵

Abdullah Aydınli’nın makalesi, akademik çalışmalar arasında Cevşen-i Kebir duasını kayda değer şekilde metin yönünden eleştiren tek isim olduğu görülmüştür. Aydınli, Cevşen-i Kebir duasının biçimsel özellik bakımından seci’li ve uzun olduğunu, bu yönüyle Kur’ân’da yer alan dualarla örtüşmediğini, muhtevâ bakımından ise Cevşen-i Kebir duasında Allah’ın isimleri anılıp sadece Cehennem’den kurtuluş isteniyor olmasına karşın Kur’ân’daki dualarda ise pek çok dünyevi ve uhrevi istekler yer aldığını ifade etmiştir. Hz. Peygamber’in duaları açısından yaptığı karşılaştırmada Hz. Peygamber’in tekellüflü işlerden ve ağıdalı ifadelerden hoşlanmadığı, özel çaba sarf edilerek yapılan seci’li dualardan hem Hz. Peygamber’in hem de Sahâbenin kaçındığı, bu tür dua yapanların duada haddi aşanlar içerisinde sayılabileceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.⁵¹⁶

Metin değerlendirmesi açısından Cemal Işık ülkemizde yaygın olan Cevşen-i Kebir duası metni ile Şîî dünyasındaki metin arasında karşılaştırmalar yapmış ve gramer açısından sadece bir tane harfi cer kullanımına bağlı hata tesbit ederek Şîîlerdeki nüshadaki kullanımın doğru olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁷

Abdullah Aydınli’nın özet olarak ifade ettiği zikri geçen noktalar araştırmamızla daha kapsamlı bir şekilde irdelenmiş olmakla beraber

⁵¹⁵ Davut Aydüz, **Büyük Cevşen ve Meâli**, s.i.

⁵¹⁶ Abdullah Aydınli, “Cevşen Duası”, **Usûl İslâm Araştırmaları**, s.24-25

⁵¹⁷ Cemal Işık, “Şîî ve Sünnî kaynaklarda Cevşen Du’âsı”, **EKEV Akademi Dergisi**, s.139.

Abdullah Aydınli da dâhil olmak üzere yapılan akademik çalışmaların hiçbirinde Allah'ın isimlerinin tevkîfliği ve Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek gibi hususların dile getirilmemiş olması, Cevşen-i Kebir metnindeki belâgat ve gramer hatalarına değinilmemesi bu konularda büyük bir ilmî boşluğun var olduğuna işaret ettiği kanaatindeyiz.

Önceki değerlendirmelerde gözden kaçan diğer bir nokta ise Cevşen-i Kebir duasının metninde yer alan gramer yanlışlıkları ile anlatım bakımından zayıf cümle terkipleridir. Bu bağlamda araştırmamızı kenidısından önceki çalışmalardan ayrıcalıklı kılan en önemli yön Cevşen-i Kebir duasının metnine getirdiği kelâmî ve edebî eleştiridir.

3.3.1. Dil ve Anlatım İncelemesi

Dua, kulun Rabbini çağırması ondan yardım ve inâyet istemesidir. Özü itibari ile dua kişinin Allah'a olan ihtiyacını izhar etmesi, Allah karşısında güçsüzlüğünü, akıl ve fikrinin yetersizliğini kabullenmesi ve zilletini fark etmesidir. Dua, Allah'ı övüp tazim etmeyi onu ihsân ve ikramıyla anmayı da içerir. Bundan dolaydır ki Hz. Peygamber asıl ibâdetin dua olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁸

Cevşen-i Kebir metni, zâhiren iki yüz elli isim ve çoğu Kur'ân âyetlerinden ilhâm alınarak oluşturulmuş yedi yüz elli vasıfla Allah'a seslenip ta'zîmde bulunularak Cehennem azabından kurtuluş istenilen bir duadır.

Çalışmamızın bu bölümünde Cevşen-i Kebir duasının metni, biçimsel özelliği, sarf ve nahiv kurallarına uygunluk bakımından gramer ve üslûb yönünden, içerdiği isim ve vasıfların Allah'a dua ederken kullanılabilirliği bakımından ve ayrıca Allah'a Esmâ-i Hüsnâ ile dua etme yönünden ele alınacaktır. Ayrıca Cevşen-i Kebir'in metni, kullanılan dil ve kelime tercihleri yönünden Kur'ân âyetleri ile karşılaştırılacaktır. Diğer yandan metinde yer alan bazı parçaların Sünnî hadîs literatüründe yer alan dualara benzerliği de ele alınacaktır.

⁵¹⁸ Hattâbî, *Şe'nu'd-Du'â*, s.62.

3.3.1.1. Gramer İncelemesi

Bu başlık altında Cevşen-i Kebir duasında yer alan bazı nahiv, sarf, yazım ve i'râb hatalarına yer verilecektir.

Cevşen-i Kebir duasının birinci parçası “اللهم إني أسألك بأسمائك يا الله...” (Ey Allah! Ben isimlerin ile senden istiyorum; Ey Allah ...) diye başlamaktadır. Şîfî nüshada “باسمك” (ismin ile) ibâresi yer almaktadır. Bu durum isimlerin yer aldığı parçalarda tekrar edilmektedir. Ancak “Allahumme” ibâresi diğer parçalarda yer almamaktadır.

Cevşen-i Kebir duasında isimlere ait parçalarda zikredilen “Rahmân”, “rahîm”, “halîm” vb. isimler parçanın girişindeki “اللهم إني أسألك بأسمائك” ifadesinde yer alan “أسمائك” kelimesinin bedeli yahut tefsiri gibi dursa da gramer olarak her bir isim birer münâdâdır. Bu bakımdan Allah’a nisbet edilen farklı isimlerle nidâda bulunup Cehennem’den kurtuluş istenmektedir. Oysa “أسمائك” kelimesinden sonra zikredilen isimler “yâ” nidasi yerine marife ile zikredilse idi o zaman zikri geçen isimler ile Allah’a tevessül edilerek Cehennem’den kurtuluş istenmiş olacaktı. Bu ise anlatım açısından daha belîğdir.

Örnek verecek olursak Cevşen-i Kebir duasındaki haliyle şöyle dua edilmektedir: “*Ey Allah! İsimlerin ile senden istiyorum. Ey Rahmân, Ey Rahîm, Ey Halîm...*” Ancak nida harfi yerine marife takısı kullanılmış olsaydı, o vakit dua “*Ey Allah! Rahmân, Râhîm, Halîm, vb. isimlerin ile senden istiyorum.*” şeklini alarak Allah’a isimleri ile tevessül edilmiş olacaktı. Bununla birlikte “اللهم” ibâresi “يا الله” anlamında olduğundan⁵¹⁹ birinci parçada ilk isim olarak zikredilen “يا الله” belâgat açısından eleştirilebilecek bir tekrardır. Ancak parçada yer alan isimler nida harfi yerine marife takısı ile zikredilse idi bu tekrar eleştiriye konu edilmeyebilirdi.

Cevşen-i Kebir duasının her bir parçanın sonunda “لا إله إلا أنت الأمان” (Senden başka ilah yoktur. Emân Emân!) ifadesi yer almaktadır. Bu ifadedeki “الأمان الأمان” ikilemesi başta *Mecmûâtu'l-Ahzâb*'da yer alan metin

⁵¹⁹ (Allahumme) kelimesinin anlamı için bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 132.

olmak üzere Davut Aydüz'ün dışındaki diğer metinlerde merfû' olarak zabt edilmiştir.⁵²⁰ Dolayısıyla “أنت الأمان الأمان” şeklindeki ibârede birinci “emân” kelimesi sen zamirinin sıfatı olup ikinci “emân” gereksiz bir tekrardır. Hem Davut Aydüz'ün hazırladığı ve hem de Şîî metinde bu ikileme, mansub olarak zabt edilmiştir. Bu şekildeki mansub ikilemeler, hem hoş olmayan ve tehlikeli bir işten muhatabı uzaklaştırmak anlamında “tahzîr” için hem de muhâtabı iyi bir iş yapmaya teşvîk manasında “iğrâ” maksatlı kullanılmaktadır.⁵²¹ Bu ifadenin Allah'a hitaben kullanıldığı göz önüne alındığında nahiv açısından “iğrâ” başlığı altında değerlendirilmesi daha uygundur.

“İğrâ” övülecek şeyler yapma yönünde bir emir olarak tanımlanmaktadır.⁵²² Kişinin herhangi bir meşrû' dayanak olmaksızın Allah'ın böyle bir üslûb ile emân vermeye davet edilmesi yahut Cehennem azâbı karşısında O'na, sanki vermiş olduğu “emân”ı hatırlatırcasına bir ifade kullanmanın edebe aykırı olduğu kanaatindeyiz. Türkçe meâller açısından söz konusu ibâreyi merfû' olarak zabt edenler de dâhil olmak üzere bu ikileme “emân diliyoruz” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu tercümenin Arapçanın dil kuralları değil muktezâyı hal gözetilerek gerçekleştirildiği kanaatindeyiz. Kaldı ki söz konusu ikilemeyi merfu olarak zabt edenlerin “sensin emân” şeklinde bir meal vermeleri beklenirdi.

Cevşen-i Kebir'in beşinci parçasında Allah'a “يا سبحان” diye seslenilmektedir. On beşinci parçada ise “يا ذا القدس و السبحان” şeklinde bir vasıf yer almaktadır.

“Sübhân” kelimesinin bu tarz kullanımı Arap dili açısından yanlıştır. Zira “sübhân” Allah'ın tüm noksanlıklardan uzak olduğunu ifade için kullanılan tesbîh etmek fiilinin mastar ismidir ve gayr-i münsarif bir kelimedir. Fetha üzere mebnîdir. Arapçadaki kullanımı bakımından şiirde

⁵²⁰ Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, **Mealli Büyük Cevşen**, s.57; Niyazi Beki, **Cevşenü'l-Kebir ve Meal-i İcmali**, s.74; Abdulaziz Hatip, **Cevşen Şerhi**, 32; Davut Aydüz, **Büyük Cevşen ve Meâli**, s.56.

⁵²¹ “Tahzîr” ve “iğrâ” için bkz. Meral Çörtü, **Arapça Dilbilgisi Nahiv**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul,2010, s.275-279.

⁵²² Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî, **Şerhu İbn Akîl alâ Elfiyyeti'bni Mâlik**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 106.

vezin ve kâfiye uyumu için yapılan şaz uygulamalar hâricinde bu kelime nidâ harfi ve marife takısı almaz ve de muzâfun ileyh olarak kullanılmaz.⁵²³ Cevşen-i Kebir duasında bu kelime ile ilgili üç kurala da muhâlefet edilmiştir.

Cevşen-i Kebir duasının ikinci parçasının dokuzuncu vasfı ülkemizdeki nüshalarda “يا معطي المسئولات” olarak geçmektedir. Şîî metinde ise ikinci parçanın altıncı vasfı olarak yer alan bu ibâre “يا معطي المسئلات” şeklinde yazılmıştır. Bu yazımlardan doğru olanı Şîî metinde yer alandır. Zira Arapça’da istekte bulunana “sâil” kendisinden istekte bulunulana “mes’ûl” istenilen şeye ise “mes’ele” ya da “su’l” denir.⁵²⁴ Bu durumda ülkemizde kullanılan metindeki vasıf “müennes mes’ûlleri veren” şeklinde tercümeye müsâittir. Türkçe tercümelerde bu vasıf “ey bütün istenilenleri lütfundan, fazlından hikmetiyle veren”⁵²⁵ ve “ey bütün mahlûkâtın isteklerini veren”⁵²⁶ şeklinde tercüme edilmiştir.

Cevşen-i Kebir duasındaki bu ifadeyi Kur’ân’da yer alan âyetlerle kıyâslayacak olursak Allah’ın kullarının isteklerini vermesi söz konusu olduğundan Kur’ân’da “إيتاء” fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Mesela Kur’ân’da Musa aleyhisselamın isteklerine cevap olarak “قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى”⁵²⁷ buyurulmuştur. Bu bakımdan Cevşen-i Kebir duasında “إعطاء” fiilinin tercih edilmesinin Kur’ân’ın kelime kullanımı ile örtüşmediği söylenebilir.

Cevşen-i Kebir’deki Kur’ân ile örtüşmeyen kullanımlara ayrıca değinilecektir.

Cevşen-i Kebir duasının ülkemizdeki Davud Aydüz’ün hazırladığı metin dışındaki metinlerde yirmi sekizinci parçasının altıncı vasfı olarak “يا زُخْرَ من لا زخر له” ifadesi yer almaktadır. Bu vasfı bu şekilde zabt edenler

⁵²³ Ebu Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osman b. Kanber, **el-Kitâb**, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire, 1988, I, 376; Ebu’l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberred, **el-Muktadab**, nşr. Cumhûriyyetu Mısır el-Arabiyye Vizaretu’l-Evkâf el-Meclisu’l-A’lâ li’ş-Şuûni’l-İslâmiyye Lecnetu İhyâi’t-Turâsi’l-İslâmî, Kahire, 1994, III, 217; Râzî, **Tefsîr**, XX, 146-147; Kurtubî, **el-Câmi**, XIII, 5-6; Ebû Hayyân el-Endelusî, **el-Bahru’l-Muhît**, I, 297.

⁵²⁴ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, IV, 1728.

⁵²⁵ Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, **Meâlli Büyük Cevşen**, s.57.

⁵²⁶ Davut Aydüz, **Büyük Cevşen ve Meâli**, s.58.

⁵²⁷ Tâhâ, 20/36.

“zuhr” kelimesine övünç anlamı vermektedirler.⁵²⁸ Aynı parçada “يا فخر من لا” şeklinde de bir ifade yer alıp “fahır” kelimesi iftihâr olarak tercüme edilmiştir. Arapça’da “ز خ ر” kökünden türeyen “zuhr” diye bir kelime tesbit edilememiştir. Bu kelimeye en yakın “زُخْرِيّ” kelimesidir ve uzun anlamındadır. Ancak sözlüklerde “زُخْر” diye bir fiil mastarı olup anlamlarından biri de kişinin sahip olduğu bir şey ile övünmesidir.⁵²⁹

Söz konusu ifade Şîî metinde, aynı parçanın üçüncü vafında “يا ذُخْر” biçiminde yazılmıştır.⁵³⁰ Davud Aydüz de tercümesini yaptığı metinde bu ifadeyi Şîî metindeki gibi yazmıştır.⁵³¹ Bu ifadenin doğru yazılışının gramer açısından böyle olması gerekmele beraber bu ifadeyi hadîs literatüründe de “يا ذُخْر من لا ذخر له” şeklinde görmek mümkündür.⁵³² Aksi halde aynı anlama gelen “fahır” ve metinde yanlış harekelenmiş haliyle de olsa “zehr” kelimelerinin tekrarı anlamsız olacaktır. Şu halde söz konusu yazım yanlış *Mecmûâtu'l-Ahzab*'da yer alıp sonrasında mevcut yayımlanmış nüshalara geçmiş olduğu söylenebilir.

Ülkemizde kullanılan Cevşen-i Kebir duasında yer alan diğer bir yazım hatası ise elli dokuzuncu parçadaki “يا داعي من استدعاه” vasfıdır. Bu vasıf “Ey kendisini çağırınları çağırın” anlamındadır. Anlam ilgisi bakımından kusurlu olan bu vasıf, Allah ve kul arasındaki münasebet gözetilerek “ey kendisini çağırınları hak yola davet eden”⁵³³, “ey kendisinden doğru yola teşvik ve yardım isteyenleri sadakat ve istikamete çağırın”⁵³⁴, “ey kendisine dua eden kullarını Cennet’e davet eden Dâî”⁵³⁵, “ey çağırmasını isteyenleri davet eden”⁵³⁶ benzeri yorumlarla tercüme edilmeye çalışılmıştır. Kur’ân’da Allah, kendisine yönelik çağrılarını ve

⁵²⁸ Gümüştânevî, *Mecmûâtu'l-Ahzâb*, Cilt: Muhyiddin el-Arabî, 238; Abdulaziz Hatib, *Cevşen Şerhi*, s.200; Niyazi Beki, *Cevşenü'l-Kebir ve Meali İcmali*, s.100; Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, *Mealli Büyük Cevşen*, s.67.

⁵²⁹ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XI, 416.

⁵³⁰ Kef'amî, *el-Beledü'l-Emîn*, s.547.

⁵³¹ Davut Aydüz, *Büyük Cevşen ve Meâlî*, s.82

⁵³² İbn Hacer el-Heytemî, *ed-Dürü'l-Mendûd*, s.95; Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *el-Kavlü'l-Bedî' fi's-Salâti alâ'l-Habîbi's-Şefî'*, Dâru'l-Yusr ve Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2007, s.124.

⁵³³ Niyazi Beki, *Cevşenü'l-Kebir ve Meal-i İcmali*, s.127.

⁵³⁴ Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, *Mealli Nüyük Cevşen*, s.79.

⁵³⁵ Davut Aydüz, *Büyük Cevşen Meali*, s.111.

⁵³⁶ Abdulaziz Hatib, *Cevşen Şerhi*, s.357.

dualar için karşılık vermek anlamında olarak “icâbet” ve “isticâbet” fiillerini kullanmıştır.⁵³⁷

Söz konusu vasıf, Şîî metinde altmışıncı parçanın dördüncü vasfı olarak “ey kendisinden koruma ve kollama isteyenleri koruyup kollayan” şeklinde tercüme edilebilecek “يا راعي من استرعاه” şeklindedir.⁵³⁸ *Mecmûâtu'l-Ahzâb*'ın hâmiş kısmında nüsha farklılığına işaret için “ya râ'ie” ile başlayan bu ifade yer almaktadır.⁵³⁹ Ne fiil ne de isim olarak Allah'a nisbet edildiğini tesbit edemediğimiz ve çobanlık mesleği ile özdeşleşmiş “râ'î” kelimesinin Allah'ın bir eylemi hakkında bilgi vermek için kullanılmasının edebe aykırı olduğunu düşünmekle beraber Şîî metindeki ifadenin hiç değilse anlam ilgisi bakımından daha anlaşılır olduğu söylenebilir.

Cevşen-i Kebir'deki i'râb hatalarından biri de otuz dokuzuncu parçada yer alan “يا خير المُسْتَأْنِسِينَ” vasfıdır. “Müste'nis” isti'nâs fiilinin ism-i fâilidir. Sözlük anlamı açısından isti'nâs görme, bakınma, izin isteme, yalnızlığı giderme arayışı ve kişinin yalnızlığının ortadan kalkması gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁴⁰ Müste'nis Arapçada avını uzaktan gören ve kollayan aslan için de kullanılmaktadır.⁵⁴¹ Cevşen-i Kebir'de bu ismin türediği “أ ن س” kökü yalnızlığın giderilmesi ile ilgili anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Buradan hareketle bu vasıf, Allah'ın kendi yalnızlığını giderme konusunda en hayırlı olduğunu ifade etmektedir. Allah hakkında böyle bir ifade kullanmak Allah'a acizlik ile nitelemek anlamına geleceğinden Allah'ı müste'nis olarak nitelemek dînen ve aklen yanlıştır.

Tercümelerde “müste'nis” kelimesi ism-i fâil olarak harekelenmiş olsa da ism-i mef'ul olarak anlamlandırılarak “kendisiyle ünsiyet edilenlerin en hayırlısı” şeklinde tercüme edilmiştir.⁵⁴² Bu kelimenin sarf açısından bu

⁵³⁷ Bakara, 2/186; Mü'min, 40/60; Neml, 27/62.

⁵³⁸ Kef'amî, *el-Beledü'l-Emîn*, s.552.

⁵³⁹ Gümüşhânevî, *Mecmûâtu'l-Ahzâb*, Cilt: Muhyiddin el-Arabî, 247.

⁵⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 165-166; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XV, 416.

⁵⁴¹ Zebîdî, *a.g.e.*, XV, 417.

⁵⁴² Abdulaziz Hatip, *Cevşen Şerhi*, s.258; Said Aydüz, *Büyük Cevşen ve Meâli*, s.93; Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, *Mealli Büyük Cevşen*, s.71

anlamı taşıması için bu kelimenin istif'âl vezninin ism-i mef'ûl kalıbına göre “müste'nes” okunacak şekilde harekelenmesi gerekir.

Cevşen-i Kebir'in kırk yedinci parçasında yer alan “نور النور” vasfı Arapça grameri açısından hatalıdır. Zira Arapça'da bir şey kendisine izâfe edilmez yani bir lafız kendisi ile bir isim tamlaması oluşturmaz.⁵⁴³ Arapça'da muzâf, muzâf ileyh ile ya özelleşerek tahassus eder ya da marife olur. Bir şeyin kendisi ile özelleşmesi yahut kendisi ile marife olması düşünülemeyeceğinden başka bir şeyin muzâf ileyh olması kaçınılmazdır.⁵⁴⁴ Bu konuda Basra ekolü hem bir şeyin kendisine hem de bir sıfatın mevsufuna izâfesini kabul etmezken Kûfe ekolüne göre iki durumda da farklı lafızlar kullanıldığı takdirde bir şeyin kendisine izâfe edilmesi uygun görülmektedir.⁵⁴⁵

Bu konuda müteahhir dönem âlimlerinden İbn Atiyye el-Endelusî bazı kimselerin te'kîd maksatlı “صواب الصواب” benzeri ifadeler kullandığını belirtmiş⁵⁴⁶ olsa da Arap dili âlimlerinin açıklamaları doğrultusunda “nur” kelimesinin yine “nur” kelimesine izâfe edilmesi doğru ve fasih bir kullanım değildir. Zira bir kelime yaygın kullanımı bakımından fasih olarak nitelenir.⁵⁴⁷ Bu vasıf Türkçeye sanki “نور الأنوار” şeklinde bir ibâreymiş gibi değerlendirilip “nurların nuru”, “Bütün nurların menbaı olan nur” şeklinde tercüme edilmiştir.⁵⁴⁸

Cevşen-i Kebir duasında harekeleme hatası olarak değerlendirilebilecek diğer bir ibâre, seksen yedinci parçada geçen “هَادِيّ الْمَضَلِّينَ” vasfıdır. Bu vasıf lafzî olarak “yoldan çıkaranlara/saptıranlara yol

⁵⁴³ Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, **Esrâru'l-Arabiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, 33; İbn Akîl, **Şerhu İbn Mâlik**, I, 370; İbn Hişâm el-Ensârî Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yusuf, **Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I, 371; Râzî, **Tefsîr**, XXIV, 256.

⁵⁴⁴ İbn Akîl, **Şerhu İbn Mâlik**, I, 370.

⁵⁴⁵ Muhammed b. el-Hasen el-İsterâbâdî, **Şerhu'r-Radiy li-Kâfiyeti İbn Hâcib**, Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, Suudi Arabistan, 1993, s.922-923,924

⁵⁴⁶ İbn Atiyye, **el-Muharraru'l-Vecîz**, V, 254-255

⁵⁴⁷ Kelimenin fesâhati için bkz. İbn Zemelkânî Abdulvâhid b. Abdülkerim el-Ensârî, **et-Tibyân fi İlmi'l-Beyân el-Mutli' alâ İ'câzi'l-Kur'ân**, Matbaatu'l-'Anî, Bağdad, 1964, s.197

⁵⁴⁸ Abdulaziz Hatip, **Cevşen Şerhi**, s.296; Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, **Mealli Büyük Cevşen**, s.74.

gösteren” anlamındadır. Arapçada “hidâyet” fiili hem olumlu hem de olumsuz yön için yol gösterme anlamında kullanıldığından⁵⁴⁹ bu vasıf bu haliyle Allah hakkında saptıranlara yol-yordam öğreterek saptırma konusunda yardım edicilik îmâsı taşımaktadır. Ancak vasıftaki yoldan çıkarmak, saptırmak, dalâlete sürüklemek vb. anlamlarda kullanılan “idlâl” fiilinin ism-i fâil kullanımı olan “mudillîn” yerine ism-i mef’ûl formuyla “mudallîn” biçiminde kullanılması halinde ise vasfın anlamı “yoldan çıkarılmışlara/saptırılanlara yol gösteren” halini alacağından bu durumda olumlu anlam vurgusu daha çok ön plana çıkacaktır.

Bu vasıfta eğer “mudillîn” lafzının kullanımı esas alınacak ise o vakit “irşâd” fiilinin tercih edilmesi daha uygun olacaktır. Zira “irşâd” fiili sadece rüşd ve hayır yolunu göstermek için kullanılır.⁵⁵⁰ Bu tercih ile “مُرْشِدٌ” halini alacak vasıf “yoldan çıkaranlara hayır ve rüşd yolunu gösteren” anlamı olarak daha belîğ bir nitelik kazanacaktır.

3.3.1.2. Anlatım İncelemesi

Cevşen-i Kebir duası, Allah’a karşı övgü ve ta’zîm ifadeleri içermesi bakımından İbn Ebi’l-İsba‘ın (ö.654/1256) ifadesiyle “tefvîf” Süyûtî’nin ifadesiyle “tefvîf” üslûbunda bir metindir. Bu üslûba örnek olarak:

الذي خلقتني فهو يهدين * والذي هو يطعمني ويسقين * وإذا مرضت فهو يشفين * والذي يميّتوني ثم “⁵⁵¹يحيين”⁵⁵² âyetleri örnek olarak zikredilebilir.

Allah’a nisbet edilen bazı isim ve vasıflar Allah’a dua niteliği taşıyan Cevşen-i Kebir duasında bazı isim ve vasıfların birden fazla tekrar edildiği, aynı anlama gelen bazı vasıfların ise farklı ifade kalıpları ile tekrarlandığı ve müteradif kelimeler kullanılarak oluşturulmuş aynı anlama gelen vasıfların yer aldığı göze çarpmaktadır.

Cevşen-i Kebir duasının her bir parçası, gerek Kef’amî’nin gerekse Gümüşhânevî’nin naklettiği metinler nesir olarak yazılmış olup herhangi

⁵⁴⁹ Ebû Hilâl el-Askerî, **Furûku’l-Luğa**, s.209.

⁵⁵⁰ Ebû Hilâl el-Askerî, **a.g.e.**, s.209

⁵⁵¹ Şuarâ, 26/78-81.

⁵⁵² Süyûtî, **el-İtkân**, V, 1750; İbn Ebi’l-İsba‘ el-Mısırî, **Bedi’u’l-Kur’ân**, Nahdatu Mısır, Mısır, t.y., II, 98

özel bir düzenleme yapılmamıştır. Ancak *Mecmûâtu'l-Ahzâb*'ta yer alan bir iki parçada vasıfların yer yer iki mısralı beyitler halinde tertip edildiği görülmektedir.⁵⁵³

Mecmûâtu'l-Ahzâb'daki Cevşen-i Kebir metninin bazı parçalarında görülen iki mısralı şiirsel düzen, Risâle-i Nur cemaatlerine ait baskılarda Cevşen-i Kebir'deki tüm parçalara tatbik edilmiştir. Bu düzenlemenin özellikle uzun vasıfların yer aldığı parçalarda iki mısralı beş beyit şeklinde olduğu görülmektedir.⁵⁵⁴

Aşağıda Cevşen-i Kebir duasında yer alan tekrarlar ile seci' ve şiirselik konuları irdelenecektir.

3.3.1.2.1. Tekrarlar

Cevşen-i Kebir'in üslûbunda öne çıkan özelliklerden biri de farklı izâfe ve ifade kalıpları kullanılarak bazı isim ve vasıfların tekrar edilmesidir. Aşağıda bu tekrarların niteliğini ortaya koyacak bazı örnekler zikredilecektir.

Cevşen-i Kebir duasının ikinci parçasında altıncı vasıf olarak yer alan “hataları mağfiret” eden anlamındaki “غافر الخطيئات” vasfı yedinci parçada “غافر الخطايا” (hataları affeden), altmış üçüncü parçada da “غافر الخطاء” (hatayı affeden) biçiminde, buldukları parçadaki diğer vasıflara son ses bakımından uyumu sağlayacak şekilde tekrarlanmıştır. Yine farklı izâfeler kullanılarak mağfiret sıfatı üçüncü parçada “يا خير الغافرين” (mağfiret edenlerin en hayırlısı), on dördüncü parçada “يا غافر المذنبين” (günahkârlara mağfiret eden), yirminci parçada “يا غافر الذنب”, on ikinci parçada “يا غفار”, on beşinci parçada “يا ذا العفو و الغفران” (ey af ve mağfiret sahibi) otuzuncu parçada “يا غافر من استغفره” (kendisinden mağfiret isteyene mağfiret eden), yirmi ikinci parçada “واسع المغفرة” (mağfireti geniş olan) şeklinde beşinci parçada “غفران” (mağfiretin kendisi), kırk birinci parçada “غافر”

⁵⁵³ Gümüşhânevî, *Mecmûâtu'l-Ahzâb*, Cilt: Muhyiddin el-Arabî, 235, 242, 256.

⁵⁵⁴ Bkz. EK-VI

(mağfiret eden) ve altmış dördüncü parçada “غَفَّار” (çokça mağfiret eden) olarak tek başına isim olarak kullanılmıştır.

Cevşen-i Kebir’de Allah hakkında gerek isim gerek vasıf olarak çokça tekrar eden isimlerden biri de “nâsır”dır. Bu isim hem kırk bir hem de doksan birinci parçada “düşmana karşı yardım” eden anlamında “يا ناصر” şeklinde tek başına isim olarak ve yüzüncü parçada ise “düşmana karşı yardımcımız” anlamında “يا ناصرنا” şeklinde şahıs zamirine izâfe edilerek kullanılmıştır. Vasıf olarak ise bu isim karşımıza üçüncü parçada “düşmana karşı yardım edenlerin en hayırlısı” anlamında “خير الناصرين”, onuncu parçada “yalnız bırakılmış olan her kesin düşmana karşı yardımcısı” anlamında “يا ناصر كلِّ مخذول”, otuzuncu parçada “düşmana karşı kendisinden yardım isteyenin yardımcısı” anlamında “يا ناصر من استنصره”, kırk altıncı parçada “düşmana karşı yardıma ihtiyacı olmayıp düşmana karşı yardım eden” anlamında “يا ناصرا غير منصور”, elli birinci parçada “düşmana karşı en güzel yardımcı” anlamında “نعم النصير”, yetmiş birinci parçada “düşmana karşı yardım edenlerin en hayırlısı” olan anlamında “يا من هو خير الناصرين”, seksen yedinci parçada “düşmana karşı yardım edenlerin en üstünü” anlamında “يا أنصر الناصرين”, doksan ikinci parçada “dostlarına düşmana karşı yardım eden” anlamında “يا ناصر الأولياء” şeklindeki ibârelerle her bir vasıf içinde yer aldığı parçaya seci‘ yönünden uyumlu olacak şekilde Allah’ın düşmana karşı yardımcılığı tekrarlanmıştır.

Cevşen-i Kebir duasında en sık tekrarlanan lafızlardan biri de Allah’a isim ve vasıf olarak kullanılan “kâşif” ismidir. “Kâşif” lafzı Allah’a isim olarak sadece doksan birinci parçada kullanılmıştır. Fiil olarak ise kırkıncı parçada “belayı asıl ortadan kaldıran” anlamında “يا من هو يكشف” şeklinde kullanılmıştır.

Cevşen-i Kebir’de “belayı ortadan kaldıran” anlamındaki “كاشف” vasfı altmış üç ve doksan ikinci parçalarda olmak üzere iki kez aynen kullanılmıştır. Bu vasıf yedinci parçada “belaları ortadan kaldıran” anlamında “كاشف البلاء”, yirmi beşinci parçada yine farklı çoğul kalıbı kullanılarak yine “belâları ortadan kaldıran” eden anlamında “كاشف البليّات” şeklinde tekrar etmektedir.

Otuz birinci parçada geçen “sıkıntıyı ortadan kaldıran” anlamındaki “كاشف الضر” vasfı yetmiş dokuzuncu parçada “sıkıntı ve elemi ortadan kaldıran” anlamında “كاشف الضر و الألم” olarak tekrarlanmıştır.

Kâşif ismiyle ilgili başka bir tekrar örneği ise onuncu parçadaki “keder içinde olan herkesin kederini gideren” anlamında “كاشف كل مكروب” vasfıdır. Bu vasıf on birinci parçada sıkıntıları kederleri daima ortadan kaldıran anlamında “كشّاف الكروب” ve elli ikinci parçada “kederlilerin dertlerini ortadan kaldıran” anlamında “كاشف المكروبين” şeklini almıştır. Bunlara ek olarak “kâşif” kelimesi on birinci parçada “keder içinde kaldığımda kederimi ortadan kaldıran” anlamında “يا كاشفي عند كربتي” ve yirminci parçada gamı ortadan kaldıran anlamında “كاشف الغم” biçiminde kullanılmıştır.

Kâşif kelimesi ile ilgili zikri geçen vasıfların her biri içinde bulunduğu parçadaki ses düzenine uygun olacak şekilde Cevşen-i Kebir duasına dağıtılmıştır. Allah’ın isimlerini belirleme konusunda İslâm ekollerini görüşlerini paylaştığımız bölümde özellikle Ehl-i Sünnet ekolleri açısından “kâşif” lafzının Cevşen-i Kebir’de olduğu gibi tek başına Allah’a isim olarak kullanımının uygun görülmediğini de ayrıca hatırlatmak isteriz.

Cevşen-i Kebir duasında tekrar eden konulardan biri de Allah’ın yalnızlık ve kimsesizlik gibi duyguları gideren bir ünsiyet kaynağı olarak vasfedilmesidir. Bu konu ilk olarak on birinci parçada yalnızlığım bana ünsiyet verenim, yalnızlığımı giderenim anlamındaki “يا مونسي عند وحشتي” vasfıyla karşımıza çıkmaktadır. Allah hakkında bu vasıfta vurgulanan anlam on ikinci parçada “kalplerin yalnızlığını gideren” anlamında “يا أنيس القلوب”, on dördüncü parçada “yalnızlık duygusuna kapılanların yalnızlığını gideren” anlamında “يا أنيس المستوحشين”, yirmi sekizinci parçada, “yalnızlığımı giderecek kimsesi olmayanın yalnızlığını gideren” anlamında “يا أنيس من لا له أنيس له”, otuz dokuzuncu parçada “kendisiyle yalnızlık giderilenlerin en hayırlısı” anlamında “يا خير المستأنسين”, kırk ikinci parçada “isteyenlerin kendisiyle yalnızlık giderdiği” anlamında “يا من هو يستأنس به المريدون”, kırk sekizinci parçada “ünsiyeti leziz olan” anlamında “يا من أنسه لذيق”, elli birinci parçada “kendisiyle en güzel şekilde yalnızlık giderilen” anlamında “يا نعم

”الأنيس”, elli ikinci parçada “isteyenlerin kendisiyle yalnızlığını giderdiği” anlamında “يا أنيس المردين”, altmış beşinci parçada “yalnızlığımı gideren ve beni koruması altına alan” anlamında “يا من أنسي و آواني”, seksen yedinci parçada “zâkirlerin kendisiyle yalnızlıklarını giderdiği” anlamında “يا أنيس”, doksan ikinci parçada “evliya/dostların kendisi ile yalnızlığını giderdiği” anlamında “يا أنيس الأولياء”, doksan dördüncü parçada “yalnızlığı giderenlerin ve kendisiyle yalnızlık giderilenlerin en hayırlısı” anlamında “يا خير مونس و أنيس” şeklindeki vasıflarla farklı ifade kalıplarında ve her bir vasıf bulunduğu parçanın ses uyumuna uygun olacak şekilde tekrarlanmıştır.

Cevşen-i Kebir duasından Esmâ-i Hüsnâ içinde sayılan “Şâfi” ismi otuz yedinci parçada “يا شافي” ve elli dokuzuncu parçada “kendisinden şifâ isteyeneye şifa veren” anlamında “يا شافي من استشفاه” şeklinde iki kez kullanılmasına karşın birçok yerde Allah “tabîb” vasfıyla nitelenmiştir. Bu nitelermeler on ikinci parçada “kalplerin tabibi” anlamında “يا طبيب القلوب”, kırk beşinci parçada tek başına “يا طبيب” olarak, elli birinci parçada “en iyi tabîb” anlamında “نعم الطبيب”, elli sekizinci parçada “tabibi olmayanın tabibi” anlamında “يا طبيب من لا طبيب له” şeklinde kullanılmıştır.

İslâm mezheplerinin görüşlerini paylaştığımız bölümde de görüldüğü üzere Cevşen-i Kebir duasında olduğu gibi “tabîb” lafzının tek başına Allah’a isim olarak kullanılması câiz görülmeyip böyle bir tutum duanın edeblerine aykırı bir davranış olarak nitelenmektedir.

Cevşen-i Kebir’de yer alan tekrarlar konusunda öne çıkan diğer bir isimlendirme ve vasıf Allah’ın yaratma fiiliyle alakalıdır. Bu bağlamda yaratma, var etme anlamlarında kullanılan “خلق” (halk) ve “صُنْع” sun‘ fiilerinin çokça kullanıldığı göze çarpmaktadır. Sun‘ yapmak, eylemek, zanaat, vb. anlamlarda kullanılmakta olup⁵⁵⁵ Kur’ân’da fiil olarak Hz. Nûh’un gemi yapması⁵⁵⁶, Hz. Mûsâ’nın eğitimi⁵⁵⁷ gibi anlamlarda kullanıldığı gibi dağlar örneği üzerinden Allah’ın bir şeyi özel bir hal ve nitelikte yapmasını ifade için “”sun‘ullah” ibâresi kullanılmıştır.⁵⁵⁸ Halk fiili

⁵⁵⁵ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, II, 2246.

⁵⁵⁶ Hûd, 11/37, 38.

⁵⁵⁷ Tâhâ, 20/39.

⁵⁵⁸ Neml, 27/88.

ise bir şeyi belli bir plan çerçevesinde var etmektir. Araplar bu fiili benzeri olmaksızın bir şeyi yaratmak anlamında kullanmaktadırlar.⁵⁵⁹ Halk fiilinin ism-i fâili olan “Hâlık” ismi Esmâ-i Hüsnâ’dandır.

“Halk” ve “Sun” fiilleri Allah hakkında kullanıldıklarında yakın anlamlara gelmektedir. Cevşen-i Kebir’de dokuzuncu parçada “yapan/var eden” anlamında “يا صانع”, onuncu parçada “var olan her şeyi var eden” anlamında “يا صانع كل مصنوع” ve “yaratılmış her şeyi yaratan” anlamında “يا من هو خالق كل مخلوق”, on altıncı parçada “her şeyin yaratıcısı” anlamında “يا من هو صانع كل شيء” ve “her şeyin var edicisi” anlamında “يا خالق الخلق” ve yirminci parçada “yaratılmışları yaratan” anlamında “يا أحسن الخالقين”, otuz birinci parçada “yapması latîf olan” anlamında “يا لطيف الصنع”, kırkıncı parçada “yaratmış ve düzgün hale getirmiş olan” anlamında “يا من هو خلق فسوى”, kırk altıncı parçada “yaratılmamış yaratıcı” anlamında “يا خالفا غير مخلوق” ve “yapılmamış yapıcı” anlamında “يا صناعا غير مصنوع”, kırk yedinci parçada “nuru yaratan” anlamında “يا خالق النور”, ellinci parçada “yaratan ama yaratılmayan” anlamında “يا من يخلق و لا يُخلق”, elli yedinci parçada “yarattığı her şeyi güzel yapan” anlamında “يا من أحسن كل شيء خلقه”, altmışıncı parçada “yaratan” anlamında “يا خالق”, altmış birinci parçada “geceleri ve aydınlığı yaratan” anlamında “يا من خلق الظلمات و النور” ve “ölümü ve hayatı yaratan” anlamında “يا من خلق الموت و الحياة”, altmış beşinci parçada “beni yaratan ve düzgün hale getiren” anlamında “يا من خلقتني و سواني”, yetmiş sekizinci parçada “Güneş’i ve aydınlatıcı Ay’ı yaratan” anlamında “يا خالق الشمس و القمر المنير”, yetmiş dokuzuncu parçada Levh-i Mahfûz’u ve Kalem’i yaratan anlamında “يا من يخلق الأشياء” ve “eşyayı yoktan yaratmakta olan” anlamında “يا من يخلق ما من العدم”, seksen ikinci parçada “dilediğini yaratan” anlamında “يا من يخلق ما يشاء”, doksanıncı parçada “ondan başka mahlûkâtı yaratanın olmadığı” anlamında “يا من لا يخلق الخلق إلا هو”, doksan üçüncü parçada “her şeyi rızıklandırılan ve yaratan” anlamında “يا رازق كل شيء و خالقه” ve “her şeyin ilahı ve yapıcısı olan” anlamında “يا إله كل شيء و صانعه” benzeri vasıflarla birbirine yakın anlamlarda yoğun bir kullanım göze çarpmaktadır.

⁵⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 1156.

Cevşen-i Kebir duasında hakkında tevkîf olsun olmasın ta‘zîm ve övgü manası taşısın ya da taşımasın her türlü isim Allah’a nisbet edilmiş iken Esmâ-i Hüsnâ arasında yer alan ve Allah’ın yaratma fiilini belirten isimlerden olan “Bârî” ismi bir kez dahi “يا باری” şeklinde kullanılmamıştır. Sadece yetmiş dokuzuncu parçada “يا باری الذر و التسم” şeklindeki bir kullanımla yetinilmiştir. Bu meseleyi Şîî metin bağlamında değerlendirecek olursak “Bârî” ismi, bahsi geçen kullanımına ek olarak ülkemizdeki metnin doksan birinci parçası ile benzer Şîî metnin seksen dokuzuncu parçasında “يا باری كل شيء و”⁵⁶⁰ doksan dördüncü parçasından “يا باری كل شيء و خالقه”⁵⁶¹ şeklinde vasıf olarak da kullanılmıştır. Şîî metinde yer alan bu son vasıf ülkemizdeki metnin doksan üçüncü parçasında yukarıda da geçtiği gibi “يا رازق كل شيء و خالقه” olarak değiştirilmiştir.

Kur’ân’da bir sûreye ad olmuş ve farklı surelerde altı kez Allah hakkında göklerin ve yerin yoktan var edeni anlamındaki “فاطر السماوات و الأرض” biçiminde kullanılan “fâtır” ismi⁵⁶² de Cevşen-i Kebir duasında sadece kırk birinci ve sekseninci parçalarda “يا فاطر” şeklinde tekrarlanmış, doksan üçüncü parçada ise “يا فاطر كل شيء و مليكه” vasfında kullanılmıştır. Bu ismin Kur’ân’daki kullanımı ile Cevşen-i Kebir’de yer almaması dikkat çekici bir eksikliklerdir.

Cevşen-i Kebir duasında “halk” ve “sun” kelimelerinde olduğu gibi müteradif kelimelerle yapılan tekrarlara sıkça başvurulmuştur. Bu hususta örnek olarak otuz yedinci parçada Allah’ın “yardımcıya ihtiyacı olmaksızın yardım edici” olduğunu ifade eden “يا معين من لا معين” ve “يا غياث من لا غياث له”⁵⁶⁰, kırk altıncı parçada Allah’ın yenilgisiz üstünlüğünü ifade eden “يا غالبا غير” ile “مغلوب” ile “يا قاهرا غير مقهور” vasıfları kullanılmıştır. Yirmi dokuzuncu parçada Allah’ın kendisinden koruma isteyenlerin koruyucusu olduğunu ifade eden “يا حافظ من استحفظه” ve “يا عاصم من استعصمه” ile yine aynı parçada Allah’ın yardım dileyenlerin yardımcı olduğunu ifade eden “يا معين من”⁵⁶¹, otuz dokuzuncu parçada Allah’ın “يا صريخ من استصرخه” ve “يا مغيب من استغاثه”,⁵⁶² “استعانه”, “يا من لا مفر إلا إليه”⁵⁶² Allah’tan başka sığınılacak merci olmadığını ifade eden

⁵⁶⁰ Kef’amî, *el-Beledü’l-Emîn*, s. 556.

⁵⁶¹ Kef’amî, *a.g.e.*, s.557.

⁵⁶² En ‘âm, 6/14; Yusuf, 12/101; İbrahim, 14/10; Fâtır, 35/1; Zümer, 39/46; Şûrâ, 42/11.

“يا من لا مفرع إلا إليه” ve “يا من لا ملجأ إلا إليه” vasıfları Cevşen-i Kebir duasındaki tekrarlara örnek olarak zikredilebilir.

Cevşen-i Kebir’de Allah’ın hidâyet ediciliği yol göstericiliği ile ilgili olarak hidâyet, delâlet ve rüşd fiilleri kullanılmıştır. Hidâyet fiilinden türeyen “Hâdî” ismi otuz üç ve otuz yedinci parçalarda “يا هادي” şeklinde aynen tekrarlanmış, ellinci parçada “yol gösteren ama kendisine yol gösterilmeye gerek olmayan” anlamında “يا من يهدي و لا يُهْدَى”, elli dokuzuncu parçada “kendisinden hidâyet isteyenlere hidâyet eden” anlamında “يا هادي”, seksen yedinci parçada “yoldan çıkarılmışlara yol gösteren” anlamında “يا هادي المُضَلِّين” şeklinde kullanılmakla beraber “delâlet” fiilinden türeyen rehber anlamındaki “delîl” lafzı da Allah hakkında onbirinci parçada “şaşkınlığımda rehberim” anlamında “يا دليلي عند حيرتي”, on üçüncü parçada “yol gösteren/rehber” anlamında “يا دليل”, on dördüncü parçada “yolunu şaşırmışların rehberi” anlamında “يا دليل المتحيرين”, elli sekizinci parçada “rehbere ihtiyacı olmayan rehber” anlamında “يا دليل من لا دليل له” ve yüzüncü parçada da rehberimiz anlamında “يا دليلنا” şeklinde kullanılmıştır. Doğru yolda, hak üzere olmak anlamındaki “rüşd” kelimesi ise Allah hakkında otuzuncu parçada if’âl vezninde “doğru yolu göstermesini isteyenlere doğru olan yolu gösteren” anlamında “يا مرشد من استرشده” ve yetmiş altıncı parçada da hak yolda olan ve doğru yolu gösteren anlamında “يا رشيد” şeklinde tek başına isim olarak kullanılmıştır.

Cevşen-i Kebîr’deki en çok göze çarpan tekrarlardan biri de otuz dördüncü parçada yer alan “يا أعظم من كل عظيم”, “يا أرحم من كل رحيم”, “يا أجل من”, “كل جليل” ve “يا أعز من كل عزيز” vasıflarının kırk dördüncü parçada aynen tekrarlanmış olmasıdır.

Cevşen-i Kebir duasında yer alan tekrarlar zikrettiğimiz örneklerden ibâret olmayıp bu husustaki örneklerini arttırmak mümkündür. Mesela yirminci parçada yer alan “yavruları rızıklandırıran” anlamında “يا رازق الطفل” vasfı yetmiş sekizinci parçada “küçük yavruyu rızıklandırıran” anlamında “يا رازق الطفل الصغير” şeklinde, yirmi yedinci parçada “harem olan Kâbe’nin Rabbi” anlamındaki “يا رب البيت الحرام” vasfı yetmiş dokuzuncu parçada “Kâbe ve harem onun olan” anlamındaki “يا من له البيت و الحرم” şeklinde, otuz

dokuzuncu parçadaki “matlûb olanların en hayırlısı” anlamındaki “ يا خير ” vasfı, “maksûd ve matlûb olanların en hayırlısı” anlamında “ يا خير ” şeklinde tekrarlanması benzeri farklı türde tekrarları görmek mümkündür. Bu tekrarlardaki farklılıklarda en önemli belirleyici vasıfların yer aldığı parçalardaki ses ve vezin uyumudur.

Yukarıdaki zikrettiğimiz örneklerin Cevşen-i Kebir duasındaki tekrar olgusunun hangi nitelik ve düzeyde olduğunu ortaya koymak adına yeterli olacağı kanaatindeyiz.

3.3.1.2.2. Cevşen-i Kebir Duasında Seci‘

Düz yazıdaki ifadelerin son kelimeleri ve bu kelimelerin son seslerinin uyumu ile ilgili bir kavram olan seci‘ Cevşen-i Kebir duasında yoğun olarak karşımıza çıkan bir unsurdur. Ayrıca bazı parçalardaki ses uyumu redif kullanılarak sağlanmıştır. Cevşen-i Kebir metni kategorik olarak ya tek isimlerden ya da muzâf-muzâfun ileyh ve 4-7 kelimededen oluşan vasıflardan meydana gelmektedir. Aşağıda bu kategorilerde yer alan isimlerdeki ses ve vezin uyumu ile vasıflardaki seci‘ ve şiirselliği gösteren örnekler paylaşılacaktır.

3.3.1.2.2.1. İsimler

Cevşen-i Kebir duasından yirmi beş tane onarlı isimlerin yer aldığı parça bulunmaktadır. Bu parçalarda yer alan isimler bir birleriyle vezin ve son harfleri bakımından uyumludur. Bunlara örnek vermek gerekirse:

Cevşen-i Kebir duasının birinci parçasında Allah ve Rahman isimlerinin ardından “رحيم”, “عليم”, “حليم”, “عظيم”, “حكيم”, “قديم”, “مقيم” ve “كريم” isimleri zikredilmiştir. Görüldüğü gibi isimlerdeki son ses ve "mukîm" dışında vezin uyumu açıktır.

Dokuzuncu parçada “مانع”, “دافع”, “نافع”, “سامع”, “رافع”, “صانع”, “شافع”, “جامع”, “واسع” ve “موسع” son sesleri ve vezinleri uyumlu olarak sıralanmıştır. Sadece “mûsi” ismi farklı bir vezindedir.

Kırk dokuzuncu parça “منزّل”, “مذلل”, “مسهل”, “مبدل”, “مفصل”, “منول”, “محول”, “محمل”, “مكمل” ve “مفضل” isimleri tef’îl babının ismi fâil vezni ile sonu lâm harfi ile biten isimlerle oluşturulmuştur.

Cevşen-i Kebir duasında vezinleri ve son harfleri aynı olan isimlerin yer aldığı parçalar olduğu gibi vezinleri aynı ama son harfleri bakımından farklı isimlerin yer aldığı parçalarda bulunmaktadır. Örnek olarak:

- a) Altmış dördüncü parçada “غفار”, “ستار”, “قهار”, “جبار”, “صبار”, “رزاق”, “فتاح”, “علام”, “وهاب” ve “تواب” fa’âl vezinli isimler kullanılmıştır.
- b) Altmış sekizinci parçada “شفيح”, “سميع”, “رفيع”, “منيع”, “بديع”, “سريع”, “بشير”, “نذير”, “قدير” ve “مقتدر” gibi fa’îl veznindeki isimler kullanılmıştır. “Muktedir” ismi bu vezin dışında kalmakla beraber son harf bakımından kendinden önceki diğer üç isimle uyumludur.
- c) Doksan altıncı parçada “مسبب”, “مقرب”, “معقب”, “مقلب”, “مقدر”, “مرتب”, “مرعب”, “مذكر”, “مكون” ve “متكبر” isimler “mütekebbir” ismi hariç tef’îl vezninin ism-i fâil kalıbında kullanılmıştır.

Cevşen-i Kebir duasında az olmakla beraber isimleri içeren bazı parçalarında vezin ve ses uyumu açısından farklı isimler kullanılmıştır:

- a) Yetmiş ikinci parçadaki “مبدئ”, “معيد”, “حفيظ”, “محيط”, “حميد”, “مجدد”, “مقيت”, “مغيث”, “مُعز” ve “مُذِل” isimleri ile
- b) Seksen dördüncü parçada yer alan “فرد”, “وتر”, “أحد”, “صمد”, “أمجد”, “أعز”, “أجل”, “أحق”, “أبر”, “أبد” isimleri buna örnek verilebilir.

3.3.1.2.2.2. Vasıflar

Cevşen-i Kebir duasındaki Allah’a yönelik vasıflar ses ve cümle kalıplarındaki benzerliğin en yoğun olduğu parçalardır. Birkaç istisna dışında onarlı yetmiş beş parçadan oluşan bu vasıflar ya muzâf-muzâfın ileyh formunda ya da 4-7 kelimden oluşan ifadeler biçiminde kullanılmıştır. *Mecmûâtu'l-Ahzâb*'da yer alan metinde vasıflar peşi sıra yazılmışken

günümüzdeki basımlarda bu vasıflar ikişerli üçerli mısralar halinde tertiplenmiştir.

Cevşen-i Kebir duasındaki Muzâf-Muzâfun ileyh kalıbındaki vasıflarda yer alan seci'lere örnek olarak şunlar zikredilebilir:

a) Mevcut basımlarda yer alan ikinci parça şöyledir:

يا سيد السادات يا مجيب الدعوات يا ولي الحسنات
يا رفيع الدرجات يا عظيم البركات يا غافر الخطيئات
يا دافع البليات يا سامع الأصوات يا معطي المسؤولات
يا عالم السر و الخفيات

b) Yirmi dördüncü parçada yar alan her tamlama vezin ve son ses bakımından uyumludur:

يا أحكم الحاكمين يا أعدل العادلين يا أصدق الصادقين
يا أظهر الظاهرين يا أظهر الطاهرين يا أحسن الخالقين
يا أسرع الحاسبين يا أسمع السامعين يا أكرم الأكرمين
يا أرحم الراحمين يا أشفع الشافعين

c) Altmış üçüncü parçada Muzâf olarak kullanılan kelimeler iki farklı vezinde kullanılmışken muzâfun ileyhler aynı vezindedir:

يا دائم البقاء يا غافر الخطاء يا سامع الدعاء
يا واسع العطاء يا رافع السماء يا كاشف البلاء
يا عظيم الثناء يا قديم السناء يا كثير الوفاء
يا شريف الجزاء

d) On ikinci parçada yer alan vasıfların muzâfun ileyh kısımları vezin ve son ses açısından uyumlu olup son altın vasıfta “kulûb” kelimesi redif olarak tekrarlanmıştır:

يا علام الغيوب يا غفار الذنوب يا ستار العيوب
يا كشاف الكروب يا مقلب القلوب يا مزين القلوب
يا منور القلوب يا طيب القلوب يا حبيب القلوب
يا أنيس القلوب

Cevşen-i Kebir duasında muzâf-muzâfun ileyh formunda oluşturulmuş parçalar arasında vezin ve ses uyumu bakımından birbirinden farklı ibârelerden oluşan bir parça tesbit edilememiştir.

Cevşen-i Kebir duasında bazen dört bazen yedi kelimelik uzun ifadelerden oluşan vasıflarda seci' ve ifade kalıplarındaki benzerlik dikkat çekmektedir. Bu tarz ifadelerin -bir dua metni olmasından sarfı nazar- söyleyişe bahenk kattığı bir gerçektir. Bu tür vasıfların yer aldığı bölümler

vezinsiz iki mısralı beyitler halinde düzenlenmiştir. Bunlara örnek verecek olursak;

a) On altıncı parçadaki vasıflar şöyledir:

يا من هو إله كل شيء	يا من هو رب كل شيء
يا من هو فوق كل شيء	يا من هو خالق كل شيء
يا من هو بعد كل شيء	يا من هو قبل كل شيء
يا من هو ببقى و يفنى كل شيء	يا من هو عالم كل شيء

Yirmi sekiz, otuz altı ve elli sekizinci parçada “له”, otuz sekizinci parçada “إلا إليه”, kırk yedinci parçada “نور”, altmış dokuzuncu parçada “حيّ” seksen ikinci parçada da “يشاء”, seksen dokuzuncu “شيء”, doksanıncı parçada “إلا هو” kelimeleri redif olarak kullanılmıştır.

b) Otuzuncu parçadaki vasıfta ifade sonlarındaki vezin benzerliği ile ses uyumu sağlanarak şu vasıflar kullanılmıştır:

يا راحم من استرحمه	يا عاصم من استعصمه
يا حافظ من استحفظه	يا ناصر من استنصره
يا مرشد من استرشده	يا مكرم من استكرمه
يا مغيث من استغاثه	يا معين من استعانه
يا غافر من استغفره	يا صريخ من استصرخه

Elli dokuzuncu parçadaki vasıflar ifade kalıbı açısından bu parçanın devamı niteliğindedir.

c) Vezin ve ses uyumu açısından öne çıkan parçalardan biri de yetmiş dokuzuncu parçadır:

يا ذا الفضل و الكرم	يا ذا الجود و النعم
يا خالق اللوح و القلم	يا ذا البأس و النقم
يا ملهم العرب و العجم	يا بارئ الذر و النسم
يا عالم السر و الهمم	يا كاشف الضر و الألم
يا من يخلق الأثياء من العدم	يا من له البيت و الحرم

Cevşen-i Kebir duasının gerek isimler gerek vasıfların yer aldığı parçaları göz önüne alındığında parçaların onarlı tasnifinde anlam uyumundan ziyade ses uyumunun esas alındığı söylenebilir. Ayrıca Cevşen-i Kebir’in bin isim içeriyor iddiası da temelden yoksundur. Bu dua belli anlam kümelerinde öbikleşmiş vasıfların yer yer aynı genelde farklı ifade

kalıpları ile tekrarlandığı bir metin görünümündedir. Metni hazırlayanı böyle bir tasarrufa iten şeyin bin sayısına ulaşma gayreti olduğu kanaatindeyiz.

3.3.2. Cevşen-i Kebir'deki İfadelerin Kur'ân ve Hadîsler ile Karşılaştırılması

Bu başlık altında Cevşen-i Kebir duasında yer alan vasıflar ile Kur'ân âyetlerindeki benzer ifadeler arasındaki farklılıklar ile Cevşen-i Kebir duası metninde yer alan bazı parçaların Sünnî hadîs literatüründe yer alan benzer dua metinleri ele alınacaktır.

3.3.2.1. Kur'ân Âyetleri ve Cevşen-i Kebir Duası

Cevşen-i Kebir duası hakkında yapılan değerlendirilmelerde içerdiği isim ve vasıfların Kur'ân'dan alındığı yönündeki açıklamalara değinmiştik. Ancak yapılan incelemede bu açıklamanın haklılık payı olmakla beraber yukarıda bazı başlıklar altında birkaç örnekle gösterildiği üzere Cevşen-i Kebir duasında Kur'ân âyetleri ile örtüşmeyen bazı aykırı kullanımlar olduğu tesbit edilmiştir. Bununla beraber Kur'ân'da Allah için kullanılan birçok vasıf ve fiil de Cevşen-i Kebir duasında yer almamaktadır.

Aşağıda bazı örneklerle Allah hakkında kullanılan vasıflar bağlamında Cevşen-i Kebir duası ile Kur'an karşılaştırması yapılacaktır.

Cevşen-i Kebir duasında “belâları, elem, gam ve sıkıntıları ortadan kaldıran, sıkıntıda olanların sıkıntılarını gideren” anlamlarında yedinci parçada “كاشف البلاء”, onuncu parçada “كاشف كل مكروب”, yirminci parçada “كاشف الغم”, yirmi beşinci parçada “كاشف البليات”, otuz birinci parçada “كاشف الضر”, elli ikinci parçada “كاشف المكروبين”, altmış üç ve doksan ikinci parçalarda iki kere “كاشف البلاء”, otuz ikinci parçada “كاشف الضر و الألم” ve kırkıncı parçada “يا من هو يكشف البلوى” şeklinde vasıflar kullanıldığına değinmiştik. “Ortadan kaldırma ve izale etme” gibi anlamlara gelen “kâşif”

Cevşen-i Kebir'in yetmiş yedinci parçasında “يا ذا الفضل الرشيد” şeklinde bir vasıf yer almaktadır. Bu vasıfta yer alan “fazl” kelimesi hem bir neden olmaksızın iyilik ve ihsânda bulunmak hem de aşırılık anlamındadır. Bu aşırılık hem iyi hem de kötü yönde olabilir. Ancak bu kelime daha çok iyi yöndeki durumlar için kullanılmaktadır.⁵⁷² Vasıfta “fazl” kelimesine sıfat olarak kullanılan “reşîd” kelimesine gelinde bu kelime doğru olma istikâmette olma, hak yoldan sapmama, doğru yolu gösterme vb. anlamlarına gelmektedir.⁵⁷³ Bu sözlük incelemesinden hareketle söz konusu vasfın anlamı ya “ihsânı olması gerektiği gibi olan” ya da “aşırılığı istikamet üzere olan” şeklindedir denilebilir. İkinci anlamın içerdiği olumsuzluk dolayısıyla Allah hakkında birinci anlamın tercih edilmesi daha doğru olacaktır. Ancak Şîa'daki metinde bu kullanım “يا ذا الفعل الرشيد” biçimindedir. Bu vasıfta “reşîd” kelimesi fiili niteleyerek Allah'ın eylemlerinin dosdoğru ve istikâmet üzere olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁷⁴ Bu iki vasıf da Kur'ân'daki sıfat-mevsûf ilişkisine uymamaktadır. Zira âyette “و ما أمر فرعون برشيد”⁵⁷⁵ buyrulurken “reşîd” kelimesi Firavun'un emri/gösterdiği istikamet için kullanılarak Firavun'un emrinin hak üzere olmadığı ifade edilmiştir. Şu halde Kur'ân'daki böyle bir kullanımdan hareketle Allah için çıkarılabilecek vasıf “يا ذا الأمر الرشيد” şeklinde olacaktır.

Cevşen-i Kebir duasında Kur'ân'daki ifadelerle benzer olup farklı fiil kullanılan diğer bir örnek Cevşen-i Kebir duasının altıncı parçasında yer alan “يا من انشقت الجبال من خشيته” anlamındaki “korkusuyla dağların yarıldığı” vasfıdır. Bu vasıf, “لو أنزلنا هذا القرآن على جبل لرأيته خاشعا متصدعا من خشية الله”⁵⁷⁶ âyetine benzemektedir. Ancak âyette, Allah korkusuna bağlı olarak dağda meydana gelen değişim, sert cisimlerin yarılması ve bir topluluğun dağılması gibi anlamlara gelen “tasaddu” fiili ile ifade edilirken⁵⁷⁷ Cevşen-i Kebir duasında ise Kur'ân'da ayın ve göğün yarılması için kullanılan

⁵⁷² Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXX, 171.

⁵⁷³ Zebîdî, *a.g.e.*, VIII, 95.

⁵⁷⁴ Kef'amî, *el-Beledü'l-Emîn*, s.555.

⁵⁷⁵ Hûd, 11/97.

⁵⁷⁶ Haşir, 59/21 “Eğer bu Kur'ân'ın bir dağa indirmiş olsaydık. Allah korkusundan onu huşu içerisinde darmadağın olmuş halde görürdün”

⁵⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 2164.

“inşikâk” fiili kullanılmıştır.⁵⁷⁸ Allah’ın haşyetini anlatmada dağın parçalanıp dağılmasına vurgu yapması bakımından tasaddu‘ fiili, sadece yarılmayı ifade eden inşikâk fiilinden daha belîğdir. Ayrıca “şakk” kökünden türeyen fiillerle mesela “وإن منها لما يشقق فيخرج منه الماء”⁵⁷⁹ âyetinde kayaların yarılarak içerisinden suların çıktığı belirtilmiştir. Allah’ın gökten yağmur indirip ekinlerin bitmesi için yeri yardığını ifade için ise bu fiil âyette “ثم شققنا الأرض شققاً”⁵⁸⁰ şeklinde kullanılmıştır.

Cevşen-i Kebir duasında Allah’ın ilim sıfatına yönelik olarak ikinci parçada “sır ve gizlenmiş olanları bilen” anlamında “عالم السر و الخفيات”, on altıncı parçada “her şeyi bilen” anlamında “عالم كل شيء”, yirminci parçada “sırrı bilen” anlamında “عالم السر”, yirmi beşinci parçada “gizlenmiş şeyleri bilen” anlamında “عالم الخفيات”, otuz ikinci parçada “hiçbir şeyin cahil olmayan âlim” anlamında “يا عالما لا يجهل”, yetmiş dokuzuncu parçada “sırrı ve gizli istekleri bilen” anlamında “عالم السر و الهمم” ve “gayb âlemlerini her yönüyle bilen” anlamında “عالم الغيوب” gibi yer yer tekrar içeren muzâf-muzâfun ileyh kalıbında vasıflar yer almaktadır. Bunlara ek olarak “ilim” kelimesi fiil formunda Allah’a izafe edilerek altmış ikinci parçada “istekte bulunanların isteklerini bilir” anlamında “يعلم مراد المردين” ve “sessizlerin içlerinden geçeni bilir” anlamında “يعلم ضمير الصامتين” ve de doksanıncı parçada “gaybı ondan başka hiç kimse bilmez” anlamında “لا يعلم الغيب إلا هو” gibi vasıflarda kullanılmıştır. Cevşen-i Kebir duasında “ilim” kelimesi üzerinde bu kadar durulmuş olmasına rağmen Kur’ân’da dokuz farklı sûrede olmak üzere on yerde zikredilmesine rağmen “عالم الغيب و الشهادة”⁵⁸¹ vasfına Cevşen-i Kebir duasında yer verilmemiştir. Bu durum “şehâdet” kelimesinin vezin bakımından uyum sağlayabileceği bir parçanın duada yer almamasından kaynaklı olduğu değerlendirilmektedir. Zira Kur’ân’da da zikri geçen “عالم الغيوب” vasfına⁵⁸² vezin ve son ses uyumu gözetilerek “غفار الذنوب” ve “ستار العيوب” gibi vasıfların yer aldığı on ikinci parçada yer verilmiştir.

⁵⁷⁸ Kamer, 54/1; İnşikâk, 84/1.

⁵⁷⁹ Bakara, 2/74.

⁵⁸⁰ Abese, 80/26.

⁵⁸¹ En’âm, 6/73; Tevbe, 9/94,105; Ra’d, 13/9; Mu’minûn, 23/92; Secde, 32/6; Zümer 39/46; Haşır, 59/22; Cumua, 62/8; Teğâbun, 64/18.

⁵⁸² Mâide, 5/109, 116; Tevbe, 9/78; Sebe’, 34/48.

“İlim” kelimesinin fiil formunda Kur’an’da yer alıp da Cevşen-i Kebir duasında bulunmayan örnekleri ise oldukça çoktur. Cevşen-i Kebir’deki vasıflarda kullanılmayan Kur’ânî ifadeleri değerlendirecek olursak, Allah hakkındaki “gözlerdeki hâin bakışları ve gönüllerin gizlediği şeyleri bilir” mealindeki “يعلم خائنة الأعين و ما تخفي الصدور” âyeti⁵⁸³, “gaybın anahtarları onun katındadır. Onları ancak O bilir. O karada ve denizde olanları da bilir. Hatta dalından düşen bir yaprak dahi olsa onu da bilir” mealindeki “عنده مفاتيح الغيب لا يعلمها إلا هو و يعلم ما في البر و البحر و ما تسقط من ورقة”⁵⁸⁴ âyette yer alan ifade, “Onların sözleri artık seni üzmesin. Biz onların gizledikleri ve açıkladıkları sözlerinde hepsini biliyoruz” mealindeki “و لقد خلقنا الإنسان و نعلم ما “⁵⁸⁵âyet ile “فلا يحزنك قولهم إنا نعلم ما يسرون و ما يعلنون”⁵⁸⁶ âyetteki ifade bu hususta örnek olarak verilebilir.

İlim sıfatının Allah hakkındaki kullanımı bakımından Cevşen-i Kebir duasında yer alan “sırrı ve gizli olanları bilen” anlamındaki “عالم السر و ” ifadesi âyetlerle karşılaştırıldığında Allah hakkındaki “Şüphesiz O, sır olanı ve daha da gizlisini bilir” meâlindeki “فإنه يعلم السر و أخفى” âyetinden⁵⁸⁷ türetildiği görülmektedir. Ancak âyette yer alan “daha gizli” anlamındaki “ehfâ” kelimesi Cevşen-i Kebir duasında yer aldığı parçadaki seci’e uyması için “hafıyyât” şeklinde değiştirilmiştir. Zira bu ifadenin yer aldığı parçadaki diğer vasıfların son kelimeleri cem-i müennes sâlim kalıbındadır. Doğal olarak bu değişiklik ile Allah’ın en gizli olan şeyleri dahi bildiğini bildiren âyetteki belâgattan uzaklaşmıştır.

Cevşen-i Kebir’de yer alan “عالم السر و الخفيات” vasfında ikinci muzafun ileyh olan “hafıyyât” çoğul olarak yazılmışken birinci muzafun ileyhin tekil olması Allah’ın bilgisinin kuşatıcılığını vurgulamada anlam uyumunu zedelemiştir. Bu vasıf “sırları ve gizli olan şeyleri bilen” anlamında “عالم الأسرار و الخفيات” şeklinde olsaydı âyetteki ifade gücünü taşımasa da hiç değilse kendi içinde daha uyumlu olacaktı.

⁵⁸³ Mü’min, 40/19.

⁵⁸⁴ En’âm, 6/59.

⁵⁸⁵ Yâsîn, 36/76.

⁵⁸⁶ Kâf, 50/16.

⁵⁸⁷ Tâhâ, 20/7.

Kur'ân'da iki yer de Allah hakkında “gökleri ve yeri eşsiz olarak yoktan var eden” mealinde “بديع السماوات و الأرض” vasfı zikredilmiştir.⁵⁸⁸ Cevşen-i Kebir duasında bu vasıf, yer aldığı yirmi beşinci parçadaki ifade vezin kalıbına uyumlu olarak sadece “بديع السماوات” şeklinde kullanılmıştır. Zira dua metninde “أرض” kelimesinin son ses bakımından seci‘ oluşturabileceği bir parça bulunmamaktadır. Böyle bir uygulama Cevşen-i Kebir’deki şekilciliğin ne düzeyde olduğunu göstermesi adına önemlidir.

Cevşen-i Kebir duasında parça içi ses uyumu gözetilerek Kur'ân’dan alınan vasıflarda bazı değişikliklere gidildiğini gösteren örneklerden biri de Rahmân sûresinde iki kere geçen “نو الجلال و الإكرام”⁵⁸⁹ vasfıdır. Bu vasıf Cevşen-i Kebir duasında her biri “يا رب” nidasıyla başlayan vasıfların yer aldığı yirmi yedinci parçada seci‘ gözetilerek “يا رب البلد الحرام” ve “يا رب النور” gibi vasıflarla beraber “يا رب الجلال و الإكرام” şeklinde zikredilmiştir. Celâl ve keremin Allah’ın sıfatlarından olduğu göz önüne alındığında, yaratılmış şeylerle alakalı olan “rab” ismiyle bu iki sıfatı ilişkilendirmek kelâmî bir tartışmayı da beraberinde getirecektir.

Cevşen-i Kebir duasının “nûr” temasına hasredilmiş olan kırk yedinci parçası bu duanın Kur'ân ile uyumsuz olduğunun en bariz örneklerinden biridir. Gramer hataları bölümünde değindiğimiz “نور النور” vasfı da bu parçada yer almaktadır. Bu parçada nur lafzı kullanılarak Allah hakkında şu vasıflar kullanılmıştır:

نور النور، منور النور، مصور النور، خالق النور، مقدر النور، مدبر النور،
نور قبل كل نور، نور بعد كل نور، نور فوق كل نور، نور ليس مثله نور.

Kur'ân'da “nûr” lafzı Allah hakkında sadece “الله نور السماوات و الأرض” geçtiği halde gerek bu parçada gerek diğer parçalarda Kur'ân’daki bu ifade zikredilmemiştir.

Cevşen-i Kebir duasındaki Kur'ân ile örtüşmeyen kelime kullanımlarının ve seci‘ uğruna yapılan kısaltma ve değişikliklerin örneklerini arttırmak mümkündür. Son olarak Cevşen-i Kebir metni ve Kur'ân âyetleri arasındaki ilişkinin en bariz şekilde görüldüğü altmış

⁵⁸⁸ Bakara, 2/117; En'âm, 6/101.

⁵⁸⁹ Rahman, 55/27, 78.

sekizinci parçayı ele almak istiyoruz. Çoğunluğu Nebe' suresindeki âyetlerden türetilmiş vasıfların yer aldığı altmış yedinci parçadır. Bu parçada beyitler halinde yer alan vasıflar sırasıyla şöyledir:

يا من جعل الأَرْضَ مهادا	يا من جعل الجبال أوتادا
يا من جعل الشمس سراجا	يا من جعل القمر نورا
يا من جعل الليل لباسا	يا من جعل النهار معاشا
يا من جعل النوم سباتا	يا من جعل السماء بناء
يا من جعل الأشياء أزواجا	يا من جعل النار مرصادا

Parçanın içeriğine kaynaklık eden Nebe' sûresindeki âyetler ise şöyledir:

"ألم نجعل الأرض مهادا والجبال أوتادا وخلقناكم أزواجا وجعلنا نومكم سباتا وجعلنا الليل لباسا وجعلنا النهار معاشا"،⁵⁹⁰ "وجعلنا سراجا وهاجا"،⁵⁹¹ "إن جهنم كانت مرصادا"⁵⁹²

Cevşen-i Kebir duasındaki metin ile Nebe' suresi kıyâslandığında dua metninde Kur'ân'da yer alan sıralamaya riâyet edilmediği göze çarpmaktadır. Diğer bir husus ise âyette, Allah'ın insanları eşler halinde yarattığı ifade edilirken Cevşen-i Kebir metninde "eşlilik" tüm eşyâya nisbet edilmiştir. Diğer bir farklılık ise âyette Cehennem kelimesi kullanılmasına karşın dua metninde "ateş" anlamında "nâr" kelimesi kullanılmıştır. Cevşen-i Kebir'de ayetteki ibareden hareketle "يا من جعل جهنم مرصادا" şeklinde bir kullanımın tercih edilmemiş olması, hem kalkale hem şiddet vasfı taşıyan "cim" harfinin⁵⁹³ iki kere tekrar etmesine ek olarak "Cehennem" kelimesinde şeddeli harfin varlığına bağlı olarak hem sesletim güçlüğü oluşturmasından kaynaklanabileceği değerlendirilmektir. Ayrıca bu değişiklikle parçadaki ses uyumuda sağlanmış olmaktadır.

Kur'ân'daki bir sûrenin âyetlerinin hem Kur'ân'daki sıralamalarının bozulması hem de beyitler halinde şiir gibi tertip edilmiş olması başta "Biz

⁵⁹⁰ Nebe', 78/6-11.

⁵⁹¹ Nebe', 78/13.

⁵⁹² Nebe', 78/21.

⁵⁹³ Muhammed es-Sâdik Kamhâvî, *el-Burhân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985, s.41,43-44.

ona şiiir öğretilmedi, zaten şiiir ona yaraşmazdı da!”⁵⁹⁴ âyetine apaçık bir muhâlefettir. Diğer bir taraftan âyetlerin tertibinin bozulması ve Cehennem kelimesinin değiştirilmesi bir tür tahrîf olarak nitelemeye açık, şaşkınlık uyandıracak bir eylemdir.

Kur’ân’da Allah için kullanılan birçok vasıf Cevşen-i Kebir’de bulunmamaktadır. Oysa Cevşen-i Kebir metni tam anlamıyla Kur’ân’dan yararlanılarak oluşturulmuş olsaydı Kur’ân’da Allah için vasıf olarak kullanılan cümlelerden hareketle “يا جامع الناس ليوم لا ،”⁵⁹⁵ “يا مخرج الميِّت من الحيِّ”⁵⁹⁶ “يا من هو الواحد ،”⁵⁹⁷ “يا فعلا لما يريد ،”⁵⁹⁸ “يا خالقا بشرا من صلصال من حمأ مسنون ،”⁵⁹⁹ “يا من هو لطيف بعباده ،”⁶⁰⁰ “يا من هو القاهر فوق عباده ،”⁶⁰¹ ve “يا من يولج الليل في النهار ،”⁶⁰² “يا من يؤتي الحكمة من يشاء ،”⁶⁰³ “يا من يخرج الخبء في السماوات و الأرض ،”⁶⁰⁴ “يا من ينزل من يشاء ،”⁶⁰⁵ “يا من يعز من يشاء ،”⁶⁰⁶ “يا من ينزع الملك ممن يشاء ،”⁶⁰⁷ vb. vasıfların Cevşen-i Kebir duasında yer alması gerekirdi. Böylelikle benzer vasıfların sıkça tekrarlanmasına da gerek kalmazdı.

Cevşen-i Kebir duasının yazımında Kur’an’ın temel alınmadığının göstergelerinden biri de dua içinde “Rab” ismi yirmi üç vasıfta muzâf olarak

⁵⁹⁴ Yâsîn, 36/69.

⁵⁹⁵ En’âm, 6/95.

⁵⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/9.

⁵⁹⁷ Bakara, 2/30.

⁵⁹⁸ Bürûc, 85/16.

⁵⁹⁹ Yûsuf, 12/39; Ra’d, 13/16; İbrâhîm, 14/48; Sâd, 38/65; Zümer, 39/4; Mü’min, 40/16.

⁶⁰⁰ Hicr, 15/26,28,33.

⁶⁰¹ En’âm, 6/18,61.

⁶⁰² Şûrâ, 42/19.

⁶⁰³ Hac,22/61; Lokmân, 31/29; Fâtır, 35/13; Hadîd, 57/6.

⁶⁰⁴ Bakara, 2/269.

⁶⁰⁵ En’âm, 6/95; Yûnus, 10/31; Rûm, 30/19.

⁶⁰⁶ Neml, 27/25.

⁶⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/26.

⁶⁰⁸ Al-i İmrân, 3/26.

⁶⁰⁹ Al-i İmrân, 3/26.

⁶¹⁰ Al-i İmrân, 3/26.

kullanılmışken bu vasıflar arasında Kur'ân'da on üç sûrede geçen “ رَبُّ ”
الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتِ”⁶¹¹ ifadesine Cevşen-i Kebir duasında yer verilmemiştir.

3.3.2.2. Hadîs Metinleri ve Cevşen-i Kebir Duası

Bu başlık altında Cevşen-i Kebir'deki vasıfların geneli hakkında değil de Sünnî hadîs literatüründeki hadîslere benzediği iddia edilebilecek parçalarla sınırlı bir inceleme yapılacaktır. Bazı kesimler tarafından bu tip benzerlikler Cevşen-i Kebir duasının Sünnî hadîs literatüründe de izleri olduğuna bir işaret olarak takdîm edilmektedir.

Yaptığımız araştırmada Sünnî hadîs literatüründe Cevşen-i Kebir duasına gerek hakkındaki kısaca gerekse uslûbu ve ifade kalıpları açısından üç farklı tarikle benzer lafızlarla rivâyet edilen bir hadîs bulunmaktadır. Rivâyetin tüm senedlerinde Hz. Ömer, Hz. Ali, Uveys el-Karenî (ö. 37/657), İbrâhîm b. Edhem (ö. 161/778) müşterektir.

Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038) *Hilyetu'l-Evliyâ* adlı eserinde iki farklı tarikle benzer iki hadîs rivâyet etmiştir. Şakîk el-Belhî'nin (ö. 194/810) yer aldığı birinci rivâyete göre Hz. Peygamber, hadîsin metninde yer alan isim ve vasıfları kastederek kim bu isimlerle dua ederse, Allah'ın ona icabet edeceğini söylemektedir. Buna ek olarak Hz. Peygamber'in ağzından, kim bu duayı okur ve sonra uyursa Allah'ın bu duanın her harfinden yüzleri güneş ve aydan daha güzel yedi yüz bin ruhâni yaratacağı ve onların bu duayı okuyan için Allah'tan mağfiret dileyebilecekleri, amel defterine haseneler yazarak seyyieleri silecekleri ve o kişinin derecelerini yükseltecekleri belirtilmektedir. Rivâyetteki dua şöyledir⁶¹²:

اللهم إنك حي لا تموت وخالق لا تغلب وبصير لا ترتاب ومجيب لا تسأم وجبار لا
تظلم وعظيم لا ترام وقوي لا تضعف وعظيم لا توصف ووفي لا تخلف وعدل لا
تحيف وحكيم لا تجور ومنيع لا تقهر ومعروف لا تنكر ووكيل لا تخالف وغالب لا
تغلب وولي لا تسام وفرد لا تستشير ووهاب لا تمل وسريع لا تذهل وجواد لا تبخل

⁶¹¹ Ra'd, 13/16; İsrâ, 17/102; Kehf, 18/14; Meryem, 19/65; Enbiyâ, 21/56; Mü'minûn, 23/86; Şu'arâ, 26/24; Sâffât, 37/5; Sâd, 38/66; Zuhruf, 43/82; Duhân, 44/7; Câsiye, 45/36; Nebe', 78/37.

⁶¹² Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, VIII, 55-56.

وجواد لا تبخل وعزيز لا تذلل وحافظ لا تغفل ودائم لا تفنى وباق لا تبلى ووحد لا
تشبه وغني لا تنزع. يا كريم يا كريم يا كريم الجواد المكرم يا قدير المجيب المتعال
يا جليل الجليل المتجلل يا سلام المؤمن المهيمن العزيز الوهاب الجبار المتجبر يا
طاهر الطهر المتطهر يا قادر القادر المقتدر يا عزيز المعز المتعزز، سبحانه إني
كنت من الظالمين

Ebû Nuaym, el-Hüseyin b. Dâvûd el-Belhî'nin Şakîk el- Belhî, İbrâhîm b. Edhem tarîkiyle rivâyet ettiği bu hadîsin Süleyman b. Îsâ tarafından da Süfyân es-Sevrî, İbrâhîm b. Edhem tarîkiyle lafız ve sened farklılığıyla rivâyet edildiğini ifade etmiştir.⁶¹³

Süfyân es-Sevrî'nin yer aldığı diğer rivâyet de ise Hz. Peygamber'in ağzından yine metindeki isim ve vasıflar hakkında onlarla dua edenin duasına icâbet edeceğini belirtilmiş ve Hz. Peygamber'in Allah'a yemin ederek bu dua eğer demir levhalara okunsa o levhaların Allah'ın izniyle eriyeceğini, akan suya okunsa suyun duracağını, açlık ve susuzluk çeken kimse bu isimlerle dua ederse Allah'ın onu yedirip içireceğini, eğer kişi bu isimleri varacağı yer ile gideceği yer arasındaki dağa okusa dağdaki zorlu yollardan kolayca geçeceğini, bu isimler bir deliye okunacak olsa o kişiden deliliğin kalkacağını, bu isimler doğumda güçlük yaşayan bir kadına okunsa Allah'ın o doğumu kolaylaştıracağını, eğer kişi kendi evinin bulunduğu şehir yanarken bu isimleri okursa Allah'ın onu kurtaracağını ve evinin de yanmayacağını, kırk cumâ gecesi bu isimleri okuyanın Allah'a karşı işlediği günahların hepsinin affedileceğini, eğer bir kimse bu isimleri zalim bir hükümdara karşı okuyacak olsa Allah'ın o kimseyi o hükümdarın zulmünden kurtaracağını, eğer bir kimse uyumadan önce bu duayı okursa Allah'ın o kimseye, haseneler yazıp seyyielerini silecek ve Sûr'a üflenene kadar onun derecelerini yükseltecek yetmiş bin melek göndereceğini söylediği aktarılmaktadır. Rivâyetin devamında Hz. Selmân bu sayılan sevâblar üzerine Hz. Peygamber'e bu sevâbların hepsini Allah'ın gerçekten verip vermeyeceğini sorduğu ve Hz. Peygamber'in ona “*evet*” diyerek cevap verip “*Eğer diğer sâlih amelleri bırakıp sadece bu dua ile yetineceğinizden çekinmesem sana bu sevâblardan daha şaşırtıcı olan bir şeyin bilgisini*

⁶¹³ Ebû Nuaym, a.g.e., VIII, 56.

verirdim” der. Bunun üzerine Hz. Selmân Hz. Peygamber’den o bilgiyi öğretmesini ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber ilk rivâyetteki metin ile benzer şu duayı aktarır⁶¹⁴:

اللهم إنك حي لا تموت وغالب لا تغلب وبصير لا ترتاب وسميع لا تشك وقهار لا تقهر وابدي لا تنفد وقريب لا تبعد وشاهد لا يغيب وإله لا تضاد وقاهر لا تظلم وصمد لا تطعم وقيوم لا تنام ومحتجب لا ترى وجبار لا تضام وعظيم لا ترام وعالم لا تعلم وقوي لا تضعف وجبار لا توصف ووفي لا تخلف وعدل لا تحيف وغني لا تفتقر وكنز لا تنفد وحكم لا تجور ومنيع لا تقهر ومعروف لا تنكر ووكيل لا تقهر ووتر لا تستشار وفرد لا يستشير ووهاب لا ترد وسريع لا تذهل وجواد لا تبخل وعزيز لا تذلل وعلیم لا تجهل وحافظ لا تغفل وقيوم لا تنام ومجيب لا تسأم ودائم لا تقنى وباق لا تبلى وواحد لا تشبه ومقتدر لا تتنازع.

Ebû Nuaym, Süleymân b. Îsâ’nın yer aldığı ikinci rivâyet hakkında senedde yer alan Uveys el-Karanî’den rivâyet eden Mûsâ b. Yezid ile daha birkaç kişinin “mechul” olduklarını ifade edip bu isimler olmaksızın Allah’a halis kalp ve sağlam îmân ile yapılan duaların Allah’ın icâbetine mazhar olacağını belirtmiştir.⁶¹⁵

Söz konusu hadîsi Ebu’l-Ferec İbnu’l-Cevzî (ö. 597/1201) *el-Mevzûât* adlı eserinde Ahmed b. Abdullah en-Nîsâburî’nin İbrâhîm b. Edhem’den rivâyetiyle *Hilye*’deki ikinci rivâyet ile benzer olan hadîsi rivâyet etmiştir. Bu rivâyette Hz. Selmân’nın sorusuna Hz. Peygamber “*Kimseye haber vermezsen sana bu sevâblardan daha fazlasını söylerim. Diğer sâlih amelleri bırakıp sadece bununla yetinmelerinden çekiniyorum.*” der ve ardından Hz. Peygamber’in ağzından kim bu duayı okumuş olarak uyur da uykusunda ölürse büyük günah işlemiş olsa da şehîd olarak öleceği, ailesini Allah’ın affedeceğini ve kim bu duayı okursa bin bir ihtiyacının Allah tarafından giderileceği belirtilmiştir.⁶¹⁶

İbnu’l Cevzî, bu duanın farklı senedleri hakkında bilgi verdikten sonra bu hadîsin üç tarîki olduğu ve tüm tarîkleriyle uydurma olduğunu söylemiştir. Bu hükmün gerekçesi olarak tarîklerde yer alan Ahmed b. Abdullah, el-Hüseyin b. Dâvud ve Süleymân b. Îsâ’nın hadîs uyduran kişiler olduğu bilgisini aktarmıştır. Ayrıca rivâyette yer alan metnin Arap dili

⁶¹⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, VIII, 56-57.

⁶¹⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, VIII, 57.

⁶¹⁶ Ebû’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzî, *Kitâbu’l-Mevdûât*, nşr. Muhammed Abdulmuhsin, Medine, 1968, III, 175-176.

açısından kusurlu ifadeler içerdiğini Hz. Peygamber'in böyle ifadeler kullanmaktan uzak olduğunu ve duada yer alan isimler hakkında ise Allah'ın onlardan münezzehe olduğunu ifade etmiştir.⁶¹⁷

Süyûtî de İbnu'l-Cevzî'nin rivâyet ettiği tarîk ile hadîsi aktarıp uydurma olduğunu söyledikten sonra bu hadîsin farklı tarîklerinde yer alan zikri geçen üç ismi hadîs uydurmacılığı ile nitelemiştir. Akabinde Ebu Nuaym'ın el-Hüseyin b. Dâvûd el-Belhî ve Süleymân b. İsâ'nın tarîkleri ile rivâyet ettiği iki hadîsi de aktaran Süyûtî, Ebu Nuaym'ın bu iki rivâyet hakkındaki değerlendirmelerini de paylaşmıştır.⁶¹⁸

İbn Arrâk (ö. 963/1556) Tenzîhu'ş-Şerî'a adlı eserinde hadîsin metninin uydurma olduğunu, bu hadîsin farklı tarîklerinde yer alan Ahmed b. Abdullah el-Cüveybâri, Süleymân b. İsâ ve Hüseyin b. Davûd'dan birinin bu hadîsi uydurduğunu, diğer ikisinin de ondan hırsızladığını ifade etmiştir.⁶¹⁹

Nuruddîn el-Heysemî'nin (ö. 807/1405) başlayıp İbn Hacer el-Askalânî'nin tamamladığı Ebû Nuaym'ın *Hilyetu'l-Evliyâ* adlı eserinde yer alan hadîslerin değerlendirmesini içeren *Takrîbu'l-Buğye* adlı eserde iki rivâyet de aktarıldıktan ikinci rivâyetin sonunda şu ifadeler yer almaktadır:

*“Bu hadîs İbrâhim b. Edhem, Süfyan es-Sevrî ve diğer raviler adına uydurulmuş bir hadîstir. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki onlar asla böyle bir rivâyette bulunmamışlardır. Bu hadîsi uyduranın Allah belasını versin.”*⁶²⁰

Cevşen-i Kebir duasına içerik ve üslûb itibariyle son derece benzer olan yukarıdaki uydurma hadîse ek olarak Sünnî hadîs literatüründe Cevşen-i Kebir duasında yer alan dört tane parça ile benzer olarak değerlendirilebilecek dört hadîs daha bulunmaktadır.

⁶¹⁷ Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, **el-Mevdûât.**, III, 176-177.

⁶¹⁸ Süyûtî, **el-Leâli'l-Masnûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1975, II, 349-352.

⁶¹⁹ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Arrâk el-Kinânî, **Tenzîhu'ş-Şerîa ani'l-Ehâdîsi'ş-Şeniati'l-Mevdûa**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981, II, 320-321.

⁶²⁰ Nuruddîn el-Heysemî ve İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbu'l-Buğye bi Ehâdîsi'l-Hilye**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, III, 408-410.

Bunlardan ilki Taberânî ve Beyhakî'nin Abdullah b. Ömer'den merfû' olarak rivâyet ettikleri şu hadîstir⁶²¹:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي تَوَاضَعَ كُلُّ شَيْءٍ لِعَظَمَتِهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي ذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لِعِزَّتِهِ،
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَضَعَ كُلُّ شَيْءٍ لِمُلْكِهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي اسْتَسْلَمَ كُلُّ شَيْءٍ لِقُدْرَتِهِ

Bu ifadeler Cevşen-i Kebir'de yer alan altıncı parçadaki ilk üç beyitte yer alan vasıflarla benzerlik göstermektedir:

يا من تواضع كل شيء لعظمته يا من استسلم كل شيء لقدرته
يا من ذل كل شيء لعزته يا من خضع كل شيء لهيبته
يا من انقاد كل شيء لمملكته

Kur'ân âyetleri ile yapılan kıyâslamalarda olduğu gibi hadîs metinlerine benzerlik açısından da Cevşen-i Kebir duasının metninde fiil-mef'ul uyumu bakımından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır.

Beyhakî yukarıdaki dua metninin yer aldığı merfû' hadîsin zayıf olduğuna işaret etmekle beraber bu hadîse şahid olarak bir tanesi Abdullah b. Mes'ûd'dan diğeri Safiyye bt. Uleybe ve Duheybe bt. Uleybe tarîkiyle Kayle bt. Mahreme'den olmak üzere iki mevkûf rivâyet zikretmiştir.⁶²² Ancak söz konusu rivâyetleri içeren Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-Sıfât* adlı eserini tahkik eden Abdullah el-Hâşidî, gerekçeleriyle birlikte söz konusu rivâyetlerin zayıf olduklarını kaydetmiştir.⁶²³

Hız. Peygamber'den bizlere ulaşan duaların lafızları ve sevâblarında aslanan tevkîftir. Yani kişinin kendi istek ve arzusu ile Hız. Peygamber'den rivâyet edilen dua metinlerindeki kelimeleri değıştirmesi câiz görülmemiştir.⁶²⁴

Cevşen-i Kebir duası, gerek Şî ilim adamları nezdinde gerek Ehl-i Sünnet'in Hadîs ilimleri çerçevesinde Hız. Peygamber'e isnâdı açısından

⁶²¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetu İbn Teymiye, Kahire, t.y., XII, 424, Hadîs No: 13562; Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, s.187.

⁶²² Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, s.187-188

⁶²³ Beyhâkî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, Mektebetu's-Sevâdî, Cidde, 1993, I, 322-324 (Dipnot)

⁶²⁴ Zeynuddîn el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-İzâh limâ Utlîka ve Uğlîka min Mukaddimeti İbni's-Salâh*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, s.188; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIV, 304; Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, *İrşâdü's-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatu'l-Emîriyye, Kahire, 1323 H., I, 313.

muteber değildir. Buna binaen gerek usûl gerek edep açısından Sünnî hadîs külliyyatında yer alan ve bazı âlimlerin makbul gördüğü dua metinleriyle yetinilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Dolayısıyla bu rivâyetlerden yüz çevirip Cevşen-i Kebir metninde yer alan ifadeleri okumakta ısrar etmek ittiba açısından muhâlif bir tavır takınmak değerlendirilmesiyle karşı karşıyadır.

Hem bahsi geçen hadîste hem de ilgili Cevşen-i Kebir parçasında yer alan “يا من تواضع كل شيء لعظمته” vasfı hususunda bazı tartışmaların cereyân ettiği tesbit edilmiştir. Karâfî, “her şeyin onun azametine boyun eğdiği zât noksanlardan münezzehtir” anlamındaki “سبحان من تواضع كل شيء لعظمته” ifadesinin kullanılmasının câiz olup olmamasının kenidisine sorulması üzerine cevaben, bu konuda iki görüş olduğunu, kendi zamanının fıkıh âlimlerinin bu tarz bir ifadeyi uygun bulmadıklarını, bu hükümlerine gerekçe olarak azametın Allah’ın bir sıfatı olduğunu ve bir sıfata tevazu göstermenin ibâdet olduğunu ve de sıfata ibâdet etmenin küfür olduğunu söylediklerini aktarmıştır.

Karâfî, kendisinin de kabul ettiği ikinci görüşe göre ise, bu tarz bir ifadenin câiz olduğunu belirtmiştir. Bu hükmü, Allah’ın azameti ibâresinde zât ve sıfatın bir bütün olduğunu, ma‘bûd olanın ise bu bütün olmasından hareketle temellendirmiş ve de Allah’ın zatının, azametinin bir muktezası olduğunu söylemiştir. Karâfî, yukarıdaki ifadeyi kullananan kişinin eğer Allah’ın zâtı ve zâtının lâzımı olan diğer vasıfları bir arada düşünerek ya da herhangi özel bir niyet taşımadan bu ifadeyi söylemesi durumunda herhangi bir olumsuz durumun söz konusu olmayacağını ancak sadece tek bir sıfat kastedilerek bu ifade kullanılacak olursa küfür ihtimalinin söz konusu olabileceğini kaydetmiştir. Ayrıca yukarıdaki ifadede yer alan “tevazu”, ibâdet değil de Allah’ın iradesine boyun eğmek şeklinde yorumlanacak olursa da bu anlamın uygun olacağını ve hiçbir mahzur taşımayacağını altını çizen Karâfî bu meseledeki fetvanın bu yönde olması gerektiğini ifade etmiştir.⁶²⁵

Ebu’l-Kâsım İbnu’ş-Şât (ö. 723/1323) Karâfî’nin ifadelerine eleştiri olarak “azamet” kelimesinin zât ve sıfatın bütünü olmadığını sadece

⁶²⁵ Karâfî, **el-Furûk**, III, 782-783.

sıfatların bir bütünü olduğunu; “azamet”in zât ve sıfat bütünü olduğu kabul edildiği takdirde mevsûf olan zât ile sıfatların ma‘bûd olacağını, bunun da Hristiyanların baba, oğul, kutsal ruh üçlemesine benzeyeceğini, böyle bir şeyin de şeksiz ve şüphesiz batıl olacağını vurgulamıştır. İbnu’ş-Şât, Karâfi’nin bu mesele hakkındaki görüşlerinin onun ilgili konu hakkında doğru bir bilgiye sahip olmamasından kaynaklandığını ve bazı ifadelerinin ancak câhil kimseler tarafından kullanılacağını değerlendirmiştir.⁶²⁶

Tartışma konusu olan vasıf hakkında öne sürülen görüşler göz önüne alındığında; Kur’ân ve sahîh Sünnet’te yer almayan söz konusu ifadeye benzer kullanımlardan uzak durulmasının ihtiyat ve takva açısından daha yerinde bir davranış olacağını düşünmekteyiz. Bu bağlamda gerek makbul sayılabilecek rivâyetlere muhâlefeti gerekse rivâyetlerde yer alanlar dışında zahiren Allah’ın sıfatına taabbüd tarzındaki ifadelerin yer alması bakımından Cevşen-i Kebir’in zikri geçen altıncı parçasını okumanın gayri meşru’ bir davranış olarak değerlendirmeye açık olduğu kanaatindeyiz.

İkinci rivâyet ise Hâkim ve Beyhâkî’nin aktardığına göre Hz. Cebrâil, Hz. Peygamber’e daha önce hiç kimseye verilmemiş olan bir hediyeye ile Allah tarafından gönderildiğini söyler. Hz. Peygamber ona bu hediye ne olduğunu sorar. Hz. Cebrail de cevaben bu hediye arşın hazinelerinden birtakım kelimeler olduğunu söyleyerek şu duayı okur:⁶²⁷

يا من أظهر الجميل وستر القبيح، يا من لا يؤاخذ بالجريرة ولم يهتك الستر، يا عظيم العفو يا حسن التجاوز، يا واسع المغفرة، يا باسط اليدين بالرحمة، يا منتهى كل شكوى، يا صاحب كل نجوى، يا كريم الصبح، يا عظيم المن، و يا مبدئ النعم قبل استحقاقه، يا رباه، يا سيده، ويا أملاه، ويا غاية رغبته، أسألك بك أن لا تشوي خلقي بالنار.

Beyhâkî hadîste yer alan duanın güzel olduğunu, ancak Hz. Peygamber’e isnâdı bakımından probleml olduğunu ifade etmiştir.⁶²⁸

Hâkim ise Amr b. Âs tarîkiyle farklı bir senedle rivâyet ettiği aynı içeriğe sahip hadîsin isnâdının sahîh olduğunu ifade etmiştir.⁶²⁹ Ancak

⁶²⁶ Karâfi, **a.g.e.**, III, 782-783 (Dipnot).

⁶²⁷ Ebû Abdullah el-Hâkim en-Neysabûrî, **el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn**, Dâru’l-Harameyn, Kahire, 1997, 738-739; Beyhâkî, **el-Esmâ ve’s-Sifât**, Müessesetu’r-Risâle Nâşirûn, s.94-95.

⁶²⁸ Beyhâkî, **el-Esmâ ve’s-Sifât**, Müessesetu’r-Risâle Nâşirûn, s.95.

Zehebî (ö. 748/1348) söz konusu isnâdın asla sahîh olamayacağını belirtmiştir.⁶³⁰ Abdullah el-Hâşidî, Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-Sıfât* adlı eserini tahkikinde Hâkim'in rivâyeti ile ilgili kusurları dört maddede özetlemiştir: 1. Senedde yer alan İsmâil b. Üveys'in zayıf bir râvî olması, 2. Senedde yer alan Ahmed b. Muhammed b. Dâvûd'un yalancılıkla itham edilmiş olması. 3. Senedde yer alan Eflah b. Kesîr'in cerh ve tadil açısından mestur olması. 4. Müdellis olarak bilinen İbn Cüreyc'in an'ane ile rivâyette bulunmuş olması.⁶³¹

Ali el-Müttekî (ö. 975) *Kenzu'l-Ummâl* adlı eserinde zikri geçen hadîsin ilk râvîsinin Ubey b. Ka'b olduğuna ve Deylemî'nin rivâyet ettiği bilgisine yer vermiştir.⁶³² Yaptığımız araştırma neticesinde bu bilgiyi doğrulayacak bir dayanak tesbit edilememiştir.

Zikri geçen hadîste yer alan dua metninin Cevşen-i Kebir'in yirmi ikinci parçasında çok ufak değişikliklerle aynen aktarıldığı görülmektedir. İlgili parçada yer alan metin şöyledir:

يا من أظهر الجميل يا من ستر على القبيح يا من لا يؤاخذ بالجريمة يا من لا يهتك
الستر يا عظيم العفو يا حسن التجاوز يا واسع المغفرة يا باسط اليدين بالرحمة يا
صاحب كل نجوى يا منتهى كل شكوى

Cevşen-i Kebir metnindeki son iki vasıfta hadîste geçen metine kıyâsen takdim ve tehir söz konusudur. Hadîs metninde yer alan “يا من لا يؤاخذ بالجريمة” Şîî metinde de bu şekildeyken Gümüşhânevî'nin aktardığı metinde “يا من لا يؤاخذ بالجريمة” şeklinde kullanılmıştır. “Cerîre” ve “cerîme” suç, hata vb. anlamlarda kullanılan benzer anlamlı kelimelerdir.

Konu hakkındaki değerlendirmeler ışığında söz konusu dua metninin Hz. Peygamber'e isnâdı sahîh değildir. Ancak bu dua metninde yer alan vasıfların Allah'a nisbetinde herhangi bir sakınca olup olmadığı incelendikten sonra uygun bulan kimselerin Hz. Peygamber'in bir sünnetiymiş gibi görmeden bu duayı okuması, zayıf hadîs ile amel içerisinde

⁶²⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 739

⁶³⁰ Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, I, 281.

⁶³¹ Beyhâkî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, Mektebetu's-Sevâdî, I, 146-147 (Dipnot).

⁶³² Alâuddin Ali el-Müttakî b. Hisami'd-Dîn el-Burhânî, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Ef'âl*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985, II, 216.

değerlendirilebilecek bir davranış olarak kabul edilebilir. Ancak bu durumda Cevşen-i Kebir'deki metnin değil, hadîs kitaplarında yer alan metnin kullanılmasının ilmî usûl açısından daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Benzerlik söz konusu olan üçüncü hadîs ise Deylemî (ö. 509/1115) tarafından Ebu Hureyre'den rivâyet edilen ve Hz. Peygamber'e salavât içeren şu duadır⁶³³:

اللهم إني أسألك يا رحمان يا رحيم يا جار المستجرين يا أمان الخائفين يا عماد من لا
عماد له يا سند من لا سند له يا دخر من لا دخر له يا حرز الضعفاء يا كنز الفقراء يا
عظيم الرجاء يا منقذ الهلكى يا منجي الغرقى يا محسن يا مجمل يا منعم يا متفضل يا
عزيز يا بصار يا متكبر أنت الذي سجد لك سواد الليل و ضوء النهار و شعاع
الشمس و حفيف الشجر و دوي الماء و نور القمر يا الله أنت الله لا شريك لك أسألك
بهذه الأسماء أن تصلي على محمد عبدك و رسولك و على آل محمد

Cevşen-i Kebir'in yirmi sekizinci parçasındaki vasıflar zikri geçen hadiste yer alan vasıflarla benzerdir. Cevşen-i Kebir duasında yer alan vasıflar şöyledir:

يا عماد من لا عماد له، يا سند من لا سند له، يا زخر من لا زخر له، يا غياث من لا
غياث له، يا حرز من لا حرز له، يا فخر من لا فخر له، يا عز من لا عز له، يا
معين من لا معين له، يا أنيس من لا أنيس له، يا غنية من لا غنية له.

Cevşen-i Kebir ile benzerliği söz konusu olan yukarıdaki hadîs, Sehavî ve İbn Hacer el-Heytemî tarafından zayıf bir rivâyet olarak nitelenmiştir.⁶³⁴ İbn Hacer el-Heytemî, bu hadîs hakkında “tenbîh” diye bir başlık açarak şu noktalara dikkat çekmiştir: 1. Hadîs metninde, herhangi bir sahîh rivâyette yer almayan vasıflarla Allah vasfedilmektedir. 2. Ehl-i Sünnet içinde meşhûr olan görüşe göre Allah'ın isimleri tevkîfidir. 3. Allah'ın isimleri zayıf hadîsle sâbit olmaz. Sonuç olarak Heytemî, bu hadîs metninde yer alıp sahîh rivâyetlerde yer almayan isimlerin söylenmesinin câiz olmayacağını kaydetmiştir.⁶³⁵ Buna ek olarak Kadı Abdulcabbâr bu rivâyette de yer alan “azık ve birikim” anlamındaki “zuhr” kelimesinin yaratılmış nesnelere için gerçek anlamıyla kullanılması sebebiyle mecâz

⁶³³ Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye ed-Deylemî, *Firdevsu'l-Ahbâr bi Me'sûri'l-Hitâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, I, 550, Hadîs No: 1831.

⁶³⁴ Sehavî, *el-Kavlu'l-Bedî'*, s.124; İbn Hacer el-Heytemî, *ed-Dürri'l-Mendûd*, s.95.

⁶³⁵ İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, s.95.

yoluyla Allah'ı nitelemede kullanılmasını uygun görmemektedir.⁶³⁶ Cevşen-i Kebir'in doksan ikinci parçasında "fakirlerin hazinesi" anlamındaki "يا كنز الفقراء" vasfı için de aynı değerlendirmeyi yapmak mümkündür.

Cevşen-i Kebir duası ile benzerliğini tesbit edebildiğimiz son hadîs ise Ebu's-Şeyh el-İsfehânî'nin (ö. 369/979) Hz. Ebûbekir'den yaptığı rivâyettir. Rivâyet'e göre Hz. Enes Hz. Ebûbekir'in şöyle dediğini işitmiştir:

*"Hz. Peygamber Hirâ mağarasına gitmek için Mekke'den çıkınca Hz. Cebrail onun yanına gelir ve Allah'ın kendisine bir dua öğrettiğini ve Hz. Peygamber'e eğer bu duayı okursa Allah'ın onunla Mekke ehli arasına bir perde çekeceğini söyler. Hz. Cebrâil bu duayı ona öğretir ve kim duayı yazar ve evine asarsa ya da yolculukta okursa hiçbir zalim hükümdardan ve hiçbir azgın şeytandan korkusunun kalmayacağını, Allah'ın bu duayı okuyanı geceleyin gelen âfetlerden koruyacağını, onun rızkını arttıracığını ve unutkanlığı ondan kaldıracığını aktarır."*⁶³⁷

Rivâyette yer alan dua şöyledir⁶³⁸:

اللهم يا كبير يا قدير يا سميع يا بصير، يا من لا شريك له ولا وزير يا خالق الشمس والقمر المنير، يا عصمة البائس الخائف المستجير يا رازق الطفل الصغير، يا جابر العظم الكسير، يا قاصم كل جبار عنيد، أسألك و أدعوك دعاء البائس الفقير كدعاء المضطر الضرير، أسألك بمعاهد العز من عرشك وبمفاتيح الرحمة من كتابك وبالأسماء الثمانية المكتوبة على قرن الشمس أن تجعل لي كذا كذا.

Süyûtî, bu hadîsi değerlendirmiş ve senedde yer alan Abdullah b. Kays'ın bu hadîste olduğu gibi Humeyd et-Tavîl'den yaptığı rivâyetlerde cerh ve ta'dîl açısından "kezzâb" olduğunu aktarmıştır.⁶³⁹

Cevşen-i Kebir'in yetmiş sekizinci parçasında yer alan vasıflar zikri geçen hadîs metninde yer alanlar ile büyük oranda benzeşmektedir. Cevşen-i Kebir'de yetmiş sekizinci parçadaki metin şöyledir:

يا من لا شريك له ولا وزير يا من لا شبيه له ولا نظير يا خالق الشمس والقمر المنير يا مغنى البائس الفقير يا رازق الطفل الصغير يا راحم الشيخ الكبير يا

⁶³⁶ Kadı AbdulCebbâr, **el-Muğnî**, V, 257.

⁶³⁷ Süyûtî, **ez-Ziyâdât ale'l-Mevdûât Zeylû'l-Leâfî el-Masnû'a**, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 2010, II, 607-608.

⁶³⁸ Süyûtî, **a.g.e.**, II, 607-608.

⁶³⁹ Süyûtî, **a.g.e.**, II, 608.

عصمة الخائف المستجير يا من هو بعباده بصير يا من هو بحوايج العباد خبير يا
من هو على كل شيء قدير

Böylece anlaşılmıştır ki Ehl-i Sünnet'in hadîs literatüründe Cevşen-i Kebir benzeri fazîletleri ve metinleri olan hadisler ya uydurma ya da zayıf olan merdûd rivâyetlerden oluşmaktadır. Bu durum ise Cevşen-i Kebir duasının lehine değil bilakis aleyhine bir durumdur.

Cevşen-i Kebir duasının metin değerlendirmesi ile ilgili dil ve anlatım, Kur'ân ve Sünnet karşılaştırmaları ardından son olarak Allah'a Esmâ-i Hüsnâ ile dua konusunda ortaya konulmuş ilkeler açısından Cevşen-i Kebir duasında yer alan bazı isim ve vasıflar değerlendirilecektir.

3.3.3. Esmâ-i Hüsnâ ile Dua ve Cevşen-i Kebir

Kur'ân'da en güzel isimlerin Allah'a ait olduğu beyan edilmiş ve Allah'a en güzel isimlerle dua etmemiz emredilmiştir. Esmâ-i Hüsnâ kavramıyla tanınan bu en güzel isimlerin neler olduğu konusu üzerinde tevkîflik ve kıyâsîlik anlayışı olmak üzere iki temel yaklaşım olduğuna değinilmiştir. Tevkîfliği benimseyen Ehl-i Sünnet, Zeydiyye'nin bir bölümü, Bağdat Mutezilesi ve bu ekol etkisindeki ilk dönem Şîi anlayışta Allah'ın isimlerinin ancak nas ile sâbit olabileceğini akıl yoluyla Allah'a birtakım isimler takmanın doğru olmayacağını savunmuşlardır. Genel tevkîfiyet anlayışı içerisinde özellikle Ehl-i Sünnet ekolleri, hakkında tevkîf olmayan ve noksanlık içermeyip doğru anlamlar taşıyan isimlerin Allah'a isim olarak verilmesi Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek olarak değerlendirmiştir. Bazı Ehl-i Sünnet âlimleri ise bu gibi bir durumda hükmün ne olduğunun bilinemeyeceğini ve dolayısıyla tevakkuf etmek gerektiğini belirtmişlerdir.

Tevkîflik anlayışı bakımından Allah'a dua söz konusu olduğunda Kur'ân ve Sünnet'te yer alan isimlere ek olarak Allah hakkında övgü ve ta'zîm ifade eden vasıfların da kullanılabileceği konusunda yaygın bir kabul olduğu anlaşılmaktadır. Ama herhangi bir övgü içermeyen vasıfların Allah için kullanımından sakınılması gerektiği de vurgulanmıştır.

Kıyâsîlik görüşünü benimseyen Basra Mu‘tezilesi ve bu ekol etkisindeki Zeydiyye ve Şîa mezheplerinin bir kanadı, akıl ve kıyâs yoluyla Allah hakkında uygun olan, herhangi bir eksik anlam taşımayıp Allah’ın üstünlüğünü vurguladığı tesbit edilen lafızların Allah’a isim olarak verilmesinde bir sakınca olmadığını öne sürmektedirler. Bu yaklaşımı benimseyen âlimler Allah’a dua ederken edep ve ihtiyat açısından bu gibi akıl yoluyla bulunan isimleri kullanmak yerine Kur’ân ve Sünnet’te yer alan isimlerle yetinilmesi gerektiğini belirtmişleridir.

Cevşen-i Kebir duasındaki isim ve vasıfların Allah’a nisbeti açısından değerlendirilmesine geçmeden önce bu dua ile doğrudan ilişkisi bulunan Kef’âmî, Gümüşhânevî ve Sadî Nursî’nin Allah’ın isimlerinin belirlenmesi konusundaki anlayışlarını aktarmak istiyoruz. Ayrıca Cevşen-i Kebir duasının *Mecmûâtu’l-Ahzâb* adlı eserin Muhyiddin el-Arabî adı verilmiş cildin de yer almasından hareketle Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin de Allah’ın isimleri konusundaki görüşüne de yer verilecektir.

Cevşen-i Kebir duasının ilk yazılı kaynağının müellifi Takiyyuddin el-Kef’âmî, hakkında nakil bulunmayan ve de eksiklik îâmâsı taşıyan ârif, âkil ve zekî gibi isimlerin icmâ‘ ile Allah’a verilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Kef’âmî, Şeyh Ali b. Yusuf b. Abdulcelil’in *Munteha’s-Su’l* adlı eserindeki Allah’ın isimlerinin tevkîfî olduğu, onların ancak Allah’ın bizzat kendisinin peygamberlerine ilhâm etmesi vâsıtasıyla bilinebileceğini, hakkında şer‘î delil olmayan bir sıfatın velev Allah onunla muttasıf olsa da Allah hakkında kullanılmayacağını belirten görüşlerine katıldığını ifade etmekle beraber⁶⁴⁰ Arapçanın imkân verdiği her türlü isim türetme şeklini kullanarak ve hiçbir şekilde övgü ya da Allah hakkında doğru manaya gelip gelmemesini gözetmeksizin alfabetik olarak tasnif ettiği yüzlerce ismi Allah’a isnâd etmiştir. Bu isimler içerisinde araştırma kapsamında Allah’a isim olarak kullanıldığına hiçbir yerde rastlanılmamış olan “يا بطاش” /Ey şiddetle vuran⁶⁴¹, “يا مرتاح” /Ey rahat olan⁶⁴², “يا مرتفع”

⁶⁴⁰ Kef’âmî, *el-Misbâh*, s.485-486.

⁶⁴¹ Kef’âmî, *a.g.e.*, s.498.

⁶⁴² Kef’âmî, *a.g.e.*, s.505.

/Ey Yüksek olan⁶⁴³, “يا مُسْتَقِي”/Ey su içiren⁶⁴⁴ gibi onlarca isim ile “يا حامل”/ Ey Arşı taşıyan⁶⁴⁵ “يا غارس أشجار الجنان”/Ey Cennetteki Ağaçları diken⁶⁴⁶ “يا ينبوع العظمة و الجلال”/Ey azamet ve celâl pınarı⁶⁴⁷ benzeri onlarca vasıf kullanmıştır.⁶⁴⁸

Gümüştânevî, *Ehl-i Sünnet İ'tikadı* adlı eserinde Allah'ın isimlerinin tevkifi olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁹ Said Nursi Allah'ın isimlerinin belirlenmesi konusunda doğrudan bir hüküm vermemekle beraber *İşârâtu'l-İ'câz* adlı tefsirinde eşyânın isimlerinin tevkîfi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵⁰ Bu kabulün doğal bir sonucu olarak Said Nursi'nin de Allah'ın isimleri konusunda da tevkîfliği benimsediği sonucuna varılabilir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) Allah'ın, kitabında yahut Hz. Peygamber'in lisanıyla kendi zatı için kullandığı isimlerin Esmâ-i Hüsnâ konusunda ehlullâhın temel dayanağı olduğunu ifade etmektedir. Eğer Allah'ın isimleri övgü içeren lafızlardan türetme yoluyla belirlenecek olsa idi, Allah için sayısız isim söz konusu olacağını ancak âyette yer alan “وله” ibâresi ile hadîste vârid olan “Allah'ın yüzden bir eksik, doksan dokuz tane ismi vardır. Kim onları ihsâ ederse cennete girer” ifadesinin Allah'ın isimlerinin belli bir sayı ile sınırlı olduğuna işaret ettiğini ifade etmiştir. Muhyiddin el-Arabî ayrıca, rivâyetlerde yer alan isim listelerinin hiçbirinin sahîh olmadığını bu husustaki rivâyetlerin muzdarip olduğunu kaydetmiştir. Keşif yoluyla kendisine öğretildiğini ifade ettiği isimler konusunda ise bu isimleri saklı tutmak gerektiğini belirtmiştir.⁶⁵¹

Cevşen-i Kebir duasında da insanların Allah'ın isim ve sıfatlarını anlamak noktasından aciz oldukları vurgulanmıştır. Cevşen-i Kebir'de Allah'ın isminin her türlü eksiklikten yüce olduğu ve O'nun isimlerinin tüm

⁶⁴³ Kef'amî, *el-Misbâh*, s.506.

⁶⁴⁴ Kef'amî, *a.g.e.*, s.507.

⁶⁴⁵ Kef'amî, *a.g.e.*, s.499.

⁶⁴⁶ Kef'amî, *a.g.e.*, s.503.

⁶⁴⁷ Kef'amî, *a.g.e.*, s.512.

⁶⁴⁸ Kef'amî, *a.g.e.*, s.496-512.

⁶⁴⁹ Gümüştânevî, *Ehl-i Sünnet İ'tikadı*, s.38.

⁶⁵⁰ Said Nursi, *İşârâtu'l- İ'câz*, s.241.

⁶⁵¹ Ebûbekir Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hâtemî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, III, 454-455.

kusurlardan uzak olduğunu bildiren “يا من تبارك اسمه” ve “يا من تقدست أسماؤه” şeklinde iki vasıf bulunmaktadır. Seksen altıncı parçada da insan aklının yetersizliğini vurgulayan yaratılmışların Allah’ın celâlini vasfedemeyeceği, fikirlerin Allah’ın büyüklüğünü anlama noktasına erişemeyeceği, insanların Allah’a vâsîyet konusunda başarılı olamayacağı yönünde ifadeler yer almaktadır.

Aşağıda Cevşen-i Kebir’de yer alan isim ve vasıfların her biri birer nidâ ile kullanılarak Allah’a onlarla seslenilmiştir. Bu durumda Cevşen-i Kebir duasının “Allah’a en güzel isimlerle dua etme” ilkesi çerçevesinde incelenmesi bir zorunluluktur. İçerisinde “en güzel isim” nitelemesini taşımayan isim ve vasıfların olması durumunda Allah’ın söz konusu emrine muhâlefet edilmiş olacaktır. Metin içerisinde eksik ve olumsuz anlam îmâları taşıyan isimlerin bulunması halinde ise âyetteki “*O’nun isimlerinde haktan sapanları bırakın, onlar yapmakta oldukları şeyin cezasını göreceklerdir.*” tehdidi ile karşı karşıya kalmak durumu söz konusu olacaktır.

3.3.3.1. İsimler

Eski dönem âlimleri tarafından Cevşen-i Kebir adında bir duanın metin açısından değerlendirmesi yapılmamış olsa da zikredildiği gibi Hattâbî (ö. 319/932) ve Sâğânî (ö. 650/1253) gibi âlimler “bin isim” ya da “bin bir isim” adıyla anılan duaların varlığına değinmişlerdir. Hattâbî, kendi dönemindeki “bin isim” diye bilinen duada Allah’ın isimleri olarak kullanılan “sübân”, “burhân”, “ğufrân”, “sultân” gibi isimlerin yer aldığını; avâmın ve birçok kıssacının dilinde bu lafızlarla Allah’a dua edildiğini bunun hoş olmayan ve uzak durulması gereken bir davranış olduğunu zira bu konuda ittiba edilecek bir sünnetin söz konusu da olmadığını kaydetmektedir.⁶⁵² Hattâbî’nin örnek verdiği isimlerin Cevşen-i Kebir duasında da geçtiği göz önüne alınırsa onun ifadelerinin Cevşen-i Kebir hususunda bir metin tenkîdi olarak da değerlendirilebileceği kanaatindeyiz.

⁶⁵² Hattâbî, *Şe’nu’l-Du‘â*, s.76.

Cevşen-i Kebir duasından iki yüz elliye yakın farklı isim ile Allah'a dua edilmiştir. Bunların yüze yakını Esmâ-i Hüsnâ olarak bilinen Tirmîzî'nin rivâyetinde yer alan isimlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet örfünde "Esmâ-i Hüsnâ" olarak bilinen birkaç isme dua metninde yer verilmemiştir. Bu isimler hem Sünnî hem Şîî gelenekte Esmâ-i Hüsnâ arasında olan "Selâm" ismi Allah'a isim olarak cevşen metninde yer almamaktadır.⁶⁵³ Sünnî gelenekte "Râfi" ismiyle birlikte kullanılan "Hâfid" ismi de ne isim ne de sıfat olarak dua metninde yer almamaktadır. Esmâ-i Hüsnâ'dan "Berr" ismi seksen dördüncü parçada "Eberr" olarak ism-i tafdil formunda kullanılmıştır. Kef'amî'nin metninde "Berr" ismi kullanılmıştır.⁶⁵⁴ Esmâ-i Hüsnâ'dan "Müteâl" ismine ise beşinci parçada "asıl kebir ve muteâl olan" anlamındaki "يا من هو الكبير المتعال" vasfında yer verilmiştir. "Bârî" ismi Kef'amî metninde tek başına isim olarak kullanılmışken Gümüşhânevî metninde yetmiş dokuzuncu parçadaki "zerreleri ve insanları yaratan" anlamında "يا باري الذر والنسم" şeklinde yer almıştır.

Şîî kültürde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği Allah'ın doksan dokuz ismi ile ilgili hadisteki isim listesinde bulunan ve Sünnî gelenekte de Hz. Peygamber'in rükû' ve secdede söylediği "سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ" duasında yer alan "سُبُّوحٌ" ismi Cevşen-i Kebir'de zikredilmemiştir. Bu ismin ifade ettiği noksanlıklardan uzak olma anlamı için Arap dili kâidelerine aykırı bir biçimde "سبحان" kelimesi Allah'a isim olarak kullanılmıştır.

Cevşen-i Kebir'deki tevkîfi olmayan isimlerin çoğunluğunu, herhangi bir ta'zîm, üstünlük ve övgü anlamı taşımayan sıradan isimler oluşturmaktadır. Bu isimlerin büyük kısmı Kur'ân-i Kerim'de ve sünnette Allah'a nisbet edilen fiillerden türetilmiş ve bağlamlarından koparılıp isim olarak Allah'a verilmiştir. Bu isimler belli başka isimlere izâfe ile kemâl ve üstünlük anlamları yüklenebilirken tek başlarına sıradan isimler halini almaktadırlar. Hatta herhangi bir üstünlük anlamı taşımasına bağlı olarak birçoğu ile Allah'a seslenmek tahkir anlamında da değerlendirmeye açıktır.

⁶⁵³ Şîa'daki kullanımı için bkz. Sâduk, **et-Tevhîd**, s.195.

⁶⁵⁴ Kef'amî, **el-Beledü'l-Emîn**, s.556.

⁶⁵⁵ Müslim, **Sahîh**, Salât 42, Hadis No: 487.

Kaldı ki beşerî ilişkilerde dahi bir kişiye kendisini tanıttığı isim dışında, sadece yapmış olduğu bir eylemden hareketle herhangi bir övgü anlamı barındırmayan isimler takmak âdâba aykırı karşılanırken Allah'a yönelik böyle bir davranışta bulunmak asla kabul edilemez. Şu da var ki Kur'ân'da Müslümanların bir birlerine rızaları dışında isim takmalarını men etmiştir.⁶⁵⁶ O halde Allah'ın rızasının olup olmadığı bilinmeyen, onun kendisine isim olarak vermediği isimlerden kaçınmak gerektir.⁶⁵⁷

Allah hakkında kullanılan fiillerden isim türetme konusunda Suat Yıldırım şunları söylemektedir:

“Allah'ın bazı şartlara raci olan, muayyen bir şe'nini veya tecellisini gösteren fiilleri Kendisine izâfe etmesi, onlardan sübut ve devam ifade eden vasıflar getirmek için sebep teşkil edemez. Allah'ın herhangi bir fiili Kendisine isnâd etmesi, o fiilden kendisine bir sıfat vermesinden başka bir şeydir. Kur'ân'da Allah'a izâfe edilen fiillerin dairesi, isimler dairesine göre fazlasıyla geniştir. Bunlar ekseriya, muhatapların durumlarındaki birtakım şartlarla kayıtlıdır. Bazı ilâhî şuûnatı bildirirler. Onun için mesela isteva, kerih, gadibe, vb. fiiller var diye Müstevî, Kârih, Gadbân gibi vasıflar türetilemez. Bu vasıfları getirmemek, o fiilleri inkâr etmekten farklıdır. Allah bazı kayıtlarla, azametine yaraşır tarzda, bize bu fiillerle bildirilebilecek şuûnatı gerçekleştirir. Kur'ân'da izâfet veya başka bir yolla kayıtlı olan vasıflardan da mücerret ve mutlak vasıflar yapılamaz. “شديد العذاب - Şedîdu'l-'azâb”(2, 165) vardır. Azabı irade etmesi halinde azabının şiddetli olduğunu ifade eder. Buradan eş-Şedîd vasfı getirilemez. Mu'azzib, Muhlik (krş. 7, 164), mühin (8, 18) gibi vasıflarda ism-i fail sığısıyla gelmiş olmalarına rağmen, anılan sebepler dolayısıyla kayıtlı olduklarından, mutlak bir tarzda getirilemezler.”⁶⁵⁸

Cevşen-i Kebir'de Allah'a isim olarak kullanılıp hakkında tevkîf olmayan ve anlam bakımından herhangi bir övgü ya da ta'zîm içermeyen sıradan isimlere “صانع” (yapan/üreten), “مبين” (açıklayan), “مقدر” (ölçü koyan), “مدبر” (yöneten), “داعي” (çağırان), “منزل” (çokça indiren), “فالق” (yaran), “قابل” (kabul eden), “فاعل” (eyleyen), “جاعل” (kılan), “معطي” (veren), “فاتح” (açan), “أمر” (emreden), “ناهي” (nehyeden), “كاشف” (gideren/açan), “فارج” (rahatlatan/açan), “مقلب” (çeviren), “راضي” (hoşnut olan), “مطهر” (arındıran), “ميسر” (kolaylaştıran), “مزین” (süsleyen), “ملون” (çokça

⁶⁵⁶ Hucurat, 49/11.

⁶⁵⁷ Suat Yıldırım, **Kur'ân'da Ulûhiyet**, s.92.

⁶⁵⁸ Suat Yıldırım, **a.g.e.**, s.92.

renklendiren), “سائق” (süren), “ذاكر” (zikreden/anan), “مسهل” (kolaylaştıran), “ناظر” (bakan), “مطلوب” (aranan, istenen), “رجاء” (ümit), “مرتب” (düzenleyen), “مقلّب” (çeviren, ters yüz eden), “ملقن” (telkîn eden) ve “سامع” (işiten) gibi isimler örnek olarak verilebilir. Bu sıradan isimlerle Allah’a seslenilmesi Ehl-i Sünnet açısından hem tevkîf anlayışı gereği hem de Allah’a Esmâ-i Hüsnâ ile dua etme prensibine aykırıdır. Dolayısıyla bu türden isimlerle Allah’a dua edilmesi Ehl-i Sünnet’in usûl ve kâideleri haricinde bir eylemdir. Ayrıca tevkîfliği kabul eden Bağdat Mu‘tezilesi ile Zeydiye ve Şîa’dan tevkîfliği benimseyen kesimler için de aynı durum söz konusudur. Kıyâsîliği savunanlar açısından bakıldığında ise onlar akıl ve kıyâs yoluyla bulunan isimlerin ta‘zîm ve övgü anlamı taşımasında son derece hassas davranılması gerektiğini temel bir prensip olarak belirlemişlerdir. Allah’a dua etme konusunda ise ihtiyatın esas alınmasını tavsiye ederek Kur’ân ve Sünnet’le yetinilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu açıdan bu isimlerin sıradan anlamlar içermesi müsemmasına herhangi bir üstünlük anlamı yüklememesi göz önüne alındığında Cevşen-i Kebir duasında yer alan sıradan isimlerin kıyâsîlik anlayışı açısından da meşrû‘ kabul edilemeyeceği ortadadır.

Türkçe Cevşen-i Kebir tercümelerinde hakkında tevkîf olmayan sıradan isimlerin Allah’a isim olarak verilmesinden doğacak anlam sorunlarını ortadan kaldırmak için ağıdalı ifadelerle bu isimlerden bazılarının türemiş olduğu fiillerin Kur’ân’daki bağlamları ya da Allah’a yaraşır anlamlar taşıyan tamlamalar içinde anlamlar verilerek tercüme edilmiştir. Mesela “Sani” ismi Arapçada sadece yapan, eyleyen, imal eden, zanaat sahibi anlamında iken Cevşen-i Kebir’in Türkçe tercümelerde “Bütün mahlûkâtı sanatlı bir şekilde yoktan var eden”, “Her şeyi sanatlı yaratan” şeklinde tercüme edilmiştir. Abdulaziz Hatip “sani” kelimesinin sanatkarca yapan, yaratan, sanat eseri olarak meydana getiren anlamına geldiğini belirtmiştir. Bu anlam ise Arapça’da yer almamaktadır. Arapça’da sanat “فَنَّ” kelimesiyle ifade edilmektedir.

Ülkemizdeki Cevşen-i Kebir tercümelerinde yer alan tercüme anlayışı, lafzî olmayıp bir nevî şerh niteliği taşımaktadır. Mesela Cevşen-i

Kebir duasında Kur'ân'da Allah için kullanılan “جامع الناس ليوم لا ريب فيه”⁶⁵⁹ “kendisinde şüphe olmayan gün için insanları toplayan” anlamında bir vasıf yer almamakla beraber meşhûr Esmâ-i Hüsnâ listesinde yer alan toplayan cem‘ eden anlamındaki “Câmi” ismi dokuzuncu parçada “يا جامع” şeklinde kullanılmıştır. Türkçe tercüme bu ismi övgü ve ta‘zîm açısından destekleyerek Kur'ân'da yer aldığı bağlamdan hareketle “geleceği hakkında hiç şüphe olmayan bir günde bütün mahlûkâtı muhasebe için bir araya getirecek olan”⁶⁶⁰, “Kullarını mahşerde toplayan”⁶⁶¹ ve “bütün iyilik ve güzellikleri kendinde cem eden, haşirde bütün mahlûkâtı huzurunda toplayan”⁶⁶² şeklinde anlamlar vermişlerdir. Türkçe tercümelerde bu tutum nerdeyse bütün isimler için geçerlidir. Bu konuda en aşırı, süslü tercümelerin Hayrat Neşriyat tercüme heyeti tarafından yapıldığı, nisbeten en sade tercümelerin ise Niyazi Beki'ye ait olduğu tesbit edilmiştir.

Çevşen-i Kebir duasındaki isimler bağlamında diğer bir husus herhangi bir övgü ve tazim içermemekle birlikte olumsuz anlam imaları taşıyan isimler de söz konusudur.

Bu isimler arasında öne çıkanlardan birisi kırk beşinci parçadaki “طبيب” ismidir. Zira ilgili literatür incelendiğinde “tabîb” lafzının bir meslek dalıyla özdeşleşmiş olmasından dolayı Çevşen-i Kebir'deki gibi Allah'a dua ederken “يا طبيب” şeklinde kullanılması duanın edeplerinden ayrılmak olarak değerlendirilmekle beraber bu lafzın Allah hakkında haber verme babından “Allah hasta edendir, tabîb olandır” biçiminde kullanılması uygun görülmüştür.⁶⁶³ İlginçtir ki Çevşen-i Kebir duasını aktaran kişi olarak bilinen Gümüşhânevî de Allah'a “tabîb” ismiyle dua edilemeyeceğini belirten âlimler arasında yer almaktadır.⁶⁶⁴

Çevşen-i Kebir duasında altmışıncı parçada yer alan “يا سائق” vasfının Allah hakkında kullanımının uygun olmadığı düşünülmektedir. Zira sevk etme, yönlendirme, sürüyü belli bir yöne sürme vb. anlamlarda

⁶⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/9.

⁶⁶⁰ Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, **Meâlli Büyük Çevşen**, s.60.

⁶⁶¹ Niyazi Beki, **Çevşenü'l-Kebir ve Meali İcmali**, s.83.

⁶⁶² Davut Aydıöz, **Büyük Çevşen ve Meâli**, s.61.

⁶⁶³ Beyhakî, **el-Esmâ ve's-Sıfât**, Müessesetu'r-Risale Nâşirûn, s.139.

⁶⁶⁴ Gümüşhânevî, **Ehl-i Sünnet İ'tikâdı**, s.38.

kullanılan “sevk” fiilinden türeyen “sâik” ismi günümüzde şoförler için yaygın olarak kullanılmakla beraber eski dönemde ise hayvan sürüsünü arkalarından ileriye süren kimseye isim olarak kullanılmıştır.⁶⁶⁵ Kur’ân’da sevk etme fiili “أولم يروا أنا نسوق الماء إلى”⁶⁶⁶ ve “نسوق المجرمين إلى جهنم وردا”⁶⁶⁷ birinci çoğul şahıs zamiri ile Allah için kullanılmıştır. Ayrıca “sâik” kelimesi “و جاءت كل نفس معها سائق و شهيد” âyetinde de kullanılmıştır. Bu âyette de Allah için değil insanları haşır meydanına süren melekler için kullanılmıştır. Şu halde bu isimle Allah’a seslenmek övgüden ziyade tahkir anlamı taşımaktadır. Şoförlük yapan ya da hayvan güden birine dahi “يا سائق” şeklinde hitap etmek edebe aykırı bir davranış olarak görülebilecekken tevkîf ve akla aykırı olarak Allah’a bu isimle seslenmenin kabul edilemez olduğu kanaatindeyiz.

Cevşen-i Kebir’deki Allah’a nisbetinin doğru olmadığını değerlendirdiğimiz diğer bir kullanım, dokuzuncu parçada “şefaate eden” anlamındaki “يا شافع” ile altmış sekizinci parçada “şefaateçi” anlamındaki “يا شفيع” isimleridir. Ayrıca yirmi dördüncü parçada “أشفع الشافعين” vasfıyla da Allah, şefaati en geçerli olan şefaateçi olarak nitelenmiştir. Kur’ân ve Sünnet’te ne isim ne de fiil olarak böyle bir ismin Allah’a izâfe edildiği tesbit edilememiştir. Sadece *Sahîh-i Buhârî*’de Meleklerin, peygamberlerin ve müminlerin şefâat etmesinin ardından Allah’ın “Benim şefaate kaldı.” buyuracağı ve birçok kimseyi Cehennem’den çıkaracağı nakledilmektedir.⁶⁶⁸

Söz konusu hadîsin siyâk ve sibâkından da anlaşılacağı üzere Allah “şefâate” kelimesini müşâkele babından kenidisine izâfe etmiştir. Şefâatte bulunma fiili daha çok Melekler, Peygamberler ve şehitler ile özdeşleşmiş bir kavram olduğu için anlam bakımından bir üst otoritenin varlığını çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla Allah’ın şefâateçi olarak vasfedilmesinin doğru olmadığını değerlendirmekteyiz. Bununla beraber şefâate kelimesinin

⁶⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, II, 1941-1942; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XXV, 474. “Sâik” kelimesinin hukukî açıdan hayvanı arkadan süren kişi olarak kullanımı için bkz. Muhammed Emîn İbn Abidîn, *Reddu’l-Muhtâr ale’d-Durri’l-Muhtâr*, Dâru Âlemi’l-Kütüb, Riyad, 2003, X, 274-275.

⁶⁶⁶ Meryem, 19/86. “Mücrimleri susuz olarak Cehennem’e süreceğiz.”

⁶⁶⁷ Secde, 32/27. “Görmediler mi ki suyu kup kuru topraklara süreriz.”

⁶⁶⁸ Buhârî, *Sahîh*, Tevhîd 24, Hadîs No: 7439.

Allah hakkında kullanımı konusunda hadîste yer alan biçimle sınırlı kalmak hem tevkîf anlayışına hem de dinde ihtiyat ve edebe riâyet açısından yerinde bir davranış olacağı değerlendirilmektedir.

Allah hakkında kullanılması uygun olmayan diğer bir isim on yedi ve seksen sekizinci parçada tekrarlanan “معظم” ismidir. Ta‘zîm etme fiilinin ism-i fâili olan “muazzim” isimini Abdulaziz Hatip, *Cevşen-i Kebir* şerhinde ilk geçtiği parçada “büyüten” olarak⁶⁶⁹ diğer parçadakini ise “dilediğini büyüten ve eserleri ile büyüklüğünü gösteren” şeklinde tercüme etmiştir.⁶⁷⁰

Ta‘zîm etmek, yüceltmek ve büyülemek anlamındadır.⁶⁷¹ Allah ile kul arasındaki ilişki bakımından ta‘zîm, kulun Allah’ın azamet sahibi olduğunu kabul etmesidir.⁶⁷² Kullukla özdeşleşmiş olan ta‘zîm etme fiilinin Kur’ân ve sahîh hadislerde Allah’a nisbet edildiği tesbit edilememiştir. Dolayısıyla Allah’a böyle bir ismin verilmesi hem tevkîf hem de kıyâs anlayışı çerçevesinde meşrû‘ değildir.

Sözlük anlamı itibari ile Allah’a nisbeti mümkün olmayan diğer bir isim on yedinci parçadaki “معون” lafzıdır. Yapılan Türkçe tercümelerde bu kelimeye, “muhtaçlara yardım eden”, “yardım ettiren” ve “varlıkları birbirine yardım ettiren” gibi anlamlar verilmiştir.⁶⁷³ Ancak sözlüklere baktığımızda bu ismin türediği “ta‘vîn” fiili eşeğin, dişisi ile aşırı çiftleşmesi⁶⁷⁴ ve genel olarak da İsrâiloğullarının kesmesi istenilen ineğin niteliğini açıklayan ve o ineğin ne çok yaşlı ne de çok genç olup ikisi arasından orta yaşlı bir inek olduğunu ifade eden “إنها بقرة لا فارض و لا بكر”⁶⁷⁵ âyette de gördüğümüz gibi “avân” dönemine yani orta yaşa ermek anlamında kullanılmaktadır.⁶⁷⁶ *el-Kâmûsu’l-Muhît* sözlüğünde ta‘vîn

⁶⁶⁹ Abdulaziz Hatip, *Cevşen Şerhi*, s.137.

⁶⁷⁰ Abdulaziz Hatip, *a.g.e.*, s.517.

⁶⁷¹ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, c, XXXIII, 110.

⁶⁷² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III, 2675.

⁶⁷³ Niyazi Beki, *Cevşenü’l-Kebir ve Meal-i İcmali*, s.89; Abdulaziz Hatip, *Cevşen Şerhi*, s.137; Davut Aydüz, *Bütük Cevşen ve Meâli*, s.73; Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, *Meâlli Büyük Cevşen*, s.63.

⁶⁷⁴ İbn Manzûri, *Lisânu’l-Arab*, III, 2829; Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu’l-Muhît*, s.1218

⁶⁷⁵ Bakara, 2/68

⁶⁷⁶ Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s.1218.

fiili yardım etme anlamında kullanılmış olsa da⁶⁷⁷ Zebîdî, bu sözlük üzerine yazdığı şerhinde bunun doğru bir kullanım olmadığını belirtmiştir.⁶⁷⁸ Şu halde bu ismi Allah'a nisbet etmek hem tevkîf hem de kıyâs yaklaşımı açısından uygun değildir. Hatta kıyâsîlik yaklaşımı bakımından da “ta’vîn” fiili Arap dilinde “orta yaşa ermek” anlamına ek olarak “yardım etmek” manasında kullanılıyor olmuş olsaydı da bu fiilden türeyen bir ismi Allah'a izâfe etmek doğru olmazdı. Zira bu yaklaşımda Allah'a dua ederken kullanılacak isimlerin en ufak eksik anlam îâmâsı içermemesi şartı koyulmuştur. Ayrıca bu isim Cevşen-i Kebir duasındaki isim tekrarlarına ve vezin uyumu kaygısına da önemli örnektir. Zira Cevşen-i Kebir duasında yardım eden anlamında “mûîn” ismi zaten kullanılmış olmakla beraber “muavvin” ise kendisi gibi tef’îl vezninin ismi fâil kalıbıyla oluşturulmuş isimlerin yer aldığı parçaya koyulmuştur.

“Muavvin” isminin Türkçe tercümelerine baktığımızda yeterli sözlük araştırmasının yapılmadığını söylemek mümkündür. Zira bu tercümelerde “ta’vîn” fiiline “yardım ettirmek” yahut “canlıları bir birleri ile yardımlaştırmak” gibi anlamlar yüklenmeye çalışılmıştır. Arapça açısından bu fiile böyle bir anlam verildiği tesbit edilememiştir. Ayrıca Türkçede nesne alan bir fiili bir başkasına yaptırtmak şeklindeki öldürtmek, koşturtmak, içirtmek vb. ettirgen olarak adlandırılan fiil çatısına karşılık gelecek bir fiil çekim vezni Arapça’da bulunmamaktadır. Tef’îl vezni nesne almayan fiilleri nesne alır hale getiren ve bir işin aşırı ve şiddetli yapıldığı anlamı taşıyan bir vezindir.⁶⁷⁹ Kısaca “ta’vîn” fiili yapay olarak dahi bir başkasını bir başkasının yardımına koşturmak şeklinde Arap dilinde anlamlandırılmaz.

Cevşen-i Kebir’in altmış sekizinci parçasında Allah'a “يا سريع” şeklinde hitap edilmektedir. Bu haliyle “ey hızlı” ya da “ey süratli” anlamında olan bu ifade Kur’ân’da “سريع الحساب”⁶⁸⁰ ve “سريع العقاب”⁶⁸¹

⁶⁷⁷ Fîrûzâbâdî, a.g.e., s.1217.

⁶⁷⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, c, XXXV, 435.

⁶⁷⁹ Tef’îl vezni hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, 172-175

⁶⁸⁰ Bakara, 2/202; Âl-i İmrân, 3/19, 199.

⁶⁸¹ En’âm, 6/165; A’râf, 7/167.

şeklinde Allah'ın fiillerini nitelemeye kullanılmıştır. Cevşen-i Kebir'de de bu sıfatın Kur'an'daki kullanımlarına yer verilmiştir. Ancak dua metninde “شديد العقاب” vasfı beş ve doksan dokuzuncu parçalarda iki kere tekrarlandığı halde Kur'an'daki “سريع العقاب” vasfı kullanılmamıştır.

Kur'an'daki kullanımlar açısından “serî” sıfatıyla Allah'ın zati değil fiilleri hızlılıkla nitelenmektedir. Allah'ın zâtının cismanî her türlü nitelikten münezze olmasına bakımından Allah'a “ey hızlı” şeklinde seslenmenin hem aklî hem de dinî açıdan doğru olmadığı kanaatindeyiz. Türkçe tercümelere bu durumun farkına varılmış olmalı ki “serî” kelimesine Kur'an'da kullanıldığı şekliyle hesabı hızlı olan şekilde anlamlar verilmiştir.⁶⁸²

Bir önceki “serî” isimiyle benzer bir durum Cevşen-i Kebir'in yetmiş altıncı parçasındaki “يا شديد” kullanımı için de söz konusudur. “şedîd” yumuşaklığın zıttıdır. Sert ve çetin gibi anlamlara gelmektedir. Canlılar için kullanıldığında bu sıfat güçlü kuvvetli şekilde anlamlandırılmaktadır.⁶⁸³ Cismanî bir özelliğe işaret eden “şedîd” gibi isimler ancak haklarında tevkîf bulunması halinde Allah için kullanılabilir. Mesela “metîn” ismi asıl itibarıyla sertlik manasına gelen bir kelime olmakla beraber bu ismin Allah'a nisbeti tevkîf ile sabit olduğundan Allah'ın zatına yaraşır bir anlamla tevîl edilerek güçlü ve kuvvetli manaları verilmektedir.⁶⁸⁴ Kur'an'a baktığımızda “şedîd” kelimesi, “azâbı çetin” anlamında “شديد العذاب”⁶⁸⁵, “cezalandırması çetin” anlamında “شديد العقاب”⁶⁸⁶, “onlar için çetin bir azâb vardır” “لهم عذاب شديد”⁶⁸⁷, “Onun hesaba çekmesi acı verici ve çetindir” anlamında “إن أخذه أليم شديد”⁶⁸⁸ örneklerinde olduğu gibi Allah'ın zatını değil Allah'ın azâbını, ikâbını ve yargılamasını niteleyecek şekilde kullanılmıştır. “Şedîd” kelimesinin bu tür kullanımları Cevşen-i

⁶⁸² Abdulaziz Hatip, *Cevşen Şerhi*, s.414; Davut Ayduz, *Büyük Cevşen ve Meâlî*, s.121; Hayrat Arapça Tercüme Heyeti, *Meallî Büyük Cevşen*, s.83; Niyâzi Beki, *Cevşenü'l-Kebir ve Meal-i İcmali*, s.137.

⁶⁸³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 1992.

⁶⁸⁴ Kuşeyrî, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsna*, s.192

⁶⁸⁵ Bakara, 2/165

⁶⁸⁶ Bakara, 2/211

⁶⁸⁷ Âl-i İmrân, 3/4

⁶⁸⁸ Hûd, 11/102.

Kebir'de de bulunmaktadır. Türkçe tercümelerde “يا شديد” ibâresine Kur’ân’daki kullanımları esas alınarak “azâb ve ikâbı şedid olan” anlamları verilmiştir.⁶⁸⁹ Ancak tek başına “şedîd” isminin Arap dili açısından böyle bir anlamı yoktur.⁶⁹⁰

Allah’ı isimlendirmede uygun görülmeyen isimlerden biri de Cevşen-i Kebir’in sekseninci parçasında yer alan “فاضل” ismidir. “Fâzıl” hayırlı vasıflar açısından gayrından fazla olan demektir. “Fazl” ziyade anlamındadır. Allah için ziyade ve fazla gibi kavramlar söz konusu olmadığından Allah’ın “fâzıl” diye isimlendirilmesi hatalıdır. Davranış açısından “fâzıl”, kötü bir fiili işlemekten nefsi engellemek anlamı taşımaktadır. Bu ise Allah hakkında muhal bir şeydir.⁶⁹¹

Cevşen-i Kebir’in elli sekizinci parçasında “şefiki olmayanın şefiki” anlamındaki “يا شفيق من لا شفيق له” vasfı yer almaktadır. Türkçede şefkat gösteren anlamında kullanılıyor olsa da Arap dili açısından Allah’ı “şefik” olarak anmanın Allah’ı tesbîh ve tenzih etme ile bağdaşmayacağı kanaatindeyiz. Zira Arapçada “şefik” fiilinin türediği “ش ف ق” kökü etimolojik olarak yumuşaklık ve kırılğanlık anlamı taşımaktadır.⁶⁹² Bu kök “işfâk” mastarıyla fiil olarak “müşfik” ve “şefik” lafızları ile de fail olarak kullanılmaktadır. Bu fiil “على” harfi cer-i ile nesne aldığı o şeyin başına bir şey gelmesinden “korkmak ve endişelenmek” anlamına gelir. Eğer “من” harf-i ceri ile nesne alırsa bu sefer “o şeyden korkmak, çekinmek ve o şeye karşı temkinli olma” anlamı kazanır.⁶⁹³ Şefkat ise merhamet, rikkat ve başına kötü bir şey gelmesinden çekinmek anlamındadır. Başkalarına gösterilen şefkat ise onların başına kötü bir şey gelmesinden yana kaygı duymak için kullanılır.⁶⁹⁴ Kur’ân’da “işfâk” mastarı hem fiil hem de ism-i fâil olarak “korkmak ve çekinmek” anlamında kullanılmıştır.⁶⁹⁵ Bu bilgiler

⁶⁸⁹ Abdulaziz Hatip, *Cevşen Şerhi*, s.460; Davut Aydüz, *Büyük Cevşen ve Meâlî*, s.127; Niyâzi Beki, *Cevşenü'l-Kebir ve Meal-i İcmali*, s.145.

⁶⁹⁰ Şedîd isminin kullanımın uygun olmaması yönündeki bilgi için bkz. Kadı AbdulCebbâr, *el-Muğnî*, V, 216; Suat Yıldırım, *Kur’ân’da Ulûhiyet*, s.92.

⁶⁹¹ Ebû Hilâl el-Askerî, *Furûku'l-Luğa*, s.195; Ebû Ya'lâ, *el-Mu'temed*, s.63.

⁶⁹² Etimolojik anlam için bkz. İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, I, 618.

⁶⁹³ İbn Fâris, *a.g.e.*, I, 618; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 2060.

⁶⁹⁴ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXV, 508.

⁶⁹⁵ Fiil kullanımları için bkz. Ahzâb, 33/72; Mücâdele, 58/13; ism-i fâil kullanımları için bkz. Kehf, 18/49; Enbiyâ, 21/28; Mü'minûn, 23/57; Şûrâ, 42/18; Tûr, 52/26; Meâric, 70/27.

ışığından denilebiliri ki, “korkmak, çekinmek, kollamak” vb. anlamlara gelen şefkat kelimesinin Türkçe karşılığı benzer anlamlara için kullanılan “esirgemek” kelimesidir.⁶⁹⁶

Ne Kur’ân’da ne de Sünnet’te yer alan ve “korkmak, endişe etmek ve kaygılanmak” gibi anlamlar taşıyan “şefik” kelimesiyle Allah’ı nitelemek İslâm ümmetinin icmâ’ına muhâlifdir. Esmâ-i Hüsnâ’dan “merhamet eden, seven” anlamlarında “rahîm” ve “vedûd” isimleri “şefik” gibi olumsuz anlamlar içeren nitelemelere ihtiyaç bırakmamaktadır.

Son olarak Cevşen-i Kebir’deki “يا طالب” kullanımına değinmek istiyoruz. Kur’ân ve Sünnet’te böyle bir isim yer almamaktadır. Bununla birlikte “aramak istemek” gibi anlamlara gelen bu kelime Allah hakkında herhangi bir övgü ve ta’zim içermemekle beraber bu isim ilim taleb eden öğrenciler için yaygın olarak kullanılan bir kelimedir. Kur’ân’da birçok yerde ta’lim fiili Allah’a izâfe edildiği halde bir meslekle özdeşleşmiş olması bakımından Allah’ın “muallim” olarak isimlendirilmesinin uygun görülmediği ve İslâm ümmetinin Allah’a bu isimle seslenmediği ortadayken hiçbir surette Allah’a nisbeti vaki olmayan “tâlib” ismini Allah’a vermek ve Allah’a bu isimle seslenmek asla kabul edilemez.

Cevşen-i Kebir’de bir grup isim de vardır ki bu isimler bir yönüyle üstünlük manası taşısa da diğer bir yönüyle noksan ve olumsuz anlamlara delâlet etmektedirler. Cevşen-i Kebir’in birinci parçasındaki “يا مقيم” “يا قديم” isimleri bu konuya örneklik teşkil etmektedir. Zira “kadim” kelimesi kelim kitaplarında Allah hakkında sıklıkla kullanılan bir vasıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelam kitaplarında belli bağlamlarda Allah’ın yaratılmamış, öncesiz bir varlık olduğunu ifade için kullanılan bu kelime⁶⁹⁷ sözlük anlamı itibariyle üzerinden zaman geçmiş, eskimiş olan nesnelere ve durumları nitelemede de kullanılmaktadır. Mesela Kur’ân’da bu kelime “üzerinden zaman geçmiş, eski” anlamında Yusuf suresinde Hz. Yakub’un Hz. Yusuf’a duyduğu özlem ve onun hayatta olduğuna dair taşıdığı umut karşısında onun bu haline karşı etrafındakiler “Vallâhi sen hala eski şaşkınlığın içindesin”

⁶⁹⁶ İlhân Ayverdi, **Misalli Büyük Sözlük**, Kubbealtı, İstanbul, 2010, s.352.

⁶⁹⁷ “Kadim” lafzının Allah’ı vasfetmede kullanımının Ümmet tarafından kabul görmüştür. Bkz. İbn Fûrek, **Makâlâtu’s-Şeyh Ebi’l-Hasen el-Eş’arî**, s.43.

anlamında “ تالله إنك في ضلالك القديم ” demişlerdir.⁶⁹⁸ Yâsîn suresinde yer alan âyette ise Ay’ın hilâl şeklini alması eski hurma dalının aldığı şekle benzetilmiş ve eskilik ifadesi için “kadîm” kelimesi kullanılmıştır.⁶⁹⁹ Sahîh rivâyetlerdeki Hz. Peygamber’in duaları içiinde “يا قديم” şeklinde bir nida yer almamaktadır. Ebû Dâvûd’un *Sünnen*’indeki rivâyete göre Hz. Peygamber mescide girerken şeytandan istiâze için okuduğu duada Allah’ın hükümranlığı diğer hükümranlıklara önceliğini ve üstünlüğünü vurgulamak maksadıyla “kadîm” sıfatıyla vasfedilmiştir.⁷⁰⁰

Kadîm sıfatı Allah’tan haber vermek bağlamında ve Allah’ın zat ve sıfatlarının söz konusu olduğu meselelerde mutlak olarak “el-Kâdîm” şeklinde Allah için kullanılması uygun görülebilir. Ancak bu lafzın Allah’a isim olarak kullanımı konusunda tevkîf olmaması, hem olumlu hem de olumsuz anlama hamledilmeye müsâit olması bakımından en genel anlamıyla yalnız en güzel isimlere cevaz verilen Allah’a dua makamında “ey kadîm” şeklinde duadan kaçınmak gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim Esmâ-i Hüsnâ’dan “Evvel” ismi “kadîm” kelimesine ihtiyaç bırakmayacak anlam genişliğine sahiptir.⁷⁰¹

“Mukîm” kelimesi ise ikame fiilinin ismi failidir. Bu fiil hem “bir yerde bir mekânda bulunmak” hem de “bir şeyi inşa etmek ve bir şeyin devamını sağlamak” gibi anlamlarına gelmektedir.⁷⁰² “İkâme” fiili gerek fiil olarak gerek ism-i fâil olarak Kur’ân’da kullanılmıştır. İsm-i fâil olarak namazı eda edenler anlamında kullanıldığı gibi⁷⁰³ kalıcılığını ifade etmek için azap⁷⁰⁴ ve na’îm kelimelerine sıfat olarak da kullanılmıştır.⁷⁰⁵ Fiil olarak ise namazı eda etmek⁷⁰⁶ Allah’ın yasalarını uygulamak için

⁶⁹⁸ Yûsuf, 12/95.

⁶⁹⁹ Yâsîn, 36/39.

⁷⁰⁰ Ebû Dâvûd, *Sünnen*, Salât 18, Hadis No: 466.

⁷⁰¹ “Kadîm” ismi hakkındaki değerlendirmeler için Bkz. İbn Hazm, *el-Fisal*, I, 421-42; Muhammed Sâlih el-Üseymîn, *Şerhu Akîdeti’s-Sefârîniyye*, s.34-36.

⁷⁰² İbrâhîm Mustafâ vd, *el-Mu’cemu’l-Vasît*, s.767.

⁷⁰³ Nisâ, 4/162; İbrâhîm, 14/40; Hac, 22/35.

⁷⁰⁴ Mâide, 5/37; Hûd, 11/39; Tevbe, 9/68; Zümer, 39/40; Şûrâ, 42/45.

⁷⁰⁵ Tevbe, 9/21.

⁷⁰⁶ Bakara, 2/3; Mâide, 5/55; Enfâl, 8/3; İbrâhîm, 14/31.

kullanıldığı gibi⁷⁰⁷ Hızır'ın yıkılmak üzere olan duvarı düzeltmesi anlamında da kullanılmıştır.⁷⁰⁸

Cevşen-i Kebir'in Türkçe tercümelerinde bu isim "Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmaksızın ezeli ve ebedi olması", "her şeyi ayakta tutan ve devam ettiren", "her şey O'na muhtaç olup ancak O'nun ile kaim olması" şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁰⁹ Ancak bu anlamlar Kur'ân'da Allah için kullanılan "Kayyûm" ismine aittir.⁷¹⁰

Cevşen-i Kebir duasının doksan altıncı parçasındaki "مسبب" ismi de bu bağlamda değerlendirilebilecek isimlerdendir. Bu isim Sebeb kelimesinden türetilmiş "tesbîb" fiilinin ism-i fâilidir.

"Sebeb" kelimesi Arapçada ip⁷¹¹, yol⁷¹², bir şeye ulaşmakta kullanılan araç ve de akrabalıktan gelen dostluk ve muhabbet gibi anlamlara gelmektedir.⁷¹³ Mesela bu kelime tekil ve çoğul olarak Kur'ân'da "gökyüzüne ulaşmakta kullanılacak ip"⁷¹⁴, Zü'l-karneyn'in takip ettiği "yol gösterici işaretler"⁷¹⁵, "gökyüzünün kapıları"⁷¹⁶, "kâfirlerin dünyada işlerini görmek için kullandıkları ancak cehennemle karşı karşıya kalmalarıyla artık kopup giden sosyal ilişki ve bağlantıları"⁷¹⁷ için kullanılmıştır.⁷¹⁸ Sünnet'te ise sebeb kelimesi hem ip hem de akrabalıktan doğan dostluk ve muhabbet için kullanılmıştır.⁷¹⁹

⁷⁰⁷ Bakara, 2/229-230.

⁷⁰⁸ Kehf, 18/77.

⁷⁰⁹ Abdulaziz Hatip, **Cevşen Şerhi**, s.28; Davut Aydüz, **Büyük Cevşen ve Meâli**, s.57; Hayrat Vakfı Arapça Tercüme Heyeti, **Meâlli Büyük Cevşen**, s.57; Niyâzi Beki, **Cevşenü'l-Kebir ve Meal-i İcmali**, s.75.

⁷¹⁰ Bakara, 2/255; Âl-i İmrân, 3/2; Tâhâ, 20/111; Kayyûm isminin şerhi için bkz. Gazzâlî, **el-Maksadu'l-Esnâ**, s.131.

⁷¹¹ Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, s.96.

⁷¹² Zemahşerî, **Esâsu'l-Belağa**, Dâru Beyrût, Beyrut, 1992, s.282.

⁷¹³ İbn Manzur, **Lisânu'l-Arab**, II, 1731.

⁷¹⁴ Hac, 22/15; Sâd, 38/10.

⁷¹⁵ Kehf, 18/84, 85, 89, 92.

⁷¹⁶ Mü'min, 40/36,37.

⁷¹⁷ Bakara, 2/166.

⁷¹⁸ Bkz. Ebû Abdurrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-Ayn**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y., s.404.

⁷¹⁹ A. J. Wensinck, J. P. Mensing, **el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986, II, 388.

İslâm düşüncesi içerisinde sebep kelimesinin yukarıdaki sözlük anlamından kayarak bir olayın ya da herhangi bir şeyin var olmasını sağlayan gerekçe şeklinde açıklanan felsefi “neden” terimine karşılık olarak kullanıldığı tesbit edilmiştir.⁷²⁰

Tesbîb fiili Kur’ân’da yer almamakla beraber zayıf bir senetle *Sünen-i İbn Mâce*’de Hz. Peygamber’den rivâyet edilen “Allah bir şekilde size bir rızık yolu açarsa” anlamında “إِذَا سَبَبَ اللَّهُ لِأَحَدِكُمْ رِزْقًا مِنْ وَجْهِهِ” ifadesiyle Allah’a izâfe edilmiştir.⁷²¹ Ancak bu kullanımdan türetilecek uygun vasfın, rızıklara yol/kapı açan anlamında “مَسْبَبٌ الْأَرْزَاقُ” şeklinde olması beklenirdi. Bu fiil ayrıca mecaz yoluyla Allah için “Allah sana hayır kapısı açsın.” anlamında “سَبَّبَ اللَّهُ لَكَ سَبَبَ خَيْرٍ” şeklinde de kullanılmaktadır.⁷²² Bu olumlu anlamlarına ek olarak tesbîb fiili “çokça sövmek” anlamına da sahiptir.⁷²³ Sonuç olarak denilebilir ki Hz. Peygamber döneminde tek başına “müsebib” kelimesi herhangi övgü ve ta’zîm içermemekle beraber Allah’ın zâtına yaraşmayacak manalar da taşımaktadır.

Cevşen-i Kebir’de doksan dokuzuncu parçada Allah için kullanılan “müsebbibu’l-esbâb” tamlamasına bakacak olursak, sözlük anlamı itibariyle bu ibâre “dostluk ve muhabbet bağlarını kuran” anlamındadır.⁷²⁴ Ancak günümüzde felsefî bir terim olarak karşımıza çıkan bu ibâre hem Arapça hem de Türkçe’de tüm nedenleri var eden anlamında kullanılmaktadır.⁷²⁵ Bu isim Cevşen-i Kebir’in doksan üçüncü parçasında Allah’ı her şeyin nedeni olarak vasfeden “يَا مُسَبِّبُ كُلِّ شَيْءٍ” şeklinde de tekrarlanmıştır. Ancak araştırmamız kapsamında “müsebbib” kelimesinin Hz. Peygamber ve Sahâbe döneminde bu tarz bir kullanımına rastlanılmamıştır.

⁷²⁰ “Sebeb” kelimesinin terim anlamı için bkz. Semih Duğeym, **Mevsûatu Mustalhâti İlmî’l-Kelâmî’l-İslâmî**, Mektebetu Lübnân Nâşrûn, Beyrut, 1998, s.626-631. “Neden” teriminin anlamı için bkz. Abdülbaki Güçlü vd., **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, 1026

⁷²¹ İbn Mâce, *Sünen*, Ticârât 4, Hadîs No: 2148; Hadîsin senet değerlendirmeleri için bkz. Sehâvî, **el-Mekâsidu’l-Hasene**, s.403.

⁷²² Zemahşerî, **Esâsu’l-Belağâ**, 282; Zebîdî, **Tâcu’l-Arûs**, III, 38.

⁷²³ Zebîdî, **a.g.e.**, III, 34-35.

⁷²⁴ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, II, 1731.

⁷²⁵ Muhammed b. Ahmed es-Sefârînî el-Hanbelî, **Levâmi’u’l-Envâri’l-Behiyye ve Sevâtiu Esrâri’l-Eseriyye**, Müessesetu’l-Hâfkîn, Dimâşk, 1982, I, 39; İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Sözlük**, s.886.

3.3.3.2. Vasıflar

Allah'ın isimlerini belirleme konusundaki gerek kıyâsîlik gerek tevkîflîğin mu'tedil yorumuna göre Allah'ı doğru ve olumsuz anlam taşımaktan uzak vasıflarla vasfetmek câizdir. Allah'ın kemâl ve üstünlüğüne delâlet eden vasıfların da Allah'a dua ederken kullanılması mümkündür. Bu bağlamda Cevşen-i Kebir duasının metninde Allah'a dua ederken kullanılan vasıfların gerek Arap dili açısından gerek Allah hakkında yüce anlamlar ifade edip etmeme hususunda incelenmesi kaçınılmazdır.

Cevşen-i Kebir duasında yer alan vasıflardan bazıları Allah'a nisbetleri bakımından gerçeği yansıtmıyor olmaları söz konusudur.

Cevşen-i Kebir'deki birçok vasıfta “Allah'ın her yardım isteyene yardım ettiği, her sıkıntıda olanın sıkıntısını giderdiği” yönünde “يا كاشف كل ”مكروب”, “يا فارج كل مغموم”, vb. birçok ifade vardır. Ancak Allah'ın kulları için böyle genel geçer bir fiili söz konusu değildir. Nice insanlar bu dünyadan sıkıntı ve keder ile zulüm altında ahirete irtihal etmektedir. Allah'ın dualara icâbet etmesi ayrıdır, kendisinden istenilen şeyi istenildiği üzere ihsân etmesi ayrıdır. Aynı durum “düşman karşısında yalnız bırakılmış herkesin yardımcısı” anlamındaki “يا ناصر كل مخذول” ve “her ayıplanmış olanı örten ve gizleyen” anlamındaki “يا ساتر كل معيوب” vasıfları için de söz konusudur.

Cevşen-i Kebir'deki altmış birinci parçada “يا من خلق الظلمات و النور” ifadesiyle Allah'ın karanlıkları ve aydınlığı yarattığı vurgulanmıştır. Ancak âyette ⁷²⁶”الحمد لله الذي خلق السماوات و الأرض و جعل الظلمات و النور” buyurarak göklerin ve yerin var edilişi için halk fiili, karanlıklar ve aydınlığın meydana getirilişi için ise “ca‘l” fiili kullanılmıştır. Cevşen-i Kebir'in yirmi beşinci parçasında “karanlıklar” hakkında Kur'ân'a paralel olarak “جاعل الظلمات” kullanılmakla beraber kırk yedinci parçada “nur” için Kur'ân'daki kullanım dışına çıkılarak “خالق النور” vasıfları ayrı ayrı zikredilmiştir.

Âyette yer alan söz konusu fiil kullanım farkıyla, karanlıklar ve aydınlığın gökler ve yerler gibi birbirinden ayrı müstakil varlıklar olmadığı aydınlık ve karanlığın birbiri içine geçmiş iki varoluş durumu olduğu ifade

⁷²⁶ En'âm, 6/1

edilmiş olmaktadır.⁷²⁷ Ayrıca karanlık, aydınlığın yokluğu ile meydana gelen bir olgu olup aydınlıktan müstakil bir varlığı söz konusu değildir.⁷²⁸

Allah'a nisbetinden ziyade gerçeklerle örtüşmesi adına sorunlu olan Cevşen-i Kebir'deki diğer bir vasıf altmış beşinci parçadaki "beni öldürmüş ve bana hayat vermiş olan" anlamındaki "يا من أماتني و أحياني" ifadesidir. Kur'ân' ile karşılaştırıldığında bu ifade Hz. İbrahim'in Allah hakkında söylediği "O ki beni öldürür ve sonra beni diriltir." mealindeki "و الذي يميتوني و يحيين" ⁷²⁹ âyetini andırmaktadır. Ancak Cevşen-i Kebir duasındaki ifadede öldürme ve hayat verme geçmiş zamanda meydana gelmiştir. Sanki geçmiş gitmiş bir şeyden bahsedilmektedir. Diğer taraftan Kur'ân'daki âyette süreklilik ve gelecek manası taşıyan muzari fiil kullanılmasıyla anlatım hem gerçeğe uygun hem de daha belîğ bir nitelik kazanmıştır. Diğer bir husus ise Kur'ân'da Allah'a nisbet edilen "imâte" ve "ihyâ" fiilleri arasından "ve" değil bu iki fiil arasında belli bir süre olduğunu vurgulayan "sümme" bağlacı kullanılmıştır.⁷³⁰

Cevşen-i Kebir'de yetmiş dokuzuncu parçada "يا من يخلق الأشياء من العدم" ibâresiyle Allah'ın her şeyi yoktan yaratmakta olduğu ifade edilmektedir. Allah hakkındaki bu hüküm gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Allah birçok şeyi yoktan değil mevcut olan şeylerden yaratmaktadır. Cevşen-i Kebir'deki bu vasıftaki kusur "halk" fiili süreklilik ifade eden muzârî' siygasıyla kullanılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Şu da var ki "adem" kelimesinin yaratmak ile birlikte kullanımı ne Kur'ân'da ne de Sünnet'te tesbit edilememiştir. "Adem" kelimesinin Cevşen-i Kebir'deki "يخلق من العدم" şekliyle Hz. Peygamber ve selef-i sâlihîn döneminde kullanılmış olmasının mümkün olmadığı ve bu ifadenin âlemin ezeliyeti konusundaki felsefî tartışmalar neticesinde ortaya çıktığı kanaatindeyiz.

Cevşen-i Kebir duasındaki yanlış fiil kullanımlarına başka bir örnek, kırk yedinci parçada Allah'ı "ışığa suret veren" olarak vasfeden "مصوّر النور" ifadesidir. Arapçada tasvîr fiili daha çok maddi şeylere belli bir biçim verme

⁷²⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, VIII, 18

⁷²⁸ Râzî, *Tefsîr*, XII, 159-160.

⁷²⁹ Şuarâ, 26/81

⁷³⁰ Bakara, 2/28; Hac, 22/66; Rûm, 30/40

anlamında kullanılmaktadır.⁷³¹ Nur kesif olmayan belli bir şekil ve sureti olmayan bir varlıktır. Bu vasıftaki tasvir fiili ile belli bir ölçü ve nitelik vermek olarak yorumlanacak olursa zaten bu vasfın yer aldığı parçada Allah hakkında “nuru yaratan” ve “nura belli bir ölçü veren” vasıfları yer aldığından tasvir fiilinin kullanılması anlamsız bir tekrardan ibâret olacaktır. Ayrıca bu vasfın da yer aldığı kırk yedinci parçadaki vasıfların sırlamasından mantıksal bir hata yapılmıştır. Zira Allah, önce “nura suret veren” sonra “nuru yaratan” sonra da “nura ölçü koyan” şeklinde vasfedilmiştir. Mantıkî açıdan bu sıralamanın tam aksi şekilde olması beklenirdi. Zaten Kur’ân’da da “musavvir” ismi “Hâlık” ve “Bâri” isimlerinden sonra zikredilmiştir.⁷³² İçerisinde Arapça gramerine aykırı olarak “nurun nuru” vasfı yer alan ve Kur’ân’daki “Allah göklerin ve yerin nurudur” vasfı bulunmayan Cevşen-i Kebir’in nur temalı kırk yedinci parçasının en sorunlu parçalardan biri olduğu söylenebilir.

Allah korkusu Cevşen-i Kebir’de yer yer vurgulanan bir olgudur. Bu türden vasıflardan biri de on dokuzuncu parçadaki Allah’ın sadece adaletinden korkulduğunu ifade eden “يا من لا يخاف إلا عدله” ifadesidir. Allah’ı “adâletinden başka hiçbir şeyden korkulmayan” şeklinde niteleyerek Allah korkusunu sadece Allah’ın adaletine hasretmenin Kur’ân’daki onlarca Cehennem azâbını tasvîr eden âyet ile bağdaşmadığı kanaatindeyiz. Kaldı ki Kur’ân ve Sünnet’te Allah’ın adaletinden korkmak ile ilgili bir bilgi tesbit edilememiştir. Ancak adaletten kasıt Allah’ın hesap sormasının çetin olduğu kastediliyorsa, bununla ilgili âyetlerdeki “ahz”⁷³³, “batş”⁷³⁴, “muâheze”⁷³⁵, “ikâb”⁷³⁶ ve “hisâb”⁷³⁷ gibi kelimelerin kullanılması hem daha belîğ hem de Kur’ân ile daha uyumlu olacaktır.

Allah’ın hesâbının çetin olduğunu vurgulamak anlamıyla ehl-i tasavvuftan bazılarının Allah’ın adaletinden korkulması ve onun ihsânından

⁷³¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, II, 2259.

⁷³² Haşır, 59/24.

⁷³³ Hûd, 11/102.

⁷³⁴ Bürûc, 85/12.

⁷³⁵ Nahl, 16/45.

⁷³⁶ Fussilet, 41/43.

⁷³⁷ Ra’d, 13/18.

ümit kesilmemesi gerektiğini vurgulamışlardır.⁷³⁸Cevşen-i Kebir'deki ifadede Allah korkusu sadece O'nun adâletine hasredilerek söz konusu tasavvufî kullanımından da çıkmıştır. Bu anlatım sorununun ilgili vasfı yer aldığı ifade kalıbına uydurma isteğinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Zira bu parçadaki vasıfların çoğunluğu nefiy ve ispat içeren “يا من لا يرجى إلا فضله” , “يا من لا برهان إلا برهانه” vb. ifadelerden oluşmaktadır.

Cevşen-i Kebir'deki bazı vasıflar teşbîh akîdesini andıran bir görünüm arz etmektedir. Bu tür vasıflara en bâriz örnek Allah'ın insana dost ve yaren olduğu anlamını öne çıkaran doksan dördüncü parçadaki “يا خير صاحب وجليس” ifadesidir. “Celîs” lafzı “oturmak” anlamındaki “cülûs” fiilinde türetilmiş bir sıfattır. Bu sıfat kişinin yanında oturan kimse için kullanılır.⁷³⁹ Allah hakkında oturmak muhal bir fiildir. Dolayısıyla Kur'ân ve Sünnet'te yer almayan ve Allah'a oturma fiili nisbet eden “celîs” kelimesinin kullanımını akîdevi açıdan mahzurludur.

Teşbîh olarak değerlendirmeye açık diğer bir örnek on sekizinci parçadaki Allah'ı mülkünde mukim olarak niteleyen “يا من هو في ملكه مقيم” vasfıdır. Daha önce de değinildiği gibi mukîm kelimesi hem müteaddî hem de lâzım olarak kullanılan bir fiildir. Bu vasıfta “mukîm” ile birlikte herhangi bir nesne kullanılmadığından ve harfî cer olarak “fi” harfinin kullanılması dolayısıyla mukîm kelimesinin, “bulunan, ikamet eden” vb. anlamları taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu ise Allah hakkında muhâldir. Zira Allah belli bir zaman ve mekân ile sınırlandırılmaz. Ancak bu vasıfta harfî cer olarak “fi” yerine “lam” kullanılmış olsaydı “mukîm” kelimesine “ayakta tutan, devam ettiren” gibi anlamlar verilebilirdi.

Son olarak Cevşen-i Kebir duasının seksen beşinci parçasındaki anlam ilgisini tesbit edemediğimiz bazı vasıflara değinmek istiyoruz. Söz konusu vasıflar şunlardır:

يا معروف من عرفه، يا معبود من عبده، يا مشكور من شكره، يا مذکور
من ذكره، يا محمود من حمده يا محبوب من أحبه

⁷³⁸ Sadruddîn Konevî, **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsna**, Kitâb-Nâşirûn, Beyrut, 2012, s.82; Ferîduddîn el-Attâr, **Tezkiretu'l-Evliyâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2018, s.411.

⁷³⁹ “Celîs” kelimesi için bkz. İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, I, 634.

Bu vasıflar aynı ifade kalıbında olup birer isim tamlamasıdır. Anlamlarına bakacak olursak sırasıyla “ey onu bilen tarafından bilinen”, “ey ona ibâdet edenin ibâdet ettiği”, “ey ona şükreden şükretmiş olduğu”, “ey onu ananın anmış olduğu”, “ey onu övenin övmüş olduğu” ve “ey onu sevenin sevdiği” şeklindedir. Başta da söylediğimiz gibi Allah için kullanılacak vasıfların öncelikli olarak dil bakımından anlamlı ve güzel olması gerekir. Bu vasıflarda ise, kulun fiili dolayısıyla Allah’a isim olarak türetilen “ma‘rûf”, “mezkûr” vb. isim-i mef‘ûller, türedikleri fiili, Allah’ı nesne kılarak icrâ eden kişiye izâfe söz konusudur. Bir kimsenin ibâdet ettiği şeyin o kimsenin ma‘bûdu olması ya da bir kimsenin zikrettiği bir şeyin o kimsenin zikretmiş olduğu şey olması mantıkî açıdan zarûrî olup aksi düşünülemez bir durumdur. Cevşen-i Kebir’deki söz konusu bu vasıflar herhangi bir övgü ve ta‘zîm içermemekle beraber anlatım olarak da gereksiz ve kusurludur. Ayrıca araştırmamız kapsamında Arapçada bu tip bir izâfe örneğine de rastlanılmamıştır.

Belâgat bakımından Cevşen-i Kebir’deki vasıfların en öne çıkan biçimsel yönü seci‘li ifadelerden oluşmasıdır. Seci‘in bir söz sanatı olarak güzel sayılabilmesi için bazı temel kâidelerin bulunduğuna değinmiştik. Bu kâidelerden özellikle iki tanesi Cevşen-i Kebir ile doğrudan ilişkilidir. Bunlardan ilki seci‘li ifadeler kullanırken lafız seçiminde anlamın esas alınmasıdır. İkinci kâide ise metin içindeki seci‘li ifadelerin birbirlerinden farklı manalara delâlet etmeleridir. Cevşen-i Kebir duasında bu iki kâideye tamamıyla muhâlefet edilmiştir. Araştırmanın buraya kadarki bölümünde de görüldüğü üzere Cevşen-i Kebir duası anlamdan ziyade ses uyumu ve vezin odaklı bir metindir. Hatta bu sebeple Kur’ân’da yer alan bazı ifadelerde dahi değişikliklere gidilmiştir.

Tekrarlar söz konusu olduğunda ise Cevşen-i Kebir duası aynı anlama gelen birçok vasfın bazen aynen bazen farklı ifade kalıplarıyla tekrarlanan isim ve vasıflardan oluşmaktadır. Bu tekrar olgusu Cevşen-i Kebir duasından asıl maksadın onarlı yüz parçadan oluşan bir dua meydana getirmek amacıyla yazıldığına delâlet etmektedir. Bu bağlamda hem Kur’ân’dan gerektiği gibi yararlanılmamış hem de zaman zaman Kur’ân’daki kullanımlara muhâlefet edilmiştir.

Cevşen-i Kebir'in parçalarındaki aynı anlama gelen tekrarlara baktığımızda vasıfların yer aldığı parçaların hemen hemen hepsi belli bir cümle kalıbı ile ikişerli ya da üçerli yakın manalar taşıyan vasıflardan oluşmaktadır. Mesela Cevşen-i Kebir'in ikinci parçasında Allah'ın ihsânının çokluğunu ifade eden "يا مجزل العطايا" ve "يا واسع الهدايا" vasıfları, sekizinci parçada Allah'ın ihsân ve nimet sahibi olduğunu ifade için "يا ذا المن و" "يا ذا الفضل و الآلاء" ve "يا ذا الجود و النعماء", "العطاء" vasıfları, onuncu parçada Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu ifade eden "يا صانع كل مصنوع" ve "يا خالق كل مخلوق" vasıfları, on birinci parçada yalnızlık ve yabancılık durumunda Allah'ın dostluğunu ifade eden "يا مونسى عند وحشتى" ve "يا صاحبى" vasıfları, on dördüncü parçada Allah'ın yardım isteyenlerin yardımcısı olduğunu ifade eden "يا صريخ المسترخين", "يا غياث المستغثين" vasıfları, on beşinci parçada yine Allah'ın ihsân ediciliğini ifade eden "يا ذا الإحسان و الامتنان" ve "يا ذا الفضل و الامتنان" on dokuzuncu parçanın birinci ve ikinci beyitin ilk mısralarında Allah'tan ancak iyilik umulduğunu ifade eden "يا من لا ينتظر إلا بره" ve "يا من لا يرجى إلا فضله" vasıfları, otuzuncu parçada yine Allah'ın yardım isteyenlerin yardımcısı olduğunu ifade eden "يا ناصر من" "يا صريخ من استصرخه" ve "يا مغيث من استغاثه", "يا معين من استعانه", "استنصره" vasıfları, otuz dördüncü parçada Allah'ın her şeyden yüce olduğunu ifade eden "يا أعز من كل" ve "يا أجل من كل جليل", "يا أكبر من كل كبير", "يا أعظم من كل عظيم" vasıfları, otuz altıncı parçada her şeyin Allah'a boyun eğdiğini ifade eden "يا من هو كل خاشع له" ve "يا من هو كل شيء خاضع له" vasıfları, otuz sekizinci parçada tek ve asıl sığınagın Allah olduğunu ifade eden "يا من لا منجى إلا إليه" ve "يا من لا ملجأ إلا إليه", "يا من لا مفزع إلا إليه", "إلا إليه" vasıfları, kırk üçüncü parçada yine Allah'ı bir sığınak olarak niteleyen "يا من هو إليه يلجأ العاصون" ve "يا من هو إليه يفزع المذنبون", "هو إليه يهرب الخائفون" vasıfları, kırk dördüncü parçada ise otuz dördüncü parçada zaten zikredilmiş olup Allah'ın her şeyden üstün olduğunu ifade eden "يا أعظم من" "يا أجل من كل جليل" ve "يا أعز من كل عزيز", "كل عظيم" vasıfları, kırk altıncı parçada Allah'ın yaratılmamış bir yaratıcı olduğunu ifade eden "يا صانعا غير" ve "يا غالبا" ile Allah'ın yenilmezliğini ifade eden "يا خالقا غير مخلوق" ve "مصنوع" vasıfları, kırk yedinci parçada Allah'ın nurun kaynağı ve var edicisi olduğunu ifade eden "يا منور النور", "يا نور النور" ve "يا خالق النور" vasıfları, ellinci parçada Allah'ın hüküm koyan olup onun

“يا من يقضي و لا يقضى عليه” üzerinde bir hüküm koyucu olmadığını ifade eden ve “يا من يحكم و لا يحكم عليه”, elli ikinci parçada Allah’ın sıkıntıda olanların sıkıntılarını giderdiğini ifade eden “يا كاشف المكروبين”, “يا منفساً عن المغومين”, “يا مفرجاً عن المحزونين” vasıfları, yetmişinci parçada Allah’ın sıfatlarında herhangi bir değişiklik olmayacağını ifade eden “يا من له نعوت لا تُغيّر” ve “يا من له صفات لا تُبدل” vasıfları, yetmiş beşinci parçada Allah’ın sayısız nimetleri olduğunu ifade eden “يا من لا يحصى آؤه” ve “يا من لا يعد نعماءه” vasıfları ve doksan yedinci parçadaki Allah’ın iştirakini aynı andaki farklı sözleri kuşattığını ifade eden “يا من لا يشغله سمع عن سمع” ve “يا من لا يلهيه قول عن قول”, “يا من لا يغلظه سؤال عن سؤال” vasıfları tekrar etmiştir.

Sonuç olarak Cevşen-i Kebir duası içeriği bakımından Allah’a nisbeti doğru olmayan birçok isim ve vasıf ihtiva etmektedir. Ayrıca bir dua metni olarak edebî açıdan da birçok kusur taşımaktadır. Bu durum “Allah’a en güzel isimlerle dua etme” ilkesi bağlamında değerlendirildiğinde Cevşen-i Kebir duası genel anlamda hem dinî hem de edebî açıdan sorunlu ve kusurlu bir metindir.

Araştırmanın Cevşen-i Kebir’in isnâd, kıssa ve metin incelemesi bölümünün sonuna gelmiş bulunmaktayız. Burada verdiğimiz örnekler yer aldıkları inceleme kategorilerine örneklik teşkil etmesi adına birer numune konumundadır. Bu numuneler üzerinde yapılan inceleme ve değerlendirmelerde ortaya konan ilkeler temel alınarak hem Cevşen-i Kebir duasındaki diğer isim ve vasıfların hem de içeriğinde Allah’a farklı isimlerle dua edilen metinler üzerinde araştırma ve inceleme yapmanın mümkün olduğu kanaatindeyiz.

SONUÇ

“*Cevşen-i Kebir Duasının Sened ve Metin Yönünden İncelenmesi*” başlığı altında ortaya koymaya gayret ettiğimiz bu çalışmada, başta Allah’ın isimlerinin tesbiti ve o isimlerle O’na dua etme konusu olmak üzere, Cevşen-i Kebir’in iddia edilen isnâdı, indiriliş ve bize ulaşması hakkındaki kıssası ile içeriğindeki Allah’a nisbet edilen isim ve vasıfların hem Arap dili ve belâgatı açısından hem de Allah için birer isim ve vasıf olarak kullanımı bakımından yaptığımız kapsamlı araştırma sonunda anlaşılmıştır ki:

İslâm ümmeti içerisinde Allah’ı isimlendirmede iki akım bulunmaktadır. Bunlar Kur’ân, Sahîh Sünnet ve İcmâ’ı esas alan Ehl-i Sünnet tarafından temsil edilen “tevkîflik” ile bu üç kaynağa ek olarak Allah’a isim koymada akıl ve kıyâsa da belirleyici rol yükleyen Basra Mu‘tezilesi’nin benimsediği “kıyâsîlik” akımlarıdır. Ümmet içerisinde öne çıkan mezhep ve ekoller Allah’ın noksan vasıflarla anılmasının câiz olmadığı konusunda icmâ’ etmişlerdir.

İlk dönem Şîî düşünce Bağdat Mu‘tezilesi etkisiyle Allah’ın isimleri konusunda “tevkîflik” anlayışını benimsemiştir. Şîî tevkîflik anlayışında Kur’ân ve Sünnete ek olarak imamlar da referans olarak kabul edilmektedir. Ancak Seyyid Murtezâ ile İmamiyye Şîası Basra Mu‘tezilesi etkisine girerek ihtiyat ve edebe riâyet kaydıyla “kıyâsîlik” anlayışına kaymıştır.

Tevkîflik anlayışına göre; kulun Allah’a isim koyma hakkı yoktur. Allah, ancak Hz. Peygamber aracılığıyla bildirdiği ve ümmetin üzerine icma‘ ettiği isimlerle isimlendirilebilir. Kişinin kendi aklıyla Allah’a isim koyması A‘râf sûresinde belirtilen “Allah’ın isimlerinde ilhâd etmek” olarak değerlendirilmekte olup âkibeti azâb olan bir eylemdir. Bununla beraber Ehl-i Sünnet içerisinde Cüveynî’nin ortaya koyduğu şekliyle bazı âlimler akıl ve kıyâs yoluyla ta‘zîm ve övgü içeren bir ismin Allah’a verilmesi konusunda haram yahut helal olarak hüküm verme açısından tevakkuf görüşünü benimsemiştir.

Tevkîflik anlayışı içerisinde Araplar dışındaki milletlerin âlemin yaratıcısı anlamında Allah için “Tanrı” ve “Hûdâ” gibi isimleri kullanmaları “İcmâ’” ile izin verilmiş bir durum olması bakımından tevkîfliğe aykırı

değildir. Ancak bu isimlerin, milliyetçi bir damarla Esmâ-i Hüsnâ olarak bilinen Arapça isimleri dışlayan bir tutum ile kullanmasını ayette nehyedilen Allah'ın isimlerinde ilhad etmenin bir türü olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca bazı dualarda olduğu gibi farklı dillerdeki anlamı bilinmeyen kelimelerle Allah'ın isimlendirmesi ve o isimlerle dua edilmesi câiz değildir.

Tevkîflilik anlayışı içinde Allah'tan haber verme babından olarak Allah, doğru manalara gelen ve olumsuz anlam îmâları taşımayan vasıflarla vasfedilebilir. Allah'ın “yediren”, “içiren”, “ağlatan” ve güldüren diye isimleri yoktur ancak “Allah yedirendir, içirendir, ağlatandır ve güldürendir” şeklinde bir cümle “tevkîflilik” anlayışı nezdinde kabul edilen bir üslûptur. Bu bağlamda Gazzâlî isim ve vasıf ayrımı yapıp Allah'ın isimlerinin tevkîf ile bilinebileceğini ancak vasıf konusunda tevkîf aranmayacağını bir kâide olarak ortaya koyarak kendisinden sonraki düşünceleri etkilemiştir. İbnu Kayyimi'l-Cevzîyye de aynı konuda Allah'a izâfe edilen lafızlar hakkında Allah'ı isimlendirme ve Allah'tan haber verme ayrımı yaparak doğru manalarla Allah hakkında haber verme konusunda tevkîfe gerek olmadığını söyleyerek selefi düşüncede belirleyici olmuştur.

Allah'ın isimlerini belirleme hususunda tevkîflilik ve kıyâsîlik olarak iki farklı anlayışın bulunduğu göz önüne alarak Ehl-i Sünnet'in Allah'ın isimleri konusundaki tevkîfi liyaklaşımının ortaya konması adına A'râf sûresindeki Allah'ın isimleri ile ilgili âyete “O en güzel isimler Allah'ındır. O'na onlarla dua edin” şeklinde bir meâl verilerek güzel görülen her isimle Allah'ın adlandırılmayacağına işaret edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Böyle bir tercümenin Allah'ın isimlerinin tevkîfliği konusundaki bilinci pekiştireceğini düşünmekteyiz. Ülkemizdeki meâllerde genel olarak kıyâsîlik anlayışına yakın olarak her güzel görülen ismin Allah'a ait olduğu şeklinde yorumlanabilecek “En güzel isimler Allah'a aittir.” benzeri ifadeler kullanılmaktadır.⁷⁴⁰

⁷⁴⁰ Meâl karşılaştırmaları için bkz.

<http://www.kuranmeali.com/ÂyetKarsilastirma.php?sure=7&âyet=180> (Erişim, 22.04.2018, 10:50)

Tevkîfîlik anlayışını benimseyen ekoller açısından genel kanaat Allah'ın isimleri sadece Kur'an, Sünnet ve İcmâ' kaynaklı olmakla beraber herhangi bir özel sayı ile sınırlı olmadığı şeklindedir. Allah'ın doksan dokuz ismi olduğunu bildiren hadîsin bu anlayış içerisindeki yorumu ise işaret edilen doksan dokuz ismin Cennet'e girmeye vesîle olmak bakımından diğer isimlerden ayrıldığı yönündedir. İbn Hazm bu konuda tutucu bir tavır sergileyerek Allah'ın isimlerinin doksan dokuz sayısı ile sınırlı olduğunu savunmuştur.

Tevkîfîlik anlayışı içerisinde Kur'an ve Sünnet'te Allah'ın isimlerini tesbit konusunda üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bir grup Kur'an ve Sünnet'teki sadece isim formunda olan lafızların Allah hakkında isim olarak kullanılabilmesini söylerken diğer bir grup Kur'an'daki Allah'a nisbet edilen fiil ve mastar gibi kelime türlerinin neredeyse hepsinden isim türetilebileceğini savunmuşlardır. Bu hususta sadece "alay etmek", "tuzak kurma" ve benzeri müşâkele babından kullanılan olumsuz anlam ifade eden fiileri istisna tutmuşlardır. Bu iki yaklaşım marjinal kalmış olup çoğunluğun benimsediği üçüncü yaklaşım ise Kur'an ve Sünnet'teki sadece kemâl ve üstünlüğe delâlet eden fiilerden isim türetilebileceği ve bu isimlerin de türedikleri fiillerin naslardaki bağlamıyla kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Mesela Kur'an'daki Allah'a nisbet edilen indirmek fiilinden türetilen "indiren" ismi Allah hakkında Kur'an'da geçtiği şekliyle "yağmuru indiren" yahut "Kur'an'ı indiren" kullanımı daha uygun bulunmaktadır.

Araştıma sonucunda görülmüştür ki Allah'ın isimleri hakkındaki bu teorik tartışmalar ötesinde sınırlı sayıda âlim Allah'ın isimlerinin neler olduğunu belirleme yoluna gitmiş, çoğunluk ise Tirmizî'nin rivâyet ettiği isimleri Esmâ-i Hüsnâ olarak benimsemiştir. Tirmizî'nin bu rivâyeti hakkında görüş bildiren âlimlerin çoğunluğunun bu isim listesinin hadîse müdrec olduğunu söylemesi bu konudaki tavrı etkilememiş Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinde de genel olarak bu isimler kullanılmıştır.

Tevkîfîlik anlayışı açısından Allah'ın isimleri ile dua da en temel presip "Allah'a en güzel isimlerle" dua etmenin gerekliliğidir. Bu anlamda

ancak hakkında tevkîf bulunan isimler ve sadece övgü ve ta'zîm anlamları taşıyan vasıflarla Allah'a dua edilebilir. Bunun aksi davranışlar Allah'ın isimlerinde ilhâd etme ve duada haddi aşmak olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Allah'a "Rahmân, Rahîm, gibi hakkında tevkîf olan isimler ile "Kur'ânı indiren, ekinleri bitiren, ağaçları ve meyveleri renklendiren" benzeri vasıflar duada kullanılabilir. Bu gibi vasıf tercihlerinde Kur'ân ve Sünnet'te Allah'a izâfe edilen fiil ve vasıfların tercih edilmesinin daha yerinde olacağı kanaatindeyiz. Ancak bir fiilin Kur'ân'da Allah'a nisbet edilmesi o fiilden isim türetilerek Allah'a vermek konusundan yeterli değildir.

Allah'ın isimlerini belirleme konusundaki "kıyâsîlik" anlayışı akıl yoluyla yüce anlamlar taşıdığı tesbit edilen ve herhangi bir olumsuz anlam îmâsı taşımayan lafızların Allah'a isim olarak verilmesini câiz görmektedir. Ancak bu isimlendirme yalnız şahsa delâlet eden zeyd, amr gibi alem isimleri değil zât ile beraber başka sıfatlara da delâlet eden türemiş isimleri kapsamaktadır.

Kıyâsîlik anlayışı bakımından Allah'a isim verme konusunda hassas davranılması gerektiği, kullanılacak isim hakkında kapsamlı bir araştırma yapılmasının şart olduğu ifade edilmiştir. Kıyâsîlik anlayışını benimseyen Şîî âlimler dua konusunda ihtiyatlı davranmak gerektiğini bu hususta Sünnet'le yetinmenin hem dinde ihtiyat hem de edeb açısından daha yerinde bir davranış olacağını belirtmişlerdir.

Ehl-i Sünnet içerisinde Ebûbekir İbnu'l-Arabî, Ebû Ya'lâ el-Hanbelî, Abdulkadir el-Geylânî, İsmail Hakkı el-Bursevî ve Şihâbuddîn el-Âlûsî gibi âlimlerin "kıyâsîlik" anlayışını benimsedikleri tesbit edilmiştir. Hatta "kıyâsîlik" anlayışı içerisinde en geniş davranan ismin Hanbelî mezhebinin önemli âlimlerinden Ebû Ya'lâ el-Hanbelî ve Abdulkadir el-Geylânî olduğu görülmüştür.

Ebûbekir İbnu'l Arabî teorik olarak Allah'a isim verme konusunda aklın vahye muhatap olmasından sonra bu yönde kabiliyyet kazandığını söylemektedir.

İsmail Hakkı Bursevî, yazdığı tefsîrin ilk ciltlerinde tevkîflik yanlısı iken Haşır sûresindeki Allah'ın isimleri ile ilgili âyette kıyâsîlik görüşünü benimsediği görülmüştür. Onun bu tutumunun Allah'ın isimlerini belirleme konusundaki tartışmalardan tam olarak haberdar olmamasından kaynaklandığını değerlendirmekteyiz. Zira Bursevî'nin Ehl-i Sünnet'e, Kuşeyrî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi mensûbu olduğu tasavvufî yönelime bilerek bu düzeyde bir muhâlefette bulunmasının uzak bir ihtimâl olduğu kanaatindeyiz.

Âlûsî'nin kıyâsîliği daha çok marifetullah ve Allah'tan haber verme odaklı olduğu anlaşılmaktadır. Alûsî bu şekilde tesbit edilecek isimlerle dua konusunda aşırı hassas davranılarak kullanılacak ismin en ufak olumsuz anlam taşımamasına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Onu bu yönde bir düşünceye meyletmesinde Ehl-i Sünnet kelâmı açısından önemli bir isim olan Bâkılânî'nin kıyâsîlik anlayışını benimsemiş olduğu yönündeki iddiaların da etkili olduğu düşünülebilir. Zira Bâkılânî hakkındaki söz konusu yanlış anlaşılmayı Âlûsî'de tekrarlamıştır.

Abdulkadir el-Geylanî'nin *el-Ğunye* adlı eserindeki kıyâsîlik konusuyla alakalı metin incelendiğinde, Ebû Ya'lâ el-Hanbelî'nin *el-Mu'temed* adlı eserindeki içerik ve sıralama ile benzer olduğu görülmüştür. Ebû Ya'lâ'nın ise Kadı Abdulcabbâr'ın *el-Muğnî* adlı eserinden yararlandığı anlaşılmıştır. Ebû Ya'lâ herhangi bir isim, içeriğinde olumsuz anlamlar içermekle birlikte Allah hakkında uygun anlamlarda taşıyorsa o isimle Allah'ın isimlendirilebileceğini ifade etmiştir. Bu konuda Kadı Abdulcabbâr'a muhâlefet ettiği anlaşılmaktadır. Bu görüş kıyâsîlik anlayışı içerisinde dahi karşılığı olmayan bir yaklaşım olarak İcmâ'a muhâlifdir. Ancak Ebû Ya'lâ Allah'a dua etme konusunda Sünnet'te yer alan isimlerle yetinilmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır.

Abdulkadir el-Geylanî ise *el-Ğunye* adlı eserinde Ebû Ya'lâ'ya ait metin özet olarak tekrarlamıştır. Ancak metnin son kısmında Ebû Ya'lâ'nın görüşüne de muhâlefet ederek, herhangi bir isim Allah hakkında hem olumlu hem de olumsuz anlamlar içerse de bu isimle, olumlu anlam niyet edilerek Allah'a dua edilebileceğini ifade etmiştir. Bu konuda şunu belirtmek isteriz ki öncelikle böyle bir ifade tüm İslâm ümmetinin icmâ'ına

muhâlifdir. Abdulkadir el-Geylânî'nin Sünnet'e bağlılığı ve bid'atler karşı oluşu ile bilinmektedir.⁷⁴¹ Onun başta Ehl-i Sünnet olmak üzere tüm İslâm mezheplerinin icmâ' ettikleri Allah'ın noksan vasıflarla vafedilemeyeceği konusunda muhâlif fikirler taşıdığını ve bu fikirlerini eserleri üzerinden yaydığını düşünmenin asla bağdaşamayacağını düşünmekteyiz. Dolayısıyla *el-Ğunye* adlı eserdeki söz konusu ifadelerin ona ait olmayıp medsûs olma ihtimalinin yüksek olduğu kanaatindeyiz.

Araştırmamız kapsamında Hanbelî mezhebinin selefi kimliği ile ön plana çıkan âlimlerinin Allah'ın isimleri konusunda Eş'ârî ve Mâturîdî âlimleri eleştirirken Ebû Ya'lâ ve Abdulkadir el-Geylânî'nin eserlerindeki asıl eleştirilmesi gereken görüşlere değindiklerine tesâdüf edilmemiştir.

Araştırma kapsamında Allah'ın isimleri konusunda gündeme getirdiğimiz önemli konulardan biri de İbn Hazm, Gazzâlî ve Razî kanalıyla tekrarlanarak güncel araştırmalarda dahi karşılaştığımız Bâkılânî'nin Allah'ın isimlerini belirleme konusunda Mu'tezileye meylederek Allah'ı akıl ve kıyâs yoluyla isimlendirmeye cevâz verdiği yönündeki iddialardır. Bâkılânî'nin eserlerinde yapılan inceleme ve onun bu konudaki görüşlerini aktaran farklı âlimlerden yaptığımız aktarımlarla görülmüştür ki, Bâkılânî'nin genel anlamda Ehl-i Sünnet'e ve özel anlamda mensubu olduğu Eş'ârî mezhebine, tevkîflik anlayışını benimseme açısından hiçbir surette muhâlefeti söz konusu değildir.

Araştırmamızda tashîhine çalıştığımız hataların ülkemiz adına en önemlisi Bekir Topaloğlu, Metin Yurdagür ve Ramazan Biçer gibi Kelâm alanının önemli akademisyenlerinin dillendirdiği "İslâm ümmeti içerisinde Allah'ın isimlerinin tevkîfî olmadığı yönünde fiilî bir icmâ'ın olduğu" iddiasıdır.

Bu konuyu ilk gündeme getiren Bekir Topaloğlu olup en temel argümanı diğer milletlerin Allah'a kendi dilleri ile "tanrı" ve "hudâ" gibi isimler vermelerine âlimler tarafından sessiz kalınması ve tevkîfliği savunan âlimlerin, eserlerinde tevkîf dışı isimlere yer vermiş olmalarıdır.

⁷⁴¹Saîd b. Müsfir el-Kahtânî, *eş-Şeyh Abdulkâdir el-Ceylânî ve Ârâuhu'l-İ'tikâdiyye ve's-Sûfiyye*, Müessetü'l-Cerîsi, Riyad, 1997, s.411, 418-419

Onun kullandığı bu argüman, ilk olarak Mu'tezile tarafından dillendirilmiştir.

Oysa ilgili literatür incelendiğinde, Ehl-i Sünnet âlimleri, özellikle tanrı ve hûdâ isimlerinin kullanılması konusunda icmâ'ın hâsıl olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu durumun tevkîfilik dışı bir uygulama olmadığı anlaşılmaktadır. Tevkîfilîği benimseyen âlimlerin tevkîf dışı isim ve vasıflar kullanmaları ise isimlendirme olarak değil Allah'tan haber verme olarak değerlendirilmiştir.

İslâm mezhep ve ekollerinin görüşlerini aktardığımız bölümde de görüldüğü üzere Allah'ın isimlerinin tevkîfî olmadığı üzerinde fiilî bir icmâ' olduğu iddiası, ilmî temelden yoksun bir vehimdir. Bekir Topaloğlu'nun bu konu ile alakalı hatalı değerlendirmelerinin İslâm Aksiklopedisi gibi temel bir başvuru kaynağında yer alması, Metin Yurdagür ve Ramazan Biçer örneklerinde olduğu gibi araştırmacıları akademik açıdan olumsuz etkilemektedir. Bekir Topaloğlu'nun konu hakkındaki görüşlerinin yer aldığı "Esmâ-i Hüsnâ" DİA maddesinin gözden geçirilerek gerekli düzeltmelerin yapılmasının, akademik anlamda doğabilecek olumsuzlukları önlemek adına elzem olduğu kanaatindeyiz.

Bekir Topaloğlu'nun Allah'ın isimlerinin tevkîfî olmadığı konusunda fiilî bir icmâ' olduğu yönündeki görüşünden özellikle Metin Yurdagür ve Ramazan Biçer'in etkilendiği tesbit edilmiştir. Metin Yurdagür doktora tezinde gerek kendi görüşü gerek Ehl-i Sünnet'in görüşü olarak Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu savunurken Bekir Topaloğlu'nun kaleme aldığı söz konusu Esmâ-i Hüsnâ maddesinin yayımlanmasının ardından Allah'ın isimlerinin tevkîfî olmadığı yönünde fiilî icmâ' olduğu görüşünü benimsemiştir.

Bu yanlıştın en büyük yanıltıcı etkisi ise Ramzan Biçer üzerinde olmuştur. Zira gerek Bekir Topaloğlu gerek Metin Yurdagür söz konusu fiilî icmâ'ı gösteren herhangi bir kaynak ve âlim ismi vermemişlerdir. Ancak Ramazan Biçer, Metin Yurdagür danışmanlığında yaptığı doktora tezinde "kıyâsîlik" anlayışını benimseyen âlimler olarak Zeccâc, Kuşeyrî ve İbn Berrecân gibi gerek kendi eserlerinde gerek diğer âlimlerin onlar hakkındaki aktarımlarında tevkîfilik anlayışını savunan âlimleri örnek vermiştir. Bu

yanlışlarına ek olarak Ramzan Biçer, hakkında doktora tezi yaptığı Ebûbekir İbnu'l Arabî'nin dahi Allah'ın isimlerini belirlemede kabul ettiği “kıyâsilik” görüşünü, bizzat kendi tezinde yer almasına rağmen yanlış tesbit etmesi, o dönemdeki ilmî alt yapısından kaynaklandığı şeklinde değerlendirilebilir.

Yaptığımız araştırma neticesinde ülkemizde Allah için kullanılan isimler arasında hem Ehl-i Sünnet hem diğer mezhepler açısından en sorunlu olanı “yezdân” ismi olduğu kanaatindeyiz. Bu isim eski İran'da tanrı kavramına karşılık gelen “yazata” kelimesinin çoğuludur. Tapınmak anlamındaki “yaz” fiilinden türeyen “yazata” tapınılmaya lâyık olan anlamında bir kelimedir. “Yezdân” ismi Mecûsîlik içinde bir birçok tanrısal varlık için kullanılmıştır. Sâsâniler döneminde “yazata” ismi “yezdân” şeklini almıştır. Sâsânilerin düalist din anlayışında “yezdân” kötü karakterli varlıklarla mücadele eden iyi karakterli ilâhî varlıklara ad olmuştur. Bazı metinlerde Mecûsîliğin tanrısı olan Ahura mazda içinde “yezdân” ismi kullanılmıştır. İslâmî mezhepler tarihi literatüründe Mecûsîlerin, tanrılarına “yezdân” dediği ve “yezdân”ı hayrın yaratıcısı olarak kabul ettikleri yönünde bilgiler yer almaktadır. İslâmî fetihler sonrasında Mecûsîler tek tanrı anlamında “yezdân” kelimesini kullanmaya başlamışlardır. Bu durum Müslümanların yönetiminde zimmî olarak hayatlarını sürdürebilmek için Mecûsîlerin kendilerini tek tanrı olarak gösterlemeleri ile bağlantılı bir durumdur.⁷⁴²

Yukarıda zikri geçen bilgiler ışığında anlaşılmıştır ki “yezdân” kelimesi ilk anlamı itibariyle çoğul bir kelime olup ibâdet edilmeye layık olan ilahî iyi varlıklar için kullanılmıştır. İslâmî fetihler sonrasında bu kelime bazı sosyolojik ve siyâsî sebeplerden ötürü ibâdet edilmeye layık tek tanrı için kullanılmıştır.

“Yezdân” ismini kaynak bakımında şirk temelli bir din ile özdeşleşmiş bir isim olduğu göz önüne alındığında Allah'a bu isimle hitâb etmek ile yunan mitolojisindeki tanrı Zeus adıyla anmak arasında teorik olarak herhangi bir fark bulunmamaktadır. Vahiy kaynaklı Tivrât'ta Allah için kullanılan “yahve” adının, Tivrât'ın muharref ve mensûh olmasından

⁷⁴² Mehmet Alicı, “Yezdân”, **DİA**, 2013, XLIII, 512-513.

hareketle kullanılmadığı bir islâmi gelenekte Allah'a "yezdân" adı verilmesi büyük bir yanlıştır. Hele yakın dönem mehter marşlarında "*Kur'ân'da zafer vaad ediyor. Hz. Yezdân*" gibi bir ifadenin kullanılabilmiş olması gafletin ne derece büyük olduğunu göstermektedir. Allah'a "yezdân" demekle beis görmeyen bir zihniyetin Allah'a Zeus, Tao, Brahma, Krişna, vb. diğer inanışlardaki tanrısal isimlerle seslenme konusunda çekimser kalması ilmî usûl ile açıklanamaz. Bu zihniyet İslâmiyeti seçmiş bir yahûdînin "*Kur'ân'da zafer vaad ediyor Hz. Yahve*" şeklindeki ifadesine ne diyebilecektir.

Araştırma kapsamında en önemli kavramsal çerçeveyi oluşturan ve Cevşen-i Kebir duasının metnini değerlendirme konusundaki usûl ve kâideleri ortaya koyan Allah'ın isimlerini belirleme konusundaki "tevkîflik" ve "kıyâsîlik" kavramları yanından "Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek" ve "duada haddi aşmak" kavramları araştırmadaki metin incelemesi adına yol gösterici olmuştur.

"Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek", tevkîflik anlayışı bağlamında Allah'ı Kur'ân, Sünnet ve İcmâ' dışı bir isimle isimlendirmek anlamında yorumlanırken tüm ekoller açısından genel olarak O'nun kudsiyeti ve azameti ile bağdaşmayan isim ve vasıflarla Allah'ı anmak olarak yorumlanmıştır.

"Duada haddi aşmak" konusunda ise huşû ve mahviyete aykırı olarak duada ağdalı, mübâlağalı, aşırı uzun, tekellüflü seci'li ifadeler kullanmak gibi hususlar ön plana çıkmaktadır.

Gerek Allah'ın isimlerini belirleme konusundaki İslâm mezheplerinin görüşleri gerek "Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek" ve "duada haddi aşmak" gibi diğer kavramlar üzerinden baktığımızda Cevşen-i Kebir duasında yer alan birçok ismin tevkîf dışı olması ve bu tevkîf dışı isimlerin çoğunun sıradan ve herhangi bir övgü içermeyen "indiren", "renklendiren" "süren" "kaldıran" "yükselten" vb. isimlerden meydana gelmesi, dua içerisindeki bazı isim ve vasıfların Allah'ın kemâline yaraşmayan anlamlar taşıması, metin içerisindeki isim ve vasıfların zorlama yöntemlerle seci'li olarak bir araya getirilmiş olması, onarlı yüz parçalık bir metin oluşturmak

adına bazı isim ve vasıfların doğrudan ya da dolaylı olarak tekrarlanması gibi sebeplerden ötürü Cevşen-i Kebir duası hakkında tüm İslâm mezhepleri açısından hem “Allah’ın isimlerinde ilhâd etme” hem de “duada haddi aşmak” konusunda aşırıya kaçılmış bir duadır denilenir. Tüm bu olumsuz yönler göz önüne alındığında Allah’ın isimleri konusunda tevkîflik anlayışını ve Allah’a en güzel isimlerle dua edilmesini savunan Ehl-i Sünnet mezhebinin böyle bir duanın okunmasına cevâz vermesi düşünülemez. Bu haliyle Cevşen-i Kebir dua metni başta Şîa olmak üzere diğer İslâm mezhepleri tarafından da reddedilen bir içeriğe sahiptir.

Hepsinden önemlisi Nebe’ suresindeki âyetlerin, Kur’ân’daki sıralamalarına riâyet etmeden ve âyetteki bazı kelimelerin seci’ ve ses uyumu gözetilip değiştirilerek şiir formunda iki mısralı beyitler halinde düzenlenmiş olması Kur’ân ve Sünnet’e tam anlamıyla muhâlifdir.

Cevşen-i Kebir’in Türkçe meâllerinde, sıradan yahut olumsuz anlamlar içeren isim ve vasıfların sözlük anlamları dışında olarak Allah’ın zâtına münâsib mübâlağalı anlamlar vererek tercüme edildiği belirlenmiştir. Bu eylem ülkemizdeki Arapça bilmeyen okuyucuları yanıltıcı bir mâhiyet arz etmektedir. Bir isme, içerdiği olumsuzlukları yok sayıp istenilen uygun anlamlar yüklemek haktan sapmak anlamında olarak Allah’ın isimlerinde ilhâd etmenin başka bir türüdür. Ayrıca bu davranışın ilmî ahlaka da aykırı olduğu kanaatindeyiz.

Cevşen-i Kebir duasının gerek kelâm ilmi açısından gerekse dil ve anlatım açısından birçok hata ve kusur içerdiği ortadadır. Ancak Cevşen-i Kebir hakkında değerlendirmelerde bulunan akademisyenlerin neredeyse tamamı Cevşen-i Kebir metninin edebî açıdan güzel olduğu ve içerisinde Allah’a nisbet edilmesinde hiçbir sakınca olmayan isim ve vasıflar olduğu yönündeki DİA’daki “Cevşen” maddesinde yer alan ifadeleri tekrarlamıştır. Bu durum göz önüne alındığından *İslâm Ansiklopedisi*’ndeki Cevşen maddesinin gözden geçirilerek gerekli tashihlerin yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

Araştırmamız kapsamında ülkemizdeki Cevşen-i Kebir duası hakkında yapılan çalışmalar içerisinde isâbetli tesbitleri ile öne çıkan

akademisyen Abdullah Aydınlı'dır. Ancak o da metin değerlendirmesi konusunda Allah'ın isimlerinin tevkîflîği konusuna ve de gramer hatalarına hiç değinmemiştir.

Cevşen-i Kebir duasının senedi konusuna gelecek olursak, metin açısından birçok yönden kusurlu olan bu dua hakkında öne sürülen senedlerin gerek Şîa gerekse Ehl-i Sünnet hadîs usûlleri açısından herhangi bir ilmi değer taşımadığı tesbit edilmiştir. Bu tesbit Şîi âlimler tarafından da ikrar edilmiştir. Zira Cevşen-i Kebir'in metninin ilk kaynağı hicrî 905 yılında ölen, edebiyatçı kimliğiyle ve Şîi dua literatürüne katkılarıyla bilinen râfîzî eğilimli İbrâhim el-Kef'amî adında bir şahıstır. O bu duayı hicrî 89 yılında vefat eden İmam Zeynelâbdîn'den rivâyet edildiğini söyleyerek aktarmıştır. Onun bu ifadesinden bu duanın yaygın olması biliniyor olması beklenirken Kef'amî'den çok önce tasnîf edilmiş olan Şîi hadîs külliyyâtında ve de birçok dua kitabında hiçbir imama böyle bir dua isnâd edilmemiştir. Bu anlamda Şîa hadîs literatürü içerisinde en geniş ve kapsamlı derlemeyi yapan Meclisî dahi Cevşen-i Kebir duasına kaynak olarak Kef'amî'den başka bir isim zikredememiştir.

Bir dua adı olarak Cevşen kelimesi hicrî 664 yılında ölmüş olan İbn Tavûs el-Hilli'nin hicrî 183 yılında vefat eden Musa el-Kâzım'ın duası için kullanılmıştır. Bu dua hakkında hicri 7. Asırda yaşadığı düşünülen Ebû Tâlib b. Receb adında biri, Şîa'nın önemli âlimleri arasında yer alan ve İbn Tâvûs'un da talebelerinden olan dedesi İbn Dâvûd el-Hillî'nin kitapları arasında Mûsâ el-Kâzım'ın bu duası hakkında Hz. Peygamber'e ulaşan bir sened ile bu duanın fazîletlerini aktaran bir kıssa bulunduğunu ifade eder. Bu kıssa günümüzde İbn Tâvûs'un *Muhecu'd-Da'avât* adlı eserinde yer almaktadır. Ancak bu Cevşen duası içerik itibâriyle Cevşen-i Kebir duasından tamamen farklıdır. Günümüzde bu dua Cevşen-i Sağır olarak bilinmektedir.

Cevşen-i Kebir duasının tespit edebildiğimiz ilk kaynağı Kef'amî'dir. O bu duaya ilk olarak *el-Beledu'l-Emîn* adlı eserinde yer vermiştir. Kef'amî bu duaya Cevşen-i Kebir adını verirken İbn Tâvûs'un rivâyet ettiği ve günümüzde Cevşen-i Sağır adı ile bilinen duaya Cevşen

duası demeye devam etmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki Kef'amî sonrasındaki dua eserlerinde ilk Cevşen duasına Cevşen-i Sağır denilmeye başlanmıştır.

el-Beledu'l-Emîn adlı eserinde Cevşen-i Kebir duası hakkında herhangi bir kıssa ve senede yer vermeyip sadece Hz. Peygamber'den rivâyet olunan bir dua ifadesiyle yetinen Kef'amî *el-Beledu'l-Emîn*'den sonra kaleme aldığı *el-Misbâh* adlı kitabında ise Cevşen-i Kebir hakkında hem Zeynelâbidîn'den başlayıp Hz. Peygamber'e ulaşan bir sened hem de Ebû Tâlib b. Receb'in İbn Tâvûs'un naklettiği Cevşen-i Sağır duası hakkındaki aktardığı kıssanın özeti denilebilecek bir kıssaya yer vermiştir. Meclisî Kef'amî'nin naklettiği kıssa ile Ebû Talib b. Receb'in naklettiği kıssanın benzerliğinden hareketle Ebû Tâlib b. Receb'in bulduğu kıssanın asıl itibarıyla Cevşen-i Kebir'e ait olduğunu iddia etmişse de bu konuda herhangi bir ilmî gerekçe ortaya konmamıştır. DİA'daki "Cevşen" maddesinde yer alan ve diğer akademisyenler tarafından tekrar edilen Cevşen-i Kebir'in senedi hakkındaki Musâ el-Kâzım'dan rivâyet edildiği bilgisi Meclisî'nin bu iddiasına dayanmaktadır.

Yazma eser olarak ülkemizde dört tane Cevşen-i Kebir nüshası bulunmaktadır. Ancak yaygın olarak kullanılan metin *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserde yer almaktadır. Bu eserde yer alan isnâd incelendiğinde hadîsi rivâyet eden ile bu kişinin rivâyette bulunduğu babasının adlarının ne olduğu ve de kim oldukları bilinmemektedir. İsnâdın başında yer alan şahsın babasının, kendisinden rivâyet ettiği Ümâme adındaki kişinin kim olduğu da belli değildir. Bu senedde hadîsi Ca'fer es-Sâdık'tan rivâyet eden Ümâme adlı kişiye ne Şîî ne de Sünnî Ricâl ilmi literatüründe rastlanılmamıştır. Ca'fer es-Sâdık'tan rivâyette bulunanlar arasında böyle bir isim yer almamaktadır.

Sonuç olarak; Cevşen-i Kebir'in gerek Şîî gerek ülkemizdeki isnâdları göz önüne alındığında böyle asılsız ve çürük isnâdlara dayanarak Hz. Peygamber'e bir söz isnâd etmek kabul edilemez bir davranıştır. Şîî âlimler tarafından sahîh ve muteber görülmeyip imamlara nisbeti doğru bulunmayan bir rivâyeti, Ehl-i Sünnet'in ve hatta Şîa'nın usûl ve kâidelerini yok sayarak Hz. Peygamber ile ilişkilendirmek tutarsızlıktır.

Cevşen-i Kebir hakkındaki kıssada genel hatlarıyla, Hz. Peygamber zırhından rahatsız olduğu bir sırada Hz. Cebrail'in ondan zırhını çıkarıp getirdiği duayı okumasını istediği, Hz. Peygamber'in merakla ve hayretle bu duanın faziletlerini sorduğu, Hz. Cebrâil'in geniş geniş bu konuda ona malûmât verdiği, Hz. Ali'nin bu duayı bir sır olarak Hz. Hüseyin'e öğrettiği, öldüğünde kefeninin üzerine bu duanın yazılmasını istediği, bu duanın "bin isim" olduğu, bu duanın bütün ümmete hediye olduğu yönünde bilgileri yer almaktadır.

Cevşen-i Kebir duasının "bin isim" ve "bin bir isim" olarak nitelendiği bilinmektedir. Bu isimleri taşıyan dualara Ehl-i Sünnet açısından bakacak olursak Hattabî, Sâğânî ve Aclûnî gibi hadîs âlimleri, câhil kimselerin ellerinde bu adları taşıyan ve içeriğinde Allah'ın isimlerinde ilhâd etmek olarak değerlendirilen isimler barındıran uydurma duaların bulunduğunu ifade etmişlerdir. Buradan hareketle "bin isim", "bin bir", vb. isimler taşıyan dualar Sünnî hadîs geleneği açısından hadîs uydurma alanlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Cevşen-i Kebir duası hakkındaki kıssanın en temel sorunlarından biri, kendi iç tutarsızlığıdır. Bir taraftan Hz. Cebrâil'in ağzından bu duanın tüm ümmete Allah'ın bir hediyesi olduğu söylenirken diğer taraftan Hz. Ali'nin bu duayı bir sır olarak nitelediği görülmektedir. Normal şartlarda Allah'ın hediyesini Hz. Peygamber'den alması gereken peygamber torunu bu hediyeyi çok sonraları babasından bir sır olarak alabilmiştir. Bu tutarsızlığı bu haliyle kabul etmek hâşâ Hz. Peygamber'i risâlet vazifesinde itham etmek anlamı taşımaktadır.

Kıssadaki bu çelişkiden sarf-ı nazar, Hz. Ali'nin ağzından bu duanın Allah'ın sırlarından bir sır olarak sunulması Şîa'nın Hz. Ali hakkındaki gizli ilim iddiaları ile örtüşmekte olduğundan Şîi çevrelerde ilgi uyandırması doğal olmakla beraber Ehl-i Sünnet'in hadîs literatürü açısından Hz. Ali'nin, kendisi hakkındaki Hz. Peygamber'den vahiy kaynaklı özel gizli bilgiler aldığı yönündeki iddialara karşı sert itirazları ve tekzipleri bulunmaktadır. Buna rağmen ülkemizdeki bazı Sünnî çevrelerde Hz. Ali hakkındaki bazı gizli bilgi iddiaları karşısında kabullenici bir tavır sergilemektedir. Bu

durum, Şîa kültürü içerisinde şekillenmiş gizli ilimler sahibi Hz. Ali tasavvurunun *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eserde de görüldüğü üzere bazı tasavvufî kıssa, dua ve virdlerde yer almasından ve de Sahîhayn gibi en muteber hadîs kitaplarındaki, Hz. Ali'nin kendi hakkındaki gizli bilgi iddialarını reddeden ifadelerinin bilinmemesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Bu bağlamda tasavvuf geleneğindeki duaların yer aldığı *Mecmûâtu'l-Ahzâb* adlı eser üzerinden tasavvufî dua literatüründeki Şîi etkisinin araştırılması ve bu eserdeki Hz. Ali ile alakalı bilgilerin Ehl-i Sünnet'in ortaya koyduğu usûl çerçevesinde incelenmesinin akademik açıdan önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Bu anlamda araştırmamız kapsamında ele aldığımız Hz. Ali'ye vahiy kaynaklı bilgiler ulaştığı iddialarını içeren *Celcelûtiyye*, *Ercûze* ve *Cünnetü'l-Esmâ* gibi dua ve kasideler en önemli örneklerdendir. Zikri geçen üç eserin de Hz. Ali'ye isnadını gösteren hiçbir sened yoktur.

İçerisinde anlamları bilinemeyen birtakım isimlerle Allah'a dua edilmesinden ötürü *Celcelûtiyye* duasının okunması ümmetin icmâ'ı ile câiz değildir. Kaldı ki Gümüşhânevî de bu duanın okunması için isnâdının sahîh olması şartını koymuştur. *Urcûze Kasîdesi*'nde Hz. Cebrâîl eliyle *Cünnetü'l-Esmâ* duasının yer aldığı bir sahîfenin Hz. Ali'nin kucağına bırakıldığı aktarılmaktadır. Herhangi bir isnâdı olmayan bu kasîdenin hem hadîs ilimleri hem de Sahîhayn'daki Hz. Ali'nin ifadeleri göz önüne alındığında uydurma olarak değerlendirmesi kaçınılmazdır.

Hz. Ali'ye nisbet edilen *Celcelûtiyye* ve *Cünnetü'l-Esmâ* adlı dualar hakkında Gazzâlî'nin şerh yazmış olduğu iddiası ise delilden yoksun bir iddiadır. Üstelik Gazzâlî'nin Bâtînîlerin imamları hakkındaki gizli bilgi sahibi oldukları yönündeki iddialarına karşı çıkması ve Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu belirtmesi gibi hususlar da göz önüne alındığında Gazzâlî'ye yönelik söz konusu şerh iddialarının bir uydurma ürünü olduğu ortaya çıkmaktadır.

Gazzâlî'nin Allah'ın isimleri konusunda tevkîfliği savunması ve “münzil”, “kâşif”, vb. bazıları *Cevşen-i Kebir*'de de geçen birtakım

isimlerin Allah için tek başlarına isim olarak kullanılmasını uygun görmemesi gibi bilgiler dikkate alındığında Said Nursi'nin Cevşen-i Kebir duasını Gazzâlî'den ders aldığı yönündeki iddiasının da hükümsüz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Cevşen-i Kebir duasında en bariz tarihsel hatalardan biri de Hz. Ali'nin ağzından Hz. Peygamber'in, zırh anlamı kastedilerek "cevşen" giydiğinin söylenmesidir. Araştırma kapsamında görülmüştür ki; Cevşen göğüs bölgesine giyilen bir zırh tipi olup Arap kültürüne fetihler döneminde girmiş bir savaş kıyafetidir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in cevşen giymesi tarihsel olarak mümkün değildir. Buradan anlaşılmaktadır ki Cevşen duası hakkındaki kıssanın yazarı cevşen kelimesinin tüm bedeni kaplayan zırh olarak kullanıldığı döneme ait bir dağarcığa sahiptir. Bu kelimenin Hz. Peygamber ve Sahâbe dönemindeki kullanımını bilmemektedir. Cevşen kelimesini zırh olarak yorumlayıp da kıssaya baktığımızda şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır. Kıssaya göre en genel anlamıyla Hz. Peygamber hayatının bir döneminde zırhını giymiş ve bunalacak seviyeye gelecek kadar zırhıyla yol almıştır. Sonrasında Hz. Cebrâîl'in isteğiyle zırhını çıkarmış ancak bu durumdan hiç kimsenin haberi olmamıştır. Zira ne Şîî ne Sünnî hiçbir hadîs ve siyer kitabı böyle bir hadisenin yaşandığını aktarmamaktadır. Eğer bu hâdisenin gizli kalmış olduğunu kabul edersek, bu dua hakkında Hz. Cebrâîl'in Allah'ın ümmete hediyesi olduğu ifadesi nasıl yorumlanacaktır.

Cevşen-i Kebir'deki bazı parçaların Ehl-i Sünnet literatüründe yer aldığını öne sürerek bu duanın bir aslı olduğunu ortaya koymaya çalışılması Cevşen-i Kebir duasının lehinde değil aleyhinde bir görünüm arz etmektedir. Zira ilgili bölümlerde ortaya konduğu üzere söz konusu iddiaya dayanak olarak öne sürülen hadîslerin ya çok zayıf ya da uydurma rivâyetlere dayandığı tesbit edilmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Cevşen-i Kebir duası biçimsel ve anlatım yönleri itibariyle hiç değilse Ehl-i Sünnet'in elinde bulunan Hz. Peygamber'in dua kültürünün dışında bir nitelik taşımaktadır.

Araştıma kapsamında Cevşen-i Kebir hakkında ortaya konan gerçeklere Said Nursi'nin Cevşen-i Kerbir'e verdiği önemi bahane ederek karşı çıkmak, başta Said Nursi'nin kabul etmediği bir davranış olup Ehl-i Sünnet açısından da karşılığı olmayan bir tutumdur. Said Nursi'nin genel prensibi Ehl-i Sünnet'in usûl ve çizgisinden ayrılmamak yönündedir. Ayrıca Cevşen-i Kebir duasının içeriğindeki büyük kusurlar keşif ve ilhâm gibi bilgi yöntemlerini Cevşen-i Kebir konusunda hükümsüz kılmaktadır. Ayrıca Ehl-i Sünnet açısından keşif ve ilhâm herhangi bir bilginin sıhhatini belirleme konusunda bir bilgi kaynağı değildir.

Ayrıca Cevşen-i Kebir'in lkemizde Sünnet'e ittiba konusunda olumsuz etkileri söz konusudur. Zira kötülüklerden, bela ve musibetlerden korunma hakkındaki dualar gündeme geldiğinde halk nezdinde yaygın olarak Cevşen-i Kebir akla gelirken Hz. Peygamber'in sünnetinde yer alan korunma amaçlı dualar bilinmemektedir. Bu yönüyle Cevşen-i Kebir duası Hz. Peygamber'in sahih sünnetinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu durumun ise Hz. Peygamber'e ittiba ile asla bağdaşmayacağı kanaatindeyiz. Bu anlamda Sünnet'in ihysı adına Hz. Peygamberin Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e nazar ve şeytanların şerrinden koruma duası olarak söylediği ⁷⁴³“أعوذ بكلمات الله التامة من كل شيطان و هامة و من كل عين لامة” duası ile Hz. Peygamber'in konaklamak için durulan yerlerde şerlerden emin olmak için okunmasını emrettiği ⁷⁴⁴“أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق” dualarını paylaşmak istiyoruz.

Sonuç olarak; Cevşen-i Kebir duası sened, kıssa ve metin yönleriyle başta Ehl-i Sünnet olmak üzere tüm İslâm mezhepleri açısından sakınılması gereken bir duadır. Zira mevcut usller açısından Allah'a, Hz. Peygamber'e iftira etme, Allah'ın isimlerinde ilhâd etme ve duada haddi aşma tehlikesi söz konusudur. Cevşen-i Kebir duası dinî açıdan taşıdığı olumsuzluklar yanında edebî açıdan da hatalı ve kusurlu bir metindir. İçerisindeki tekrarlar da onarlı yüz parçadan oluşan bir dua metni oluştumak için özel olarak ortaya konan zorlama çabanın açık bir göstergesidir.

⁷⁴³ Buharî, **Sahih**, Ehdsu'l-Enbiyâ 10, Hadis No: 3371

⁷⁴⁴ Müslim, **Sahih**, Zikir 16, Hadis No: 2708.

Tüm noksanlıklardan uzak olan Allah ve Arapça'yı en iyi kullanan Hz. Peygamber Cevşen-i Kebir duasından münezzehtir.

Cevşen-i Kebir duasını en çok sahiplenen ve hakkında aşırı denilebilecek övgülerde bulunup birçok insanın Cevşen-i Kebir duası ile tanışmasına sebep olmuş olan kişi olarak Said Nursi ismi ön plana çıkmaktadır. Onun bu tutumunun, hadîs konusunda Gümüşhânevî'ye olan itimadına bağlı olarak adlı Mecmûatu'l-Ahzâb adlı eseri muteber kabul etmesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Esas itibari ile *Mecmûatu'l-Ahzâb*'in girişindeki "Tenbîhât" bölümünden, Gümüşhânevî'nin bu eserdeki duaların güvenilir olduğu konusunda teminay vermeyip sıhhat incelemesini okuyucuya havale ettiği anlaşılmaktadır.

Said Nursi'nin hiçbir ilmî incelemeye gerek duymadan gerek Cevşen-i Kebir duasını gerek Hz. Ali'ye nisbet edilen *Celcelûtiyye, Urcûze*, vb. *Mecmûatu'l-Ahzâb* adlı eserde yer alan kasîde ve duaları isnâd bakımından doğru olarak kabul edip eserine koyması göz önüne alındığında, onun zikri geçen "Tenbîhât" kısmına dikkat etmediği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak Cevşen-i Kebir'in ahenkli bir sesletime sahip olması ve Said Nursi'nin eserlerinde çokça Esmâ-i Hüsnâ'nın kâinâttaki tecellilerini müşahedeye odaklanmış bir anlayışın bulunması, Cevşen-i Kebir duasının içeriği ile uyuşmuş olmalı ki metinde yer alan birçok kusur ona örtülü kalmıştır.

Said Nursi ittiba edilen zatların Ehl-i Sünnet'e aykırı söz ve davranışları karşısında Ehl-i Sünnet'in usûl ve kâideleri içerisinde kalınması gerektiğini, o zatlara karşı beslenen muhabbeti esas alıp Ehl-i Sünnet'e aykırı o söz ve davranışları sürdürmenin ve yaymanın bid'at olarak değerlendirileceğini ifade etmiştir.

Cevşen-i Kebir duasının sened, kıssa ve metin itibariyle Ehl-i Sünnet'in ortaya koyduğu usûl ve kâideler ile taban tabana zıt olduğu anlaşılmıştır. Şu halde Said Nursi'nin İslâm davası uğruna verdiği mücâdele ve eserleri üzerinden şekillenen saygın kişiliğini öne sürerek Cevşen-i Kebir duasına meşruiyet arama teşebbüsleri başta Said Nursi'nin ortaya koyduğu ve talebelerine tavsiye ettiği usûle tamamen terstir.

Başta Hz. Ömer olmak üzere Muâz b. Cebel ve Selmân-i Fârisî gibi sahâbîler, âlimin hatasına karşı özellikle uyarılarda bulunmuşlardır.⁷⁴⁵ Bu anlamda Hz. Ömer'in, İslâmiyeti yıkacak olan şeyler arasında âlimlerin hatalarını da zikrettiği görülmektedir.⁷⁴⁶

Yöntemsel açıdan bir âlime yahut bir şeyhe bağlılıkta gösterilmesi gereken ölçü konusunda Said Nursi'nin şu açıklamalarına yer vermek istiyoruz:

“Risale-i Nur talebelerinden bir kişim kardeşlerimin, benim haddimin fevkinde hüsn-ü zanlarını ve ifratlarını tâdil etmek için ihtar edilen bir muhaveredir.

Bundan kırk elli sene evvel, büyük kardeşim Molla Abdullah (rahmetullahi aleyh) ile bir muhaveremi hikâye ediyorum.

O merhum kardeşim, evliya-i azimeden olan Hazret-i Ziyaeddin'nin (k.s.) has müridi idi. Ehl-i tarikatça, mürşidinin hakkında müfritane muhabbet ve hüsn-ü zan etse makbul gördükleri için, o merhum kardeşim dedi ki: ‘Hazret-i Ziyaeddin bütün ulûmu biliyor. Kâinatta, kutb-u âzam gibi her şeye ittulâ var.’ Beni onunla raptetmek için çok harika makamlarını beyan etti.

Ben de o kardeşime dedim ki: ‘Sen mübalâğa ediyorsun. Ben onu görsem, çok meselelerde ilzam edebilirim. Hem sen benim kadar onu hakikî sevmiyorsun. Çünkü kâinattaki ulûmları bilir bir kutb-u âzam suretinde tahayyül ettiğin bir Ziyaeddin'i seversin. Yani o ünvanla bağlısın, muhabbet edersin. Eğer perde-i gayb açılrsa, hakikati görünse, senin muhabbetin ya zâil olur veyahut dörtten birisine iner. Fakat ben, o zât-ı mübâreki senin gibi pek ciddî severim, takdir ederim. Çünkü Sünnet-i Seniye dairesinde, hakikat mesleğinde, ehl-i imana hâlis ve tesirli ve ehemmiyetli bir rehberdir. Şahsî makamı ne olursa olsun, bu hizmeti için ruhumu ona feda ederim. Perde açılrsa ve hakikî makamı görünse, değil geri çekilmek, vazgeçmek, muhabbette noksan olmak, bilâkis daha ziyade hürmet ve takdirle bağlanacağım. Demek ben hakikî bir Ziyaeddin'i, sen de hayalî bir Ziyaeddin'i seversin.’

Benim o kardeşim insaflı ve müdakkik bir âlim olduğu için, benim nokta-i nazarımı kabul edip takdir etti.

Ey Risale-i Nur'un kıymettar talebeleri ve benden daha bahtiyar ve fedakâr kardeşlerim, Şahsiyetim itibarıyla sizin ziyade hüsn-ü zannınız belki size zarar vermez; fakat sizin gibi hakikatbîn zâtlar vazifeye,

⁷⁴⁵ Ebû Amr Yûsuf b. Abdilber, *Câmi'ü Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi*, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad, 1994 I, 911

⁷⁴⁶ İbn Abdilber, *a.g.e.*, I, 979.

hizmete bakıp, o noktada bakmalısınız. Perde açılrsa, benim baştan aşağıya kadar kusuratla âlûde mahiyetim görünse, bana acıyacaksınız. Sizi kardeşliğimden kaçırmamak, pişman etmemek için şahsiyetime karşı haddimin pek fevkinde tasavvur ettiğiniz makamlara irtibatınızı bağlamayınız.”⁷⁴⁷

Said Nursi kendisine karşı gösterilen bağlılık konusunda talebelerine şunu ifade etmektedir:

“Mesela, Risale-i Nur hizmetiyle Isparta ve civarında binler ehl-i imana fevkalade kuvveti imaniyeyi temin etmek olan bu netice, bizim fevkalâde hizmetimize kâfidir. On kutup derecesinde biri çıksa, bin adamı derece-i velâyete sevk etse, yine bu neticeyi aşağıya düşürmez. Nurun hakikî şakirtleri, bu gibi neticelere kanaat ediyorlar. O büyük kutbun müridlerinin kanaat-i kalbiyelerini temin eden üstadlarının fevkalâde makamı ve meselelerde hükümleri yerine, Risale-i Nur'un sarsılmaz hüccetleri, o müridlerinin kanaatlerinden çok ziyade şakirtlerine kanaat verdiği gibi, bu hâlet ve itikad başkasına da sirâyet eder, menfaat verir. O müridlerin kanaati ise, hususî ve şahsî kalır.

Hattâ ilm-i mantıkta "kaziye-i makhbule" tâbir ettikleri, yani büyük zatların delilsiz sözlerini kabul etmektir; mantıkça yakîn ve kat'iyeti ifade etmiyor, belki zann-ı galiple kanaat verir. İlm-i mantıkda; burhan-ı yakînî, hüsn-ü zanna ve makbul şahıslara bakmıyor, cerh edilmez delile bakar ki, bütün Risale-i Nur hüccetleri, bu burhan-ı yakînî kısmındandır.”⁷⁴⁸

“İttibada orta yol” ilkeleri olarak değerlendirilebilecek Said Nursi'nin yukarıdaki ifadeleri göz önüne alındığında yöntemsel olarak onun, şahıs merkezli ve kör taklîde dayalı bir anlayışla beraber anlamayacağı kanaatindeyiz.

⁷⁴⁷ Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyâtı**, II, 1605.

⁷⁴⁸ Said Nursi, **a.g.e.**, II, 1715.

BİBLİYOGRAFYA

- Abbâs el-Kummî, **Mefâtihu'l-Cinân**, Mektebetu'l-Fakîh, Kuveyt, 2004.
- Abdulbâki Güçlü vd., **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.
- Abdulfettâh Ebû Ğudde, **Lemhât min Târîhi's-Sünne ve Ulûmi'l-Hadîs**, Mektebu'l-Matbûatu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1984.
- Abdulkâim es-Seyâlkûtî, **Haşiyetus-Seyâlkûtî alâ Şerhi'l-Mevâkîf**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Abdulkadir Molla Huveys Âli Ğâzi el-Furâtî, **Beyâni'l-Meâni alâ Hasebi Tertîbi'n-Nüzûl**, Matbaatu't-Terakkî, Dimaşk, 1962.
- Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed el-Bağdâdî, **el-Fark beyne'l-Firak ve Beyânü'l-Firkati'n-Nâciye minhüm**, Mektebetu'l-Âsriyye, Beyrut, 1995.
- **Usûlu'd-Dîn**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- Abdullah Aydınli, "Cevşen Duası: Kaynakları Hakkında Bir inceleme", **Usûl İslâm Araştırmaları**, Yıl: 2011, Cilt: XV, Sayı: 15, ss. 7-29.
- Abdullah b. Sâlih b. Abdulazîz el-Ğusn, **Esmâu'llâhi'l-Hüsnâ**, Dâru'l Vatan, Riyad, 1417 H.
- Abdullatif b. Abdulkâdir el-Hıfzî, **Te'sîru'l-Mu'tezile fî'l-Havâric ve's-Şîa**, Dâru'l-Endelüsi'l-Hadrâ, Cidde, 2000.
- Abdurmelik b. Abdurrahman eş-Şâfi'î, **Mevkifu's-Şîa min Bâkî Firaki'l-Müslimîn**, Mektebetu'r-Rıdvân, Mısır, 2005.
- Abdulvahhâb b. Ali el-Ester'âbâdî, **Şerhu Fusûlu'l-Nasîriyye**, thk. Şu'betu't-Tahkik fî'l- Atebeti'l- Hüseyniyye, , el-Atebetu'l-Huseyniyye, Kerbelâ, 2012.
- Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, **Esrâru'l- Arabiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Abdurrahman el-Bedevî, **Müellefâtu'l-Gazzâlî**, nşr.: Vekâletu'l-Matbû'ât, Kuveyt, 1977.
- Abdusselam b. Abdurrahman b. Berrecân, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- **Tefsîru İbn Berrecân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013.
- Abdülkadir Badıllı, **Risale-i Nur'un Kudsî Kaynakları**, İstanbul: Envâr Neşriyat, 1992.

- Abdülaziz Hatip, **Kur'ân ve Hikmet Işığında Cevşen Şerhi**, Nesil yayınları, İstanbul, 2010.
- Abdülaziz Hatip ve Cemil Tokpınar, **Büyük Cevşen ve Türkçe Açıklaması**, Yeniasya Neşriyat, İstanbul, 1993.
- Adnan Yeniay, “Cevşen Duası'nın Hadîs İlmi Açısından Kritiği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadîs Bilim Dalı**, Sivas, 2008.
- Adudu'd-Dîn Abdurrahman b. Ahmed el-Îcî, **el-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelam, Âlemu'l-Kütüb**, Beyrut, t.y.
- Ahmed b. Ali el-Bûnî, **Menbau Usûli'l-Hikme**, Müessesetü'n-Nûr, Beyrut, 2000
- **Şemsu'l-Maârif**, trc. Selahattin Alpay, Sedef Yayınevi, İstanbul, 1979.
- Ahmed b. Avadullah b. Dâhil el-Luheybî el-Hârbî, **el-Mâturîdiyye Dirâseten ve Takvîmen**, Dâru'l-Âsıma, Riyad, 1413.
- Ahmet Bedir, “Ahmed b. İsa b. Muhammed el-Alevî”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Yıl: 2014, Sayı: 70, ss. 161-177.
- Ahmed Hamdi Aksekili, **Dinî Dersler**, nşr. Sebîlü'r-Reşâd Kütüphanesi, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1336 H.
- Ahmet İshak Demir, “Mütেকaddimin Kelamcılara Göre Bilgi Kaynağı Olarak Keşf ve İlham”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelâm Bilim Dalı**, 1993.
- Ahmed b. Muhammed b. Ömer Şihabuddîn el-Hâfâcî, **Haşiyetu's-Şihâb alâ Tefsîri'l-Beyzâvî**, Dâru Sâdir, Beyrut, t.y.
- Ahmed b. Muhammed eş-Şerefî el-Kâsimî, **Uddetu'l Ekyâs fî Şerhi Meâni'l-Esâs**, Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1995.
- Ahmed b. Süleyman İbn Kemâl, **er-Resâilu'l-Akadiyye**, thk. Cumuâ Mustafa el-Feytûrî, Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, Bingazî, 2002.
- Ahmet Yıldırım, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009.
- Ahmed Ziyâuddîn el-Gümüshânevî, **Ehl-i Sünnet İ'tikadı**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994.
- **Mecmûâtu'l-Ahzâb**, nşr.: Trabzonlu Hacı Mehmet Bey ve Hasan Hilmi Efendi, İstanbul, 1311 H.

- Alâuddin Ali el-Müttakî b. Hisami'd-Dîn el-Burhânî, **Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Ef'âl**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985.
- Ali Bulut, **Bedi' İlmi**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2016.
- **Belâgat Meânî-Beyân-Bedi'**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ali el-Kevrânî el-'Âmilî, **es-Siretu'n-Nebeviyye bi-Rivâyeti Ehli'l-Beyt**, Dâru'l-Murtazâ, Beyrut, t.y.
- Ali Muhammed Muhammed el-Sallâbî, **es-Siretu'n-Nebeviyye Ardu Vekâi' Tahlîlu Ehdâs Durûs ve İber**, Dâru'l-Fecr li't-Turâs, Kahire, 2003.
- Ali b. Sultan Muhammed el-Kâri' el-Herevî, **Mirkâtu'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih**, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Âyetullah Ebu'l-Fadl b. er-Rıdâ el-Burku'î, **Teârudu Mefâtihî'l-Cînân ma'a'l-Kur'ân**, trc.: Sa'd Rüstem, Dâru'l-Akîde, Medine 2014.
- **Kesru's-Sanem**, trc. Abdurrahîm Mollazâde el-Belûşî, Dâru'l-Beyârik, Ammân, 1998.
- **Sevânihu'l-Eyyâm**, trc. Sa'd Rüstem, Dâru'l-Akîde, Medîne, 2013.
- Âyetullah Müslim ed-Dâverî, **Usûlu İlmi'r-Ricâl Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk**, thk.: Muhammed Ali Ali Sâlih el-Muallim, 1416 H.
- Âyetullah eş-Şeyh Muhammed Âsaf Muhsinî, **Meşra'atu Bihâri'l-Envâr**, Müessesetu'l-Ârif, Beyrut, 2005.
- A. J. Wensinck, J. P. Mensing, **el-Mu'cemu'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, **Umdetu'l-Kari' Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- **Şerhu Süneni Ebî Dâvûd**, Mektebetu'r-Rüşd, Rıyad, 1999.
- Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- **Ma'nâ Lâ İlâhe İllallâh**, Dâru'l-İ'tisâm, Kâhire, t.y.
- Bekir Kuzudişli, **Şîa ve Hadîs**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2017.

- Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995.
- Burhânuddîn İbrâhîm el-Lakkânî, **Umdetu'l-Mürîd Şerhu Cevherati't-Tevhîd**, Amman, Dâru'n- Nûri'l-Mübîn, 2016.
- Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, **Esâsu'l-Belağa**, Dâru Beyrût, Beyrut, 1992.
- **el-Keşşâf an Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, Mektebetu'l-Abîkân, Riyad, 1998.
- Cemal Işık, “Şî ve Sünnî kaynaklarda Cevşen Du'âsı”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 2016 Kış, Cilt: XX, Sayı: 65, ss. 101-140.
- Davut Ayduz, **Hizbu Envâri'l-Hakâiki'n-Nûriyye Büyük Cevşen ve Meâli**, Defîne Yayınları, İzmir, 2015.
- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî , **Müsned** , Müessesetü'r'-Risâle, Beyrut, 1998.
- Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, **Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî**, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1981.
- **Levâmiu'l-Beyyinât fî Şerhi Esmâ'illâhi Teâla ve's-Sıfât**, Mektebetu'l- Külliyyât, Kahire, 1976.
- Ebû Abdillâh el-Hâkim en-Neysabûrî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1997.
- Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. el-Hasen el-Halîmî, **el-Minhâc fî Şuabi'l-İmân**, Dâru'l-Fikr, y.y.y, 1979.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, Beyrut, Müessesetü'r'-Risâle, 2006.
- **el-Esnâ fî Şerhi Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ**, Beyrut, el-Mektebetu'l- Asriyye, 2014.
- **el-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Dâru's-Sâhabe, Tanta,1995.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî el- Mâzerî, **el-Mu'lim bi Fevâidi Müslim**, ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus,1988.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Kayyimi'l-Cevziyye, **Bedâ'iu'l-Fevâid**, Dâru âlemi'l-Fevâid, 1425 H.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, **Sahîhu'l-Buhârî el-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahîhi'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâhi Sallâhu aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyâmihî**, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 2002.

- Ebû Abdirrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-Ayn**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y.
- Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen et-Tabersî, **Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru'l-Ulûm, Beyrut, 2006.
- Ebû Amr Muhammed b. Ömer b. Abdulazîz el-Keşşî, **Ricâlu'l-Keşşî**, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut, 2009.
- Ebû Amr Osman b. el-Hâcib, **el-Emâlî**, Dâru Ammâr, Ammân, 1989.
- Ebû Amr Yûsuf b. Abdilber, **Câmi'u Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi**, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad, 1994.
- Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, **el-Esmâ ve's-Sifât**, Müessesetu'r-Risâle Naşirûn, Beyrut, 2013.
- **Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sifât**, Mektebetu's-Sevâdî, Cidde, 1993
- Ebûbekir İbnu'l-Arabî Muhammed b. Abdillâh el-İşbîlî, **Ahkâmu'l-Kurân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- **el-Emedu'l-Aksâ fî Şerhi Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ**, Dâru'l-Hadîs el-Kitâbiyye, Rabat, 2015.
- **el-Kitâbu'l-Mütevassıt fî'l-İ'tikâd**, Dâru'l-Hadîsi'l-Kitâbiyye, Rabat, 2015.
- Ebûbekir b. et-Tayyib el-Bâkîllânî, **el-İnsâf fî Mâ Yecibu İ'tikâduhu ve Lâ Yecûzu el-Cehlu bihi**, el-Mektebetu'l-Ezheriyyeti li't-Turâs, Mısır, 2006.
- **Temhîdu'l-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil**, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1993.
- Ebûbekir Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hâtemî, **el-Futûhâtu'l-Mekkiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Ebu Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osman b. Kanber, **el-Kitâb**, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1988.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri Âyi'l-Kur'ân**, Dâru Hechr, Kâhire, 2001.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, **Ricâlu't-Tûsî**, Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, 1373 H.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as el-Secistânî, **Sünen**, Mektebetu'l Meârif, Riyad, t.y.
- Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2004.

- **Fedâihu'l-Bâtiniyye**, thk.: Abdurrahman Bedevî, Müessesetu Dâru'l- Kütübi's-Sekâfiyye, Kuveyt, t.y.
- **el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Mektebetu Daru'l- Fecr, Dimaşk, 2010.
- Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, **es-Sikât**, Haydarâbâd: Meclisu Dâiratu Maârifî'l-Osmâniyye, 1973.
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelusî, **el-Bahru'l-Muhît**, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, **Furûku'l-Luğa**, Dâru'l- İlmi ve's-Sekâfe, Kahire, t.y.
- Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. İsmâîl el-Emîr es-San'ânî, **et-Tenvîr Şerhu'l-Câmi'i-s-Sağîr**, Mektebetu Dâru's-Selâm, Riyad, 2011.
- **Îkâzu'l-Fikre li Mürâcaati'l-Fitra**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1999.
- **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûği'l-Merâm**, Mektebetu'l- Meârif, Riyad, 2006.
- **Semerâtu'n-Nazar fî İlmi'l-Eser**, Dâru'l-Âsime, Riyad, 2011.
- Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî, **el-Keşf ve'l-Beyân**, Daru İhyâi't- Turâs, Beyrut, 2002.
- Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seriyy ez-Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu**, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1988.
- Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, **Kitâbu'l Furûk Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk**, Dâru's-Selâm, Kahire, 2001.
- Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Acîbe, **el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri Kur'âni'l-Mecîd**, thk.: Ahmed Abdullâh el-Kureşî, Kahire, 1999.
- Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Kurtubî, **el-Müfhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Müslim**, Dâru İbn Kesir, Dimaşk, 1996
- Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezid el-Müberred, **el-Muktadab**, nşr.: Cumhûriyyetu Mısır el-Arabiyye Vizaretu'l-Evkâf el-Meclisu'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Kahire , 1994.
- Ebu'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed en-Nesefî, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Ebu'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî , **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr**, Merkezu Hecr, Kahire, 2003.

..... **el-İtkân fi Ulûmi'l-Ku'rân**, nşr: Vizâretu'ş-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l- Evkâfi ve'd- Da 'veti ve'l-İrşâd, Suudi Arabistan, 1426 H.

..... **el-Leâlî'l-Masnûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1975.

..... **Tedrîbu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2009.

..... **ez-Ziyâdât ale'l-Mevdûât Zeylü'l-Leâlî el-Masnû'a**, Mektebetü'l- Meârif, 2010.

..... “Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr Tahkîk ve Dirâse Mine'l- Âyeti 113 min Sûreti Âli İmrân ile'l-Âyeti 48 min Sûreti't-Tevbe”, thk.: Ahmed Hâc Muhammed Osmmân,, **Câmiatu Ummi'l-Kurâ**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mekke, 1425.

Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, Bayrut: ed-Dâru'l-Mutevassitiyye, 2005.

Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, **İkmâlu'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim**, Dâru'l-Vefâ, el-Mansûra, 1998.

Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzî, **Kitâbu'l-Mevdûât**, nşr.: Muhammed Abdulmuhsin, Medine, 1968.

..... **Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002.

Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kureşî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Dâru Tayba, Riyad, 1999.

Ebu'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, **Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, **el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

Ebu'l-Hasen Alî b. İsmâîl el-Eş'arî, **Kitâbu'l-Luma' fi'r-Reddi alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'**, Beyrut, Dâru Lübnan, Beyrut, 1987.

..... **Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve'h-Tilâfi'l-Mudallîn**, Dâru Sâdır, Beyrut, 2006.

Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Arrâk el-Kinânî, **Tenzîhu'ş-Şerîa ani'l-Ehâdîsi'ş-Şeniati'l-Mevdûa**, Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, 1981.

- Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahîh**, Dâru Tayba, Riyad, 2006.
- Ebu'l-Kâsım Abdulkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, **el-Fusûl fi'l-Usûl** (*Mecmûatü Resâil fi İlmi'l-Kelam* adlı kitap içinde), Dâru'n-Nûr, Amman, 2016.
- **et-Tahbîr fi't-Tezkîr**, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Kahire, 1968.
- **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ**, Dâru Âzâl, Beyrut, 1986.
- **Tefsîru'l-Kuşeyrî**, , Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- Ebu'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasen el-Lâlekâî, **Kerâmâtu'l-Evliyâ**, Dâru Tayba, Riyad, 1992.
- Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Cüzeyy el-Kelbî, **et-Teshîl, li Ulûmi't-Tenzîl**, Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, Mektebetu İbn Teymiye, Kahire, t.y
- **Kitabu'd-Duâ**, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1978.
- Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Nâsır el-Ensârî, **el-Gunyetu fi'l-Kelâm**, Dâru's-Selâm, Kahire, 2010.
- Ebû'l-Leys Nasr b. Ahmed es-Semerkindî, **Bahru'l-Ulûm**, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, **eş-Şâmil fi Usûli'd-Dîn**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- **Kitâbu'l-İrşâd ilâ Kavâti'i'l-Edille fi Usûli'l-İ'tikâd**, Mektebetu'l- Hâncî, Mısır, 1950.
- Ebû'l-Mu'în Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, **et-Temhîd fi Usûli'd-Dîn**, thk, Muhammed Abdurrahman eş-Şâğul, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li'Turâs, Mısır, 2006.
- **Tefsîratu'l-Edille fi Usûli'd-Dîn**, thk. Hüseyin Atay, nşr. Riâsetü Şuûni'd-Dîniyyeti't-Türkiyye, Ankara, 1993.
- Ebû'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî, **Şerhu İbnu Akîl alâ Elfiyyeti'b-ni Mâlik**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Ebu Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlebî, **Fıkhu'l-Luğa ve Esraru'l-Arabiyye**, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2000.

- Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, **Kitâbu't-Tevhîd**, thk.: Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi, İSAM Yayınları, İstanbul, 2005.
- **Te'vîlâtu Ehli's-Sünne**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib b. Atiyye el-Endelüsî, **el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, Beyrut Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm **el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- **el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal**, Mektebetu's-Selâmi'l-Âlemiyye, 1348 H.
- **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, **Me'âlimu't-Tenzîl**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002.
- Ebû Muhammed Erzakî b. Muhammed Suaydânî, **en-Nefy fî Sıfâtillah**, Mektebetu Dâri'l-Minhâc, Riyad, 1426.
- Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî, **Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- Ebu Süleyman Hamed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî, **Şe'nu'd-Du'â**, Dâru'n-Nevâdir, Suriye, 2012.
- Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, **el-Ezkâr el-Müntehabe min Kelâmi Seyyidi'l-Ebrâr**, Dâru'l-Mısriyyeti'l-Lübnâniyye, Kahire 1988
- **el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc Müessesetü Kurtuba**, y.y.y., 1994.
- **İrşâdu Tullâbi'l-Hakâik**, Matbaatu's-Salâh, Dimaşk, 1992.
- Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyin el-Hanbelî, **el-Mu'temed fî Usuli'd-Dîn**, Beyrut, Dâru'l-Maşrık, 1986.
- Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Eser Kitabevi, İstanbul, 1979.
- Fahrettin Atar, **Fıkıh Usûlü**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ferîduddîn el-Attâr, **Tezkiretu'l-Evliyâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2018.

- Feyz el-Kâşânî Muhammed Muhsin b. Murteza, **Kitabu'l-Vâfi**, Mektebetu'l-İmâm Emîru'l-Mü'minîn Ali aleyhisselam, İsfehân, 1312 H.
- Halil İbrahim Bulut, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2011.
- Halil İbrahim Kutlay, **Hadîste Sened Tenkidi**, Elif Yayınları, İstanbul, 2015.
- Hamza el-Bekrî, "Esmâu'llahi'l-Hüsna Tevkîfiyye em kıyâsiyye, Dîrase Te'sîliyye", **Fatih Sultan Mehmet İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, İstanbul, Yıl: 2014, ss. 81-113.
- Hayrat Neşriyat Arapça Tercüme Heyeti, **Meâlli Büyük Cevşen**, Hayrat Neşriyat, Isparta, 2015.
- Hayrettin Karaman vd, **Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012.
- Hayruddîn ez-Zirikî, **el-A'lâm**, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut, 2002.
- Hırzu Cevşen**, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonunu, 34 Ae Arabi 1991.
- Hüseyin Algül vd, **İlk Dönem İslâm Tarihi**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2013.
- İbn Arafe Abdullah b. Muhammed b. Muhammed, **Tefsîru İbn Arafe**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.
- İbn Battâl Ebu'l-Hasen Alî b. Half el-Kurtubî, **Şerhu Sahîhi'l-Buhârî li'bn Battâl**, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, t.y.
- İbn Hişâm Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdulmlîk b. Hişâm el-Himyerî, **es-Siretu'n-Nebeviyye**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990.
- İbn Hişâm el-Ensâri Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yusuf, **Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti'bn Mâlik**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye**, y.y.y., t.y.
- İbn Tâvûs Radiyyuddin Ebu'l-Kâsım Ali b. Musa b. Ca'fer, **Muhecû'd-Da'avât ve Menhecû'l-İbâdât**, Müessesetu'l-Âlemî, Beyrut, 1994.
- İbnu'l-Vezîr, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Murteza el-Yemânî, **el-Avâsım ve'l-Kavasım fi'z-Zebbi an Sünneti Ebi'l-Kâsım**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1994.
- **İsâru'l-Hakk ala'l-Halk**, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

- İbnu'n-Neccâr Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî, **Şerhu'l-Kevkebi'l-Münîr**, Mektebetu'l-Abîkân, Riyad, 1993.
- İbnu's-Salah Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân eş-Şehrezûrî, **Ulûmu'l-Hâdîs**, Müessesetu'r-Risâle Naşîrûn, Beyrut, 2013.
- İbn Zemelkânî Abdolvâhid b. Abdulkerim el-Ensârî, **et-Tibyân fî İlmi'l-Beyân el-Mutli' alâ İ'câzi'l-Kur'ân**, Matbaatu'l-'Anî, Bağdad, 1964.
- İbrahim Kutluay, **İmâmiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dîl**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.
- İbrâhîm Mustafâ vd, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, Mektebetu's-Şurûk ed-Düveliyye, Mısır, 2004.
- İlgin Özen Çınar vd, "Annelerin 0-1 Yaş Bebek Bakımında Uyguladıkları Geleneksel Yöntemlerin İncelenmesi", **TAF Preventive Medicine Bulletin**, 2015, Cilt: 14, Sayı: 5, ss. 378-386.
- İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Sözlük**, Kubbealtı, İstanbul, 2010.
- İmam Rabbânî Ahmed b. Abdu'l-Ehad es-Serhendî, **el-Mektûbâtu'r-Rabbâniyye**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- İsmail Hakkı el-Bursevî, **Ruhu'l-Beyân**, Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul, 1926.
- İsmâil Karagöz, **Âyet ve Hadîslerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2011.
- İsmail Lütî Çakan, **Hadîs Usûlü**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- İsmail b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, **Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâsan ma İştihere mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs**, Mektebetu'l-İlmi'l-Hadîs, Dimaşk, 2000.
- İzzuddin Abdurrezzâk b. Rizkillâh er-Ras'anî, **Rumûzü'l-Künûz fî Tefsir il-Kitabi'l-Aziz**, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, 2009.
- İzzuddin İbnu'l-Esîr Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, **Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- Kadı Abdulcebbâr, **Şerhu Usûli'l-Hamse**, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, t.y., 237-238.
- Kadı Ebu'l-Hasen Abdulcabbâr b. Ahmed el-Hemedânî, **el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl**, ed-Dârü'l-Mısriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, Kahire, 1965.
- Kadı İyâz Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ, **İkmâlu'l-Mu'lim bi-Fevâidi Müslim**, Dâru'l-Vefâ, Mansûra, 1998.

- Kemâluddîn Ahmed el-Beyâdî, **İşârâtu'l-Merâm min İbârâtu'l-İmâm**, Zam Zam Publishers, Karaçi, 2004.
- Kubilay Aktaş, **Celcelûtiye Sufilerin Saklı Hazinesi**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2013.
- Lecnetu Müessesetu'l-İmam es-Sâdık, **Mevsûatu Tabkâti'l-Fukahâ**, nşr.: Müessesetu'l-İmâm es-Sâdık, 1419 H.
- Martin J. McDermott, **The Theology of Al-Shaikh Al-Mufid**, Dar al-Mahreq, Beyrouth, 1978.
- Mahmûd Şît Hattâb, **el-Askeriyyetu'l-Arabiyyetu'l-İslâmiyye**, Kitâbu'l-Ümme, Katar, 1403 H.
- Mazlum Uyar, **İmamiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârîlik**, Ayışığıkitapları, İstanbul, 2000.
- Mecduddin Muhammed b. Yakub el- Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Mûhît**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2005.
- Mehmet Toprak, "Cevşen", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995.
- Metin Yurdağür, **Allah'ın Sıfatları Esmâü'l-Hüsna**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984.
- **Âyet ve Hadîslerde Esmâ-i Hüsnâ**, Marifet Yayınları, İstanbul, 2006.
- "Esmâü'l- Hüsnâ ve Bu isimlerin İnsan Açısından Önemi", **Diyanet Dergisi**, Yıl: 1984, Cilt: XX, Sayı: 3, ss. 43-50
- Mîrzâ Abdullah Efendî el-İsbehânî, **Riyâdu'l-Ulemâ ve Hiyâdu'l-Fudalâ**, Matbaatu'l-Hıyâm, Kum, 1401 H.
- Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, **Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1972.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr el-Câmi beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min İlmi'Tefsîr**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007.
- Muhammed Bâkır el-Meclisî, **Bihâru'l-Envâri'l-Câmia li Dureri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athâr**, Müessesetu'l-A'lemî, Beyrut, 2008.
- Muhammed Emîn İbn Abidîn, **Reddu'l-Muhtâr ale'd-Durri'l-Muhtâr**, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 2003.
- Muhammed Hasen en-Necefî, **Cevâhiru'l-Kelâm fî Şerâi'i'l-İslâm**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1981.

- Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, **Tefsîru'l-Mîzân**, Müessesetu'l- A'lemî, Beyrut, 1997.
- Muhammed Murtezâ el-Hüseyinî ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, nşr.: el-Meclisu'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Funûn ve'l-Âdâb, Kuveyt, 2001.
- Muhammed Salih el-Mâzenderânî, **Şerhu'l-Kâfi el-Usûl ve'r-Ravda**, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Tahran, t.y.
- Muhammed Senâullah el-Osmânî el-Muzhirî, **Tefsîru'l-Muzhirî**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2004.
- Muhammed Süleyman Selman el-Mansûrfûrî, **Rahmetun li'l-Âlemîn**, Dâru's-Selâm, Riyad, 1998.
- Muhammed b. Abdulaziz eş-Şâyi', **Ârâu İbn Hacer el-Heytemî el-İ'tikâdiyye**, Riyad, Mektebetu Dâru'l-Minhâc, Riyad, 1428 H.
- Muhammed b. Ahmed es-Sefârînî el-Hanbelî, **Levâmi'u'l-Envâri'l-Behiyye ve Sevâtiu Esrâri'l-Eseriyye**, Müessesetu'l-Hâfkîn, Dimaşk, 1982.
- Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, **Şerhu'r-Radiy li-Kâfiyeti'bn Hâcib**, Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, Suudi Arabistan, 1993.
- Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek, **Makâlâtu's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî İmâmi Ehli's-Sünne**, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 2006.
- Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, **el-Burhân fî Tecvîdi'l-Kur'ân**, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985.
- Muhammed b. Halîfe et-Temîmî, **Mu'tekadu Ehli's-Sünne fî Esmâi'llâhi'l-Hüsna**, Dâru Kurtuba, Beyrut, 2017.
- Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Trimizî, **Sünenu't-Tirmizî el-Câmiu'l-Muhtasar mine's-Süneni an Rasûlillahi Sallallâhu aleyhi ve Sellem ve Ma'rifeti's-Sahîhve'l-Ma'lûl ve mâ aleyhi'l-Amel**, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, t.y.
- Muhammed b. Sa'd b. Menî', **Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir**, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 2001.
- Muhammed b. Sâlih b. Useymîn, **Şerhu Akideti's-Sefârâniyye**, Medâru'l-Vatan, Riyad, 1426.
- **el-Kavâidu'l-Müslâ fî Sifâtillâhi ve Esmâihi'l-Hüsna**, Mektebetu's-Sünne, Kahire, 1994.
- Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, Muhammed b. Ya'kûb, **Usûlu'l-Kâfi**, Menşûrâtu'l-Fecr, Beyrut, 2007.

- Muhyiddîn Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyecî, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsna**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2012.
- Muhyiddîn Şeyhzâde Muhammed b. Muslihiddîn el-Kûcevî, **Haşiyetu Muhyiddînzâde alâ Tefsîri'l-Kâdı el-Beydâvî**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut; 1999.
- Mûsâ b. Emîr Hâcc b. Muhammed el-Hanefî et-Tebrîzî, **el-Kâmil fî Usûli'd-Dîn**, Dâru's-Selâm, Kahire, 2010.
- Mustafa Meral Çörtü, **Arapça Dilbilgisi Nahiv**, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, 2010.
- **Arapça Dilbilgisi Sarf**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Mustafa Gök, **Risale-i Nur Külliyyatına Eleştirel Bir Yaklaşım**, Süleymaniye Vakfi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Mustafa Öztoprak, "Cevşen ile İlgili Rivâyetlerin Tesbit ve Tahlili", **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2014, Cilt: III, Sayı: 6, ss. 133-159.
- Muvaffakuddîn b. Kudâme el-Makdisî, **Zemmu't-Te'vîl**, Dâru'l-Feth, Birleşik Arap Emirlikleri, 1994.
- Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, Dâru Sâdır, Beyrut, 2001.
- **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsna**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2015.
- Nuruddîn Ahmed b. Mahmûd es-Sâbûnî, **Kitâbu'l Bidâye mine'l-Kifâye fî'l-Hidâye fî Usûli'd-Dîn**, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1979.
- Nusrettin Boilelli, **Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedi'**, İlimleri Arap Edebiyatı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Orhan Ş. Koloğlu, "Esmâ-i Hüsna'da Tevkîfilik – Kıyâsîlik Problemi, Fahreddîn er-Râzî Örneği", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2004, Cilt: XIII, Sayı: 2, ss. 231-251.
- Ömer Nasuhi Bilmen, **Ku'ranı Kerim'in Türkçe Meâlî Âfisi ve Tefsîri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Radiyyuddîn el-Hasen b. Muhammed es-Sâğânî, **Mevdûatu's-Sâğânî**, Dâru'l-me'mûn li't-Turâs, Beyrut, 1985.
- Râğıb el-İsfehânî Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 2009.
- **ez-Zerîa' ilâ Mekârimi's-Şerî'a**, Dâru's-Selâm, Kahire, 2007.

Ramazan Biçer, “Ebû Bekir İbnu’l-Arabi ve el-Emedu’l-Aksâ Adlı Eseri”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı**, İstanbul, 1999.

..... “Ebû Bekir İbnu’l-Arabî ve Kitâbuhu el-Emedu’l-Aksâ” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı**, İstanbul, 1999.

..... **Sistemik Kelam**, (5. Hafta Bölümü) , nşr., Sakarya Üniversitesi, 2011.

Resul Ca’feriyân, “*Şîa’da Dua Edebiyatı*”, çev., Habip Demir, **İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2015, Sayı:6, ss. 209-237.

Rolf Dobelli, **Hatasız Düşünme Sanatı**, trc.: İtir Arda, NTV Yayınları, İstanbul, 2015.

Sadrüddîn Konevî, **Şerhu’l-Esmâ’l-Hüsnâ**, Kitâb-Nâşirûn, Beyrut, 2012.

Sa’düddîn Mes’ûd b. Ömer et-Taftâzânî, **Şerhu’l-Makâsîd**, Âlemu’l-Kütüb, Beyrut, 1998.

Sadûk Ebû Ca’fer Muhammed b. Ali el-Kummî, **et-Tevhîd**, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, t.y.

Said Nursi, **İşârâtu’l- İ’câz fî Mezânni’l-İcâz**, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1999.

..... **el-Mesneviyyü’l-Arabîyyü’n-Nurî**, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1999.

..... **Risale-i Nur Külliyyatı**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004.

Selahattin Polat, **Mürsel Hadîsler ve Delil Olma Yönünden Değeri**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.

Semih Duğeym, **Mevsûatu Mustalahâti İlmi’l-Kelâmî’l İslâmî**, Mektebetu Lübnân Nâşrûn, Beyrut, 1998.

Serdar Demirel, **Ehl-i Sünnet ile İmâmiye Şîası Arası Karşılaştırmalı Hadîs İlimleri**, Karınca&Polen Yayınları, İstanbul, 2014.

Seyfuddîn Ali b. Muhammed el-Âmidî, **Ebkâru’l-Efkâr fî Usûli’-d-Dîn**, Dâru’l-Kütübî ve’l-Vesâikî’l-Kavmiyye, Kâhire, 2004.

Seyyid Hüseyin Efendi el-Cisr, **el-Husûnu’l-Hamîdiyye**, nşr. Rıdvân Muhammed Rıdvân, Mısır, 1932.

Seyyid Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, **Tefsîru’l- Mîzân**, Müessesetü’l-A’lemî, Beyrut, 1997.

- Seyyid Muhsin el-Emîn, **A‘yânu’ş-Şîa**, Dâru’l-Maârif, Beyrut, 1983.
- Seyyid eş-Şerîf Alî b. Muhammed el-Cürcânî, **Şerhu’l-Mevâkıf**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- Seyit Avcı, **İbn Arabî’nin Hadîs Anlayışı**, Ensar Yayıncılık, Konya, 2005, 46.
..... *“Keşif Yoluyla Hadîs Rivâyeti Meselesi”*, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2004, Cilt: IV, Sayı: 1, ss. 161-193.
- Suat Yıldırım, **Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali**, nşr., Zaman Gazetesi, İstanbul, 1998.
..... **Kur’ân’da Ulûhiyet**, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Süleyman Uludağ, “BÛNÎ, Ahamed b. Ali”, **DİA**, 1992.
- Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî, **Hucetullahi’l-Baliğa**, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 2004.
- Şehîd el-Evvel Ebû Abdullah Muhammed b. Mekkî el-Âmilî, **el-Kavaid ve’l-Fevaid fi’l-Fıkh ve’l-Usûl ve’l-Arabiyye**, Merkezu İhyâi’t-Turâsi’l-‘Alemî, Tahran, 2009.
..... **el-Kavâid ve’l-Fevâid fi’l-Fıkh ve’l-Usûl ve’l-Arabiyye**, Mektebetu’l-Müfîd, Kum, t.y.
- Şemsuddin Ebu’l-Hayr Abdurrahman b. Muhammed es-Sehâvî, **Fethu’l-Muğîs bi Şerhi Elfiyyeti’l-Hadîs**, Dâru’l-Minhâc, Riyad, 1426 H.
..... **el-Mekâsidu’l-Hasene fî Beyâni Kesîr mine’l-Ehâdisi’l-Müştehire ale’l-Elsine**, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 2008.
..... **el-Kavlu’l-Bedî‘ fî’s-Salâti ale’l-Habîbi’ş-Şefî‘**, Dâru’l-Yusr ve Dâru’l-Minhâc, Beyrut, 2007.
- Şemsuddin Muhammed b. Osmân ez-Zehebî, **Mîzânu’l-İ‘tidâl fî Nakdi’r-Ricâl**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
..... **Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ**, Müessetu’r-Risâle, Beyrut, 1996.
- Şerefuddîn el-Hüseyin b. Abdullah et-Tîbî, **Futûhu’l-Ğayb fi’l-Keşf an Kinâ‘i’r-Rayb**, Câizetu’d-Dubayi’d-Düveliyye li’l-Kur’âni’l-Kerîm, Birleşik Arab Emirlikleri, 2013.
..... **Şerhu’t-Tîbî alâ Mişkâti’l-Mesâbih**, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 1997.

- Şerîf el-Murtaza Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyn, **Mecmûa fî Fünûn min İlmî'l-Kelâm(Nefâisu'l-Mahtutât** içinde), Bağdad, Dâru'l-Maarif, 1955.
- Eş-Şeyh el-Müfîd Muhammed b. Muhammed el-Bağdâdî, **Evâilu'l-Makâlât**, thk. eş-Şeyh İbrâhîm el-Ensârî, nşr.: el-Mu'temeru'l-Âlemî li-Elfıyyeti's-Şeyh el-Müfîd, y.y.y., 1413.
- Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Riyad, Dâru Taybe, 2005.
- **en-Nüket alâ Kitabi İbni's-Salâh**, el-Câmiatu'l-İslâmiyye, Medine, 1984.
- **Hedyu's-Sârî**, Dâru Tayba, Riyad, 2005.
- **Takrîbu'l-Buğye bi Ehâdîsi'l-Hilye**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, **İrşâdi's-Sârî ilâ Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, el-Matbaatu'l-Emîriyye, Kahire, 1323 H.
- Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, **ed-Durru'l-Mendûd fî's-Salâti'l ve's-Selâmi alâ Sâhibi'l-Makâmi'l-Mahmûd**, Dâru'l-Minhâc, Cidde, 2005.
- **Tenbîhu'l-Ahyâr, alâ Mu'dilât Vaka'at fî Kitâbeyi'l-Vezâifi ve Ezkâri'l-Ezkâr**, Ervika li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, Amman, 2013.
- Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed ibnü'l-İmad el-Hanbelî, **Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1993.
- Şihâbuddîn Ebu's-Senâ Mahmud b. Abdullah el-Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'Mesânî**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2010.
- Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye ed-Deylemî, **Firdevsu'l-Ahbâr bi Me'sûri'l-Hitâb**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, , Beyrut, 1986.
- Tacuddin Ebû Nasr Abdulvahhâb Ali b. Abdilkâfi es-Subkî, **Cem'u'l-Cevâmi' fî Usûli'l-Fıkh**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- **Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ**, Dâru İhyâi'l- Kütübi'l Arabiyye, Kâhire, 1964.
- Takiyyuddîn Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî, **Mecmûu'l-Fetâvâ**, Dâru'l-Vefâ, Mansûra, 2005.
- **Şerhu'l-Esbehâniyye**, Dâru'l-Minhâc, Riyâd, 1430.

- Takiyyuddîn İbrahim b. Ali el-Kef'amî, **el-Beledü'l-Emîn ve'd-Dır'u'l-Hasîn**, Müessesetu'l- A'lâ, Beyrut, 2004.
- **el-Misbâh**, Dâru'l-Mürtezâ, Beyrut, 2007.
- Vezir Harman, "*Hasan Basri Çantayın Mealinde İtikâdî Görüşleri*", **Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2015, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 103-171.
- Yusuf Gökalp, "**Zeydîlik**" (**İslâm Mezhepler Tarihi** Kitabı), Ed.: Hasan Onat ve Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016.
- Zekiyyuddîn Şa'bân, **İslâm Hukuk İlminin Esasları**, trc.: İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009.
- Zeynuddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, **Şerhu't-Tefsira ve't-Tezkira**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- **et-Takyîdu ve'l-îzâh limâ Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti İbni's-Salâh**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- **Tarhu't-Tesrîb fî Şerhi't-Takrîb**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y.
- Ziyâuddîn İbnu'l- Esir Ebü'l-Feth Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **el-Meselü 's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir**, *Şeriketu Mustafa el-Bani*, Mısır, t.y.

Yazma Eserler

- Bahauddînzâde Muahmmmed b. Bahâuddîn b. Lütfullah, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsna**, University of Michigan, Special Collections Library, Isl. Ms. 535.
- Dua-i Cevşen**, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Arşiv Nu.: 32 Kon 5848/15
- Hırzu'l-Cevşen**, İstanbul Müllet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, Arşiv Nu.: 34 Ae Arabi 1991.
- Duâu Cevşen**, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken Kütüphanesi Koleksiyonu, Arşiv Nu.: 06 Hk 1845/1.

İnternet Kaynakları

- <https://al-mostafa.info/data/arabic/depot3/gap.php?file=i002068.pdf>. (Erişim 30.04.2018, 01:20)
- http://www.hayrat.com.tr/icerik/kuran_hizmetlerimiz/cevsen_oku.aspx (Erişim, 21.04.1018, 23:40)

<http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama?q=cev%C5%9Fen>.
12.04.2018, 07:02)

(Erişim

EK-I

CEVŞEN-İ KEBİR DUASI⁷⁴⁹

(1) اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ يَا رَحِيمُ يَا عَلِيمُ يَا خَلِيمُ يَا عَظِيمُ يَا حَكِيمُ يَا قَدِيمُ يَا مُفِيمُ يَا كَرِيمُ

Ey Allah! İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey Allah, 2- Ey Rahmân, 3- Ey Rahîm, 4- Ey her şeyi bilen, 5- Ey müsâmah sahibi, 6- Ey azametli, 7- Ey hikmet sahibi, 8- Ey öncesiz, 9- Ey doğrultan, 10- Ey cömert.

(2) يَا سَيِّدَ السَّادَاتِ يَا مُجِيبَ الدَّعَوَاتِ يَا وَلِيَّ الْحَسَنَاتِ يَا زَفِيْعَ الدَّرَجَاتِ يَا عَظِيمَ الْبَرَكَاتِ يَا غَافِرَ الْخَطِيئَاتِ يَا دَافِعَ الْبَلِيَّاتِ يَا سَامِعَ الْأَصْوَاتِ يَا مُعْطَى الْمَسْئُولَاتِ يَا عَالِمَ السِّرِّ وَالْخَفِيَّاتِ

1- Ey efendilerin efendisi, 2- Ey çağrılara karşılık veren, 3- Ey İyiliklerin asıl sahibi, 4- Ey mertebeleri yükselten, 5- Ey bereketleri en büyük olan, 6- Ey hataları kapayan, 7- Ey belaları uzaklaştıran, 8- Ey sesleri duyan, 9- Ey İstekleri veren, 10- Ey gizli ve saklanmışları bilen.

(3) يَا خَيْرَ الْغَافِرِينَ يَا خَيْرَ النَّاصِرِينَ يَا خَيْرَ الْحَاكِمِينَ يَا خَيْرَ الْفَاتِحِينَ يَا خَيْرَ الدَّاكِرِينَ يَا خَيْرَ الْوَارِثِينَ يَا خَيْرَ الْخَامِدِينَ يَا خَيْرَ الرَّازِقِينَ يَا خَيْرَ الْفَاصِلِينَ يَا خَيْرَ الْمُحْسِنِينَ

1- Ey Mağfiret edenlerin en hayırlısı, 2- Ey düşmana karşı yardım edenlerin en hayırlısı, 3- Ey hükmedenlerin en hayırlısı, 4- Ey açanların en hayırlısı, 5- Ey ananların en hayırlısı, 6- Ey vârislerin en hayırlısı, 7- Ey övenlerin en hayırlısı, 8- Ey rızık verenlerin en hayırlısı, 9- Ey son hükmü koyanların en hayırlısı, 10- Ey İhsân edenlerin en hayırlısı.

(4) يَا مَنْ لَهُ الْعِزُّ وَالْجَمَالُ يَا مَنْ لَهُ الْمُلْكُ وَالْجَلَالُ يَا مَنْ لَهُ الْقُدْرَةُ وَالْكَمَالُ يَا مَنْ هُوَ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ يَا مَنْ هُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ يَا مَنْ هُوَ شَدِيدُ الْعِقَابِ يَا مَنْ هُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ يَا مَنْ هُوَ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ يَا مَنْ هُوَ عِنْدَهُ أَمُّ الْكِتَابِ يَا مَنْ هُوَ يُنْشِئُ السَّحَابَ الثَّقَالَ

1- Ey izzet ve güzellik onun olan, 2- Ey mülk ve celal onun olan, 3- Ey kudret ve kemâl onun olan, 4- Ey asıl büyük ve müteâl/aşkın olan, 5- Ey asıl pususu çetin olan, 6- Ey asıl cezalandırması çetin olan, 7- Ey asıl hesap sormada hızlı olan, 8- Ey asıl sevabın güzeli kendi katında olan, 9- Ey asıl ana kitap onun yanında olan, 10- Ey asıl yağmur yüklü bulutları meydana getiren.

(5) وَأَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ يَا دَيَّانُ يَا غَفْرَانُ يَا بُرْهَانَ يَا سُلْطَانَ يَا سُبْحَانَ يَا مُسْتَعَانَ

يَا ذَا الْأَمَانِ وَالْبَيَّانِ يَا ذَا الْأَمَانِ

⁷⁴⁹ İsim ve vasıfların yer aldığı her bölümün sonunda 31. parçaya kadar “ سبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا ” سبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا “ (Ey kendisinden başka ilah olmayan! Sen tüm noksanlıklardan uzaksın - emân diliyoruz eman- bizi ateşten halas eyle.), 61. parçaya kadar “ سبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا ” سبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا “ (Ey kendisinden başka ilah olmayan! Sen tüm noksanlıklardan uzaksın - emân diliyoruz eman- ateşe karşı bizi korumana al.), 91. parçaya kadar “ سبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا ” سبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا “ (Ey kendisinden başka ilah olmayan! Sen tüm noksanlıklardan uzaksın - emân diliyoruz eman- bizi ateşten kurtar.) 90. Bölümden ise sonra en başta yer alan “ سبْحَانَكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَمَانُ الْأَمَانُ خَلَّصْنَا مِنَ النَّارِ ” duası bulunmaktadır.

İsimlerinle senden istiyorum 1-Ey çok şefkatli, 2-Ey bol nimet veren, 3- Ey sıkı hesap soran, 4-Ey mağfiret/bağışlama, 5-Ey burhân/kanıt, 6-Ey sultân, 7- Ey sübhân/ noksanlardan tenzih etme, 8- Ey yardım istenilen, 9- Ey ihsan ve beyân sahibi, 10- Ey Emân sahibi.

(6) لَا يَعْتَدِي (يا مَنْ تَوَاضَعَ كُلُّ شَيْءٍ لِعَظَمَتِهِ يَا مَنْ اسْتَسْلَمَ كُلُّ شَيْءٍ لِقُدْرَتِهِ يَا مَنْ ذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لِعِزَّتِهِ يَا مَنْ خَضَعَ كُلُّ شَيْءٍ لِهَيْبَتِهِ يَا مَنْ انْقَادَ كُلُّ شَيْءٍ لِمُلْكِهِ يَا مَنْ دَانَ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ مَخَافَتِهِ يَا مَنْ انْشَقَّتِ الْجِبَالُ مِنْ خَشْيَتِهِ يَا مَنْ قَامَتِ السَّمَوَاتُ بِأَمْرِهِ يَا مَنْ اسْتَقَرَّتِ الْأَرْضُ بِإِذْنِهِ يَا مَنْ عَلَى أَهْلِ مَمْلَكَتِهِ

1- Ey her şeyin onun azametine tevazu‘ gösterdiği, 2- Ey her şeyin onun kudretine teslim olduğu, 3- Ey her şeyin onun izzetine itaatkâr olduğu, 4- Ey her şeyin onun heybetine boyun eğdiği, 5- Ey her şeyin onun hükümrânlığına itaat ettiği, 6- Ey her şeyin onun korkusundan zelil olduğu, 7- Ey onun korkusuyla dağların yarıldığı, 8- Ey onun emriyle göklerin ayakta durduğu, 9- Ey izin vermesi ile dünyanın kararını bulduğu, 10- Ey memleketinin ahâlîsinin hakkına saldırmayan.

(7) يَا غَافِرَ الْخَطَايَا يَا كَاشِفَ الْبَلَاءِ يَا مُنْتَهَى الرَّجَايَا يَا مُجِرِلَ الْعَطَايَا يَا وَاسِعَ الْهَدَايَا يَا رَازِقَ الْبِرَايَا يَا قَاصِيَ الْمُنَايَا يَا سَامِعَ الشُّكَايَا يَا بَاعِثَ السَّرَايَا يَا مُطْلِقَ الْأَسَارِي

1- Ey hataları bağışlayan, 2- Ey Belâları ortadan kaldıran, 3- Ey dileklerin vardığı son nokta, 4- Ey atâları bol eden, 5- Ey hediyeleri geniş olan, 6- Ey canlıları rızıklandıran, 7- Ey arzuları yerine getiren, 8- Ey şikâyetleri işiten, 9- Ey seriyeler/ordular gönderen, 10- Ey esirleri salan.

(8) يَا ذَا الْحَمْدِ وَالثَّنَاءِ يَا ذَا الْمَجْدِ وَالسَّنَاءِ يَا ذَا الْفَخْرِ وَالبَهَاءِ يَا ذَا الْعَهْدِ وَ الوَفَاءِ يَا ذَا الْعَفْوِ وَ الرِّضَاءِ يَا ذَا الْمَنِّ وَ الْعَطَاءِ يَا ذَا الْفَضْلِ وَ الْقَضَاءِ يَا ذَا الْعِزَّةِ وَ الْبِقَاءِ يَا ذَا الْجُودِ وَ التَّعْمَاءِ يَا ذَا الْفَضْلِ وَ الْأَلَاءِ

1- Ey hamd ve övgü sahibi, 2- Mecd ve yücelik sahibi, 3- Ey fahr ve güzellik sahibi, 4- Ey ahid ve vefâ sahibi, 5-Ey af ve rızâ sahibi, 6- Ey ihsan ve atâ sahibi, 7- Ey fazl ve hüküm sahibi, 8- Ey izzet ve bekâ sahibi, 9- Ey cömertlik ve nimet sahibi, 10- Ey fazl ve büyük nimetler sahibi.

(9) وَأَسْتَلِّكَ بِأَسْمَائِكَ يَا مَانِعَ يَا دَافِعَ يَا نَافِعَ يَا سَامِعَ يَا رَافِعَ يَا صَانِعَ يَا شَافِعَ يَا جَامِعَ يَا وَاسِعَ يَا مُوسِعَ

İsimlerinle senden istiyorum 1- Ey men‘ eden, 2- Ey def‘ eden, 3- Ey fayda veren, 4- Ey işiten, 5- Ey yükselt’en, 6- Ey yapan, 7- Ey şeffâat eden, 8- Ey bir araya getiren, 9- Ey kuşatıcı olan, 10- Ey gücü yeten.

(10) يَا صَانِعَ كُلِّ مَصْنُوعٍ يَا خَالِقَ كُلِّ مَخْلُوقٍ يَا رَازِقَ كُلِّ مَرْزُوقٍ يَا مَالِكَ كُلِّ مَمْلُوكٍ يَا كَاشِفَ كُلِّ مَكْرُوبٍ يَا فَارِحَ كُلِّ مَغْمُومٍ يَا رَاحِمَ كُلِّ مَرْحُومٍ يَا نَاصِرَ كُلِّ مَخْدُولٍ يَا سَاتِرَ كُلِّ مَعْيُوبٍ يَا مُلْجَأَ كُلِّ مَظْلُومٍ

1- Ey var edilmiş her şeyin var edeni, 2- Ey yaratılmış her şeyin yaratana, 3- Ey rızıklandırılmış olan her şeyin rızıklandıran, 4- Ey sahip olunan her şeyin sahibi, 5- Sıkıntıya düşmüş her şeyin sıkıntısını ortadan kaldıran, 6- Ey gam içerisinde olan her şeyin gamını gideren, 7- Ey merhamet edilmiş olan her şeyin merhamet edeni, 8- Ey savaş meydanında yalnız bırakılmış herkesin yardımcısı, 9- Ey ayıplanmış herkesin ayıbını örten, 10- Ey mazlum olan herkesin sığınağı,

(11) يَا عِدَّتِي عِنْدَ شِدَّتِي يَا رَجَائِي عِنْدَ مُصِيبَتِي يَا مُوَسِي عِنْدَ وَخْشَتِي يَا صَاحِبِي عِنْدَ غُرْبَتِي يَا وَليِّي عِنْدَ نِعْمَتِي يَا كَاشِفِي عِنْدَ كُرْبَتِي يَا غِيَاثِي عِنْدَ اِفْتِقَارِي يَا مُلْجَأِي عِنْدَ اضْطِرَارِي يَا مُعِينِي عِنْدَ فَرَعِي يَا دَلِيلِي عِنْدَ خَيْرَتِي

1- Ey zorluk zamanındaki dayanağım, 2- Ey musibetim anındaki ümidim, 3- Ey yalnızlığım sırasındaki arkadaşım, 4- Ey gurbetimdeki yoldaşım, 5- Nimet içinde olduğumda velinimetim, 6- Ey sıkıntıya düştüğümde sıkıntımı giderenim, 7- Ey ihtiyaç anımdaki yardımcım, 8- Ey dara düştüm zaman sığınağım, 9- Ey korkuya kapıldığım zaman yardımcım, 10- Ey şaşkınlığa düştüğümde yol gösterenim.

(12) يَا عَلَّامَ الْغُيُوبِ يَا غَفَّارَ الذُّنُوبِ يَا سَتَّارَ الْعُيُوبِ يَا كَشَّافَ الْكُرُوبِ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ يَا مُزَيِّنَ الْقُلُوبِ يَا مُنَوِّرَ الْقُلُوبِ يَا طَيِّبَ الْقُلُوبِ يَا حَبِيبَ الْقُلُوبِ يَا أُنَيْسَ الْقُلُوبِ

1- Ey gayb âlemlerini hakkıyla bilen, 2- Ey Günahları bağışlayan, 3- Ey ayıpları örten, 4- Ey sıkıntıları ortadan kaldıran, 5- Ey kalbleri evirip çeviren, 6- Ey kalbleri süsleyen, 7- Ey kalbleri nurlandıran, 8- Ey kalblerin tabibi, 9- Ey kalblerin sevgilisi, 10- Ey kalblerin yâreni.

(13) وَأَسْأَلُكَ بِاسْمَائِكَ يَا جَلِيلُ يَا جَمِيلُ يَا وَكِيلُ يَا كَفِيلُ يَا ذَلِيلُ يَا مُقِيلُ يَا خَيْرُ يَا لَطِيفُ يَا عَزِيزُ يَا مَلِكُ

1- Ey Yüce, 2- Ey Güzel, 3- Ey vekil, 4- Ey kefil, 5- Ey yol gösteren, 6- Ey bağışlayan, 7- Ey her şeyden haberdâr olan, 8- Ey latîf, 9- Ey azîz, 10- Ey melik.

(14) يَا ذَلِيلَ الْمُتَحَيِّرِينَ يَا غِيَاثَ الْمُسْتَغِيثِينَ يَا صَرِيخَ الْمُسْتَصْرِحِينَ يَا جَارَ الْمُسْتَجِيرِينَ يَا مَلْجَأَ الْعَاصِينَ يَا غَافِرَ الْمُذْنِبِينَ يَا أَمَانَ الْخَائِفِينَ يَا رَاحِمَ الْمَسَاكِينَ يَا أُنَيْسَ الْمُسْتَوْحِشِينَ يَا مُجِيبَ دَعْوَةِ الْمُضْطَّرِّينَ

1- Ey Şaşkınlara yol gösteren, 2- Ey yardım isteyenlerin yardımcısı, 3- Ey yardım çığılığı atanların yardımcısı, 4- Ey himâyeye isteyenleri himâyeye eden, 5- Ey âsilerin sığınağı, 6- Ey günahkârların bağışlayıcısı, 7- Ey korkanların güvencesi, 8- Yoksulların merhamet edicisi, 9- Yalnızlık içinde kalmışların yâreni, 10- Ey zorda kalmışların çağrılarına cevap veren.

(15) يَا ذَا الْجُودِ وَالْإِحْسَانِ يَا ذَا الْفَضْلِ وَالْإِمْتِنَانِ يَا ذَا الْأَمْنِ وَالْأَمَانِ يَا ذَا الْقُدْسِ وَالسُّبْحَانِ يَا ذَا الْحِكْمَةِ وَالْبَيَانِ يَا ذَا الرَّحْمَةِ وَالرِّضْوَانِ يَا ذَا الْحُجَّةِ وَالْبُرْهَانِ يَا ذَا الْعِظَمَةِ وَالسُّلْطَانِ يَا ذَا الْعَفْوِ وَالْغُفْرَانِ يَا ذَا الرَّأْفَةِ وَالْمُسْتَعَانَ

1- Ey Cömertlik ve ihsân sâhibi, 2- Ey fazl ve lütüf sahibi, 3- Ey güven ve güvence sahibi, 4- Ey kudsiyet ve sübhân sahibi, 5- Ey hikmet ve beyân sâhibi, 6- Ey rahmet ve rızâ sahibi, 7- Ey hüccet ve burhân sahibi, 8- Ey azamet ve saltanat sahibi, 9- Ey af ve mağfîret sahibi, 10- Ey re'fet ve meded kaynağı sahibi.

(16) يَا مَنْ هُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ هُوَ إِلَهُ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ هُوَ فَوقَ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ هُوَ قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ هُوَ بَعْدَ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ هُوَ عَالِمُ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ هُوَ قَادِرُ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ هُوَ صَانِعُ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ هُوَ يُقْفَى وَ يُقْنَى كُلُّ شَيْءٍ

1- Ey her şeyin rabbi olan, 2- Ey her şeyin ilâhı olan, 3- Ey her şeyin yaratıcısı olan, 4- Ey her şeyin fevkinde olan, 5- Ey her şeyin öncesinde olan, 6- Ey her şeyin sonrasında olan, 7- Ey her şeyi bilen, 8- Ey her şeye güç yeten, 9- Ey her şeyi meydana getiren, 10- Ey kendisi bâkî kalırken diğer her şeyin fânî olduğu.

(17) وَأَسْأَلُكَ بِاسْمَائِكَ يَا مُؤْمِنُ يَا مُهَيِّمُنُ يَا مُكُونُ يَا مُلَقَّنُ يَا مُبِينُ يَا مُهَوَّنُ يَا مُزَيِّنُ يَا مُعْظَمُ يَا مُعَوَّنُ يَا مُلَوَّنُ

Senden isimlerinle istiyorum. 1- Ey güvenen ve güven veren, 2- Ey gözeten ve kollayan, 3- Ey oluşturan/meydana getiren, 4- Ey telkîn eden, 5- Ey açıklayan, 6- Ey süsleyen, 8- Ey ta'zîm eden, 9- Ey yardım eden(?), 10- Ey renklendiren.

(18) يَا مَنْ هُوَ فِي مُلْكِهِ مُقِيمٌ يَا مَنْ هُوَ فِي جَلَالِهِ عَظِيمٌ يَا مَنْ هُوَ فِي سُلْطَانِهِ قَدِيمٌ يَا مَنْ هُوَ عَلَى عِبْدِهِ رَحِيمٌ
يَا مَنْ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ يَا مَنْ هُوَ لِمَنْ جَفَاهُ حَلِيمٌ يَا مَنْ هُوَ لِمَنْ تَرَجَّاهُ كَرِيمٌ يَا مَنْ هُوَ فِي مَقَادِيرِهِ حَكِيمٌ يَا
مَنْ هُوَ فِي حُكْمِهِ لَطِيفٌ يَا مَنْ هُوَ فِي لَطْفِهِ قَدِيرٌ

1- Ey mülkünde mukîm olan, 2- Ey celâlinde azîm olan, 3- Ey hükümrانlığında öncesiz olan, 4- Ey kuluna merhametli olan, 5- Ey her şeyi hakkıyla bilen, 6- Ey kendisinden uzak duranlara karşı müsâmahakâr olan, 7- Ey kendisine ümit bağlayanlara cömert olan, 8- Ey koyduğu ölçülerde hikmetli olan, 9- Ey verdiği hükümde latîf olan, 10- Ey latifliğinde güçlü olan.

(19) يَا مَنْ لَا يُرْجَى إِلَّا فَضْلُهُ يَا مَنْ لَا يُخَافُ إِلَّا عَدْلُهُ يَا مَنْ لَا يُنْتَظَرُ إِلَّا بَرُّهُ يَا مَنْ لَا يُسْتَلُّ إِلَّا عَفْوُهُ يَا مَنْ لَا
يَدُومُ إِلَّا مُلْكُهُ يَا مَنْ لَا سُلْطَانَ إِلَّا سُلْطَانَهُ يَا مَنْ لَا بُرْهَانَ إِلَّا بُرْهَانَهُ يَا مَنْ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَتُهُ يَا مَنْ سَبَقَتْ
رَحْمَتُهُ عَلَى غَضَبِهِ يَا مَنْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمُهُ

1- Ey kendisinden sadece ihsân umulan, 2- Ey adaletinden başka bir şeyinden korkulmayan, 3- Ey kendisinden sadece iyilik ve güzellik beklenen, 4- Ey kendisinden sadece affetmesi istenilen, 5- Ey sadece onun mülkü devam eden, 6- Ey onun hükümdarlığından başka hükümdarlık bulunmayan, 7- Ey onun burhânından başka burhân olmayan, 8- Ey rahmeti her şeyi kuşatmış olan, 9- Ey rahmeti gazabını geçmiş olan, 10- Ey ilmi her şeyi kuşatmış olan.

(20) يَا فَارِحَ الْهَمِّ يَا كَاشِفَ الْعَمِّ يَا غَافِرَ الذَّنْبِ يَا قَابِلَ التَّوْبِ يَا خَالِقَ الْخَلْقِ يَا صَادِقَ الْوَعْدِ يَا رَازِقَ الطِّفْلِ
يَا مُوفِيَ الْعَهْدِ يَا عَالِمَ السِّرِّ يَا فَالِقَ الْحَبِّ

1- Ey tasayı bitiren, 2- Ey gamı ortadan kaldıran, 3- Ey günahı bağışlayan, 4- Ey tevbe kabul eden, 5- Ey taratılmışları yaratan, 6- Ey vaadinde sâdik olan, 7- Ey yavrularını rızıklandıran, 8- Verdiği sözü yerine getiren, 9- Ey sır olanı bilen, 10- Ey tohumu yaran.

(21) فَاسْتَلْكَ بِأَسْمَانِكَ يَا عَلِيُّ يَا وَفِيُّ يَا وَلِيُّ يَا غَنِيُّ يَا مَلِيٌّ يَا زَكِيُّ يَا رَضِيٌّ يَا بَدِيٌّ يَا خَفِيُّ يَا قَوِيٌّ

Senden isimlerinle istiyorum. 1- Ey Yüce, 2- Ey vefâli, 3- Ey dost ve yardımcı, 4- Ey zengin, 5- Ey otorite ve nüfûz sahibi, 6- Ey arınmış, 7- Ey hoşnut, 8- Ey âşikâr, 9- Ey gizlenmiş, 10, Ey güçlü.

(22) يَا مَنْ أَظْهَرَ الْجَمِيلَ يَا مَنْ سَتَرَ عَلَى الْقَبِيحِ يَا مَنْ لَا يُؤَاخِذُ بِالْجَرِيمَةِ يَا مَنْ لَا يَهْتِكُ السِّرَّ يَا عَظِيمَ
الْعَفْوِ يَا حَسَنَ التَّجَاوُزِ يَا وَاسِعَ الْمَغْفِرَةِ يَا بَاسِطَ الْبِدَنِ بِالرَّحْمَةِ يَا صَاحِبَ كُلِّ نَجْوَى يَا مُنْتَهَى كُلِّ شَكْوَى

1- Ey güzel şeyi açığa çıkaran, 2- Ey çirkin şeyi örten, 3- Ey suçları muâheze etmeyen, 4- Ey perdeyi yırtmayan, 5- Ey affi büyük, 6- Ey hoşgörüsü güzel, 7- Ey bağışlaması geniş olan, 8- Ey iki elini merhametle uzatan, 9- Ey tüm sessiz konuşmaların yanında bulunan, 10- Ey her şikâyetin vardığı son nokta.

(23) يَا ذَا النِّعْمَةِ السَّابِغَةِ يَا ذَا الرَّحْمَةِ الْوَاسِعَةِ يَا ذَا الْحِكْمَةِ الْبَالِغَةِ يَا ذَا الْقُدْرَةِ الْكَامِلَةِ يَا ذَا الْحُجَّةِ الْقَاطِعَةِ
يَا ذَا الْكِرَامَةِ الظَّاهِرَةِ يَا ذَا الصِّفَةِ الْعَالِيَةِ يَا ذَا الْعِزَّةِ الدَّائِمَةِ يَا ذَا الْقُوَّةِ الْمُتَيِّنَةِ يَا ذَا الْمِنَّةِ السَّابِقَةِ

1- Ey bol nimet sahibi, 2- Ey geniş rahmet sahibi, 3- Ey kusursuz hikmet sahibi, 4- Ey mükemmel kudret sahibi, 5- Ey kesin hüccet sahibi, 6- Ey apaçık üstünlük sahibi, 7- Ey yüce sıfat sahibi, 8- Ey dâimî izzet sahibi, 9- Ey sağlam kuvvet sahibi, 10- Ey lütfü önceden olup süren.

(24) يَا أَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ يَا أَعْدَلَ الْعَادِلِينَ يَا أصدقَ الصَّادِقِينَ يَا أَظْهَرَ الظَّاهِرِينَ يَا أَطْهَرَ الطَّاهِرِينَ يَا أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ يَا أَسْرَعَ الْحَاسِبِينَ يَا أَسْمَعَ السَّمْعِينَ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ يَا أَشْفَعَ الشَّافِعِينَ

1- Ey hüküm verenlerin en üstün hüküm vereni, 2- Ey âdil olanların en adâletlisi, 3- Ey doğru söyleyenlerin en doğru sözlüsü, 4- Ey âşikâr olanların en âşikârı, 5- Ey yaratanların en iyisi, 6- Ey hesap görenlerin en hızlısı, 7- Ey işitenlerin en üstün işiteni, 8- Ey en üstün cömertlerden dahi daha cömert olan, 9- Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, 10- Ey şefâat edenlerin en üstün şefâat edeni.

(25) يَا بَدِيعَ السَّمَوَاتِ يَا جَاعِلَ الظُّلُمَاتِ يَا غَالِمَ الْخَفِيَّاتِ يَا رَاحِمَ الْعُرَاتِ يَا سَاتِرَ الْعُورَاتِ يَا كَاشِفَ الْبَلِيَّاتِ يَا مُحِبِّي الْأَمْوَاتِ يَا ضَاعِفَ الْحَسَنَاتِ يَا مُنْزِلَ الْبَرَكَاتِ يَا شَدِيدَ النَّقَمَاتِ

1- Ey göklerin yoktan var edeni, 2- Ey karanlıkları meydana getiren, 3- Ey gizlenmişleri bilen, 4- Ey gözyaşlarına merhamet eden, 5- Ey utanılacak şeyleri örten, 6- Ey belâları ortadan kaldıran, 7- Ey ölüleri diriltten, 8- Ey haseneleri kat kat arttıran, 9- Ey bereketleri indiren, 10- Ey cezalandırmaları çetin olan.

(26) وَ أَسْتَلِكُ بِأَسْمَائِكَ يَا مُصَوِّرُ يَا مُقَدِّرُ يَا مُطَهِّرُ يَا مُنَوِّرُ يَا مُقَدِّمُ يَا مُؤَخَّرُ يَا مُبَسِّرُ يَا مُدَبِّرُ

Senden isimlerinle istiyorum. 1-Ey suret veren, 2- Ey ölçü koyan, 3- Ey temizleyen/arındıran, 4- Ey aydınlatan, 5- Ey öne çıkaran, 6- Ey geride bırakan, 7- Ey kolaylaştıran, 8- Ey uyaran, 9- Ey müjdeleyen, 10- Ey düzenleyen/idâre eden.

(27) يَا رَبَّ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَا رَبَّ الشَّهْرِ الْحَرَامِ يَا رَبَّ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ يَا رَبَّ الْبَلَدِ الْحَرَامِ يَا رَبَّ الرُّكْنِ وَ الْمَقَامِ يَا رَبَّ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ يَا رَبَّ الْجَلِّ وَ الْحَرَامِ يَا رَبَّ النُّورِ وَ الظُّلَمِ يَا رَبَّ التَّجِيبَةِ وَ السَّلَامِ يَا رَبَّ الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ

1- Ey Beyt-i Haram'ın rabbi, 2- Ey haram ayın rabbi, 3- Ey Mescid-i Haram'ın rabbi, 4- Ey Beled-i Haram'ın rabbi, 5- Ey Hacer-i Esved'in rükününün ve Makâm-ı İbrâhîm'in rabbi, 6- Ey Meş'ar-i Haram'ın rabbi, 7- Ey helâl ve haramın rabbi, 8- Ey aydınlık ve karanlığın rabbi, 9- Ey tahiyeye ve selâmın rabbi, 10- Ey celâl ve ikrâmın rabbi.

(28) يَا عِمَادَ مَنْ لَا عِمَادَ لَهُ يَا سَنَدَ مَنْ لَا سَنَدَ لَهُ يَا زُخْرَ مَنْ لَا زُخْرَ لَهُ يَا غِيَاثَ مَنْ لَا غِيَاثَ لَهُ يَا حِزْرَ مَنْ لَا حِزْرَ لَهُ يَا فَخْرَ مَنْ لَا فَخْرَ لَهُ يَا عِزَّ مَنْ لَا عِزَّ لَهُ يَا مُعِينَ مَنْ لَا مُعِينَ لَهُ يَا أَنِيسَ مَنْ لَا أَنِيسَ لَهُ يَا غُنْيَةَ مَنْ لَا غُنْيَةَ لَهُ

1- Ey dayanacak direği olmayanın dayanacak direği, 2- Ey dayanağı olmayanın dayanağı, 3- Ey azığı olmayanın azığı (?), 4- Ey imdâd edeni olmayanın imdâd edicisi, 5- Ey koruyanı olmayanın koruyucusu, 6- Ey Övünecek bir şeyi olmayanın övüncü, 7- Ey izzeti olmayanın izzeti, 8- Ey yardımcısı olmayanın yardımcısı, 9- Ey yâreni olmayanın yâreni, 10- Ey zenginliği olmayanın zenginliği.

(29) وَ أَسْتَلِكُ بِأَسْمَائِكَ يَا قَائِمُ يَا دَائِمُ يَا رَاحِمُ يَا حَاكِمُ يَا عَالِمُ يَا عَاصِمُ يَا قَاسِمُ يَا سَالِمُ يَا قَابِضُ يَا بَاسِطُ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey varlığıyla kâim, 2- Ey dâim, 3- Ey merhamet eden, 4- Ey hükmeden, 5- Ey bilen, 6- Ey koruyan, 7- Ey taksîm eden, 8- Ey kusurlardan sâlim, 9- Ey daraltan, 10- Ey yayan.

(30) يَا عَاصِمَ مَنِ اسْتَعَصَمَهُ يَا رَاحِمَ مَنِ اسْتَرْحَمَهُ يَا نَاصِرَ مَنِ اسْتَنْصَرَهُ يَا حَافِظَ مَنِ اسْتَحْفَظَهُ يَا مُكْرِمَ مَنِ اسْتَكْرَمَهُ يَا مُرْشِدَ مَنِ اسْتَرْشَدَهُ يَا مُعِينَ مَنِ اسْتَعَانَهُ يَا مُغِيثَ مَنِ اسْتَعَاثَهُ يَا صَرِيحَ مَنِ اسْتَصْرَحَهُ يَا غَافِرَ مَنِ اسْتَغْفَرَهُ

1- Ey kendisinden korunma isteyen koruyan, 2- Ey kendisinden merhamet isteyen merhamet eden, 3- Ey kendisinden düşmana karşı yardım isteyen yardım eden, 4- Kendisinden muhâfaza isteyen muhâfaza eden, 5- Ey kendisinden ikrâm bekleyenlere ikrâmda bulunan, 6- Kendisinden doğru yolu kendilerine göstermesini isteyenlere doğru yolu gösteren, 7- Ey kendisinden yardım isteyenlere yardım eden, 8- Ey kendisinden imdâd isteyenlere imdâd eden, 9- Ey kendisini yardıma çağıranlara yardım eden.

(31) يَا كَرِيمَ الصُّنْحِ يَا عَظِيمَ الْمَنِّ يَا كَثِيرَ الْخَيْرِ يَا قَدِيمَ الْفَضْلِ يَا لَطِيفَ الصُّنْعِ يَا دَائِمَ اللَّطْفِ يَا نَافِسَ الْكُزْبِ يَا كَاشِفَ الضُّرِّ يَا مَالِكَ الْمُلْكِ يَا قَاضِيًا بِالْحَقِّ

1- Ey müsâmahası kıymetli olan, 2- Ey lütfü büyük olan, 3- Ey hayrı çok olan, 4- Ey ihsân öncesiz olan, 5- Ey meydana getirmesi latîf olan, 6- Ey lütfü dâim olan, 7- Ey derdi gideren, 8- Ey sıkıntıyı ortadan kaldıran, 9- Ey mülkün gerçek mâlikî, 10- Ey hak ile hüküm veren.

(32) يَا عَزِيزًا لَا يُضَامُ يَا لَطِيفًا لَا يُرَامُ يَا رَقِيبًا لَا يَنَامُ يَا قَائِمًا لَا يَفُوتُ يَا حَيًّا لَا يَمُوتُ يَا مَلِكًا لَا يَزُولُ يَا بَاقِيًا لَا يَفْنَى يَا عَالِمًا لَا يَجْهَلُ يَا صَمَدًا لَا يُطْعَمُ يَا قَوِيًّا لَا يُضْعَفُ

1- Ey zillete düşürülemeyen azîz, 2- Ey kendisine ilişilemeyen latîf, 3- Ey uyumaksızın her şeyi gözetleyen, 4- Ey ortadan kalkmayacak varlığı kâim olan, 5- Ey ölmeyecek diri olan, 6- Ey ortadan kalmayacak melik, 7- Ey yok olmayacak kalıcı olan, 8- Ey cahilliği söz konusu olmaksızın bilen, 9- Yemeğe içmeğe ihtiyacı olmayan efendi, 10- Za'afa düşmesi söz konusu olmayan güçlü.

(33) وَ اسْتَلْكُ بِاسْمَانِكَ يَا وَاحِدُ يَا وَاحِدُ يَا شَاهِدُ يَا مَاجِدُ يَا رَاشِدُ يَا بَاعِثُ يَا وَارِثُ يَا ضَارُّ يَا نَافِعُ يَا هَادِي

İsimlerinle sende istiyorum. 1- Ey tek, 2- Ey bulan/var olan, 3- Ey şâhid, 4- Ey şanı yüce, 5- Ey doğru davranan, 6- Ey gönderen/dirilten, 7- Ey en sonunda varlığın tümüyle kendisine kalacak olan, 8- Ey zarar veren, 9- Ey menfaat veren, 10- Ey yol gösteren.

(34) يَا أَعْظَمَ مِنْ كُلِّ عَظِيمٍ يَا أَكْرَمَ مِنْ كُلِّ كَرِيمٍ يَا أَرْحَمَ مِنْ كُلِّ رَحِيمٍ يَا أَحْكَمَ مِنْ كُلِّ حَكِيمٍ يَا أَعْلَمَ مِنْ كُلِّ عَلِيمٍ يَا أَقْدَمَ مِنْ كُلِّ قَدِيمٍ يَا أَكْبَرَ مِنْ كُلِّ كَبِيرٍ يَا أَجَلُّ مِنْ كُلِّ جَلِيلٍ يَا أَعَزُّ مِنْ كُلِّ عَزِيزٍ يَا أَلْطَفَ مِنْ كُلِّ لَطِيفٍ

1- Ey her ulu olandan daha ulu olan, 2- Ey her cömertten daha cömert olan, 3- Ey her merhametli olandan daha merhametli olan, 4- Ey her hikmet sahibinden daha hikmetli olan, 5- Ey her bilgili olandan daha iyi bilen, 6- Ey varlıkta önceliği olanlardan daha önce olan, 7- Ey her büyük olandan daha büyük olan, 8- Ey her yüce olandan daha yüce olan, 9- Ey her azîz olandan daha azîz olan, 10- Ey her latîf olandan daha latîf olan.

(35) يَا مَنْ هُوَ فِي عَهْدِهِ وَفِيَّ يَا مَنْ هُوَ فِي وَفَائِهِ قَوِيٌّ يَا مَنْ هُوَ فِي قُوَّتِهِ عَلِيٌّ يَا مَنْ هُوَ فِي عُلُوِّهِ قَرِيبٌ* يَا مَنْ هُوَ فِي قُرْبِهِ لَطِيفٌ يَا مَنْ هُوَ فِي لُطْفِهِ شَرِيفٌ يَا مَنْ هُوَ فِي شَرَفِهِ عَزِيزٌ يَا مَنْ هُوَ فِي عِزَّتِهِ عَظِيمٌ يَا مَنْ هُوَ فِي عَظَمَتِهِ مَجِيدٌ يَا مَنْ هُوَ فِي مَجْدِهِ حَمِيدٌ

1- Ey verdiği sözde vefâlı olan, 2- Ey gösterdiği vefâda güçlü olan, 3- Ey gücünde yüce olan, 4- Ey yüceliğinde yakın olan, 5- Ey yakınlığında latîf olan, 6- Ey lütfunda şerefli olan, 7- Ey şerefinde azîz olan, 8- Ey izzetinde ulu olan, 9- Ey ululuğundan şanı yüce olan, 10- Ey şanında övgüye layık olan.

(36) يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ خَاصِعٌ لَهُ يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ كَائِنٌ لَهُ يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ مَوْجُودٌ لَهُ يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ مُنِيبٌ لَهُ يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ خَائِفٌ مِنْهُ يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ مُسَبِّحٌ لَهُ يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ قَائِمٌ بِهِ يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ خَاشِعٌ لَهُ يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ صَائِرٌ إِلَيْهِ يَا مَنْ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

1- Ey her şeyin ona boyun eğdiği, 2- Ey her şeyin ona ait olarak var olduğu, 3- Ey her şeyin ona ait olarak mevcûd olduğu, 4- Ey her şeyin ona yöneldiği, 5- Ey her şeyin ondan korktuğu, 6- Ey her şeyin onu tesbîh ettiği, 7- Ey her şeyin onunla ayakta durduğu, 8- Ey her şeyin ona saygı ve hürmet duyduğu, 9- Ey her şeyin sonuçta ona dönecek olduğu, 10- Ey onun zatından başka her şeyin helâk olacağı.

(37) أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا كَافِي يَا شَافِي يَا وَافِي يَا مُعَافِي يَا عَالِي يَا دَاعِي يَا رَاضِي يَا قَاضِي يَا بَاقِي يَا هَادِي

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey yeten, 2- Ey şifâ veren, 3- Verdiği sözün hakkını veren, 4- Ey Âfiyet veren, 5- Ey yüce, 6- Ey çağırın, 7- Ey hoşnut, 8- Ey hüküm veren, 9- Ey kalıcı, 10- Ey yol gösteren.

(38) يَا مَنْ لَمْ يَمَرَّ إِلَّا إِلَيْهِ يَا مَنْ لَا مَفْزَعَ إِلَّا إِلَيْهِ يَا مَنْ لَا مَلْجَأَ إِلَّا إِلَيْهِ يَا مَنْ لَا يُتَوَكَّلُ إِلَّا عَلَيْهِ يَا مَنْ لَا مَقْصَدَ إِلَّا إِلَيْهِ يَا مَنْ لَا مَنَاجَا إِلَّا إِلَيْهِ يَا مَنْ لَا يُرْغَبُ إِلَّا إِلَيْهِ يَا مَنْ لَا يُعْبَدُ إِلَّا آيَاهُ يَا مَنْ لَا يُسْتَعَانُ إِلَّا مِنْهُ يَا مَنْ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِهِ

1- Ey ondan başka kaçılacak yer olmayan, 2- Ey ondan başka sığınılacak yer olmayan, 3- Ey ondan başka iltica edilecek yer olmayan, 4- Ey ondan başkasına tevekkül edilmeyen, 5- Ey ondan başkasına herhangi bir yönelim olmayan, 6- Ey ondan başka kurtulacak yer bulunmayan, 7- Ey ondan başkasına rağbet edilmeyen, 8- Ey ondan başkasına kulluk yapılmayan, 9- Ey ondan başkasından yardım istenilmeyen, 10- Ey güce ve çözüm yoluna ancak onunla ulaşılan.

(39) يَا خَيْرَ الْمَرْهُوبِينَ يَا خَيْرَ الْمَطْلُوبِينَ يَا خَيْرَ الْمَرْغُوبِينَ يَا خَيْرَ الْمَسْتُوْلِينَ يَا خَيْرَ الْمَقْصُودِينَ يَا خَيْرَ الْمَدْكُورِينَ يَا خَيْرَ الْمَشْكُورِينَ يَا خَيْرَ الْمُحْبُوبِينَ يَا خَيْرَ الْمُتَمَنِّيْنَ يَا خَيْرَ الْمُسْتَأْنَسِينَ

1- Ey kendisinden korkulanların en hayırlısı, 2- Aranılanların en hayırlısı, 3- Kendisine rağbet edilenlerin en hayırlısı, 4- Ey kendisinden istekte bulunanların en hayırlısı, 5- Ey kendisine yönelenlerin en hayırlısı, 6- Ey anılanların en hayırlısı, 7- Ey kendisine şükran sunulanların en hayırlısı, 8- Ey sevilenlerin en hayırlısı, 9- Ey indirenlerin en hayırlısı, 10- Ey kendisi ile ünsiyet edilenlerin en hayırlısı.

(40) يَا مَنْ هُوَ خَلَقَ فَسَوَّىٰ يَا مَنْ هُوَ قَدَّرَ فَهَدَىٰ يَا مَنْ هُوَ يَكْشِفُ الْبَلْوَءَ يَا مَنْ هُوَ يَسْمَعُ النَّجْوَىٰ يَا مَنْ هُوَ يُنْقِذُ الْعَرْفَىٰ يَا مَنْ هُوَ يُنْجِي الْهَلْكَىٰ يَا مَنْ هُوَ يَشْفِي الْمَرْضَىٰ يَا مَنْ هُوَ أَمَاتَ وَ أَحْيَىٰ يَا مَنْ هُوَ أَصْحَكَ وَ أَبْكَىٰ يَا مَنْ هُوَ أَصَلَّ وَ أَهْدَىٰ

1- Ey yaratmış ve düzgün kılmış olan, 2- Ey ölçü koymuş ve yol göstermiş olan, 3- Ey belâyı ortadan kaldıran, 4- Ey gizli konuşmaları duyan, 5- Ey boğulmakta olanları kurtaran, 6- Ey helak olmakla karşı karşıya olanları kurtaran, 7- Ey hastalara şifâ veren, 8- Ey öldürmüş ve diriltmiş olan, 9- Ey güldürmüş ve ağlatmış olan, 10- Ey yoldan saptırması ve yol göstermiş olan.

(41) وَ أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا غَافِرٌ يَا سَاتِرٌ يَا فَاهِرٌ يَا قَادِرٌ يَا نَاطِرٌ يَا فَاطِرٌ يَا شَاكِرٌ يَا ذَاكِرٌ يَا نَاصِرٌ يَا جَابِرٌ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey bağışlayan, 2- Ey örten, 3- Ey dize getiren, 4- Ey güç yetiren, 5- Ey bakan, 6- Ey yoktan var eden, 7- Ey kendisi için yapılanlara güzellikle karşılık veren, 8- Ey anan, 9- Ey düşmana karşı yardım eden, 10- Ey onaran.

(42) يَا مَنْ هُوَ فِي الْأَبْرَ وَ الْبَحْرِ سَبِيلُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْأَفَاقِ آيَاتُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْآيَاتِ بُرْهَانُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْمَمَاتِ قُدْرَتُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْقُبُورِ عِزَّتُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْقِيَامَةِ مَلِكُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْحِسَابِ هَيْبَتُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْمِيزَانِ قَضَائِهِ يَا مَنْ هُوَ فِي الْجَنَّةِ رَحْمَتُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي النَّارِ عَذَابُهُ

1- Ey karada ve denizde yolu olan, 2- Ey âfâkta âyetleri olan, 3- Ey âyetlerde burhânı olan, 4- Ey ölümden kudreti görünen, 5- Ey kabirlerde izzeti görünen, 6- Ey kıyamet vakti hükümlerini hakim olan, 7- Ey hesap görmesinden heybeti görünen, 8- Ey mîzânda yargılayıcılığı görünen, 9- Ey Cennet'te rahmeti bulunan, 10- Ey ateşte azâbı olan.

(43) يَا مَنْ هُوَ إِلَيْهِ يَهْرَبُ الْخَائِفُونَ يَا مَنْ هُوَ إِلَيْهِ يَفْرَعُ الْمَذْبُوبُونَ يَا مَنْ هُوَ إِلَيْهِ يَقْصِدُ الْمُتَيْبُونَ يَا مَنْ هُوَ إِلَيْهِ يَلْجَأُ الْعَاصُونَ يَا مَنْ هُوَ إِلَيْهِ يَرْعَبُ الرَّاهِدُونَ يَا مَنْ هُوَ فِيهِ يَطْمَعُ الْخَاطِئُونَ يَا مَنْ هُوَ يَسْتَأْنِسُ بِهِ الْأَمْرِدُونَ يَا مَنْ هُوَ يَفْتَحِرُ بِهِ الْمُحْسِنُونَ يَا مَنْ هُوَ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ يَا مَنْ هُوَ يَسْكُنُ بِهِ الْمُؤْمِنُونَ

1- Ey korkanların ona kaçtığı, 2- Ey günahkârların ona sığındığı, 3- Ey hatalarından dönenlerin ona yöneldiği, 4- Ey âsilerin ona ilticâ ettiği, 5- Ey zâhidlerin ona râğbet ettiği, 6- Ey hata edenlerin beklentileri onda olan, 7- Ey isteyenlerin onunla yalnızlıklarını giderdiği, 8- Ey ihsanda bulunanların onunla iftihar ettiği, 9- Ey tevekkül edenlerin ona tevekkül ettiği, 10- Ey îmânlarında hiçbir şüphe olmayanların onunla sukûnet bulduğu.

(44) يَا أَقْرَبَ مِنْ كُلِّ قَرِيبٍ يَا أَحَبَّ مِنْ كُلِّ حَبِيبٍ يَا أَعْظَمَ مِنْ كُلِّ عَظِيمٍ يَا أَعَزَّ مِنْ كُلِّ عَزِيزٍ يَا أَقْوَى مِنْ كُلِّ قَوِيٍّ يَا أَعْنَى مِنْ كُلِّ غَنِيٍّ يَا أَجْوَدُ مِنْ كُلِّ جَوَادٍ يَا أَرْأَفُ مِنْ كُلِّ رُؤْفٍ يَا أَرْحَمُ مِنْ كُلِّ رَحِيمٍ يَا أَجَلُّ مِنْ كُلِّ جَلِيلٍ

1- Ey her yakından daha yakın olan, 2- Ey ger sevgiliden daha sevgili olan, 3- Ey her yüceden daha yüce olan, 4- Ey her azîzden daha azîz olan, 5- Ey her güçlüden daha güçlü olan, 6- Ey her zenginden daha zengin olan, 7- Ey her cömertten daha cömert olan, 8- Ey her re'fet sahibinden daha re'fetli olan, 9- Ey merhamet sahibi herkesten daha merhametli olan, 10- Ey her yüceden daha yüce olan.

(45) وَ أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا قَرِيبُ يَا رَقِيبُ يَا حَبِيبُ يَا مُجِيبُ يَا حَسِيبُ يَا طَبِيبُ يَا بَصِيرُ يَا خَبِيرُ يَا مُبِينُ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey yakın olan, 2- Ey gözetleyen, 3- Ey sevgili, 4- Ey karşılık veren, 5- Ey hesap sorucu, 6- Ey tabîb, 7- Ey her şeyi gören, 8- Ey her şeyden haberdâr olan, 9- Ey aydınlatan, 10- Ey açıklayan/açık olan.

(46) يَا غَالِبًا غَيْرَ مَغْلُوبٍ يَا صَانِعًا غَيْرَ مَصْنُوعٍ يَا خَالِقًا غَيْرَ مَخْلُوقٍ يَا مَالِكًا غَيْرَ مَمْلُوكٍ يَا قَاهِرًا غَيْرَ مَقْهُورٍ يَا رَافِعًا غَيْرَ مَرْفُوعٍ يَا حَافِظًا غَيْرَ مَحْفُوظٍ يَا نَاصِرًا غَيْرَ مَنْصُورٍ يَا شَاهِدًا غَيْرَ غَائِبٍ يَا قَرِيبًا غَيْرَ بَعِيدٍ

1- Ey mağlûb olmamış gâlip olan, 2- Ey var edilmemiş var edici, 3- Ey yaratılmamış yaratıcı, 4- Ey birinin mülkü olmamış mâlik, 5- Ey ona üstün gelinememiş üstün gelen, 6- Ey yükseltilmemiş yükselten, 7- Ey korunmaya ihtiyacı olmayan koruyucu, 8- Düşmana karşı yardıma ihtiyacı olmayan yardımcı, 9- Ey her yerde şahid olup hiç gâip olmayan, 10- Ey uzakta olmayıp yakında olan.

(47) يَا نُورَ النَّوْرِ يَا مُتَوَرِّ النَّوْرِ يَا مُصَوِّرَ النَّوْرِ يَا خَالِقَ النَّوْرِ يَا مُقَدِّرَ النَّوْرِ يَا مُدَبِّرَ النَّوْرِ يَا نُورًا قَبْلَ كُلِّ نُورٍ يَا نُورًا بَعْدَ كُلِّ نُورٍ يَا نُورًا فَوْقَ كُلِّ نُورٍ يَا نُورًا لَيْسَ مِثْلَهُ نُورٌ

1-Ey nûrun nûru, 2- Ey nûru nurlandıran, 3- Ey nûra şekil veren, 4- Ey nûru yaratan, 5- Ey nûra ölçü koyan, 6- Ey nûru idâre eden, 7- Ey her nûrdan önce olan nûr, 8- Ey her nûrdan

sonra olan nûr, 9- Ey her nûrun üzerinde olan nûr, 10- Ey onun benzeri bir nûr olmayan nûr.

(48) يَا مَنْ عَطَاؤُهُ شَرِيفٌ يَا مَنْ فِعْلُهُ لَطِيفٌ يَا مَنْ لَطْفُهُ مُقِيمٌ يَا مَنْ إِحْسَانُهُ قَدِيمٌ يَا مَنْ قَوْلُهُ حَقٌّ يَا مَنْ وَعْدُهُ صِدْقٌ يَا مَنْ عَفْوُهُ فَضْلٌ يَا مَنْ عَذَابُهُ عَذْلٌ يَا مَنْ ذِكْرُهُ حُلْوٌ يَا مَنْ أَسْمُهُ لَدِيدٌ

1- Ey onun bağıışı şerefli olan, 2- Ey eylemi latîf olan, 3- Ey lütfu devamlı olan, 4- Ey ihsânı öncesiz olan, 5- Ey sözü hak olan, 6- Ey vaadi doğru olan, 7- Ey affetmesi fazl olan, 8- Ey azâbı adâlet olan 9- Ey onu anması tatlı olan, 10- Ey ünsiyeti lezzetli olan.

(49) وَ أَسْتَلِكُ بِأَسْمَانِكَ يَا مُنَوَّلُ يَا مُفَصَّلُ يَا مُبَدَّلُ يَا مُسَهَّلُ يَا مُذَلَّلُ يَا مُنَزَّلُ يَا مُحَوَّلُ يَا مُجَمَّلُ يَا مُكَمَّلُ يَا مُفَضَّلُ

Senden isimlerinle istiyorum. 1- Ey nâil eyleyen, 2- ey detaylandıran, 3- Ey tebdil eden, 4- Ey kolaylaştıran, 5- Ey boyun eğdiren, 6- Ey çokça indiren, 7- Ey tahvil eden, 8- Ey güzelleştiren, 9- Ey kemâle erdiren, 10- Ey üstün kılan.

(50) يَا مَنْ يَرَى وَ لَا يَرَى يَا مَنْ يَخْلُقُ وَ لَا يَخْلُقُ يَا مَنْ يَهْدِي وَ لَا يَهْدِي يَا مَنْ يُحْيِي وَ لَا يُحْيِي يَا مَنْ يُطْعِمُ وَ لَا يُطْعِمُ يَا مَنْ يُجِيرُ وَ لَا يُجَارُ يَا مَنْ يَقْضِي وَ لَا يُقْضَى عَلَيْهِ يَا مَنْ يَحْكُمُ وَ لَا يُحْكَمُ عَلَيْهِ يَا مَنْ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

1- Ey gören fakat görünmeyen, 2- Ey yaratan fakat yaratılmayan, 3- Ey yol gösteren fakat kendisine yol gösterilmesine gerek olmayan, 4- Ey hayat veren fakat kendisine hayat verilmesine gerek olmayan, 5- Ey yediren fakat yedirilmesine gerek olmayan, 6- Ey himâye eden fakat himaye edilmesine gerek olmayan, 7- Ey yargılayan fakat yargılanamayan, 8- Ey hüküm veren ancak kendisi üzerinde hüküm verilemeyen, 9- Ey doğmamış doğurmamış olan, 10 – Böylece kendisine hiçbir denk olmamış olan.

(51) يَا نِعْمَ الْحَبِيبُ يَا نِعْمَ الطَّيِّبُ يَا نِعْمَ الْحَسِيبُ يَا نِعْمَ الْقَرِيبُ يَا نِعْمَ الرَّقِيبُ يَا نِعْمَ الْمُجِيبُ يَا نِعْمَ الْأَنْبَسُ يَا نِعْمَ الْوَكِيلُ يَا نِعْمَ الْمَوْلَى يَا نِعْمَ النَّصِيرُ

1- Ey en hoş sevgili, 2- Ey en hoş tabîb, 3- Ey en hoş hesap soran, 4- Ey en hoş yakın olan, 5- Ey en hoş gözetleyen, 6- Ey en hoş karşılık veren, 7- Ey en hoş yâren, 8- Ey en hoş vekil, 9- Ey en hoş efendi, 10- Ey en hoş, düşman karşısındaki yardımcı.

(52) يَا سُرُورَ الْعَارِفِينَ يَا أَنْبَسَ الْمُرِيدِينَ يَا مُعِثَّ الْمُشْتَاقِينَ يَا حَبِيبَ التَّوَابِينَ يَا رَازِقَ الْمُتَقَلِّبِينَ يَا رَجَاءَ الْمُدْنِيِّينَ يَا كَاشِفَ الْمَكْرُوبِينَ يَا مُنْفَسًا عَنِ الْمَغْمُومِينَ يَا مُفَرِّجًا عَنِ الْمُحْزُونِينَ يَا إِلَهَ الْأَوْلِينَ وَ الْأَخْرَبِينَ

1- Ey âriflerin sevinci, 2- Ey isteyenlerin yâreni, 3- Ey özlem çekenlerin imdâd edeni, 4- Ey tevbe edenlerin sevgilisi, 5-Ey kıtlık çekenlerin rızık vereni, 6- Ey günah işleyenlerin ümîdi, 7- Sıkıntıda olanları sıkıntısını ortadan kaldıran, 8- Ey gam içinde olanları gamından kurtaran, 9- Ey üzüntü içinde olanların üzüntülerini gideren, 10- ey öncekilerin ve sonrakilerin ilâhı.

(53) يَا رَبَّ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ يَا رَبَّ النَّبِيِّينَ وَ الْأَخْيَارِ يَا رَبَّ الصَّادِقِينَ وَ الْأَبْرَارِ يَا رَبَّ الصَّغَارِ وَ الْكِبَارِ يَا رَبَّ الْحُبُوبِ وَ الْأَنْثَامِ يَا رَبَّ الْأَنْهَارِ وَ الْأَشْجَارِ يَا رَبَّ الصَّحَارَى وَ الْقَفَارِ يَا رَبَّ الْعَبِيدِ وَ الْأَحْرَارِ يَا رَبَّ الْأَعْلَانِ وَ الْإِسْرَارِ يَا رَبَّ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ

1- Ey Cennet ve ateşin rabbi, 2- Ey Peygamberlerin ve hayırlıların rabbi, 3- Ey doğru sözlülerin ve iyilerin rabbi, 4- Ey küçüklerin ve büyüklerin rabbi, 5- Ey tohumların ve meyvelerin rabbi, 6- Ey nehirlerin ve ağaçların rabbi, 7- Ey çöllerin ve ekin bitmez yerlerin

rabbi, 8- Ey kölelerin ve hürlerin rabbi, 9- Ey gizli ve âşikâr olanların rabbi, 10- Ey gece ve gündüzün rabbi.

(54) يَا مَنْ لِحَقِّ كُلِّ شَيْءٍ عِلْمُهُ يَا مَنْ نَفَذَ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصَرَهُ يَا مَنْ بَلَغَتْ إِلَى كُلِّ شَيْءٍ قُدْرَتُهُ يَا مَنْ لَا يُحْصَى الْعِبَادُ نِعْمَاتَهُ يَا مَنْ لَا تَبْلُغُ الْخَلَائِقُ شُكْرَهُ يَا مَنْ لَا تُدْرِكُ أَلْفَهَا مِ جَلَالَهُ يَا مَنْ لَا تَنَالُ أَلْوَهَامُ كُنْهَهُ يَا مَنْ الْعِظْمَةُ وَالْكَبْرِيَاءُ رِدَاؤُهُ يَا مَنْ الْهَيْبَةُ وَالسُّلْطَانُ بَهَاؤُهُ يَا مَنْ تَعَزَّزَ بِالْعِزِّ بِقَاؤُهُ

1- Ey ilmi her şeye ulaşmış olan, 2- Ey görmesi her şeye nüfuz etmiş olan, 3- Ey kudret her şeye erişmiş olan, 4- Ey kulların onun nimetini sayamayacağı, 5- Ey yaratılmış olanların ona hakkıyla şükredemeyeceği, 6- Ey anlama kabiliyetlerinin onun celalini anlayamaz olduğu, 7- Ey vehimlerin onun hakikatini anlamaya yetişemediği, 8- Ey azamet ve kibriyâ onun örtüsü olan, 9- Ey heybet ve saltanatı onun güzelliği olan, 10- Ey izzet ile kalıcılığı güçlenmiş olan.

(55) يَا مَنْ لَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى يَا مَنْ لَهُ الصِّفَاتُ الْعُلَى يَا مَنْ لَهُ الْأَحْزَةُ وَالْأُولَى يَا مَنْ لَهُ الْجَنَّةُ الْمَأْوَى يَا مَنْ لَهُ النَّارُ وَاللَّطَى يَا مَنْ لَهُ الْآيَاتُ الْكُبْرَى يَا مَنْ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يَا مَنْ لَهُ الْحُكْمُ وَالْقَضَاءُ يَا مَنْ لَهُ السَّمَوَاتُ الْعُلَى يَا مَنْ لَهُ الْعَرْشُ وَالتَّرَى

1- Ey en yüce misâl ona ait olan, 2- Ey en yüce sıfatlar ona ait olan, 3- Ey Dünya ve Âhiret hayatı ona ait olan, 4- Ey Cennet-i Me'vâ ona ait olan, 5- Ey ateş ve dumansız alev ona ait olan, 6- Ey en büyük âyetler ona ait olan, 7- Ey en güzel isimler ona ait olan, 8- Ey hüküm ve yargı ona ait olan, 9- Ey yüksek gökler ona ait olan, 10- Ey arş ve yeryüzü ona ait olan.

(56) وَ أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا عَفُوُّ يَا عَفُورُ يَا وَدُودُ يَا شَكُورُ يَا صَبُورُ يَا رَوْفُ يَا عَطُوفُ يَا قُدُوسُ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey çok affedici, 2- Ey çok bağışlayan, 3- Ey çok seven dost, 4- Ey yapılan güzelliklere en güzel şekilde karşılık veren, 5- Ey çok sabırlı, 6- Ey raûf/mehametli, 7- Ey atûf/ esirgeyen, 8- Ey kuddûs/kusursuz, 9- Ey diri, 10- Ey kayyûm.

(57) يَا مَنْ هُوَ فِي السَّمَاءِ عَظَمْتُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْأَرْضِ آيَاتُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي كُلِّ شَيْءٍ دَلَالَتُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْبِحَارِ عَجَائِبُهُ يَا مَنْ يَبْدُو الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ يَا مَنْ هُوَ فِي الْجِبَالِ خَزَائِنُهُ يَا مَنْ أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلْقَهُ يَا مَنْ إِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ يَا مَنْ ظَهَرَ فِي كُلِّ شَيْءٍ لَطْفُهُ يَا مَنْ يُعْرِفُ الْخَلَائِقَ قُدْرَتُهُ

1- Ey gökyüzünde azameti görünen, 2- Ey yeryüzünde âyetleri görünen, 3- Ey her şeyde onun delilleri bulunan, 4- Ey denizlerde harika şeyleri bulunan, 5- Ey yaratmaya başlayan ve sonra onu yineleyen, 6- Ey dağlarda hazineleri olan, 7- Ey her şeyin yaratılışını en güzel kılmış olan, 8- Ey tüm işlerin ona döndüğü, 9- Ey her şeyde lütfü apaçık olan, 10- Ey yaratılmışlara kudretini tanıtan.

(58) يَا حَبِيبَ مَنْ لَا حَبِيبَ لَهُ يَا طَيِّبَ مَنْ لَا طَيِّبَ لَهُ يَا مُجِيبَ مَنْ لَا مُجِيبَ لَهُ يَا شَفِيقَ مَنْ لَا شَفِيقَ لَهُ يَا رَفِيقَ مَنْ لَا رَفِيقَ لَهُ يَا شَفِيعَ مَنْ لَا شَفِيعَ لَهُ يَا مُغِيثَ مَنْ لَا مُغِيثَ لَهُ يَا دَلِيلَ مَنْ لَا دَلِيلَ لَهُ يَا قَائِدَ مَنْ لَا قَائِدَ لَهُ يَا رَاحِمَ مَنْ لَا رَاحِمَ لَهُ

1- Ey sevdiği olmayanın sevgilisi, 2- Ey tabîbi olmayanın tabîbi, 3- Ey kendisine karşılık vereni olmayanın karşılık vereni, 4- Ey esirgeyeni olmayanın esirgeyeni, 5- Ey refakatçisi olmayanın refâkatçisi, 6- Ey şefâatçisi olmayanın şefâatçisi, 7- Ey imdâd edeni olmayanın imdâd edeni, 8- Ey yol göstereni olmayanın yol göstericisi, 9- Ey yönlendireni olmayanın yönlendiricisi, 10- Ey merhamet edeni olmayanın merhamet edeni.

(59) يَا كَافِيَ مَنِ اسْتَكْفَاهُ يَا هَادِيَ مَنِ اسْتَهْدَاهُ يَا كَالِي مَنِ اسْتَكَلَاهُ يَا دَاعِيَ مَنِ اسْتَدَعَاهُ يَا شَافِيَ مَنِ اسْتَشَفَاهُ يَا قَاصِيَ مَنِ اسْتَقْضَاهُ يَا مُغْنِيَ مَنِ اسْتَغْنَاهُ يَا مُوفِيَ مَنِ اسْتَوْفَاهُ يَا مُقْوَى مَنِ اسْتَقْوَاهُ يَا وَلِيَّ مَنِ اسْتَوْلَاهُ

1- Ey onunla yetinmek isteyenlere yeten, 2- Ey ondan kendisine yol göstermesini isteyenlere yol gösteren, 3- Ey ondan gözetilmek isteyenleri gözeten, 4- Ey onu çağırانları çağırان, 5- Ey ondan şifâ isteyenlere şifâ veren, 6- Ey ondan yargılama isteyenleri yargılayan, 7- Ey ondan zenginlik isteyenleri zengin eden, 8- Ondan vefâ bekleyenlere vefa gösteren, 9- ondan güç isteyenleri güçlendiren, 10- ondan dostluk isteyenlere dostluk eden.

(60) وَ اسْتَلْكَ بِاسْمَائِكَ يَا أَوَّلُ يَا آخِرُ يَا ظَاهِرُ يَا بَاطِنُ يَا خَالِقُ يَا رَازِقُ يَا صَادِقُ يَا سَابِقُ يَا سَائِقُ يَا قَالِقُ

1- Ey İlk, 2- Ey son, 3- Ey zâhir, 4- Ey bâtin, 5- Yaratan, 6- Ey rızık veren, 7- Ey doğru sözlü, 8- Ey varlıkta her şeyi geçmiş olan, 9- Ey süren, 10- Ey yaran.

(61) يَا مَنْ يُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ يَا مَنْ خَلَقَ الظُّلُمَاتِ وَ النُّورَ يَا مَنْ جَعَلَ الظِّلَّ وَ الْحُرُورَ يَا مَنْ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ يَا مَنْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَيَاةَ يَا مَنْ لَهُ الْخَلْقُ وَ الْأَمْرُ يَا مَنْ لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَ لَا وَلَدًا يَا مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ يَا مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الدُّلِّ يَا مَنْ لَهُ الْحَوْلُ وَ الْقُوَّةُ

1- Ey geceyi gündüze çeviren, 2- Ey karanlıkları ve aydınlığı yaratmış olan, 3- Ey gölgeyi ve sıcaklığı yaratmış olan, 4- Ey Güneş'i ve Ay'ı hizmetkâr kılmış olan, 5- Ey ölümü ve hayatı yaratmış olan, 6- ey yaratma ve emretme ona ait olan, 7- Ey ne hanım ne de çocuk edinmemiş olan, 8- Ey mülkünde hiç ortağı bulunmamış olan, 9- Ey onu zilletten çıkaracak bir dosta falan ihtiyacı olmayan, 10- Ey güç ve çözüm yolu ona ait olan.

(62) يَا مَنْ يَعْلَمُ مُرَادَ الْمُرِيدِينَ يَا مَنْ يَمْلِكُ حَوَائِجَ السَّائِلِينَ يَا مَنْ يَسْمَعُ أُنِينَ الْوَالِهِينَ يَا مَنْ يَرَى بُكَاءَ الْخَائِفِينَ يَا مَنْ يَعْلَمُ ضَمِيرَ الصَّامِتِينَ يَا مَنْ يَرَى نَدَمَ النَّادِمِينَ يَا مَنْ يَقْبَلُ عُذْرَ التَّائِبِينَ يَا مَنْ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ يَا مَنْ لَا يُضْبِعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ يَا مَنْ لَا يُعْتَدُ عَنْ قُلُوبِ الْعَارِفِينَ

1- Ey isteyenlerin isteklerini bilen, 2- Ey ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarına mâlik olan, 3- Ey kara sevdaya tutulmuş olanların inlemelerini işiten, 4- Ey korkanların ağlayışlarını gören, 5- Ey sessizlerin içinden geçeni bilen, 6- Ey pişman olanların pişmanlıklarını gören, 7- Ey tevbe edenlerin özrünü kabul eden, 8- Ey bozgunculuk yapanlarını işlerini düzeltmeyen, 9- Ey iyilik edenlerin ecirlerini zâyî' etmeyen, 10- Ey âriflerin kabinden uzaklaşmayan.

(63) يَا دَائِمَ الْبَقَاءِ يَا غَافِرَ الْخَطَاةِ يَا سَامِعَ الدُّعَاءِ يَا وَاسِعَ الْعَطَاءِ يَا رَافِعَ السَّمَاءِ يَا كَاشِفَ الْبَلَاءِ يَا عَظِيمَ الْقَنَاءِ يَا قَدِيمَ السَّنَاءِ يَا كَثِيرَ الْوَفَاءِ يَا شَرِيفَ الْجَزَاءِ

1- Ey kalıcılığı devamlı olan, 2- Ey hatâyı bağışlayan, 3- Ey duayı işiten, 4- Ey bağışı geniş olan, 5- Ey göğü yükselten, 6- Ey belâyı ortadan kaldıran, 7- Ey övgüsü yüce olan, 8- İşiltisi öncesiz olan, 9- Ey vefâsı çok olan, 10- Ey mükâfatı şerefli olan.

(64) وَ اسْتَلْكَ بِاسْمَائِكَ يَا غَفَّارُ سَتَّارُ يَا قَهَّارُ يَا جَبَّارُ يَا صَبَّارُ يَا رَزَّاقُ يَا فَتَّاحُ يَا عَلَّامُ يَا وَهَّابُ يَا تَوَّابُ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey çok bağışlayan, 2- Çok örten, 3- Ey her şeyi dize getiren, 4- Ey dilerse çokça zorlayan, 5- Ey çokça sabreden, 6- Ey çok rızık veren, 7- Ey çokça açan, 8- Ey her şeyi bilen, 9- Ey çokça lütüfta bulunan, 10- Ey tövbeleri çokça kabul eden.

(65) يَا مَنْ خَلَقَنِي وَ سَوَّانِي يَا مَنْ رَزَقَنِي وَ رَبَّانِي يَا مَنْ أَعْطَانِي وَ سَقَانِي يَا مَنْ قَرَّبَنِي وَ أَدْنَانِي يَا مَنْ عَصَمَنِي وَ كَفَّانِي يَا مَنْ حَفِظَنِي وَ كَلَّانِي يَا مَنْ وَفَّقَنِي وَ هَدَانِي يَا مَنْ أَعَزَّنِي وَ أَعَانِي يَا مَنْ أَمَّانِي وَ آخِيَانِي يَا مَنْ أَنْسَنِي وَ أَوَّانِي

1- Ey beni yaratmış ve düzgün kılmış olan, 2- Ey beni beslemiş ve büyütmüş olan, 3- Ey beni yedirmiş ve içirmiş olan, 4- Ey beni yakınlaştırmış ve yakına getirmiş olan, 5- Ey beni korumuş ve bana yetmiş olan, 6- Ey beni korumuş ve kollamış olan, 7- Ey beni muvaffak kılmış ve bana yol göstermiş olan, 8- Ey beni azîz ve zengin kılmış olan, 9- Ey beni öldürmüş ve diriltmiş olan, 10- Ey ban ünsiyet vermiş ve sığındırmış olan.

(66) يَا مَنْ يُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ يَا مَنْ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ يَا مَنْ لَا رَادَّ لِقَضَائِهِ يَا مَنْ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ يَا مَنْ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ يَا مَنْ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَا مَنْ السَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ يَا مَنْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ يَا مَنْ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَ الْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ يَا مَنْ يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ

1- Ey kelimeleriyle hak olanın haklılığını ortaya koyan, 2- Ey onun hükmünü denetleyecek biri bulunmayan, 3- Ey onun yargısını geri çevirecek bulunmayan, 4- Ey kişi ile kalbi arasına giren, 5- Ey kullarından tevbeyi kabul eden, 6- Ey onun izni olmaksızın şefaatin fayda vermediği, 7- Ey göklerin onun kudretiyle dürülecek olan, 8- Ey onun yolundan sapmışları en iyi bilen, 9- Ey gök gürültüsünün onun övgüsüyle ve meleklerin ise onun korkusuyla onu tesbih ettiği, 10- Ey rahmetinin önünden müjdeci olarak rüzgârları gönderen.

(67) يَا مَنْ جَعَلَ الْأَرْضَ مِهَادًا يَا مَنْ جَعَلَ الْجِبَالَ أَوْتَادًا يَا مَنْ جَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا يَا مَنْ جَعَلَ الْقَمَرَ نُورًا يَا مَنْ جَعَلَ اللَّيْلَ لِبَاسًا يَا مَنْ جَعَلَ النَّهَارَ مَعَاشًا يَا مَنْ جَعَلَ النَّوْمَ سُبَاتًا يَا مَنْ جَعَلَ السَّمَاءَ بِنَاءً يَا مَنْ جَعَلَ الْأَشْيَاءَ أَرْوَاجًا يَا مَنْ جَعَلَ النَّارَ مِرْصَادًا

1- Ey yeryüzünü döşek yapan, 2- Ey dağları kazık yapan, 3- Ey güneşi lamba yapan, 4- Ey Ay'ı aydınlık kılan, 5- Ey geceyi örtü yapan, 6- Ey gündüzü kazanç vakti kılan, 7- Ey uykuyu dinlenme fırsatı kılan, 8- Ey gökyüzünü inşa edilmiş kılan, 9- Ey varlıkları eş eş yapmış olan, 10- Ey ateşi gözetleme yerinde konuşlandıran.

(68) وَ أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا شَفِيعَ يَا سَمِيعَ يَا رَفِيعَ يَا مَنِيْعَ يَا بَدِيعَ يَا سَرِيعَ يَا بَشِيرَ يَا نَذِيرَ يَا قَدِيرَ يَا مُقْتَدِرَ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey şefaâtçi, 2- Ey her şeyi isiten, 3- Ey Yüce, 4- Ey ulaşılmaz /güçlü, 5- Ey yoktan yaratan/eşsiz, 6- Ey hızlı, 7- Ey müjdecî, 8- Ey uyarıcı, 9- Ey her şeye güç yetiren, 10- Ey muktedir.

(69) يَا حَيُّ قَبْلَ كُلِّ حَيٍّ يَا حَيُّ بَعْدَ كُلِّ حَيٍّ يَا حَيُّ الَّذِي لَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ يَا حَيُّ الَّذِي لَيْسَ كَمِثْلِهِ حَيٌّ يَا حَيُّ الَّذِي لَا يُشَارِكُهُ حَيٌّ يَا حَيُّ الَّذِي لَا يَحْتَاجُ إِلَى حَيٍّ يَا حَيُّ الَّذِي يُمِيتُ كُلَّ حَيٍّ يَا حَيُّ الَّذِي يَرِزُقُ كُلَّ حَيٍّ يَا حَيُّ الَّذِي يُحْيِي الْمَوْتَى يَا حَيُّ الَّذِي لَا يَمُوتُ

1- Ey her dirinin öncesinde diri olan, 2- Ey her dirinin sonrasından diri olan, 3- Ey ona hiçbir şeyin benzemediği diri, 4- Ey onun gibi hiçbir dirinin olmadığı diri, 5- Ey hiçbir dirinin ona ortak olmadığı diri, 6- Ey hiçbir diriye ihtiyacı olmayan diri, 7- Ey her diriye öldüren diri, 8- Ey her diriye rızıklandıran diri, 9- Ey ölüleri diriltiren diri, 10- Ey ölümsüz diri.

(70) يَا مَنْ لَهُ ذِكْرٌ لَا يُنْسَى يَا مَنْ لَهُ نُورٌ لَا يُطْفِئُ يَا مَنْ لَهُ تَنَاءٌ لَا يُحْصَى يَا مَنْ لَهُ نُعُوتٌ لَا تُغَيَّرُ يَا مَنْ لَهُ نِعْمٌ لَا تُعَدُّ يَا مَنْ لَهُ مُلْكٌ لَا يَزُولُ يَا مَنْ لَهُ جَلَالٌ لَا يَكْتَفَى يَا مَنْ لَهُ قَضَاءٌ لَا يُرَدُّ يَا مَنْ لَهُ صِفَاتٌ لَا تُبَدَّلُ يَا مَنْ لَهُ كَمَالٌ لَا يُدْرَكُ

1- Ey unutulmaz bir zikir sahibi, 2- Ey söndürülmez bir nûr sahibi, 3- Ey sayılamaz övgü sahibi, 4- Ey değişmez vasıflar sahibi, 5- Ey sayısız nimetler sahibi, 6- Ey ortadan kaldırılamaz bir mülkün sahibi, 7- Ey keyfiyeti anlaşılamaz yücelik sahibi, 8- Ey geri çevrilemez bir hüküm sahibi, 9- Ey farklılaşmayan sıfatlar sahibi, 10- Ey idrak edilemez kemâl sahibi.

(71) يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ يَا مَالِكَ يَوْمَ الدِّينِ يَا مَنْ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ يَا مَنْ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ يَا مَنْ يُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ يَا مَنْ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ يَا مَنْ هُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ يَا مَنْ هُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ يَا مَنْ هُوَ خَيْرُ الشَّاكِرِينَ يَا مَنْ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ

1- Ey âlemlerin rabbi, 2- Ey hesap günün maliki, 3- Ey sabredenleri seven, 4- Ey çokça tevbe edenleri seven, 5- Ey temizlenenleri seven, 6- Ey iyilikte bulunanları seven, 7- Ey düşmana karşı yardımcı olanların en hayırlısı, 8- Ey son hükmü koyanların en hayırlısı, 9- Ey güzellikle karşılık verenlerin en hayırlısı, 10- Ey fesâd çıkaranları en iyi bilen.

(72) وَ أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا مُبْدِئُ يَا مُعِيدُ يَا حَفِيطُ يَا مُحِيطُ يَا حَمِيدُ يَا مُجِيدُ يَا مُقِيْتُ يَا مُغِيثُ يَا مُعِزُّ يَا مُدِلُّ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey başlatan, 2- Ey iâde eden, 3- Ey koruyan, 4- Ey kuşatan, 5- Ey her övgüye layık olan, 6- Ey çok şanlı olan, 7- Ey kollayan/gözeten, 8- Ey imdâd eden, 9- Ey aziz kılan, 10- Ey zelif kılan.

(73) يَا مَنْ هُوَ أَحَدٌ بِلَا ضِدٍّ يَا مَنْ هُوَ فَزْدٌ بِلَا نَدٍّ يَا مَنْ هُوَ صَمَدٌ بِلَا عَيْبٍ يَا مَنْ هُوَ وَتَرٌ بِلَا شَفْعٍ يَا مَنْ هُوَ رَبُّ بِلَا وَزِيرٍ يَا مَنْ هُوَ غَنِيٌّ بِلَا فَقْرٍ يَا مَنْ هُوَ سُلْطَانٌ بِلَا عَزَلٍ يَا مَنْ هُوَ مَلِكٌ بِلَا عَجْزٍ يَا مَنْ هُوَ مُوْجُودٌ بِلَا مِثْلِ

1- Ey zıttı olmaksızın bir/tekil olan, 2- Ey eşi olmaksızın tek olan, 3- Ey kusuru olmaksızın hükümlanlık eden, 4- Ey çifti olmayan tek, 5- Ey veziri olmaksızın rab olan, 6- Ey ihtiyaç söz konusu olmayan zenginlik sahibi, 7- Ey azil edilmesi mümkün olmadan sultânlık eden, 8- Ey aciz kalma olmaksızın hükümdarlık yapan, 9- Ey misli bulunmayan mevcûd.

(74) يَا مَنْ هُوَ ذِكْرُهُ شَرَفٌ لِلذَّاكِرِينَ يَا مَنْ هُوَ شُكْرُهُ فَوْزٌ لِلشَّاكِرِينَ يَا مَنْ هُوَ حَمْدُهُ فَخْرٌ لِلْحَامِدِينَ يَا مَنْ هُوَ طَاعَتُهُ نَجَاةٌ لِلْمُطِيعِينَ يَا مَنْ هُوَ بَابُهُ مَفْتُوحٌ لِلطَّالِبِينَ يَا مَنْ هُوَ سَبِيلُهُ وَاصِحٌ لِلْمُؤْمِنِينَ يَا مَنْ هُوَ آيَاتُهُ بُرْهَانٌ لِلنَّاطِرِينَ يَا مَنْ هُوَ كِتَابُهُ تَذَكُّرٌ لِلْمُوقِنِينَ يَا مَنْ هُوَ عَفْوُهُ مَلْجَأٌ لِلْمُذْنِبِينَ يَا مَنْ هُوَ رَحْمَتُهُ قَرِيبٌ لِلْمُحْسِنِينَ

1- Onu zikretmesi zâkirler için bir şeref olan, 2- Ey ona şükretmesi şükredenler için bir başarı/kazanç olan, 3- Ey ona hamdetmesi hamededenler için bir iftihâr kaynağı olan, 4- Ey ona itaat etmek itâat edenler için bir kurtuluş olan, 5- Ey tâlipleri için kapısı açık olan, 6- Ey yolu mü'minler için açık seçik olan, 7- Ey âyetleri tefekkür edenler için bir burhân olan, 8- Ey Kitâb'ı yakîn sahipleri için bir hatırlatma olan, 9- Ey affetmesi günah işleyenler için bir sığınak olan, 10- Ey rahmeti iyilikte bulunanlara yakın olan.

(75) يَا مَنْ تَبَارَكَ اسْمُهُ يَا مَنْ تَعَالَى جَدُّهُ يَا مَنْ جَلَّ تَنَاؤُهُ يَا مَنْ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ يَا مَنْ تَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُهُ يَا مَنْ يَدُومُ بَقَاؤُهُ يَا مَنْ الْعِظْمَةُ بِهَاؤُهُ يَا مَنْ الْكِبْرِيَاءُ رِدَاؤُهُ يَا مَنْ لَا يُحْصَى الْأَوَّهُ يَا مَنْ لَا يُعَدُّ نِعْمَاؤُهُ

1- Ey ismi tüm noksanlardan münezzehtir olan, 2- Ey şanı yücelmiş olan, 3- Ey övgüsü ulu olan, 4- Ey ondan başka ilâh olmayan, 5- Ey isimleri kusurlardan uzak olan, 6- Ey kalıcılığı devamlı olan, 7- Ey azameti güzelliği olan, 8- Ey kibriyası örtüsü olan, 9- Ey nimetlerini sayısı bilinemez olan, 10- Ey ikramları sayılmaz olan.

(76) وَ اسْتَلْكَ بِاسْمَائِكَ يَا مُعِينُ يَا مُبِينُ يَا آمِينَ يَا مَكِينُ يَا مَتِينُ يَا شَدِيدُ يَا شَهِيدُ يَا رَشِيدُ يَا حَمِيدُ يَا مَجِيدُ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey yardım eden, 2- Aşikâr olan/açıklayan, 3- Ey güvenilir, 4- Ey üstün/sağlam, 5- Ey kuvvetli/dayanıklı, 6- Ey çetin, 7- Ey her şeyi gören, 8- Ey doğruluk sahibi, 9- Ey her övgüye layık olan, 10- Ey çok şanlı olan.

(77) يَا ذَا الْعَرْشِ الْمَجِيدِ يَا ذَا الْقَوْلِ السَّيِّدِ يَا ذَا الْفَضْلِ الرَّشِيدِ يَا ذَا الْبَطْشِ الشَّدِيدِ يَا ذَا الْوَعْدِ وَالْوَعْدِ يَا قَرِيبًا غَيْرَ بَعِيدٍ يَا مَنْ هُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ يَا مَنْ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ يَا مَنْ هُوَ لَيْسَ بِظَلَامٍ لِلْعَبِيدِ يَا مَنْ هُوَ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

1- Ey şanlı arşın sahibi, 2- Ey doğru sözün sahibi, 3- Ey doğru lütfun sahibi(?), 4- Ey şiddetli darbenin sahibi, 5- Ey vaad ve tehdidin sahibi, 6- Ey uzak olmayan yakın, 7- Ey her övgüye layık dost, 8- Ey her şeye şahid olan, 9- Ey kullarına zulmedici olmayan, 10- Ey insana şah damarından daha yakın olan,

(78) يَا مَنْ لَا شَرِيكَ لَهُ وَلَا وَزِيرَ يَا مَنْ لَا شَبِيهَ لَهُ وَلَا نَظِيرَ يَا خَالِقَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ الْمُتَبَيَّنِّ يَا مُغْنِيَ الْبَائِسِ الْفَقِيرِ يَا رَازِقَ الطِّفْلِ الصَّغِيرِ يَا رَاحِمَ الشَّيْخِ الْكَبِيرِ يَا عَصَمَةَ الْخَائِفِ الْمُسْتَجِيرِ يَا مَنْ هُوَ بِعِبَادِهِ بَصِيرٌ يَا مَنْ هُوَ بِخَوَائِجِ الْعِبَادِ خَبِيرٌ يَا مَنْ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

1- Ey ne şeriki ne de veziri olan, 2- Ey ne benzeri ne de nazîri olan, 3- Ey Güneş'i ve aydınlatıcı Ay'ı yaratan, 4- Ey miskin fakiri zengin eden, 5- Ey küçük çocuğa rızık veren, 6- Ey yaşı ilerlemiş ihtiyara merhamet eden, 7- Ey korkan ve himaye arayanların korunağı olan, 8- Ey kullarını görmekte olan, 9- Ey kullarının ihtiyacından haberdâr olan, 10- Ey her şeye hakkıyla güç yetiren olan.

(79) يَا ذَا الْجُودِ وَالنِّعَمِ يَا ذَا الْفَضْلِ وَالْكَرَمِ يَا ذَا الْبَأْسِ وَالنَّقَمِ يَا خَالِقَ اللَّوْحِ وَالْقَلَمِ يَا بَارِي الدَّرِّ وَالنَّسَمِ يَا مُلْهِمَ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ يَا كَاشِفَ الضُّرِّ وَالْأَلَمِ يَا عَالِمَ السِّرِّ وَالْهَمَمِ يَا مَنْ لَهُ الْبَيْتُ وَالْحَرَمُ يَا مَنْ يَخْلُقُ الْأَشْيَاءَ مِنَ الْعَدَمِ

1- Ey cömertlik ve nimetler sahibi, 2- Ey fazl ve kerem sahibi, 3- Ey ezici güç ve intikam sahibi, 4- Ey Levh-i Mahfûzu ve Kalem'i yaratan, 5- Ey en küçük şeyleri ve canlıları yaratan, 6- Ey Arap ve Acem'e ilhâm eden, 7- Ey sıkıntıyı ve elemi ortadan kaldıran, 8- Ey sırları ve gizli arzuları bilen, 9- Ey Ka'be ve Harem onun olan, 10- Ey varlıkları yoktan var etmekte olan.

(80) وَ اسْتَلْكَ بِاسْمَائِكَ يَا عَادِلُ يَا قَابِلُ يَا فَاضِلُ يَا فَاعِلُ يَا كَافِلُ يَا جَاعِلُ يَا كَامِلُ يَا فَاطِرُ يَا طَالِبُ يَا مَطْلُوبُ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey adâletli, 2- Ey kabûl eden, 3- Ey fâzıl, 4- Ey yapan, 5- Ey kefil, 6- Ey var eden/kılan, 7- Ey kâmil, 8- Ey yoktan var eden, 9- Ey talep eden, 10- Ey talep edilen.

(81) يَا مَنْ أَنْعَمَ بِحَوْلِهِ يَا مَنْ أَكْرَمَ بِطَوْلِهِ يَا مَنْ عَادَ بِلُطْفِهِ يَا مَنْ تَعَزَّزَ بِقُدْرَتِهِ يَا مَنْ قَدَّرَ بِحِكْمَتِهِ يَا مَنْ حَكَّمَ بِتَدْبِيرِهِ يَا مَنْ دَبَّرَ بِعِلْمِهِ يَا مَنْ تَجَاوَزَ بِجَلْمِهِ يَا مَنْ دَنَا فِي عُلُوِّهِ يَا مَنْ عَلَا فِي دُنُوِّهِ

1- Ey gücü ile nimet veren, 2- Ey bol nimetleriyle ikrâm eden, 3- Ey lütfunu yineleyen, 4- Kudretiyle izzet kazanmış olan, 5- Ey hikmetiyle ölçü koyan, 6- Ey koyduğu düzene göre hüküm veren, 7- Ey ilmi ile düzen koymuş olan, 8- Ey musâmahasıyla görmezden gelen, 9- Yüceliği içinde yakınlaşmış olan, 10- Yakınlığı içinde yücelmiş olan.

(82) يَا مَنْ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَا مَنْ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ يَا مَنْ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ يَا مَنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ يَا مَنْ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ يَا مَنْ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ يَا مَنْ يُتُوبُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ يَا مَنْ يُصَوِّرُ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ يَا مَنْ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ يَا مَنْ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ

1- Ey dilediği şeyi yaratan, 2- Ey dilediği şeyi yapan, 3- Ey dilediğine yol gösteren, 4- Ey dilediğini saptıran, 5- Ey dilediğini bağışlayan, 6- Ey dilediğine azâb eden, 7- Ey dilediğinin tevbesini kabul eden, 8- Ey rahimlerdekileri nasıl isterse öyle şekillendiren, 9- Ey yaratışta dilediği şeyi fazla kılan, 10- Ey rahmetini dilediğine tahsis eden.

(83) يَا مَنْ لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا يَا مَنْ لَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا يَا مَنْ جَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا يَا مَنْ لَمْ يَزَلْ رَحِيمًا يَا جَاعِلَ الْمَلَكَةِ رُسُلًا يَا مَنْ جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا يَا مَنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا يَا مَنْ جَعَلَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا يَا مَنْ أَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا يَا مَنْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

1- Ey ne hanım ne de oğul edinmiş olan, 2- Ey hüküm koyuculuğuna hiçbir şeyi ortak etmeyen, 3- Ey her şeye ölçü koymuş olan, 4- Ey öncesiz olarak merhametli olan, 5- Ey Melekleri elçi kılan, 6- Ey gökyüzünde burçlar var etmiş olan, 7- Ey yeryüzünü kararlı kılan, 8- Ey sudan beşeri var etmiş olan, 9- Her şeyin adedinin tek tek sayıp dökmüş olan, 10- Ey her şeyi ilim yönünden kuşatmış olan.

(84) وَ أَسْأَلُكَ بِاسْمَائِكَ يَا فَرْدُ يَا وَتْرُ يَا أَحَدُ يَا صَمَدُ يَا أَمَجْدُ يَا أَعَزُّ يَا أَجَلُّ يَا أَحَقُّ يَا أَبْرُّ يَا أَبَدُ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey ferd, 2- Ey tek, 3- Ey tekil, 4- Ey kimseye muhtaç olmayan efendi, 5- Ey en şanlı, 6- Ey en aziz, 7- Ey en yüce, 8- Ey en gerçek, 9- Ey en iyi, 10- Ey sonsuz.

(85) يَا مَعْرُوفٌ مَنْ عَرَفَهُ يَا مَعْبُودٌ مَنْ عَبَدَهُ يَا مَشْكُورٌ مَنْ شَكَرَهُ يَا مَذْكُورٌ مَنْ ذَكَرَهُ يَا مَحْمُودٌ مَنْ حَمِدَهُ يَا مَوْجُودٌ مَنْ طَلَبَهُ يَا مَوْصُوفٌ مَنْ وَحَدَهُ يَا مَحْبُوبٌ مَنْ أَحَبَّهُ يَا مَرْغُوبٌ مَنْ أَرَادَهُ يَا مَقْصُودٌ مَنْ أَنَابَ إِلَيْهِ

1- Ey onu tanımış olanın tanımış olduğu, 2- Ey ona kulluk etmiş olanın kulluk etmiş olduğu, 3- Ey ona teşekkür etmiş olanın teşekkür etmiş olduğu, 4- Ey onu zikretmiş olanın zikretmiş olduğu, 5- Ey onu övmüş olanın övmüş olduğu, 6- Ey onu aramış olanın bulmuş olduğu, 7- Ey onu birlemiş olanın vasfetmiş olduğu, 8- Ey onu sevmiş olanın sevmiş olduğu, 9- Ey onu isteyenlerin reğbet etmiş olduğu, 10- Hatâsının affi için ona dönenlerin yönelmiş olduğu.

(86) يَا مَنْ لَا مُلْكَ إِلَّا مَلِكُهُ يَا مَنْ لَا يُحْصَى الْعِبَادُ تَنَائُهُ يَا مَنْ لَا تَصِفُ الْخَلَائِقُ جَلَالَهُ يَا مَنْ لَا يُدْرِكُ الْأَبْصَارُ كَمَالَهُ يَا مَنْ لَا يَبْلُغُ الْأَفْهَامُ صِفَاتَهُ يَا مَنْ لَا يَنَالُ الْأَفْكَارُ كِبَرِيَّاتَهُ يَا مَنْ لَا يُحْسِنُ الْإِنْسَانُ نُهَوْتَهُ يَا مَنْ لَا يَرُدُّ الْعِبَادَ قَضَائِهِ يَا مَنْ ظَهَرَ فِي كُلِّ شَيْءٍ آيَاتُهُ

1- Ey mülkünden başka bir mülk olmayan, 2- Ey kulların onun övgüsünü saymakta aciz kaldığı, 3- Ey yaratılmışların onun yüceliğini vasfetmekte aciz kaldığı, 4- Ey kemâlini idrâk etmekte gözlerin aciz kaldığı, 5- Ey anlayışların onun sıfatlarına ulaşmakta aciz kaldığı, 6- Ey onun kibrayâsına düşüncelerin erişmekte aciz kaldığı, 7- Ey insanların onun vasıfları konusundan yetersiz kaldığı, 8- Ey kulların onun hükmünü geri çeviremediği, 9- Ey her şeyde onun âyetleri zâhir olan.

(87) يَا حَيِّبَ الْبَكَّائِينَ يَا سَدَّ الْمُتَوَكِّلِينَ يَا هَادِيَ الْمُضِلِّينَ يَا وَلِيَّ الْمُؤْمِنِينَ يَا أُنَيْسَ الدَّاكِرِينَ يَا أَقْدَرَ
الْقَادِرِينَ يَا أَبْصَرَ النَّاطِرِينَ يَا أَعْلَمَ الْعَالِمِينَ يَا مَفْزَعَ الْمَلْهُوفِينَ يَا أَنْصَرَ النَّاصِرِينَ

1- Ey gözü yaşlıların sevgilisi, 2- Ey tevekkül edenlerin dayanağı, 3- Ey yoldan çıkararlara yol gösteren, 4- Ey mü'minlerin dostu, 5- Ey zâkirlerin yâreni, 6- Ey gücü yetenlerin en güçlüsü, 7- Ey bakanların en iyi göreni, 8- Ey bilenlerin en bilgilisi, 9- Ey özlem duyanların sığınağı, 10- Ey düşmana karşı yardımcıların en üstünü.

(88) وَ أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا مُكْرِمُ يَا مُعْظَمُ يَا مُنْعَمُ يَا مُعْطَى يَا مُغْنَى يَا مُحْسِي يَا مُبْدِيُ يَا مُرْضَى يَا مُنْجِي
يَا مُحْسِنُ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey ikrâm eden, 2- Ey yücelten, 3- Ey nimetlendiren, 4- Ey veren, 5- Ey zengin eden, 6- Ey dirilten, 7- Ey başlatan, 8- Ey râzı eden, 9- Ey kurtaran, 10- Ey ihsân eden.

(89) يَا كَافِيَ كُلِّ شَيْءٍ يَا قَاتِمًا عَلَى كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ لَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ يَا مَنْ لَا يَزِيدُ فِي مُلْكِهِ شَيْءٌ يَا مَنْ لَا
يَنْقُصُ مِنْ خَزَائِنِهِ شَيْءٌ يَا مَنْ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ يَا مَنْ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ يَا مَنْ بِيَدِهِ مَقَالِيدُ كُلِّ شَيْءٍ يَا مَنْ
وَسِعَتْ رَحْمَتُهُ كُلَّ شَيْءٍ يَا مَنْ يَبْقَى وَ يَفْنَى كُلُّ شَيْءٍ

1- Ey her şeye kâfi gelen, 2- Ey her şeyin üzerinde otorite sahibi olan, 3- Ey ona hiçbir şey benzemeyen, 4- Ey mülkünde, 5- Ey mülkünde herhangi artma olmayan, 6- Ey hazînelerinden herhangi bir şey eksilmeyen, 7- Ey hiçbir şekilde onun misli olmayan, 8- Ey her şeyin anahtarı onun elinde olan, 9- Ey rahmeti her şeyi kuşatmış olan, 10- Ey her şey yok olurken onun varlığı kalıcı olan.

(90) يَا مَنْ لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا هُوَ يَا مَنْ لَا يَصْرِفُ السُّوءَ إِلَّا هُوَ يَا مَنْ لَا يُدَبِّرُ الْأَمْرَ إِلَّا هُوَ يَا مَنْ لَا يَغْفِرُ
الدُّنُوبَ إِلَّا هُوَ يَا مَنْ لَا يَقْلِبُ الْقُلُوبَ إِلَّا هُوَ يَا مَنْ لَا يَخْلُقُ الْخَلْقَ إِلَّا هُوَ يَا مَنْ لَا يُنِمْ النَّعْمَةَ إِلَّا هُوَ يَا مَنْ لَا
يُنْزِلُ الْغَيْثَ إِلَّا هُوَ يَا مَنْ لَا يُحْيِي الْمَوْتَى إِلَّا هُوَ يَا مَنْ لَا يُغْنَى عَلَى التَّحْقِيقِ إِلَّا هُوَ

1- Ey gaybı ondan başkası bilmeyen, 2- Ey kötülüğü ondan başkasının uzaklaştırıpmediği, 3- Ey işleri ondan başkasının düzene koymadığı, 4- Ey günahları ondan başkasının bağışlayamadığı, 5- Ey kalbi ondan başkasının evirip çeviremediği, 6- Ey yaratılmışları ondan başkasının yaratamadığı, 7- Ey nimeti ondan başkasının tamam edemediği, 8- Ey yağmuru ondan başkasının indiremediği, 9- Ey ölüleri ondan başkasının diriltemediği, 10- Ey gerçek anlamda zenginliği ondan başkasının veremediği.

(91) وَ أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا كَاشِفُ يَا فَارِجُ يَا فَاتِحُ يَا نَاصِرُ يَا ضَامِنُ يَا أَمْرُ يَا نَاهِي يَا رَجَا يَا مُرْتَجَا يَا
عَظِيمَ الرَّجَا

Senden isimlerinle istiyorum. 1- Ey açan/ortadan kaldıran, 2- Ey gideren/rahatlatan, 3- Ey açan, 4- Ey düşmana karşı yardım eden, 5- Ey kefil olan, 6- Ey emreden, 7- Ey yasaklayan, 8- Ey umut, 9- Ey umîd edilen, 10- Ey umması büyük olan.

(92) يَا مُعِينَ الضُّعْفَاءِ يَا كَنْزَ الْفُقَرَاءِ يَا صَاحِبَ الْغُرَبَاءِ يَا نَاصِرَ الْأَوْلِيَاءِ يَا قَاهِرَ الْأَعْدَاءِ يَا رَافِعَ السَّمَاءِ يَا
كَاشِفَ الْبَلَاءِ يَا أُنَيْسَ الْأَوْلِيَاءِ يَا حَيِّبَ الْأَتْقِيَاءِ يَا إِلَهَ الْأَغْنِيَاءِ

1- Ey zayıfların yardımcısı, 2- Ey fakirlerin hazînesi, 3- Ey gurbetçilerin arkadaşı, 4- Ey Dost olanlara düşmana karşı yardım eden, 5- Ey düşmanlara boyun eğdiren, 6- Ey göğü yükselten, 7- Ey belâyı ortadan kaldıran, 8- Ey dost olanların yâreni, 9- Ey sakınanların sevgilisi, 10- Ey zenginlerin ilâhı.

(93) يَا أَوَّلَ كُلِّ شَيْءٍ وَ آخِرَهُ يَا إِلَهَ كُلِّ شَيْءٍ وَ صَانِعَهُ يَا رَازِقَ كُلِّ شَيْءٍ وَ خَالِقَهُ يَا فَاطِرَ كُلِّ شَيْءٍ وَ مَلِيكَهُ يَا قَابِضَ كُلِّ شَيْءٍ وَ بَاسِطَهُ يَا مُبْدِئَ كُلِّ شَيْءٍ وَ مُعِيدَهُ يَا مُسَبِّبَ كُلِّ شَيْءٍ وَ مُقَدِّرَهُ يَا مُرَبِّيَ كُلِّ شَيْءٍ وَ مُدَبِّرَهُ يَا مُكَوِّرَ كُلِّ شَيْءٍ وَ مُحَوِّلَهُ يَا مُخَيِّئَ كُلِّ شَيْءٍ وَ مُمَيِّتَهُ

1- Ey her şeyin başlangıcı ve sonu, 2- Ey her şeyin ilâhı ve var edeni, 3- Ey her şeyin rızık vereni ve yaratıcısı, 4- Ey her şeyin yoktan var edeni ve melîki, 5- Ey her şeye darlık veren ve genişlik veren, 6- Ey her şeyin başlatıcısı ve yineleyeni, 7- Ey her şeyin müsebbibi ve ölçü koyanı, 8- Ey her şeyi düzgünce geliştiren ve organize eden, 9- Ey her şeyi birbirine bürüyen ve onların hallerini değiştiren, 10- Ey her şeyin hayat vereni ve öldüreni.

(94) يَا خَيْرَ ذَاكِرٍ وَ مَذْكُورٍ يَا خَيْرَ شَاكِرٍ وَ مَشْكُورٍ يَا خَيْرَ حَامِدٍ وَ مَحْمُودٍ يَا خَيْرَ شَاهِدٍ وَ مَشْهُودٍ يَا خَيْرَ دَاعٍ وَ مَدْعُودٍ يَا خَيْرَ مُجِيبٍ وَ مُجَابٍ يَا خَيْرَ مُؤْنِسٍ وَ أُنْسٍ يَا خَيْرَ صَاحِبٍ وَ جَلِيسٍ يَا خَيْرَ مَقْصُودٍ وَ مَطْلُوبٍ يَا خَيْرَ حَبِيبٍ وَ مَحْبُوبٍ

1- Ey en hayırlı anan ve anılan, 2- Ey en hayırlı teşekkür eden ve edilen, 3- Ey en hayırlı öven ve övülen, 4- Ey en hayırlı şahid olan ve şahid olunan, 5- Ey en hayırlı çağırın ve çağrılan, 6- Ey en hayırlı karşılık veren ve karşılık verilen, 7- Ey en hayırlı yalnızlık gideren ve yârenlik eden, 8- Ey en hayırlı yoldaş ve beraber oturlan, 9- Ey en hayırlı yönelinen ve aranılan, 10- Ey en hayırlı sevgili ve sevilen.

(95) يَا مَنْ هُوَ لِمَنْ دَعَاهُ مُجِيبٌ يَا مَنْ هُوَ لِمَنْ أَطَاعَهُ حَبِيبٌ يَا مَنْ هُوَ لِمَنْ أَحَبَّهُ قَرِيبٌ يَا مَنْ هُوَ بِمَنْ أَرَادَهُ عَلِيمٌ يَا مَنْ هُوَ لِمَنْ رَجَاهُ كَرِيمٌ يَا مَنْ هُوَ بِمَنْ عَصَاهُ حَلِيمٌ يَا مَنْ هُوَ فِي جِلْمِهِ حَكِيمٌ يَا مَنْ هُوَ فِي حُكْمِهِ عَظِيمٌ يَا مَنْ هُوَ فِي عَظَمَتِهِ رَحِيمٌ يَا مَنْ هُوَ فِي إِحْسَانِهِ قَدِيمٌ

1- Ey onu çağıranlara karşılık veren, 2- Ey ona itâat edenlere sevgili olan, 3- Ey onu sevenlere yakın olan, 4- Ey onu isteyenleri bilmekte olan, 5- Ey ona ümîd besleyenlere cömert olan, 6- Ey ona isyân edenlere müsâmaha gösteren, 7- Ey müsâmahasından hikmetli olan, 8- Ey hikmetinde ulu olan, 9- Ey ululuğundan merhametli olan, 10- Ey ihsânı her şeyden önce olan.

(96) وَ أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا مُسَبِّبُ يَا مُقَرَّبُ يَا مُعَقِّبُ يَا مُقَلِّبُ يَا مُقَدِّرُ يَا مُرْتَبُّ يَا مُرْعَبُّ يَا مُدَكِّرُ يَا مُكَوِّنُ يَا مُتَكَبِّرُ

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey müsebbib, 2- Ey yaklaştıran, 3- Ey ta'kîb eden, 4- Ey eviren çeviren, 5- Ey ölçü koyan, 6- Ey tertîb eden, 7- Ey rağbetlendiren, 8- Ey hatırlatan, 9- Ey oluşturan, 10- Ey tüm vasıflarıyla ulu olan.

(97) يَا مَنْ لَا يُشْغَلُهُ سَمْعٌ عَنْ سَمْعٍ يَا مَنْ لَا يَمْنَعُهُ فِعْلٌ عَنْ فِعْلٍ يَا مَنْ لَا يُلْهِمُهُ قَوْلٌ عَنْ قَوْلٍ يَا مَنْ لَا يُعْلِطُهُ سُؤَالٌ عَنْ سُؤَالٍ يَا مَنْ لَا يُبْرِمُهُ الْخَاحُ الْمُلْحِحِينَ يَا مَنْ شَرَحَ بِالْإِسْلَامِ صُدُورَ الْمُؤْمِنِينَ يَا مَنْ أَطَابَ بِذِكْرِهِ قُلُوبَ الْمُخْبِتِينَ يَا مَنْ لَا يَغِيبُ عَنْ قُلُوبِ الْمُشْتَاقِينَ يَا مَنْ هُوَ غَايَةُ مُرَادِ الْمُرِيدِينَ يَا مَنْ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْعَالَمِينَ

1- Ey bir şeyi iştmesi başka bir şeyi iştmetkten onu meşgûl etmeyen, 2- Ey bir eylemi diğer eylemine engel olmayan, 3- Ey herhangi bir söz onu başka bir sözden yana oyalamayan, 4- Ey herhangi bir isteğin başka bir istek konusunda onun için karışıklığa neden olmadığı, 5- Ey muhtaçların ısrarlı istekleri onu usandırmayan, 6- Ey mü'minlerin gönlünü İslâm'a açan, 7- Ey anılmasıyla ona gönülden bağlı olanların kalblerini hoşnutluk veren, 8- Ey özlem çekenlerin kalblerini terk etmeyen, 9- Ey isteyenlerin isteklerinin son noktası olan, 10- Ey âlemlerin içinde ona hiçbir şeyin gizli kalmadığı.

(98) يَا مَنْ هُوَ عِلْمُهُ سَابِقٌ يَا مَنْ هُوَ وَعْدُهُ صَادِقٌ يَا مَنْ هُوَ لُطْفُهُ ظَاهِرٌ يَا مَنْ هُوَ أَمْرُهُ غَالِبٌ يَا مَنْ هُوَ كِتَابُهُ مُحْكَمٌ يَا مَنْ هُوَ قَضَاؤُهُ كَاتِنٌ يَا مَنْ هُوَ قُرْآنُهُ مَجِيدٌ يَا مَنْ هُوَ مُلْكُهُ قَدِيمٌ يَا مَنْ هُوَ فَضْلُهُ مُقِيمٌ يَا مَنْ هُوَ عَرْشُهُ عَظِيمٌ

1- Ey ilmi önde olan, 2- Ey vaadi doğru olan, 3- Ey lütfü aşikâr olan, 4- Ey emri üstün gelen, 5- Ey Kitâb'ı muhkem olan, 6- Ey yargısı hep var olan, 7- Ey Kur'ân'ı şanlı olan, 8- Ey mülkünde öncesiz olan, 9- Ey fazlı daim olan, 10- Ey arşı ulu olan.

(99) يَا رَبَّ الْأَرْبَابِ يَا مُفْتَحَ الْأَبْوَابِ يَا مُسَبِّبَ الْأَسْبَابِ يَا مُعْطِيَ التَّوَابِ يَا مُلْهِمَ الصَّوَابِ يَا مُنْشِئَ السَّحَابِ يَا شَدِيدَ الْعِقَابِ يَا سَرِيعَ الْحِسَابِ يَا مَنْ لَهُ الْإِيَابُ يَا عَفُورٌ يَا تَوَّابٌ

1- Ey rablerin rabbi, 2- Ey tüm kapıları açan, 3- Ey sebeblerin varlık sebebi, 4- Ey sevâb veren, 5- Ey doğru olanı ilhâm eden, 6- Ey bulutları meydana getiren, 7- Ey cezalandırması çetin olan, 8- Ey hesâba çekmesi hızlı olan, 9- Ey dönüşün ona olduğu, 10- Ey çokça bağışlayan, 11- Ey tevbeleri çokça kabul eden

(100) وَ أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ يَا رَبَّنَا يَا إِلَهَنَا يَا سَيِّدَنَا يَا مَوْلَانَا يَا نَاصِرَنَا يَا حَافِظَنَا يَا قَادِرَنَا يَا رَازِقَنَا يَا دَلِيلَنَا يَا مُغِيثَنَا

İsimlerinle senden istiyorum. 1- Ey Rabbimiz, 2- Ey ilâhımız, 3- Ey efendimiz, 4- Ey sahibimiz, 5- Ey düşman karşısında yardım edicimiz, 6- Ey koruyucumuz, 7- Ey kudretlimiz, 8- Ey rızık verenimiz 9- Ey rehberimiz, 10- Ey imdâd edicimiz.

750 **Dua-i Cevşen**, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Arşiv No: 32 Kon 5848/15. İlk ve son sayfalar

سبحانك يا الاله الالات • يا فارح يا فارح يا فارح
 يا ضامن يا ضامن يا ضامن يا ضامن يا ضامن يا ضامن
 سبحانك يا الاله الالات • يا اول كل شئ يا اول كل شئ
 يا الاله كل شئ وصانعه • يا قاطع كل شئ وفا لعه
 يا قاطع كل شئ وباسطه • يا مبدئ كل شئ وموحد
 يا مستب كل شئ ومقدره • يا رقيب كل شئ ومزينة
 يا حي كل شئ ومهيبة • يا معني كل شئ ومبهد
 سبحانك يا الاله الالات
 يا فير ذاك وذكور • يا فير ذاك وذكور يا فير حامد ومجود
 يا فير داع وندوة • يا فير محب ومجار • يا فير مؤنس وانيس
 يا فير صاب وجليس • يا فير مقصود ومطلوب • يا فير حبيب محبوب
 يا فير شاهد وشهوه • سبحانك يا الاله الالات
 يا من هو بمن دعاه محب • يا من هو لمن اطاعه جيب
 يا من هو بمن احبه قريب • يا من هو بمن اراده عليم
 يا من هو بمن رجاه كريم • يا من هو بمن عصاه صليم
 يا من هو في حكمه حكيم • يا من هو في حكمته عظيم
 يا من هو في عظمته عظيم • يا من هو في احسانه مقدم
 سبحانك يا الاله الالات • يا مستب يا مقرب يا مقرب
 يا مقدر يا مبدئ يا مبتدئ يا معطر يا مبشر يا منعم

يا من هو بمن اراده عليم
 يا من هو بمن رجاه كريم

سبحانك

سبحانك يا الاله الالات • يا من يشفك سبع
 يا من لا ينفعه فعل عن فعل • يا من لا يذره قول عن قول
 يا من لا يحبس شئ عن شئ • يا من لا يبرئه الخالق المحبين
 يا من لا يبرئه الا الله • يا من لا يبرئه الا الله
 يا من هو في عرشه عز وجل • يا من لا يقدر عليه خلقه
 يا من هو في عرشه عز وجل • يا من لا يقدر عليه خلقه
 سبحانك يا الاله الالات
 يا من هو في عرشه عز وجل • يا من لا يقدر عليه خلقه
 يا من هو في عرشه عز وجل • يا من لا يقدر عليه خلقه
 يا من هو في عرشه عز وجل • يا من لا يقدر عليه خلقه
 يا من هو في عرشه عز وجل • يا من لا يقدر عليه خلقه
 يا من هو في عرشه عز وجل • يا من لا يقدر عليه خلقه
 يا من هو في عرشه عز وجل • يا من لا يقدر عليه خلقه

سبحانك يا الاله الالات

اللهم اني استنك الهدى والنعى والكفاف والشفق والتوفيق
 لجميع خيرتك تحم هذه الامم العظام بالبركة ونحت
 جودك وكرمك يا كريم يا جواد برحمتك يا ارحم الراحمين
 وصلاة على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين وسلم سيما كثيرا

⁷⁵¹ Hırzu'l-Cevşen, İstanbul Müllet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, Arşiv No: 34 Ae Arabi 1991. Eserin giriş ve Cevşen-i Kebir duasının başlangıç sayfası ile duanın son sayfası.

مُتَخَفٌ • قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ عَرَفَنِي إِخْرَجِي نَيْلًا وَضَائِلًا هَذَا
الدُّعَاءُ • وَخَلَقَ اللَّهُ الْهَوَاءَ وَمِنْ فَوْقِ
الْهَوَاءِ نَجْمًا زُجَاجًا نَازِحًا وَخَلَقَ
مِنْ النُّجُومِ مَلَايِكَةً وَوَكَّلَهُمْ بِالْقَطْرِ وَالْمَطَرِ
فَلَا الْقَطْرُ يَسْبِقُ الْمَطَرَ وَلَا الْمَطَرُ
يَسْبِقُ الْقَطْرَ وَقَدْ اقْتَضَرْنَا فِي
الشَّرْحِ خَوْفًا مِنَ الإِطَالَةِ •
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى
آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ • وَهُوَ هَذَا
الدُّعَاءُ الْمُبَارَكُ نَفَعَنَا اللَّهُ آمِينَ

وصلى الله

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ
الْأَمِيِّ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ •
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ يَا رَبِّ يَا رَحْمَنُ
يَا رَحِيمُ يَا حَلِيمُ يَا عَظِيمُ يَا قَدِيمُ
يَا كَرِيمُ يَا مُقِيمُ • سُبْحَانَكَ
لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْفَوْتُ الْفَوْتُ
خَلِّصْنَا مِنَ النَّارِ يَا سَيِّدَ الشَّادِيَةِ
يَا مُجِيبَ الدَّعَوَاتِ • يَا سَرِيفَ
الدَّرَجَاتِ • يَا وَفِي الْحَسَنَاتِ
يَا عَظِيمَ الْبَرَكَاتِ • يَا غَافِرَ

لَا يَنَامُ أَبَدًا يَا مَنْ هُوَ ذَائِمٌ لَا يَبْرُدُ
أَبَدًا يَا مَنْ هُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ أَبَدًا
يَا أَوَّلَ بِلَادِيَّةٍ وَآخِرَ بِلَادِيَّةٍ
سُبْحَانَكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْفَوْتُ
الْفَوْتُ خَلِّصْنَا مِنَ النَّارِ • وَ
أَسْأَلُكَ يَا رَبِّ يَا تَوَافِي الشَّادِيَةِ
يَا مُنَانِي يَا زُخْرِي يَا أَلْبَسِي يَا كَافِيَا
يَا مُعِينَا يَا مُجِيبَنَا • سُبْحَانَكَ لَا إِلَهَ
إِلَّا أَنْتَ الْفَوْتُ الْفَوْتُ خَلِّصْنَا
مِنَ النَّارِ يَا مَنْ هُوَ عِنْدَهُ الْخَيْرُ
وَالشَّرُّ يَا مَنْ لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ

يا من

يَا مَنْ اسْتَوَى عِنْدَهُ الشَّرُّ وَالْخَيْرُ
يَا مَنْ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ • يَا مَنْ
هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ • يَا مَنْ
هُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيمُ بِحَقِّ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ
عَلَيْكَ يَا رَبِّ الْغَفَرُ الْمُسْلِمِينَ
وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتِ يَا مَنْ
إِذَا دُعِيَ أَحَابِ اسْأَلُكَ أَنْ تَصَلِّيَ
عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ بِلَادِكَ وَأَعُوذُ
بِكَ مِنْ سَخَطِكَ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ إِحْمِ

⁷⁵² Duâu Cevşen, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen Kütüphanesi Koleksiyonu, Arşiv No: 06 Hk 1845/1. İlk ve son sayfalar

⁷⁵⁴ http://www.hayrat.com.tr/icerik/kuran_hizmetlerimiz/cevsen_oku.aspx (Erişim, 21.04.1018, 23:40) Hayrat Neşriyat'ın hazırladığı Cevşen-i Kebir duası nüshası. Diğer Risâle-i Nur cemaatleri de baskılarında isim ve vasfıların yazımında aynı biçimi esas almışlardır.

يَا حَبِيبَ مَنْ لَا حَبِيبَ لَهُ يَا طَيِّبَ مَنْ لَا طَيِّبَ لَهُ
يَا مُجِيبَ مَنْ لَا مُجِيبَ لَهُ يَا شَفِيقَ مَنْ لَا شَفِيقَ لَهُ
يَا رَفِيقَ مَنْ لَا رَفِيقَ لَهُ يَا شَفِيعَ مَنْ لَا شَفِيعَ لَهُ
يَا مُغِيثَ مَنْ لَا مُغِيثَ لَهُ يَا دَلِيلَ مَنْ لَا دَلِيلَ لَهُ
يَا قَائِدَ مَنْ لَا قَائِدَ لَهُ يَا رَاحِمَ مَنْ لَا رَاحِمَ لَهُ

سُبْحَانَكَ يَا لآ إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْإِيمَانُ الْإِيمَانُ أَجْرُنَا مِنَ النَّارِ

يَا كَافِيَّ مَنْ اسْتَكْفَاهُ يَا هَادِيَ مَنْ اسْتَهْدَاهُ
يَا كَالِيَّ مَنْ اسْتَكَلَاهُ يَا دَاعِيَ مَنْ اسْتَدْعَاهُ
يَا شَافِيَ مَنْ اسْتَشْفَاهُ يَا قَاضِيَ مَنْ اسْتَقْضَاهُ
يَا مُعْنِيَ مَنْ اسْتَعْنَاهُ يَا مُوفِيَ مَنْ اسْتَوْفَاهُ
يَا مُقْوِيَ مَنْ اسْتَقْوَاهُ يَا وَليَّ مَنْ اسْتَوْلَاهُ

سُبْحَانَكَ يَا لآ إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْإِيمَانُ الْإِيمَانُ أَجْرُنَا مِنَ النَّارِ